

ACADEMIA REPUBLICII POPULARE ROMINE
FILIALA CLUJ
INSTITUTUL DE LINGVISTICA

CERCETĂRI
DE
LINGVISTICĂ

ANUL VIII

1

IANUARIE-IUNIE

1963

R. O. R.

EDITURA ACADEMIEI REPUBLICII POPULARE ROMINE

CERCETĂRI DE LINGVISTICĂ

REVISTĂ A INSTITUTULUI DE LINGVISTICĂ AL ACADEMIEI REPUBLICII POPULARE ROMÂNE

FILIALA CLUJ

COMITETUL DE REDACȚIE

Acad. E. PETROVICI (*redactor responsabil*), D. MACREA
(*redactor responsabil adjunct*), V. BREBAN, H. JACQUIER,
B. KELEMEN, M. HOMORODEAN, P. NEIESCŪ,
I. PĂTRUȚ, R. TODORAN; AURELIA STAN
(*secretar de redacție*)

Redacția : Institutul de lingvistică, CLUJ, str. E. Racoviță 19—21, Telefon 20—49.

Administrația : Filiala Academiei R.P.R., CLUJ, str. Republicii 9, Telefon 35—14.

CERCETĂRI DE LINGVISTICĂ

Anul VIII, nr. 1

1963

ianuarie — iunie

S U M A R

	<u>Pağ.</u>
D. MACREA, Contribuția publicațiilor periodice la dezvoltarea lingvisticii românești	7
<i>FONETICĂ ȘI DIALECTOLOGIE</i>	
E. PETROVICI, Analiză fonologică și morfonologică. În legătură cu statutul fonologic al africatelor dentale aromâne	37
P. NEIESCU, Un arhaism în fonetismul din graiul bănățean	45
GR. RUSU, Probleme de morfonologie în Atlasul lingvistic român	59
<i>GRAMATICĂ ȘI LEXIC</i>	
I. PĂTRUȚ, Substantivele slave în -o devenite în limba română feminină în -ă	79
W. BAHNER, În legătură cu studiile despre elementele germane din vocabularul limbii române	83
I. STAN, Probleme de tipologie lingvistică. Observații asupra lexicului limbii române	95
E. TĂNASE, Locul adjectivului demonstrativ în limba română	105
<i>LIMBĂ LITERARĂ</i>	
L. GHERGARIU, Limba scrierilor lui Damaschin T. Bojincă	125
<i>ONOMASTICĂ</i>	
V. ARDELEANU, Nume de locuri din valea superioară a Begheiului	149
<i>RECENZII ȘI DĂRI DE SEAMĂ</i>	
N. A. URSU, Formarea terminologiei științifice românești, Editura științifică, București, 1962 (<i>Titiana Suciu</i>)	167
<i>Studii și cercetări științifice</i> , Seria Filologie, Academia Republicii Populare Române, Filiala Iași, anul XI (1960), fasc. 1—2, anul XII (1961), fasc. 1—2 (<i>Doina Grecu</i>)	169
<i>Probleme de lingvistică în „Studia Universitatis Babeș-Bolyai”</i> , Series IV, Fasciculus 2, 1960, Philologia (<i>Csucsai Ecaterina</i>)	173
<i>Nyelv-és Irodalomtudományi Közlemények</i> , anul IV (1960), 1—2 și 3—4, A Román Népköztársaság Akadémiájának Kiadója (<i>Csák László</i>)	176

RECHERCHES DE LINGUISTIQUE

VIIIe année, n° 1

1963

janvier — juin

SOMMAIRE

	<u>Page</u>
D. MACREA, La contribution des publications périodiques au développement de la linguistique roumaine	7
<i>PHONÉTIQUE ET DIALECTOLOGIE</i>	
E. PETROVICI, Analyse phonologique et morphologique. Remarques touchant le statut phonologique des affriquées dentales de l'aroumain	37
P. NEIESCU, Un archaïsme phonétique propre au parler du Banat	45
GR. RUSU, De quelques problèmes de morphonologie posés par l'Atlas linguistique roumain	59
<i>GRAMMAIRE ET LEXIQUE</i>	
I. PĂTRUȚ, Les noms slaves en -o devenus en roumain des noms féminins en -ă	79
W. BAHNER, Remarques sur les recherches touchant les éléments allemands du vocabulaire de la langue roumaine	83
I. STAN, Problèmes de typologie linguistique. Remarques relatives au lexique de la langue roumaine	95
E. TĂNASE, La place de l'adjectif démonstratif en roumain	105
<i>LANGUE LITTÉRAIRE</i>	
L. GHERGARIU, La langue des écrits de Damaschin T. Bojincă	125
<i>ONOMASTIQUE</i>	
V. ARDELEANU, De quelques toponymes de la vallée supérieure du Beghei	149
<i>COMPTES RENDUS</i>	
N. A. URSU, Formarea terminologiei științifice românești. Editura științifică, Bucurest, 1962 (<i>Tiliana Suciu</i>)	167
<i>Studii și cercetări științifice</i> , Seria Filologie, Academia Republicii Populare Romîne, Filiala Iași, anul XI (1960), fasc. 1-2, anul XII (1961), fasc. 1-2 (<i>Doina Grecu</i>)	169
<i>Probleme de lingvistică</i> dans „ <i>Studia Universitatis Babeș-Bolyai</i> ”, Series IV, Fasciculus 2, 1960, Philologia (<i>Csucsai Ecaterina</i>)	173
<i>Nyelv- és Irodalomtudományi Közlemények</i> , anul IV (1960), 1-2 et 3-4, ARomán Népköztársaság Akadémiájának Kiadója (<i>Csák László</i>)	176

ÉDITIONS DE L'ACADÉMIE DE LA RÉPUBLIQUE POPULAIRE ROUMAINE

ИССЛЕДОВАНИЯ ПО ЯЗЫКОЗНАНИЮ

Год издания VIII, № 1

1963

январь-июнь

СОДЕРЖАНИЕ

	Стр.
Д. МАКРЯ, Роль периодических изданий в развитии румынского языкознания	7
ФОНЕТИКА И ДИАЛЕКТОЛОГИЯ	
Э. ПЕТРОВИЧ, Фонологический и морфонологический анализ. В связи с фонологическим статусом зубных аромунских аффрикат	37
П. НЕЙЕСКУ, Об одном фонетическом архаизме в банатском говоре	45
ГР. РУСУ, Проблемы морфонологии в Румынском лингвистическом атласе	59
ГРАММАТИКА И ЛЕКСИКА	
И. ПЭТРУЦ, Славянские существительные на -о, ставшие в румынском языке существительными женского рода на -ă	79
В. БАНЕР, Об изучении элементов немецкого языка в словарном составе румынского языка	83
И. СТАН, Вопросы лингвистической типологии. Заметки о лексике румынского языка	95
Э. ТЭНАСЕ, Место указательного прилагательного в румынском языке	105
ЛИТЕРАТУРНЫЙ ЯЗЫК	
Л. ГЕРГАРИУ, Язык произведений Дамаскина Т. Божинкэ	125
ОНОМАСТИКА	
В. АРДЕЛЯНУ, Названия местностей по верхнему течению р. Бегей	149
РЕЦЕНЗИИ	
N. A. URSU, Formarea terminologiei științifice românești. Editura științifică, București, 1962 (<i>Тимьяна Суеуу</i>)	167
<i>Studii și cercetări științifice, Seria Filologie, Academia Republicii Populare Romîne, Filiala Iași, anul XI (1960), fasc. 1—2, anul XII (1961), fasc. 1—2 (Дойна Греку)</i>	169
<i>Probleme de lingvistică</i> в „Studia Universitatis Babeș-Bolyai”, Series IV, Fasciculus 2, 1960, Philologia (<i>Чучай Екатерина</i>)	173
<i>Nyelv- és Irodalomtudományi Közlemények, anul IV (1960), 1—2, 3—4, A Román Népköztársaság Akadémiájának Kiadója (Чак Ласло)</i>	176

ИЗДАТЕЛЬСТВО АКАДЕМИИ РУМЫНСКОЙ НАРОДНОЙ РЕСПУБЛИКИ

CONTRIBUȚIA PUBLICAȚIILOR PERIODICE LA DEZVOLTAREA LINGVISTICII ROMÎNEȘTI

DE

D. MACREA

Cunoașterea științifică a istoriei lingvisticii, ca și a literaturii, artei, filozofiei, economiei, dreptului, științelor naturii, este strâns legată de cercetarea publicațiilor periodice, deoarece acestea oglindesc frământarea vie, faptele și controversele din cadrul fiecărui domeniu de cultură.

O trăsătură caracteristică a periodicelor românești din secolul trecut este că ele nu s-au limitat la un singur domeniu de specialitate, ci, trebuind să răspundă nevoilor multilaterale ale formării culturii noastre moderne, au avut, în marea lor majoritate, un caracter enciclopedic. Publicațiile periodice de strictă specialitate sînt rare la noi în trecut, ele aparținînd mai ales științelor naturii.

Deși lingvistica are în cultura noastră o tradiție de aproape două sute de ani, fiind, după istorie, cea mai veche dintre științele sociale, ea n-a ajuns decît tîrziu să aibă periodice proprii.

O publicație periodică de strictă specialitate lingvistică era greu să se mențină în secolul trecut la noi, deoarece nu exista încă un public cititor numeros, în stare să susțină o astfel de publicație, dar și din cauză că puținii noștri lingviști din acea epocă nu s-au mărginit numai la preocupări lingvistice, ci au fost și istorici, istorici literari, scriitori. Problemele privind limba romînă au ocupat însă un loc remarcabil în aproape toate publicațiile noastre periodice, chiar de la apariția lor, fiind dezbătute, pe lîngă lingviști, de cei mai diverși oameni de cultură și mai ales de scriitori¹.

Nu este în intenția noastră să prezentăm materialul lingvistic care se găsește în numeroasele publicații periodice românești. Din acest punct

¹ Vezi D. Macrea, *Discuțiile referitoare la căile de dezvoltare a limbii romîne literare în a doua jumătate a secolului al XIX-lea*, în „Cercetări de lingvistică”, anul VII (1962), p. 249–266.

de vedere, fiecare dintre ele ar putea face obiectul unei monografii critice de specialitate¹.

În rîndurile de față ne vom mărgini să înfățișăm, într-o privire de ansamblu, direcțiile și preocupările lingvistice ale principalelor noastre periodice din trecut și de astăzi, scoțînd în evidență rolul lor în dezvoltarea lingvisticii ca știință și în promovarea interesului pentru studiul și cultivarea limbii romîne.

★

Primele noastre publicații periodice, apărute la începutul secolului al XIX-lea, prin chiar faptul că au fost scrise în romînește și s-au adresat unor cercuri largi de cititori, au avut un mare rol în afirmarea și dezvoltarea limbii romîne. În articolul program al „Curierului romînesc”, primul nostru ziar, apărut la București în 8 aprilie 1829, I. Heliade Rădulescu exprima în cuvinte patetice bucuria „*de a ne fãli în mîinile noastre cu gazeta Patriei noastre și scrisă chiar în limba noastră*”.

Cu nouă ani mai tîrziu, în articolul program al „Gazetei Transilvaniei”, apărută la Brașov în 12 martie 1838, Gheorghe Barițiu arăta că „*renașterea unei nații pe o cale mai ușoară și mai scurtă nu este cu putință decît prin însuși lucrarea și îmbogățirea limbii și literaturii sale*”.

Acțiunea de cultivare a limbii romîne pentru a deveni aptă să exprime cu ușurință și precizie noțiunile civilizației moderne se reflectă în toate publicațiile noastre periodice din prima jumătate a secolului al XIX-lea. „Curierul romînesc” (1829—1848) și „Curierul de ambe sexe” (1836—1847), „Muzeul național” (1836—1840), „Albina romînească” (1829—1858) și „Alăuta romînească” (1837—1838), „Gazeta Transilvaniei” (1838—1947) și suplimentele ei „Foaia literară” (1838) și „Foaia pentru minte, inimă și literatură” (1838—1865) cuprind numeroase controverse cu caracter teoretic și practic ale scriitorilor și lingviștilor în legătură cu căile de dezvoltare a limbii noastre literare.

În această privință este caracteristic schimbul de scrisori dintre Costache Negruzzi și I. Heliade Rădulescu, publicat în revista „Muzeul național” din 1836 sub titlul „Correspondența între doi romîni, unul din Țara Romînească și altul din Moldova” și continuată în „Curierul de ambe sexe” din 1839.

În prima sa scrisoare, Costache Negruzzi arată că în Moldova nivelul limbii scrise în acea epocă era inferior celui din Muntenia. El aduce elogii activității lui I. Heliade Rădulescu în această direcție, scriind: „*Ai învins,*

¹ Pînă acum au apărut în această direcție doar cîteva studii: Despina Ursu, *Probleme de limbă în revista „Romînia literară”*, în „Limba romînă”, IV (1955), nr. 1, p. 40—50; Lucia Pop, *Probleme de limbă în cercul Kogălniceanu*, în „Studii și cercetări științifice”, Academia R.P.R. Filiala Iași, Seria III: Științele sociale, IV (1955), nr. 1—2, p. 63—75; idem, *Probleme lingvistice la „Convorbiri literare”*, ibidem, nr. 3—4, p. 263—299; idem, *Preocupări lingvistice la revistele lui Hasdeu în perioada ieșeană*, ibidem, V (1956), nr. 2, p. 51—64; Gh. Bulgăr, *Despre limba și stilul primelor periodice romîncești*, în „Contribuții...”, II, 75—113; Livia Popescu, „*Contemporanul*” și problemele limbii romîne literare, în „*Studia Universitatis Babeș-Bolyai*”, seria IV, fasc. 2 (1960), p. 29—46; V. Arvinte, *Preocupări lingvistice la „Contemporanul” (1881—1891)*, în „*Studii și cercetări științifice*”, Academia R.P.R. Filiala Iași, Filologie, nr. 1 (1961), p. 6—27.

ai dezbinat biata limbă de împestrături, ai spălat-o de rugună, i-ai dat o hatnă potrivită cu a mumei și surorilor ei și ai făcut-o vrednică a figura și ea printre celelalte”¹. Costache Negruzzi ridică o serie de probleme de ortoepie, ortografie, gramatică și lexic în care existau deosebiri între limba scrisă în Moldova și între cea din Muntenia, preferînd, în general, formele muntene.

În scrisorile de răspuns, care cuprind o mare bogăție de idei, I. Heliade Rădulescu înfățișează cu perspicacitate problemele esențiale care se impuneau atunci pentru dezvoltarea limbii noastre literare: precizarea regulilor ei gramaticale, a regulilor ortoepice și ortografice, înlocuirea alfabetului chirilic cu cel latin, îmbogățirea limbii cu terminologia tehnică necesară civilizației moderne, unificarea limbii literare pe baza limbii populare și a tradiției create de scrierile anterioare. Pentru I. Heliade Rădulescu, această tradiție era cea a scrierilor religioase, deoarece atunci scrierile cronicarilor moldoveni și munteni abia începeau să fie cunoscute. „Cei ce au scris în limba noastră, preciza el, fiecare a scris după cum se obicinuia vorba în locul său. Cei bisericеști însă s-au învoit între sine și scriitorii bisericеști munteni, moldoveni și unghureni au avut tot o limbă sau dialect. Pentru ce oare și scriitorii profani să nu se învoiască între sine? Această învoire însă nu se poate face pînă cînd nu vom începe a cunoaște ce este bun, în parte să păstrăm, ce este rău să lepădăm și să primim ceea ce au alți frați ai noștri mai bun”².

I. Heliade Rădulescu avea o înțelegere științifică a noțiunii de limbă literară. „Limba cea scrisă, precizează el, pretutindeni a fost un dialect deosebit al literaților, adică o alegere și culegere de tot ce este mai frumos și mai clasic în deosebitele dialecte ale unei nații”³. Heliade manifesta o mare încredere în posibilitățile de dezvoltare a limbii romîne. „Pînă acum, ea a fost întrebuintată”, scria el, a exprima sau a înfățișa numai ideile cele la toți cunoscute. Vie filozofii, vie matematicii, vie naturalistii, vie tot felul de învățați, întrebuinteze-o și vază dacă nu e în stare a-i face înțeleși”⁴.

O problemă de ordin practic care l-a preocupat intens pe I. Heliade Rădulescu, ca și pe ceilalți oameni de cultură ai epocii, a fost cea a alfabetului și a ortografiei. Începînd din 1836 el a înlocuit treptat, în „Curierul de ambe sexe” și în „Curierul romînesc”, slovele chirilice cu litere latine, iar în noiembrie 1844 publică primul număr din „Curierul de ambe sexe” în întregime cu litere latine.

După 1840, I. Heliade Rădulescu, din rațiuni subiective, greu de explicat, a părăsit însă ideile sănătoase despre limbă, activitatea lui luînd o direcție greșită, italianizantă, tot atît de artificială ca cea a latiniștilor.

În „Albina romînească” (1829—1858), Gheorghe Asachi a susținut, ca și I. Heliade Rădulescu, că baza limbii noastre literare trebuie să fie limba populară și cea a scrierilor religioase. Dar nici Asachi n-a rămas

¹ C. Negruzzi, *Opere complete*, vol. I, Proză, București, 1905, p. 276.

² I. Heliade Rădulescu, *Opere*, vol. II, ediția D. Popovici, p. 238.

³ Idem, *ibidem*, p. 231.

⁴ Idem, *ibidem*, p. 218.

consecvent în susținerea acestei idei, ei a adoptat treptat poziții contradictorii, puriste, italianizante și chiar latiniste, ceea ce a făcut ca „Albina românească” și „Alăuta românească” (1837—1838) să nu aibă o influență fecundă în lămurirea căilor de dezvoltare a limbii române. „Albina românească” cuprinde totuși un material prețios pentru cunoașterea controverSELor lingvistice ale epocii. În 1838—1839 a avut loc, în coloanele ei, o vie polemică între Gheorghe Săulescu, susținător al graiului moldovenesc ca bază a limbii literare și Costache Negruzzi, care adoptase graiul muntean în scrisul său. „Cuvîntul pentru care am urmat regulilor literaților munteni, preciza Costache Negruzzi, este că ele mi s-au părut potrivite pe tipul limbii, mai înțelese și mai românești decît ale acestui domn literat”¹. Articolul lui Costache Negruzzi este însoțit de o notă a redacției în care se sublinia necesitatea unificării limbii literare. „Scoposul literaților romîni de dincoace și de dincolo de munți, se preciza în notă, nu poate fi altul decît unul, adică de a nimeri formele și stilul cel adevărat al limbii”².

Numeroasele probleme de ordin practic pe care le ridica dezvoltarea limbii noastre literare în primele decenii ale secolului al XIX-lea au determinat Eforia școlilor din București să formeze, în 1835, un comitet, compus din profesorii Petrache Poenaru, Simion Marcovici, Florian Aaron, G. Ioanid și I. Pop, cu scopul de „a cerceta cu de-amănuntul duhul limbii și lipsele ce are și a îndeplini acele lipse prin introduceri sau construcții de ziceri și de fraze rezemate pe reguli gramaticești și potrivite cît se va putea mai mult cu însușirea limbii romînești. Acest comitet se va îndeletnici și cu alcătuirea unui dicționar romînesc și franțuzesc”³. Comitetul a avut un rol pozitiv în îmbunătățirea, sub raportul limbii și al conținutului, a manualelor școlare.

„Gazeta Transilvaniei” (1838—1947), „Foaia literară” (1838) și „Foaia pentru minte, inimă și literatură” (1838—1865), întemeiate și conduse de G. Barițiu, au constituit, din punct de vedere lingvistic, tribune ale latinismului, dar coloanele lor au fost deschise, pentru schimbul de opinii, și adversarilor latinismului. Discuțiile despre limbă din acea epocă au fost numite sugestiv de G. Barițiu „războiul limbilor”. Alături de latiniștii Timotei Cipariu, A. T. Laurian, Florian Aaron, P. Vasici, G. Barițiu însuși, au apărut aici sporadic și articole ale lui I. Heliade Rădulescu, Costache Negruzzi, Gheorghe Asachi, Mihail Kogălniceanu ș.a., aceste periodice, ca și celelalte ale epocii, urmărind, în mod vădit, realizarea unificării limbii și a unității culturale a tuturor romînilor.

Tendința de unitate culturală și de unificare a limbii literare, premergătoare unității politice, s-a manifestat cu mai mare hotărîre în revistele ieșene „Dacia literară” (1840) și „Propășirea” (1844), întemeiate și conduse de Mihail Kogălniceanu. Ele au promovat în cultura noastră curentul istoric popular, stabilind pentru întia oară cu limpezime calea de dezvoltare a limbii noastre literare pe baza limbii vie a poporului și a tradiției create de literatura religioasă și istorică⁴. „Telul nostru, se scria în pro-

¹ „Albina romînească”, nr. 59 din 1839. Aluzia este la Gheorghe Săulescu.

² Idem, *ibidem*.

³ Vezi V. A. Urechia, *Istoria școalelor*, vol. I, p. 338—340.

⁴ Vezi D. Macrea, *Discuțiile referitoare la căile de dezvoltare a limbii romîne literare în a doua jumătate a secolului al XIX-lea*, în „Cercetări de lingvistică”, anul VII (1962), p. 249—266.

gramul „Daciei literare”, este realizarea dorinței ca românii să aibă o limbă și o literatură comună pentru toți”. Revista își propunea să fie „un repertoriu general al literaturii române în carele, ca într-o oglindă, se vor vedea scriitorii moldoveni, munteni, ardeleni, bănățeni, bucovineni, fieștecare cu ideile sale, cu limba sa, cu chipul său”.

„Dacia literară” și „Propășirea”, deși cu o scurtă perioadă de apariție, s-au impus în cultura noastră, atât prin ideile lor noi, care și-au menținut influența în întreg secolul al XIX-lea, cât și prin colaborarea la ele a scriitorilor celor mai de seamă ai timpului: Mihail Kogălniceanu, Costache Negruzzi, Vasile Alecsandri, Alecu Russo, Nicolae Bălcescu, Ion Ghica, Grigore Alexandrescu.

În „Propășirea” au publicat articole despre limbă Costache Negruzzi și A. T. Laurian.

În trei „scrisori”, intitulate „Despre limba românească”, Costache Negruzzi reia ideile din scrisorile către I. Heliade Rădulescu, susținând necesitatea înlocuirii alfabetului chirilic cu cel latin, combătând provincialismele în favoarea unității limbii literare, criticând deformări de limbă din timpul său și relevând rolul marilor scriitori în dezvoltarea limbii. „Nu e dat tuturor, scria el, a crea ziceri și a băga scalpelul în biata limbă pentru a o struji cum li se pare, că nu sînt toți creatori, ci croitori, și croitori răi”¹.

În ceea ce privește calea de dezvoltare a limbii literare, Costache Negruzzi scria: „Dacă limba ar fi rămas precum se vede în cărțile vechi și se aude în gura poporului și vreun om înzestrat cu o știință sistematică a limbilor rude s-ar fi apucat a o aduna și a o azeza precum cer tipul și originea ei, negreșit că am fi scăpat de toate aceste pleonasme, fiorituri și cacofonii”². El recunoștea necesitatea neologismelor, dar recomanda folosirea lor cu măsură, preferînd, sub influența lui I. Heliade Rădulescu, pe cele italiene și latine.

Pentru soluționarea diferitelor probleme practice de ortografie, gramatică și lexic, Costache Negruzzi propunea elaborarea unei gramatici și a unui dicționar al limbii române.

A. T. Laurian a publicat, în patru numere ale „Propășirii”, studiul „Cercetări despre limbă”. El expune cîteva idei generale juste, arătînd rolul social al limbii ca mijloc de comunicare și rolul ei în dezvoltarea gîndirii și a culturii. Dar în tratarea problemelor limbii române, A. T. Laurian își contrazice principiile, ca toți ceilalți latiniști.

O importantă tribună de luptă a curentului istoric popular a fost revista „România literară”, apărută la Iași în 1855 sub conducerea lui Vasile Alecsandri. Seria de articole publicate aici de Alecu Russo, sub titlul „Cugetări”, sintetizează, la un nivel superior, ideile lingvistice ale acestui curent³.

Revista a combătut cu hotărîre direcțiile greșite în dezvoltarea limbii române, îndeosebi latinismul și italianismul.

¹ C. Negruzzi, *Opere complete*, vol. I, Proză, București, 1905, p. 197.

² Idem, *ibidem*, p. 199.

³ Vezi D. Macrea, *Discuțiile referitoare la căile de dezvoltare a limbii române literare în a doua jumătate a secolului al XIX-lea*, în „Cercetări de lingvistică”, VII (1962), p.249—266.

În afară de Alecu Russo, în „România literară” au mai publicat studii și articole despre limbă A. P. Calimach: „Limba românească”, D. Ralet: „Limba noastră” și I. Ionescu de la Brad, aducând fiecare idei și formulări noi în combaterea latinismului și a italianismului și în susținerea tradiției literare bazate pe limba vorbită de popor și pe cea a scrierilor istorice și religioase.

★

Întiul periodic românesc destinat studiilor de lingvistică, îmbinate cu cele de istorie, a apărut în Transilvania: „Archivu de filologie și istorie” (1867—1872), editat la Blaj de Timotei Cipariu.

Scopul acestei reviste a fost propagarea și apărarea ideilor Școlii latiniste, atacată tot mai susținut de adversarii ei.

În articolul program, Timotei Cipariu subliniază necesitatea unificării ortografiei și a formelor gramaticale, mijlocul pentru aceasta fiind, după el, ca „oamenii competenți să nu-și precurme cercetările serioase, severe, conștiincioase asupra limbii și formelor ei gramaticale și ortografice; pentru ca așa, pe încetul, să se netezească calea ce duce mai curînd și mai sigur la consensul comun”.

Relevînd strînsa legătură dintre limbă și istorie, Timotei Cipariu adaugă: „cu existența sau căderea limbii oricărui popor stă sau cade și istoria aceluia; și unde a încetat limba, a încetat și viața lui, iar morții nu mai au istorie. Au nu și limba unui popor în fazele prin care a trecut sînt parte a istoriei lui? Și au nu chiar și acele faze sînt cauzate prin evenimentele istorice prin care au trecut și poporul și limba lui?”

Articolul program anunța că revista va publica două serii de probleme și de fapte:

1. lingvistice: „despre originea și natura limbii românești, ortografie, gramatică, sintactică, lexicologie, sau tot ce se ține de filologia limbii românești, ilustrarea, rectificarea și fixarea ei”;

2. istorice: „despre originea și întîmplările poporului român de la înaintea aparițiunii pe pămîntul Daciei pînă azi, cercetări arheologice, topografice, etnografice, sau tot ce poate ilustra, clarifica și determina vreun punct din istoria romînilor sau a altor popoare cu care istoria lui e împreunată”.

Scris aproape în întregime de Timotei Cipariu, „Arhivul” cuprinde un bogat material privitor la ortografia etimologistă: memoriul lui Cipariu prezentat în cadrul Comisiei filologice de la Sibiu, instituită în 1860 de „Asociațiunea transilvană pentru literatura și cultura poporului român (Astra)”¹, memoriile aceluiași prezentate în cadrul Societății Academice Romîne, fragmente dintr-o gramatică a lui Petru Maior, fragmente traduse și comentate din gramatica lui Samuil Micu și Gh. Șincai din 1780 și din ediția din 1805, comentarii la gramatica lui Ienăchiță Văcărescu din 1787, a lui Ioan Piurariu-Molnar din 1788, a lui Radu Tempea din 1797, a lui Ioan Budai-Deleanu, a lui Fr. Jos. Sulzer și a lui Samuil

¹ Vezi D. Macrea, *Probleme de lingvistică română*, 1961, p. 81—83.

Crișan, etimologii, note lingvistice. Revista cuprinde de asemenea un bogat material privind limba latină.

Materiul istoric al „Arhivului” are același caracter romîno-latin ca și cel de lingvistică: documente referitoare la istoria Transilvaniei, acte bisericești, table cerate romane, diplome militare romane, calendarul roman cu numeroase explicații și altele.

„Arhivul” a avut o existență scurtă, din el apărînd în total 40 de numere, 38 dintre acestea fiind din primii doi ani (1867—1869). Între 1870 și 1872 au apărut numai două numere. Timotei Cipariu a explicat înapoiținarea numerelor revistei, urmată de dispariția ei în 1872, prin boala lui și prin lipsa de mijloace materiale și de colaboratori.

Alături de „Arhivul”, o puternică tribună a latinismului a fost, între anii 1869 și 1881, „Analele Societății Academice Romîne”, care cuprind toate discuțiile referitoare la elaborarea ortografiei, a gramaticii și a dicționarului limbii romîne din faza de dominație a latinisților în Societatea Academică Romînă.

*

Publicațiile periodice literare și de cultură din a doua jumătate a secolului al XIX-lea conțin un material lingvistic mai bogat și mai variat decît cele anterioare, cercetările asupra limbii luînd un caracter din ce în ce mai concret și mai științific.

Cea dintîi publicație periodică din acest timp care se impune a fi menționată este „Revista romînă” (1861—1863), condusă de Al. Odobescu, avînd un numeros grup de colaboratori: P. S. Aurelian, N. Filimon, P. Buescu, Radu Ionescu, Al. Gianni, G. Iatropol, Gr. Cantacuzino, ș.a. „Scopul ei, se preciza în articolul program, va fi numai de a populariza cît mai mult cultura literelor și gustul artelor și de a răspîndi în public noțiuni drepte și serioase despre toate ramurile științei”. Prin varietatea preocupărilor și prin nivelul științific al studiilor publicate, „Revista romînă” poate fi considerată prima noastră publicație periodică modernă.

Lingvistica a constituit o parte redusă în preocupările revistei. Al. Odobescu a publicat aici studiul „Despre unele manuscrise și cărți tipărite aflate în minăstirea Bistrița” care, pentru epoca în care a apărut, este o contribuție importantă la studiul textelor noastre vechi de limbă. Indicații privitoare la studiul limbii conține, de asemenea, studiul remarcabil de folclor al lui Odobescu „Cîntecele poporane ale Europei răsăritene, mai cu seamă în raport cu țara, istoria și datinile romînilor”.

În problema ortografiei, care preocupa intens atunci toate cercurile noastre intelectuale, mai ales cele legate de învățămînt, revista a publicat studiul profesorului Gavril Munteanu de la Brașov: „Purismul în limba romînă”, care prezenta un punct de vedere etimologist ciparian moderat. Redacția revistei exprima însă, într-o notă, rezerve față de ortografia propusă de autor, lăsînd publicul „a judeca dacă acea ortografie care nu se poate zice curat etimologică nu împiedică foarte mult scrierea și citirea limbii romîne”. Prin această precizare, revista arăta implicit că sprijinea ortografia fonetică pe care o aplica în coloanele ei, deși cu unele reminiscențe etimologice, explicabile în etapa de atunci a scrierii cu litere latine.

O revistă care prin lunga ei perioadă de apariție și prin preocupările ei multilaterale a avut un rol de seamă în dezvoltarea studiilor noastre de lingvistică a fost „Convorbiri literare” (1866—1946). Ea a avut o poziție idealistă în filozofie și estetizantă în critica literară și în artă, izvorită din poziția conservatoare de clasă a junimiștilor, în frunte cu Titu Maiorescu, dar în materie de limbă contribuția ei a fost pozitivă, mai ales în primele decenii de apariție.

Principalul ei merit în această perioadă a fost sprijinul dat scrierii fonetice și luptei împotriva etimologismului latinist¹.

Deși fonetismul „Convorbirilor literare” n-a fost complet și nici consecvent, revista făcând unele concesii etimologismului, poziția ei în acea epocă a însemnat un progres important în impunerea fonetismului în ortografia noastră și în consolidarea normelor limbii noastre literare.

În „Convorbiri literare” s-a publicat un bogat material, mai ales în anii 1867—1871 și 1880—1881, privind dezbaterile în problema ortografiei, scris îndeosebi de Titu Maiorescu, Al. Lambrior și V. Burlă².

O altă contribuție pozitivă a „Convorbirilor literare” pentru consolidarea limbii noastre literare a fost campania dusă de Titu Maiorescu împotriva stricării limbii în publicațiile din Transilvania și Bucovina. În serisul presei din aceste provincii, el vedea „o denaturare a spiritului național”, deoarece publiciștii de aici făceau „greșeli neiertate în contra limbii române, introducând construcțiuni false de cuvinte, stil greoi antiromânesc, și mai întâi de toate o monstruoasă germanizare în expresii”³. Titu Maiorescu a combătut cu aceeași asprime bombasticismul publicisticii bucureștene a vremii, pe care l-a calificat cu epitetul devenit celebru: „beție de cuvinte”. În recenzia făcută în 1868 culegerii de poezii populare a lui Vasile Alecsandri, Titu Maiorescu vedea „o comoară de adevărată poezie și totodată de limbă sănătoasă”, ceea ce exprima limpede atitudinea „Convorbirilor” față de limba literară.

„Convorbirile literare” s-au bucurat în primele decenii ale apariției lor de colaborarea lui Vasile Alecsandri, Mihail Eminescu, Ion Creangă, Ioan Slavici, I. L. Caragiale, care, prin scrisul lor, au impus normele clasice ale limbii noastre literare.

În coloanele „Convorbirilor” au publicat studii de lingvistică Titu Maiorescu, Ioan Maiorescu, Miron Pompiliu, V. Burlă, A. de Cihac, Al. Lambrior, Urban-Jarnik, Gustav Weigand, Lazăr Șăineanu, Ioan Bogdan, iar la începutul activității lor, Al. Philippide și Sextil Pușcariu. Sporadic au mai colaborat M. Gaster, H. Tiktin, N. Quintescu, I. A. Candrea, G. Popa-Lisseanu, Radu I. G. Sbiera, G. Adamescu, Ilie Gherghel, A. Scriban, G. Pascu ș.a. Revista a publicat recenzii asupra aproape tuturor lucrărilor românești de lingvistică și asupra a numeroase lucrări străine care se refereau la limba română.

¹ Vezi D. Macrea, *Discuțiile referitoare la căile de dezvoltare a limbii române literare în a doua jumătate a secolului al XIX-lea*, în „Cercetări de lingvistică”, VII (1962), p. 249—266.

² Vezi D. Macrea, *Probleme de lingvistică română*, 1961, p. 89—90.

³ Titu Maiorescu, *Critice*, vol. I, București, 1908, p. 75—76.

După primul război mondial, „Convorbirile literare” au devenit un magazin cultural eclectic, fără o orientare precisă, fapt pentru care n-au mai avut nici o influență în dezvoltarea lingvisticii noastre.

În a doua jumătate a secolului al XIX-lea, preocupările de lingvistică ocupă un loc de frunte în publicațiile periodice de cultură înființate și conduse de Bogdan Petriceicu Hasdeu, dintre care cele mai importante sînt: „Din Moldova” (1862—1863), „Columna lui Traian” (1870—1876, 1882—1883) și „Revista nouă” (1887—1895), prima apărută la Iași, ultimele două la București.

Periodicele lui B. P. Hasdeu au propagat, în masele largi de cititori, cu talentul și cultura vastă a marelui lingvist, istoric și scriitor, concepția științifică asupra dezvoltării istorice a limbii, asupra studiului textelor noastre vechi și asupra dezvoltării limbii literare pe baza limbii vii a poporului și a tradiției literaturii istorice și religioase, fiind în același timp tribune antilatiniste.

În articolul program al primei dintre revistele menționate, B. P. Hasdeu arată că ea este deschisă pentru „*orice articol bine conceput și bine scris, din domeniul oricărei științe și arte, fără deosebire, pînă și o cercetare medicală*”. Chiar în articolul program el face și câteva precizări de natură ortografică, în legătură cu alfabetul latin, care se introducea oficial tocmai atunci în scrierea limbii romîne¹.

Costache Negruzzi a publicat, în trei numere ale revistei, „Studie asupra limbii romîne”, în care, referindu-se la haosul existent în ortografia epocii, propune suprimarea lui *u* scurt final, suprimarea sutixului pumnulist -*ciune* și susține scrierea neologismelor *act, activ, respect* ca atare, respingînd formele pumnuliste *apt, aptiv, ressept*, care începuseră să se răspîndească în scrisul și vorbirea timpului.

În numeroase articole și note, B. P. Hasdeu arată caracterul complex al dezvoltării limbii, combătînd pe latiniști și reformele lingvistice artificiale în general. El schițează aici, pentru întîia oară, principiul circulației cuvintelor pe care-l va dezvolta mai tîrziu. În ceea ce privește ortografia cu litere latine, B. P. Hasdeu se pronunță pentru un sistem „*pe cît se poate de fonetic*”. Tot aici începe el să publice, cu comentarii, texte vechi de limbă².

„Columna lui Traian”, cea mai importantă dintre revistele lui B. P. Hasdeu, are același caracter enciclopedic: istoric, literar, lingvistic, politic. În 1876 ea devine „*revistă mensuală pentru istorie, lingvistică și psihologie poporană... trei ramuri, preciza B. P. Hasdeu, atît de legate, încît e peste putință a nu se expune cineva la cele mai grave erori de îndată ce s-ar concentra într-una singură din ele; în starea actuală a științei, istoricul trebuie să fie lingvist și psiholog poporan, psihologul poporan trebuie să fie istoric și lingvist, lingvistul trebuie să fie psiholog poporan și istoric*”.

În „Columna lui Traian”, B. P. Hasdeu și-a publicat cele mai multe dintre articolele sale de lingvistică și filologie: cercetări asupra

¹ Vezi D. Macrea, *Probleme de lingvistică romînă*, 1961, p. 73—99.

² Despre această perioadă a activității lingvistice a lui B. P. Hasdeu, vazi: Lucia Pop, *Preocupări lingvistice la revistele lui Hasdeu în perioada ieșeană*, în „Studii și cercetări științifice”. Academia R.P.R. Filiala Iași, Filologie, nr. 2 (1956), p. 51—64.

urmelor dacice în română, cercetări de limbă și de literatură veche, numeroase etimologii, rezumatul cursului său de filologie comparată, polemicile cu A. de Cihac și cu Titu Maiorescu, chestionarul pentru adunarea de material de limbă populară, care a fost actul pregătit al primei anchete dialectale de proporții mari inițiată în țara noastră ș.a.

Un merit deosebit al „Columnei lui Traian” a fost adunarea în jurul ei a tinerilor lingviști și filologi ai timpului: M. Gaster, Lazăr Șăineanu, I. Bianu, G. L. Frollo, I. A. Candrea, Gr. Crețu.

Ultima publicație periodică condusă de B. P. Hasdeu, „Revista nouă”, are un caracter predominant literar și istoric. Grupul redacțional al revistei l-au format, alături de B. P. Hasdeu, Barbu Ștefănescu Delavrancea, Alexandru Vlahuță, V. Bileiurescu, D. D. Racoviță, Gh. Ionescu-Gion, I. Bianu și Theodor Sperantia. „Revista nouă” n-a avut un program precis. Ea „*va îmbrățișa, scria B. P. Hasdeu în articolul program, tot ce merge la inima și mintea poporului, tot ce se poate spune astfel încât lumea să înțeleagă și să guste, tot ce învață plăcînd și place învățînd*”.

Apărută în faza de turburare idealistă a lui Hasdeu, „Revista nouă” cuprinde un redus material lingvistic scris de el: „Strat și substrat”, „Un element femeiesc în limba română” și câteva etimologii. Mai activă a fost colaborarea lui Lazăr Șăineanu, care a publicat mai multe capitole din viitoarea sa lucrare „Istoria filologiei române”, și a lui I. A. Candrea, care a publicat aici primele lui studii de folclor: „Influența țiganilor asupra literaturii populare române” și „Porecele la romîni”.

Cu un conținut predominant istoric, „Revista pentru istorie, arheologie și filologie” (1882—1923), editată la București de Grigore Tocilescu, elev al lui B. P. Hasdeu, cuprinde câteva studii prețioase de istoria limbii române și de filologie.

Înainte de 1900, în coloanele ei au publicat: M. Gaster „Stratificarea elementului latin în limba română”, Al. Lambrior „Ceva despre conjunctivul românesc”, Lazăr Șăineanu „Elemente turcești în limba română”, I. A. Candrea „Cîteva substraturi latine vulgare”. Texte vechi au publicat M. Gaster și Grigore Crețu.

În 1900, revista a devenit organul Societății istorice române. De la această dată pînă în 1923, cînd ea și-a încetat apariția, n-au mai apărut aici alte lucrări importante privitoare la limbă decît studiul lui Ilie Bărbulescu „Alfabetul chirilic în textele românești din secolele al XVI-lea și al XVII-lea” (1901) și textul „Psaltirii voronețene”, publicat fără comentarii de G. Giuglea (1910).

Cea mai de seamă publicație periodică de cultură generală a fost, la sfîrșitul secolului trecut, revista socialistă „Contemporanul”, apărută la Iași (1881—1891).

Rolul cultural al acestei reviste a fost relevat pe larg, în ultima vreme, de numeroși cercetători¹, subliniindu-se și contribuția ei în domeniul studiului limbii române².

¹ Vezi Savin Bratu și Zoe Dumitrescu, „Contemporanul” și vremea lui. E.S.P.L.A., 1959.

² Vezi V. Arvinte, *Preocupări lingvistice la „Contemporanul”*, în „Studii și cercetări științifice” Academia R.P.R. Filiala Iași, Filologie, nr. 1 (1961), p. 7—23; vezi și Livia Po-

„Contemporanul” și-a respectat în tot timpul apariției programul precizat în primul său număr. „*Scopul nostru*, se arată în articolul program, *e a face cunoscut publicului românesc cum privește știința contemporană lumea*”.

Materialul lingvistic din revistă a fost scris aproape în întregime de Ioan Nădejde. În istoria mișcării noastre muncitorești, Ioan Nădejde a fost un oportunist r. probabil, dar în materie de limbă a avut idei înaintate. Admirator al lui Al. Lambrior, el analizează în „Studiul științific al limbii române”, apărut în mai multe numere ale „Contemporanului”, cercetările de fonetică publicate de acesta la Paris în revista „Romania”. El s-a îngrijit de asemenea de publicarea în „Contemporanul” a citorva fragmente inedite rămase la moartea lui Al. Lambrior.

În 1884, Ioan Nădejde preciza astfel poziția revistei în materie de limbă: „*Am luptat să facem cunoscute publicului inteligent cercetările adevărate științifice ale lui Al. Lambrior și vom urma a face cunoscută chiar metoda după care trebuie să se facă cercetările. Ca semn deosebitor al școlii lingvistice admisă de Al. Lambrior este ideea că prefacerile sunetelor se fac după legi neștrămutate; adevărate excepții nu sînt și toate trebuie explicate: ori prin forme dialectale primite în dialectul de care ne îndeletnicim, ori prin analogii care au făcut să se formeze forme noi, ori prin intrarea cuvîntului cu formă excepțională prea tîrziu în limbă... În privința ortografiei am întrebuițat pe cea fonetică. Noi credem că înainte de toate este vorba de ales o limbă literară românească care, ce-i drept, este aproape formată prin literatura bisericească din veacurile trecute. O dată ce știm a vorbi limba literară nu mai este nici o greutate a scrie fonetic*”¹.

Revista a criticat în mod stăruitor ortografia cu rămășițe etimologice a Academiei Române din 1880—1881, precizînd: „*credem că această încercare ciudată de a impune o ortografie cu apucături etimologice va fi cea de pe urmă și ortografia fonetică va învinge în sfîrșit și va încheia această discuție prea îndelungată asupra ortografiei române*”².

În rubrica „Monstruozițati literare și științifice”, înființată chiar de la începutul apariției revistei, au apărut numeroase critici la adresa erorilor științifice și de limbă care se găseau în publicațiile periodice, în cărți și în manualele școlare ale vremii.

I. Nădejde a mai publicat în „Contemporanul” studii de morfologie istorică, de fonetică, de limbă literară și despre locul de formare a limbii și poporului român.

În ceea ce privește limba literară, el arată în mod just că izvorul ei este graiul popular și cel al cărților vechi religioase și istorice, dar susține ideea greșită că ea s-ar fi format înainte de secolul al XVI-lea.

De asemenea în ceea ce privește locul de formare a limbii și poporului român, I. Nădejde, combătîndu-l pe A. D. Xenopol, a susținut punctul de vedere greșit că ele s-ar fi format în sudul Dunării, de unde poporul

pescu, „Contemporanul” și problemele limbii române literare, în „Studia Universitatis Babeș-Bolyai”, seria IV, fasc. 2 (1960), p. 29—46.

¹ „Contemporanul”, III (1884), p. 43—44.

² „Contemporanul”, I (1881), p. 344.

român ar fi emigrat în nordul fluviului în trei etape, teorie dezvoltată mai târziu, cu un lux de argumente arbitrare, de Al. Philippide, în „Originea românilor” (vol. I 1925, vol. II 1928)¹.

Studiile de limbă veche s-au bucurat și ele de atenție în „Contemporanul”. În 1883, revista a publicat conferința lui M. Gaster „Apocrifele în literatura română”, iar după stabilirea acestuia la Londra, „O scrisoare inedită a regelui Iacob I din 1610 privitoare la un domn al Moldovei”. Într-un studiu erudit, „Manuscrisul de la Voroneț”, I. Nădejde demonstrează pe larg că limba acestui codice este asemănătoare cu cea a textelor mähăcene și că deci codicele datează din secolul al XVI-lea și nu din secolele XII—XIII, cum susținuse I. G. Sbiera.

În ultimul deceniu al secolului al XIX-lea și în primul deceniu al secolului al XX-lea, un rol important în promovarea cercetărilor de lingvistică l-a avut revista „Arhiva”, organ al Societății științifice și literare din Iași, care și-a început apariția în 1889. „Arhiva” a avut, după modelul periodicelor vremii, preocupări multilaterale: știință, literatură, economie, istorie, filozofie și lingvistică.

Printre întemeietorii revistei au figurat și lingviștii Al. Philippide și H. Tiktin, acesta din urmă fiind, la început, prim redactor al ei pentru partea literară.

„Arhiva” a folosit de la început ortografia fonetică și a militat stăruitor pentru ea. Chiar din primul număr al revistei, H. Tiktin începe publicarea valorosului său studiu „Călăuza ortografică”, în care expune bazele teoretice și practice ale scrierii fonetice. În 1914, la aniversarea a 25 de ani ai Societății științifice și literare, „Arhiva” arăta că ea „și-a păstrat ortografia fonetică, cu toate adresele Academiei Române ca să și-o schimbe”².

Apărarea principiului fonetic a obligat revista să-l combată chiar pe H. Tiktin, când acesta, în ediția a II-a a „Gramaticii române” din 1896, făcuse unele concesii etimologismului. „Astăzi, scria cu acest prilej N. Apostol, cel mai nimerit lucru ce ar trebui să preocupe pe toți care se îndeletnicesc cu studiul limbii noastre ar fi întocmirea unui dicționar ortoepic și sistematizarea completă a unui sistem fonetic bazat pe ortoepie. Prin aceasta fonetismul s-ar impune de la sine și în curînd ar deveni unicul sistem de scriere al națiunii române”³.

Printre materialele privind cultivarea limbii este de remarcat articolul lui A. D. Xenopol, apărut în 1906 și intitulat „Limba românească”. Pornind de la constatarea justă că „una din nevoile ce apasă mai mult asupra culturii noastre se raportă la limba în care scriem și în care vorbim”⁴, A. D. Xenopol propunea o limitare excesivă în adoptarea neologismelor, cerînd ca limba română să-și creeze din resursele ei proprii, din „geniul” ei, mijloacele noi de exprimare și terminologia nouă de care are nevoie.

¹ Vezi D. Macrea, *Lingviști și filologi români*, 1959, p. 161—173.

² „Arhiva”, 1914, volum jubiliar, p. XXIX—XXX.

³ *Ibidem*, 1896, p. 462.

⁴ *Ibidem*, 1906, p. 289.

O poziție asemănătoare a adoptat-o și I. Slavici în articolul „Cum se scrie românește”, publicat în „Arhiva”, în același an cu cel al lui A. D. Xenopol.

Intervențiile lui A. D. Xenopol și I. Slavici au avut un caracter sentimental, fiind lipsite de realism, deoarece pătrunderea neologismelor într-o limbă este un fenomen natural, cerut de nevoile dezvoltării culturii, iar îmbogățirea lexicului limbii române din „geniul” ei era o indicație prea generală ca să poată servi ca normă practică.

Materialul lingvistic original publicat în „Arhiva”, de la apariția ei pînă la primul război mondial, adică într-o perioadă de 25 de ani, se datorește în general unor colaboratori ocazionali, care n-au stăruit în preocupările lingvistice: Gh. Ghibănescu, T. Hotnog, Gh. Mărculescu, C. V. Ficșinescu, A. C. Hogaș, M. Jacotă, T. Palade, N. Apostol ș.a. În „Arhiva” și-a început activitatea de lingvist G. Pascu, publicînd etimologii și studii de toponimie. Tot aici a publicat un număr însemnat de etimologii A. Scriban, care le-a cuprins mai tîrziu în „Dicționarul” său tendențios și eronat, apărut în 1928.

Contribuția lingvistică cea mai valoroasă a „Arhivei” a constituit-o numărul mare de recenzii. Toate cărțile de lingvistică apărute în acea perioadă în limba romînă sau privind limba romînă sînt analizate în revistă. Spiritul critic, specific intelectualității ieșene, s-a manifestat larg în coloanele revistei. Prin materialul critic și de cercetare, „Arhiva” rămîne o prețioasă cronică a vieții noastre intelectuale de la sfîrșitul secolului trecut pînă la primul război mondial.

Tot la Iași a apărut, la sfîrșitul secolului trecut, „Revista critică literară” (1893—1897), sub conducerea lui Aron Densușianu.

Cărturar erudit, Aron Densușianu a publicat în revistă studii de critică și de istorie literară, folclor, literatură și note lexicale, contribuțiile lui în toate aceste domenii fiind stăpînite de imaginație romantică, de latinism și de naționalism.

Într-un spirit asemănător au fost scrise și studiile istorice ale lui Nicolae Densușianu, publicate în revistă.

Dar la „Revista critică literară” și-a început activitatea lingvistică Ovid Densușianu, care de la primele studii, note și recenzii și-a manifestat marile calități de om de știință: erudiție, spirit critic și obiectivitate în aprecierea faptelor, expunere sobră și limpede. Prin aceste însușiri, el marchează sfîrșitul perioadei romantice din lingvistica romînă, deschizînd calea cercetărilor de lingvistică științifică.

*

În 1894, romanistul german Gustav Weigand începe publicarea, în limba germană, a „Anuarului Institutului romîn din Leipzig”¹, consacrat exclusiv lingvisticii romîne și care și-a menținut apariția pînă în 1921.

Institutul de limba romînă din Leipzig, înființat la 21 aprilie 1893 cu ajutorul statului romîn, a devenit, înainte de primul război mondial,

¹ „Jahresbericht des Instituts für rumänische Sprache (Romanisches Seminar)”.

cel mai important centru din străinătate pentru studiul științific al limbii române. În cadrul lui s-au format lingviști și istorici literari români ca Pericle Papahagi, Sextil Pușcariu, Constantin Lacea, Theodor Capidan, Sterie Stinghe, I. Stoian, I. Borcea, Cristea Geagea, Alexandru Bogdan, I. Scurtu, Horia Petra-Petrescu, precum și numeroși lingviști străini: Kristian Sandfeld, Stoian Romanski, A. Byhan, G. Michov, Paul Dachsel, Kurt Schladebach, A. Storch, H. Moser, Kurt Löwe, I. Bachmeister, Max Auerbach ș.a.

Lucrările acestora și ale lui Gustav Weigand, publicate în „Anuar”, au în general caracterul didactic al tezelor de doctorat germane ale timpului, cuprinzând cunoștințe sistematizate, dar și contribuții originale.

Un domeniu de cercetare care a constituit originalitatea necontestată a Institutului de la Leipzig și a „Anuarului” său a fost studiul dialectelor și graiurilor limbii române. În această privință Gustav Weigand are mari merite, câștigându-și un loc de frunte în istoria lingvisticii românești. El a studiat pentru întâia oară în mod sistematic dialectele românești din sudul Dunării, precum și graiurile dialectului dacoromân, publicând în „Anuar”, alături de elevii săi, studii amănunțite asupra fiecăruia dintre ele. Gustav Weigand a extins mai târziu cercetările și asupra limbilor popoarelor balcanice, îndeosebi bulgară și albaneză. El și elevii săi au publicat numeroase materiale privind raporturile lingvistice româno-bulgare și româno-albaneze, dând o mare importanță cercetărilor de toponimie. Aceste din urmă cercetări au fost publicate mai ales în periodicul „Balkan-Archiv”, apărut între 1925 și 1930, după încetarea „Anuarului”.

O publicație similară „Anuarului” de la Leipzig a fost editată, tot în limba germană, la Viena, în 1914, de Wilhelm Meyer-Lübke, sub titlul „Comunicări ale Institutului român de la Universitatea din Viena”¹. Din cauza izbucnirii primului război mondial, această publicație și-a încetat apariția în același an. Meyer-Lübke reușise să formeze un grup de colaboratori remarcabili: N. Jokl, F. Schürr, Leo Spitzer, B. Tenora, W. Wedkiewicz ș.a., care au publicat, alături de el, în „Comunicări”, studii de istorie a limbii române, de fonetică, de gramatică, de vocabular și de raporturi ale limbii române cu limbile balcanice, în special cu albaneza. Studiile acestora, ca și majoritatea celor din „Anuarul” de la Leipzig, își păstrează valoarea științifică și astăzi.

★

În Transilvania, după „Arhivul” lui Timotei Cipariu, n-a mai apărut, pînă după primul război mondial, nici o publicație cu caracter lingvistic sau cu preocupări predominante în acest domeniu. Revistele și ziarele din Transilvania au publicat material lingvistic numai cu caracter informativ, legat de problemele timpului, orientarea lor de bază fiind îndreptată spre preocupări politice, economice și de cultură generală. Materialul lingvistic cuprins în „Gazeta Transilvaniei”, „Telegraful român”, „Familia”, „Transilvania”, „Tribuna”, „Luceafărul” ș.a. ar trebui totuși studiat, el prezentînd un firesc interes istoric. Munca de valorificare a moștenirii

¹ „Mitteilungen des rumänisches Instituts an der Universität Wien”, 1914.

lingvistice din periodicele transilvănene a rămas pînă în prezent în urmă față de cea din periodicele moldovene asupra căreia au apărut cîteva studii valoroase¹. Ar trebui valorificată îndeosebi activitatea lingvistică a lui G. Barițiu, G. Silași, Ath. Marienescu, Gavril Munteanu, Virgil Onițiu, Iosif Popovici, Constantin Lacea ș.a., care este puțin cunoscută.

În perioada Școlii latiniste, periodicele din Transilvania s-au făcut ecoul acesteia, mai ales în ceea ce privește ortografia. După declinul latinismului, ele au adoptat ortografia din 1880—1881 a Academiei Romîne, considerînd această instituție ca îndrumătoare a culturii romînești de pretutindeni. De aceea știrile despre activitatea ei au ocupat un loc permanent în coloanele periodicelor din Transilvania.

Dintre periodicele transilvănene amintite, o mențiune specială trebuie acordată revistei „Transilvania”, atît pentru lungă ei perioadă de apariție (1868—1945), cît și pentru faptul că ea a fost organul celei mai importante instituții culturale a romînilor transilvăneni : „Asociațiunea transilvană pentru literatura și cultura poporului romîn”, înființată în 1861.

În perioada dintre 1868 și 1890 revista a fost condusă de G. Barițiu, care i-a imprimat caracterul personalității sale complexe. Ea a fost o publicație enciclopedică : istorică, literară, folclorică, lingvistică, fără o orientare rigidă. Lingvistica ocupă în coloanele ei un loc redus în această perioadă. Pe lîngă informațiile cu privire la activitatea lingvistică din cadrul Academiei Romîne, recenzii de cărți și de dicționare, activitatea lingvistică originală se reduce la studiile profesorului de limba romînă de la Universitatea maghiară din Cluj, G. Silași, asupra cîtorva cărți vechi romînești : „Psaltirea calvino-romînă”, „Un abecedar romînesc din veacul al XVII-lea” și la un studiu al aceluiași despre poezia noastră populară, care cuprinde și considerații asupra limbii.

După retragerea, în 1890, a lui G. Barițiu, i s-a imprimat revistei o orientare mai precisă de către C. Diaconovici, redactorul „Enciclopediei romîne”, ea devenind o publicație activă de propagandă culturală. „Asociațiunea transilvană pentru literatura și cultura poporului romîn” a considerat atunci că cea mai urgentă necesitate națională a romînilor transilvăneni nu era o școală literară sau lingvistică, limba și literatura romînă fiind cultivate la București pentru toți romîinii, ci răspîndirea în masele largi a cuceririlor științei și culturii moderne și apărarea intereselor economice ale romînilor din Transilvania. Această îndrumare sănătoasă, cu caracter democratic, dată revistei, n-a însemnat însă părăsirea totală a preocupărilor istorice și lingvistice, ci completarea lor cu material privind celelalte științe sociale. La sfîrșitul secolului trecut a publicat studii de lingvistică în revista „Transilvania” Athanasie Marienescu despre vocabularul și fonetica limbii romîne, iar la începutul secolului al XX-lea a devenit colaborator activ al revistei Iosif Popovici, care a publicat studii de dialectologie, de raporturi slavo-romîne și recenzii, dintre care cea mai remarcabilă este cea făcută lucrării lui Lazăr Șăineanu „Influența orientală asupra limbii și culturii romîne” (1904)².

¹ Vezi mai sus p. 8, nota.

² Vezi D. Macrea, *Lazăr Șăineanu*, în „Cercetări de lingvistică”, VII (1962), p. 9.

După 1900, preocuparea de bază a revistei „Transilvania” în materie de limbă este unificarea ortografiei pe baze fonetice. Reforma ortografică din 1904 este primită cu însuflețire de intelectualii transilvăneni. Revista cuprinde un bogat material relativ la dezbaterile din comitetul „Asociațiunii”, în care s-a susținut unanim adoptarea ortografiei fonetice de la București. În ceea ce privește studiile de lingvistică apărute în revistă, ele se datoresc profesorilor de limba română de la cele câteva licee românești de atunci din Transilvania: Alexandru Bogdan, Constantin Lacea, Axente Banciu, Nicolae Drăganu, Valeriu Seni ș.a. Felul cum se vorbea, se scria și se traducea era urmărit în această perioadă cu atenție în revistă, spre a se ajunge la folosirea unei limbi literare corecte și frumoase, după modelul clasicilor literaturii române. Grija pentru cultivarea limbii a revistei „Transilvania” și a celorlalte periodice transilvănene a contribuit, în mare măsură, ca după unirea din 1918 să poată fi mai ușor eliminate fluctuațiile în procesul de unificare a limbii române literare între Transilvania și celelalte provincii românești.

O intensificare a preocupărilor lingvistice în revistă a avut loc spre sfârșitul perioadei ei de apariție (1940—1945), prin contribuții ale lui E. Petrovici și D. Macrea.

★

Periodicele literare și de cultură generală de la începutul secolului al XX-lea continuă să aibă preocupări lingvistice, ca și cele din secolul trecut.

„Noua revistă română”, apărută la București chiar la începutul secolului (1900 — 1902), sub conducerea filozofului și psihologului idealist C. Rădulescu-Motru, a publicat material lingvistic mai ales cu caracter general. În coloanele ei au avut loc două polemici cu răsunet: între N. Iorga și Lazăr Șăineanu în legătură cu lucrarea acestuia din urmă „Influența orientală în limba și cultura română” și între A. D. Xenopol și Ovid Densusianu în legătura cu lucrarea lui Al. Philippide „Principii de istoria limbii”¹. Tot aici s-a publicat sinteza lui Ovid Densusianu despre „Școala ardeleană în limbă și literatură” și studiile lui I. A. Candrea „Elementele române în limbile slave” și „Monumentele cele mai vechi de limbă română”. Studii cu caracter mai special a publicat slavistul Ilie Bărbulescu: „Alfabetul chirilic și ortografia slavă la români” și „Scrișu-s-a românește înainte de ivirea propagandei calvine?”.

După o întrerupere de șase ani, cauzată de lipsuri materiale, inerente culturii în regimul burghezo-moșieresc, revista reapare în 1908, dar materialul lingvistic, cu excepția unor note bibliografice, este inexistent.

În 1905, începe să apară, tot la București, revista „Viața nouă”. Deși înființată și condusă de cel mai de seamă lingvist român al vremii, Ovid Densusianu, revista a fost mai mult o publicație de literatură, o tribună a poeziei simboliste. Problemele de lingvistică n-au constituit un specific al ei. Ovid Densusianu a publicat aici studii lingvistice numai cu caracter general: „Limba noastră ca icoană a vieții culturale” (1905),

¹ Vezi D. Macrea, *Lingviști și filologi români*, 1959, p. 159—160.

„Locul filologiei în viața noastră intelectuală” (1907) și o serie de articole polemice în legătură cu „Dicționarul Academiei”, a cărui elaborare fusese încredințată, în 1906, lui Sextil Pușcariu. Revista și-a menținut apariția pînă în 1923.

Pentru problemele de cercetare lingvistică, Ovid Densusianu a întemeiat, în 1905, Societatea filologică, prima grupare de acest fel din țara noastră, organizată după modelul societăților similare din Franța și Germania. Ea a avut ca organ de publicitate „Buletinul societății filologice” (1905—1907).

Programul de lucru al Societății, publicat în primul număr al „Buletinului”, înfățișează problemele care predominau în lingvistica romînă a epocii. „*Se va căuta și se va dezgropa cît mai mult din materialul din trecut, publicîndu-se texte vechi și studii amănunțite asupra lor; se vor explora iarăși dialectele actuale, toponimia, diferite categorii de cuvinte; se vor culege materiale de folclor și se vor publica monografiile cît mai bogate în această direcție*”¹.

Ovid Densusianu a reușit să grupeze în cadrul acestei societăți peste cincizeci de profesori valoroși din învățămîntul universitar și mediu, atît din capitală cît și din alte orașe. Dintre aceștia menționăm pe I. A. Candrea, Pericle Papahagi, Sextil Pușcariu, Iosif Popovici, H. Tiktin, Ilie Bărbulescu, Pompiliu Eliade, D. Burileanu, Iuliu Valaori, S. Mindrescu, N. D. Chiriac, G. Coman, Gr. Crețu, Em. Grigorovitză, Al. Lupu-Antonescu, G. Moroianu, Th. Sperantia, I. Stoian, Șt. Pop, G. Popa-Lisseanu și C. Damianovici.

Societatea a realizat puțin din programul propus. S-au ținut ședințe de comunicări cu teme din istoria limbii romîne, din lexicologie, fonetică, folclor, conținutul acestora și discuțiile fiind publicate, în rezumat, în „Buletin”. În 1907, Societatea și-a încetat activitatea, încetînd să mai apară și „Buletinul”.

O contribuție activă la acțiunea de cultivare a limbii romîne a fost adusă, la începutul acestui secol, de revista „Viața romînească”, apărută la Iași în 1906. De la apariția ei, revista a militat pentru progres social și cultural, pentru o literatură realist-critică și pentru o limbă literară romînă capabilă să exprime complexitatea și avîntul vieții moderne. Ea a combătut rezervele formulate de A. D. Xenopol și de I. Slavici în „Arhiva” față de neologisme, arătînd că ele sînt necesare și inevitabile în procesul dezvoltării culturii noastre. A criticat greșelile de limbă din publicațiile și traducerile timpului, a susținut ortografia fonetică și a participat activ la discuțiile polemice în legătură cu „Dicționarul Academiei”.

Dintre lingviști, cel mai de seamă colaborator al revistei, pînă la primul război mondial, a fost Al. Philippide. El a publicat aici două întinse studii critice: „Specialistul romîn”, cuprinzînd o analiză necrutătoare a „Dicționarului romîn-german”, istoric și etimologic, al lui H. Tiktin, și „Un specialist romîn la Lipsca”, în care a analizat cu o asprime

¹ „Buletinul societății filologice”, 1903, p. 11.

exagerată opera lingvistică a Institutului de la Leipzig, condus de Gustav Weigand. Un recenzent erudit al lucrărilor de lingvistică din acea epocă a fost G. Pascu. Ca și în „Arhiva”, viața culturală a epocii, inclusiv lingvistica, a fost prezentată în „Viața românească” prin recenzii critice și prin numeroase note cu conținut științific.

*

Primele periodice românești cu preocupări predominant lingvistice apar abia după primul război mondial. Acest progres a fost rezultatul dezvoltării învățămîntului lingvistic din centrele noastre universitare.

Cea dintii și cea mai importantă publicație periodică de lingvistică apărută în această perioadă a fost „Dacoromania”, atît prin conținutul ei bogat cît și prin durata ei lungă de apariție (1920—1948). Ea a fost revista Muzeului limbii romîne de pe lângă Facultatea de litere și filozofie a Universității din Cluj, creat în 1920 de Sextil Pușcariu, cu următoarele obiective științifice: 1. „strîngerea și prelucrarea științifică a materialului lexicografic al limbii romîne din toate timpurile și din toate regiunile locuite de romîni; 2. pregătirea de studii și lucrări speciale în vederea unificării limbii literare și a terminologiei tehnice și speciale în toate ținuturile romînești; 3. deșteptarea interesului obșteșc pentru studiul și cultivarea limbii romîne; 4. pregătirea de filologi romîni; 5. îndrumarea de studii dialectale și lexicografice prin adunarea de material la fața locului, prin chestionare trimise în toate ținuturile romînești și prin îndemnarea specialiștilor la conlucrare; 6. publicarea de monografii, dicționare speciale, glosare, hărți lexicale, studii, bibliografii, scrieri de popularizare și editarea unei publicații periodice care va fi buletinul Muzeului limbii romîne; 7. înființarea unei biblioteci de specialitate cît se poate de completă”¹.

Aceste obiective au fost în mare parte atinse, datorită prezenței la Cluj a unui însemnat număr de lingviști și a spiritului de colaborare care a condus munca lor².

În cele treisprezece volume ale „Dacoromaniei” s-au publicat studii în aproape toate domeniile lingvisticii, precum și materiale privind istoria literaturii romîne vechi și moderne, îndeosebi a Transilvaniei. „Dacoromania” a avut un mare număr de colaboratori: Sextil Pușcariu, N. Drăganu, V. Bogrea, Th. Capidan, G. Giuglea, C. Lacea, G. Kisch, G. Serra, C. Diclescu, St. Bezdechi, Bitay Árpád, C. Daicoviciu, E. Petrovici, S. Pop, Șt. Pașca, D. Macrea, I. Pătruț, I. I. Russu, Mircea Zdrenghea, R. Todoran, ș.a. Dintre lingviștii străini au colaborat romaniștii W. Meyer-Lübke, Leo Spitzer și Carlo Tagliavini. Cele mai cultivate ramuri ale lingvisticii în „Dacoromania” au fost: istoria limbii, etimologia, dialectologia și geografia lingvistică, toponimia și antroponimia. O mare atenție a fost acordată mișcării lingvistice a timpului, oglindită în numeroasele recenzii și îndeosebi în rubrica „Pe marginea cărților”, scrisă de Sextil Pușcariu. Preocupările privind limba literară și gramatica au fost reduse în „Daco-

¹ Vezi „Dacoromania”, I (1921), p. 3—4.

² Vezi Sextil Pușcariu, *Lingvistica modernă și evoluția ei*, în „Țara Birsei” I (1931), nr. 1, p. 13.

romania", ca și în celelalte periodice de specialitate românești ale timpului. Lingvistica teoretică a constituit o preocupare îndeosebi pentru Sextil Pușcariu, care a publicat în acest domeniu: „Onomatopeele în limba română”, „Despre legile fonologice”, „Din prrsp ctiva Dicționarului“, „Morfonemul și economia limbii”, „Considerații asupra sistemului fonetic și fonologic al limbii române” ș.a. Deși adept al școlii neogramatice, Sextil Pușcariu a folosit în aceste studii principiile noi ale geograficii lingvistice, date ale foneticii experimentale și idei ale școlii fonologice de la Praga.

„Dacoromania” a publicat un bogat material metodologic și de fapte în legătură cu „Dicționarul Academiei” și cu „Atlasul lingvistic român”, cele două lucrări de mare amploare care se laborau în cadrul Muzicului.

Cronica vieții științifice a timpului a fost prezentă în „Dacoromania” nu numai prin recenzarea aproape a tuturor publicațiilor de lingvistică română și a numeroase lucrări ale lingviștilor străini, ci și printr-o bogată rubrică bibliografică, îngrijită de N. Gorgescu-Tistu, I. Breazu și Ilie Constantinescu, care au înregistrat și clasificat toate cărțile și articolele din periodicele românești și străine privind limba, istoria literaturii și a culturii române, apărute în acea vreme.

„Dacoromania” a menținut în întreaga ei perioadă de apariție un nivel științific ridicat în studiile publicate și un spirit civilizată în recenzii și în polemici. Dar în apărarea unora din tezele de bază ale școlii lingvistice clujene, ca latinitatea limbii române și continuitatea românilor în Dacia, revista a manifestat alunecări spre latinism și naționalism de care, îndeosebi întemeietorii ei, educați în acest spirit, nu s-au putut elibera în întregime niciodată.

În 1921, după o întrerupere de cinci ani provocată de război, a reapărut la Iași revista „Arhiva”, ca organ al Societății istorico-filologice, avînd preocupări exclusiv de istorie și de lingvistică. Noul ei director, Ilie Bărbulescu, a susținut în mai multe studii o teză contestată de toți ceilalți lingviști, și anume că influența slavă asupra limbii române ar fi posterioară secolului al zecelea. În ceea ce privește începutul scrisului în limba română, Ilie Bărbulescu a susținut teza, de asemenea contestată de toți istoricii literari, că primele noastre texte scrise s-ar datora influenței catolicismului.

Alături de Ilie Bărbulescu, au colaborat la revistă Iorgu Iordan, care a publicat studiile „Teoriile lingvistice ale lui Karl Vossler”, „Dialectele italiene de sud și limba română”, note și etimologii, A. Scriban care a continuat seria sa de etimologii îndoienițe, G. Pascu, I. Șiadbei, Margareta Ștefănescu, Eufrosina Simionescu, Th. Holban, V. Chelaru, D. Crînjală, D. Strungaru ș.a.

„Arhiva” nu a reprezentat în această perioadă, nici teoretic, nici practic vreo școală lingvistică a timpului și nu a promovat un curent de cercetări originale în lingvistica noastră. Dar lipsa de prestigiu a revistei s-a datorat și nivelului scăzut al polemicilor purtate de Ilie Bărbulescu cu aproape toți lingviștii români, pe care i-a acuzat de ignoranță, deoarece aceștia nu voiau să accepte că toate contribuțiile de seamă în slavistica noastră au fost aduse de el. Pentru Ilie Bărbulescu erau ignoranți Ovid

Densusianu, Sextil Pușcariu, Th. Capidan, N. Drăganu, I. A. Candrea, N. Iorga, iar Academia Română era numită de el „gașcă”, fiindcă nu-l primea în sinul ei.

Acest stil polemic ofensator, neutilizat în relațiile dintre oamenii de știință, a contribuit, alături de sărăcia materialului din ultima perioadă, ca în 1940, când revista își încetează apariția, să nu-i mai simtă nimeni lipsa.

Depășind cu mult „Arhiva” ca tribună a calomniei și vulgarității, la Iași a apărut între 1927 și 1940, „Revista critică”, condusă de G. Pascu. Ea a avut preocupări diverse: lingvistică, filologie, folclor, istorie, istorie literară, drept. În programul revistei se arăta că ea își propune „să facă critica ideilor științifice, culturale și sociale la ordinea zilei. Critica va fi bazată pe adevăr, adică pe știință și va avea ca scop imediat crearea unui curent de opinie”¹. În numele pretinsului „adevăr” și al „științei”, cu care a pornit la drum, G. Pascu a dus o înverșunată campanie de denigrare la adresa oamenilor de știință ai timpului, în primul rând a lingviștilor români și străini. Cu excepția lui Al. Philippide și a lui Ilie Bărbulescu, nu au fost cruțați de o critică calomnioasă Ovid Densusianu, Sextil Pușcariu, I. Bianu, N. Drăganu, Th. Capidan, G. Giuglea, Th. A. Naum, W. Meyer-Lübke, G. Weigand, Mario Roques, Carlo Tagliavini, N. Iorga și alte personalități culturale din țară și din străinătate. G. Pascu a precizat în revistă un regionalism moldovenesc desuet și ridicol, prezentînd Bucureștiul ca fiind cauza pretinsei rămîneri în urmă a Moldovei.

Cazul „Revistei critice” este aproape unic în istoria luptei de idei din țara noastră. Înfierarea poziției huliganice, adoptată de G. Pascu în această revistă, a fost făcută, în 1937, de reprezentanții intelectualității ieșene în documentul intitulat „Un caz nefericit și trist: cazul G. Pascu”². În afară de acest aspect negativ, care este însă esențial în caracterizarea ei, revista a publicat și câteva studii de istoria limbii, de istoria literaturii vechi, material de toponimie și de vocabular. Alături de G. Pascu, au colaborat: Iorgu Iordan, Gr. Scorpan, H. Mihăescu, C. Turcu, T. Roșculeț, V. Arvintiev ș.a.

Școala lingvistică din București, grupată în Institutul de filologie și folclor de pe lângă Facultatea de litere și filozofie, a început, în 1923, publicarea revistei „Grai și suflet”, condusă de Ovid Densusianu. Titlul a fost însuși programul revistei, care a constatat în studiul limbii ca expresie a psihologiei și istoriei poporului nostru, folclorul și dialectologia constituind preocupări centrale. „Grai și suflet” a publicat numeroase monografii de folclor, privind diferite regiuni ale țării, scrise de elevi ai lui O. Densusianu: Al. Vasiliu, T. Gîlcescu, Alexandrina Istrătescu-Tzura, Elena Moroianu, M. Gregorian, D. Șandru, F. Brînzeu, Luca Preda, O. Alexici, I. I. Stoian ș.a. Una dintre cele mai de seamă monografii a fost cea a lui Tache Papahagi despre graiul moților. Dintre dialectele sud-dunărene ale limbii române, cel meglenoromîn a fost studiat în revistă de către I. A. Candrea, cel aromîn de către Pericle

¹ „Revista critică” I, 1927, p. 5.

² Iași, 1937.

Papahagi, Tache Papahagi și Al. Rosetti. Revista a acordat atenție și problemelor de limbă veche, publicînd studiile lui Al. Rosetti: „Lexicul Apostolului lui Coresi”, „Catehismul Marțian”, „O pravilă romînească necunoscută” și „Lettres roumaines tirées des archives de Bistritza”.

Ovid Densusianu a publicat în „Grai și suflet” studii de lingvistică generală, în care și-a fixat poziția față de curentele lingvistice ale timpului, de romanistică, de lexicologie și de folclor. În afară de acestea, el a impus și a menținut prestigiul științific al revistei prin numeroase recenzii și note, scrise cu sobrietatea, spiritul critic și erudiția care l-a caracterizat ca lingvist¹.

În „Grai și suflet” și-au început activitatea publicistică Al. Rosetti și Al. Graur. Revista s-a bucurat de colaborarea permanentă a lingviștilor din generația mai veche: I. A. Candrea și Tache Papahagi.

O publicație periodică de scurtă apariție a fost „Revista filologică” (1927—1928), condusă de Al. Procopovici. „În centrul preocupărilor noastre, anunța programul, se va găsi limba romînească. Aceasta însemnează firește că va trebui să dăm toată atenția cuvenită și studiilor de romanistică și lingvistică generală și îndeosebi tuturor limbilor neolatine care ar avea atingere cu limba romînească”.

Acest program vast n-a putut fi îndeplinit deoarece cercul de colaboratori al „Revistei filologice” dispunea de prea puține elemente proprii (numai Al. Procopovici, E. Herzog, L. Moraru, V. Moraru și N. Grămadă), ea fiind scrisă aproape în întregime de lingviști din afara acestui cerc. După doi ani, „Revista filologică” și-a încetat apariția, contribuția ei la mișcarea lingvistică a epocii fiind aproape neînsemnată.

Revistele de lingvistică apărute la noi după primul război mondial, a căror tematică generală am analizat-o mai sus, au avut ca notă caracteristică preocuparea pentru istoria limbii, pentru limba veche, pentru dialectele și graiurile limbii romine și pentru limba folclorului. Conținutul lor era asemănător publicațiilor lingvistice burgheze din occident, în care obiectul cercetării îl constituia îndeosebi aspectele istorice ale limbii.

După 1930 apar două reviste de lingvistică ale căror preocupări sînt îndreptate cu precădere spre limba romînă contemporană: „Bulletin linguistique”, la București, și „Buletinul Institutului de filologie romînă Al. Philippide”, la Iași.

„Bulletin linguistique” și-a început apariția în 1932 ca organ al Laboratorului de fonetică experimentală de pe lângă Facultatea de litere și filozofie a Universității din București, condus de Al. Rosetti. Atît Al. Rosetti, cît și colaboratorii săi cei mai apropiați (Al. Graur și J. Byck) făcuseră înainte parte din cercul revistei „Grai și suflet”, de care s-au desprins pentru a-și extinde cercetările și a și le publica în limba franceză. Preocuparea de bază a revistei a constat în prezentarea, prin studii și note, a aspectelor limbii romine contemporane, acordîndu-se prioritate problemelor de fonetică, de fonologie, de gramatică și de vocabular. În cadrul Laboratorului de fonetică experimentală s-au

¹ Vezi D. Macrea, *Lingviști și filologi romîni*, 1959, p. 174—197.

efectuat, de către D. Șandru, înregistrări la fonograf din graiurile românești, ele fiind publicate în revistă. Problemele de lingvistică generală, de stilistică și de istorie a limbii au ocupat un loc mai redus. Rubrica de recenzii, care în toate publicațiile noastre lingvistice a constituit o parte de seamă a conținutului lor, a fost aproape inexistentă în „Bulletin linguistique”, fiind o deficiență serioasă a revistei. O altă lipsă a ei a fost orientarea teoretică spre structuralismul școlii lingvistice din Copenhaga. Această orientare a rămas însă izolată, nereușind să influențeze în acest sens dezvoltarea studiilor noastre de lingvistică.

După încetarea, în 1938, odată cu moartea lui O. Densusianu, a funcționării Institutului de filologie și folclor, se înființează la București, în anul următor, Societatea română de lingvistică, „Bulletin linguistique” devenind organul acesteia. Scopul Societății a fost „*studiul lingvisticii generale și îndeosebi studiul limbii române și al dialectelor ei*”¹. Formele ei de activitate au constat în ședințe de comunicări, conferințe publice și invitații de lingviști străini. În „Bulletin linguistique” s-au publicat dări de seamă amănunțite asupra activității Societății. Membrii ei cei mai activi, și în același timp colaboratori ai revistei, au fost Al. Rosetti, Al. Graur, J. Byck, D. Șandru, C. Racoviță dintre lingviștii bucureșteni, Iorgu Iordan și I. Șiadbei dintre lingviștii ieșeni, și H. Jacquier de la Cluj. În ultimii ani de apariție ai revistei și-au început aici activitatea publicistică B. Cazacu, I. Coteanu și I. Fischer. Dintre lingviștii străini au colaborat la „Bulletin linguistique”: Leo Spitzer, Alf Lombard, A. Vaillant, G. Straka, Eugen și Ingeborg Seidel. Revista și-a încetat apariția în 1948.

În 1934, începe să apară la Iași, sub conducerea lui Iorgu Iordan, „Buletinul Institutului de filologie română Al. Philippide”, grupînd elevii ai lui Al. Philippide, Ilie Bărbulescu, G. Pascu și Iorgu Iordan, dintre care sînt de menționat: Gr. Scorpan, G. Ivănescu, H. Mihăescu, G. Istrate, I. Turcuș, G. Agavriloae, G. M. Dragoș, V. Chelaru și Florea Rariște. Programul revistei, expus în primul număr, cuprindea probleme de limbă română contemporană, de limbă literară, de gramatică, stilistică, graiuri speciale și de istorie a limbii române. Scrisă mai ales de începători, revista n-a putut să-și realizeze programul decît parțial, dar în cele 11 volume ale „Buletinului”, care și-a încetat apariția în 1945, se găsesec numeroase studii și recenzii în domeniile menționate.

Între 1940 și 1946 a apărut, la București, revista „Langue et littérature”, organ al Secției literare a Academiei Române, condus de Th. Capidan și D. Caracostea. Ea a publicat studii de lingvistică scrise de Sextil Pușcariu, G. Giuglea, Th. Capidan, Tache Papahagi și studii de istorie literară și de stilistică scrise de D. Caracostea, D. Popovici, N. I. Barbu ș.a. Concepută ca o revistă pentru străinătate și scrisă de lingviști cu preocupări privind mai mult istoria limbii, după modelul periodicelor lingvistice tradiționale, „Langue et littérature” n-a adus elemente noi care să promoveze dezvoltarea lingvisticii noastre.

★

¹ „Bulletin linguistique”. 1939, vol. VII (supl.). p. 1.

Între cele două războaie mondiale, interesul pentru problemele lingvistice și-a menținut prezența și în periodicele literare și de cultură generală, ca „Viața românească”, „Adevărul literar și artistic”, „Societatea de mâine”, „Revista fundațiilor” ș.a., precum și în principalele ziare ale epocii, în care au apărut contribuții importante privind îndeosebi cultivarea limbii și ortografia.

Înfățișarea discuțiilor lingvistice apărute în această perioadă în revistele literare și de cultură generală și în principalele ziare ar necesita un studiu special prin bogăția contribuțiilor cuprinse în ele.

Din acestea menționăm aici, pe scurt, contribuția „Vieții românești”, care a fost cea mai prețioasă.

Revista ieșeană s-a ocupat, în continuare, în perioada dintre cele două războaie mondiale, de probleme de lingvistică, publicând numeroase articole, recenzii și note.

„Viața românească” a ținut deschisă, ani de zile, rubrica „Din antologia scrisului românesc”, în care se reproduceau texte din cărți, reviste și ziare, conținând neglijențe de stil și erori gramaticale. O critică minuoasă a fost făcută unor manuale școlare din punctul de vedere al conținutului și al corectitudinii gramaticale și stilistice.

Revista a avut un mare merit în demascarea campaniei retrograde dusă de Timoleon Pisani în ziarul reacționar „Universul” împotriva neologismelor și pentru limba „neaoșă” românească.

Campania critică a revistei „Viața românească” pentru cultivarea limbii române făcea parte din linia ei științifică și democratică de culturalizare a maselor într-o limbă literară bogată și corectă.

*

Perioada de după 23 August 1944, în care s-a schimbat fundamental structura politică, economică, socială și culturală a țării, a adus o orientare nouă în cercetările științifice și, implicit, în lingvistică.

În primii ani după 23 August 1944, periodicele „Dacoromania”, „Bulletin linguistique” și „Buletinul Institutului de filologie română Al. Philippide” au continuat să apară cu vechiul lor conținut și cu orientarea tradițională.

Dar schimbarea de orientare în cercetările științifice și sarcinile noi care reveneau lingviștilor în cadrul revoluției culturale au impus apariția altor periodice de specialitate decât cele de până atunci, care rămăseseră legate de istorismul și formalismul lingvisticii burgheze.

Primul periodic nou de lingvistică apărut după 23 August 1944 a fost „Cum vorbim” (1949—1952), condus de Al. Graur. Revista se adresa „profesorilor, învățătorilor, studenților, elevilor, muncitorilor, funcționarilor, pe scurt, tuturor celor care muncesc în Republica noastră și care, prin însăși munca lor, contribuie la schimbarea și dezvoltarea limbii”¹.

În iunie 1949, „Cum vorbim” a devenit organul Societății de științe istorice și filologice, înființată în acel an.

¹ „Cum vorbim”, I (1949).

Prin articole scurte, cu caracter informativ, revista a explicat aspecte ale vocabularului, a popularizat unele probleme ale lingvisticii române și sovietice și a luat parte activă la discutarea proiectelor de îmbunătățire a normelor ortografice ale limbii române.

Atît programul cît și materialul publicat au fost însă prea limitate pentru sarcinile numeroase și complexe puse lingvisticii de procesul uriaș al revoluției culturale, de necesitățile învățămîntului și de necesitățile cercetării științifice a problemelor limbii române. Pe de altă parte, faptul că revista a apărut în epoca în care școala lui N. I. Marr mai ocupa încă poziții puternice în lingvistica sovietică a contribuit ca ea să se facă ecoul acesteia la noi. Revista și-a încetat apariția în 1952.

Două evenimente au impus în lingvistica noastră apariția unor periodice noi.

Primul a fost reorganizarea, în 1948, a Academiei Române în Academia Republicii Populare Române, a cărei activitate științifică este strîns legată de teoria și practica construirii socialismului în țara noastră. Ca urmare a acestei reorganizări, activitatea lingvistică a fost încadrată și coordonată prin crearea, în 1949, a institutelor de lingvistică din București și Cluj și a colectivului de lingvistică din Iași.

Al doilea eveniment de seamă care a dat o orientare și un impuls nou cercetărilor lingvistice a fost cotitura teoretică petrecută în lingvistica sovietică, după 1950, prin înlăturarea școlii vulgarizatoare a lui N. I. Marr și prin introducerea marxismului în lingvistică.

Avînd o orientare teoretică nouă și dispunînd de o bază materială pe care știința n-a avut-o niciodată la noi în trecut, lingvistica românească și-a creat periodice cu un conținut corespunzător sarcinilor noi ale științei limbii.

Institutul de lingvistică din București a început, în 1950, publicarea revistei „Studii și cercetări lingvistice”, în două numere pe an, iar din 1954 în patru numere anuale. „*Revista noastră*”, se arată în articolul program, *apare în noile condiții de viață culturală pe care le-a creat regimul de democrație populară prin transformarea revoluționară a întregului sistem social-economic din România de ieri*”. În consecință, „*călduza ei permanentă va fi doctrina marxist-leninistă, care stă la baza tuturor prefacerilor structurale din Republica Populară Română*”¹.

Revista a publicat, de la apariția ei pînă în prezent, un bogat material de cercetare, la un nivel științific superior de specialitate, în diferite domenii ale lingvisticii, îndeosebi privitor la fonetica și fonologia limbii române, la gramatica și la vocabularul ei. Problemele tratate în primii ani de apariție au izvorît în mare parte din munca pentru îmbunătățirea normelor ortografice, de elaborare a „Gramaticii limbii române” și a „Dicționarului limbii române literare contemporane”. Colaboratorii revistei sînt: Al. Rosetti, I. Jordan, E. Petrovici, Al. Graur, T. Vianu, D. Macrea, B. Cazacu, I. Pătruț, I. Coteanu, J. Byck, I. Șiadbei, I. Fischer, Gh. Bulgăr, Emanoil Vasiliu, Mioara Grigorescu, Sorin Stati,

¹ „Studii și cercetări lingvistice”, I (1950).

Marius Sala, Alexandru Niculescu, Florica Dimitrescu, Gr. Brîncuș, Al. Ionașcu, I. Rizescu ș.a. „Studii și cercetări lingvistice” au adus în discuție probleme care, în publicațiile din trecut, erau tratate doar sporadic: limba literară, fondul principal de cuvinte, raporturile dintre limbă și dialect, sistemul fonologic al limbii romîne, iar în ultima vreme acordă o atenție crescîndă problemelor noi apărute în știința modernă, cum este cibernetica, cu aplicații și în lingvistică, în domeniul statisticii lingvistice și al traducerilor automate.

Pentru a lega munca lingvistică în mod sistematic de necesitățile revoluției culturale și ale învățămîntului și pentru a face cercetările lingvistice accesibile unui cerc cît mai larg de cititori, Institutul de lingvistică din București a început, în 1952, publicarea revistei „Limba romînă”, condusă pînă în 1958 de D. Macrea, iar după aceea de Iorgu Iordan și I. Coteanu.

În articolul program s-a precizat că „Limba romînă” „*va combate și înlătura în primul rînd rămășițele dăunătoare ale idealismului și marris-mului din lingvistica noastră și va sprijini în mod hotărîtor munca de introducere a marxismului*”¹.

Revista a susținut în mod activ, ca și „Studii și cercetări lingvistice”, îmbunătățirea normelor ortografice, elaborarea „Gramaticii limbii romîne”, a tratatului de gramatică intitulat „Limba romînă” a „Dicționarului limbii romîne literare contemporane”, a „Dicționarului limbii romîne moderne”, publicînd un bogat material în legătură cu problemele ridicate de elaborarea acestor lucrări. În revistă s-au afirmat numeroși lingviști tineri: Em. Vasiliu, Luiza și Mircea Seche, Gh. Bulgăr, C. Otobîcu, Marius Sala, Al. Niculescu, Florica Dimitrescu, Gr. Brîncuș, V. Breban, Laura Vasiliu, Fulvia Ciobanu, Mioara Grigorescu, Sorin Stati, N. Dănilă, Teofil Teaha, Valeria Guțu, Finuța Asan, Gh. Mihăilă, Al. Ionașcu, C. Maneca, Florența Sădeanu, Maria Iliescu, Th. Hristea, M. Mitran, Aurelia Stan, Romul Munteanu, I. Rizescu, I. Stan, N. A. Ursu, Elena Carabulea, Rodica Ocheșanu, Liliana Macarie ș.a.

„Limba romînă” a trezit un mare interes științific prin rubrici noi față de toate periodicele noastre de lingvistică din trecut. Rubrica „Limbă și literatură” a înfățișat, prin numeroase contribuții, problemele teoretice și practice legate de studiul limbii literare. „Predarea limbilor în școli” a fost susținută prin colaborarea a numeroși profesori din învățămîntul mediu. În rubrica „Valorificarea moștenirii lingvistice” a fost reconsiderată activitatea celor mai de seamă lingviști romîni din trecut. O rubrică vie și combativă, care corespunde uneia din sarcinile de bază ale revistei, este „Cultivarea limbii”, în care se urmărește felul cum este folosită limba romînă în scrisul nostru literar și științific. Revista reflectă actualitatea lingvistică prin cronici bogate, note și recenzii. Prin preocupările multiple legate de actualitate și prin marea ei număr de colaboratori, „Limba romînă” și-a creat un larg cerc de cititori pe care nu l-a avut la noi, în trecut, nici o altă publicație lingvistică.

¹ „Limba romînă”, I (1952), nr. 1, p. 9.

Concentrarea activității lingvistice în jurul Institutului de lingvistică din București și a publicațiilor sale a făcut ca, după încetarea apariției „Buletinului Institutului de filologie română Al. Philippide”, în 1945, și a „Dacoromaniei”, în 1948, centrele lingvistice din Iași și Cluj să nu aibă, citiva ani, periodice proprii. Activitatea științifică a acestor centre s-a reflectat, în această perioadă, alături de materialul altor specialități, în publicațiile „Studii și cercetări științifice” apărute la Iași și la Cluj, ca organe ale filialelor Academiei R.P.R.

Datorită prezenței la Cluj a unui număr apreciabil de lingviști tineri, formați în jurul „Dacoromaniei” și în Institutul de lingvistică, s-a simțit nevoia unei publicații proprii de lingvistică. Aceasta a apărut în 1956 cu titlul „Cercetări de lingvistică”, condusă la început de Șt. Pașca, apoi de E. Petrovici și D. Macrea. Ea publică atât studii privind limba română în general : fonetică, fonologie, gramatică, vocabular, limbă literară, cât și cercetări privitoare la graiurile din Transilvania, valorificând bogatul material al „Atlasului lingvistic român” și al noilor anchete dialectale. O atenție specială este acordată cercetărilor de toponimie și antroponimie. Colaboratorii cei mai activi ai revistei sînt : E. Petrovici, D. Macrea, I. Pătruț, R. Todoran B. Kelemen, V. Breban, Mircea și Maria Zdrenghia, I. Stan, Gr. Rusu, E. Cîmpeanu, Viorica Pamfil, Aurelia Stan, M. Homorodean, P. Neiescu, Rita Marinovici-Chiricuța, I. I. Russu, Al. Cristureanu, Luiza și Mircea Seche, -Gh. Bulgăr, D. D. Drașoveanu, G. Giuglea, H. Jacquier, E. Tănase, L. Ghergariu, Pia Gradea ș.a.

Fără să dispună de un periodic aparte, colectivul de lingviști din Iași, publică anual, începînd din 1954, două fascicule din „Studii și cercetări științifice” ale filialei din Iași a Academiei R.P.R., cu un variat conținut lingvistic. O preocupare de seamă a lingviștilor ieșeni în această publicație este valorificarea critică a moștenirii culturale și lingvistice moldovene. Au fost reconsiderate, arătîndu-se contribuția lor în lingvistica noastră, periodicele „Dacia literară”, „Propășirea”, „România literară”, „Convorbiri literare”, „Contemporanul”, prin studii scrise de Despina Ursu, Lucia Pop, I. Lăzărescu, C. Parfenie, V. Arvinte, D. Gafițeanu ș.a. Atenția acordată de lingviștii ieșeni tradițiilor culturale regionale este un merit al lor. Studiul diferitelor aspecte ale limbajului profesional este o altă contribuție pozitivă a lingviștilor ieșeni, prin lucrări ca cea a lui V. Arvinte despre terminologia exploatarei lemnului și a plutăritului, a lui Șt. Cuciureanu despre terminologia pescărească și a picturii, a Despinei Ursu despre terminologia privitoare la teatru, a lui N. A. Ursu despre neologisme. Probleme ale vechii romîne literare și ale limbii literare de astăzi sînt tratate de G. Istrate, I. Lăzărescu și Dan Mănuță.

În afară de periodicele de lingvistică menționate, s-au creat în anii din urmă publicații pentru unele ramuri speciale ale lingvisticii : „Revista de filologie romanică și germanică”, care apare bianual din 1957, condusă de secția de limbă și literatură a Academiei R.P.R., „Romano-slavica”, care apare din 1958, fiind editată de Asociația slavistilor din R.P.R., „Studii clasice”, care apare din 1959, iar pentru cunoașterea peste hotare a activității lingvistice din țara noastră, secția de limbă și literatură a

Academiei R.P.R. publică, începînd din 1956, „Revue de linguistique“, în care sînt traduse, în mai multe limbi străine, studii, recenzii și informații, apărute în revistele romînești de lingvistică. Prin aceasta cercurile științifice din străinătate au posibilitatea să cunoască în mod direct activitatea lingvistică din țara noastră.

Numărul mare al cadrelor didactice de astăzi din universitățile noastre a impus crearea unor periodice speciale, care să reflecte activitatea științifică a acestora în toate domeniile. În „Analele Universității din București“, care apar din 1954, lingvistica ocupă un loc redus, deoarece lingviștii din capitală dispun de periodicele lingvistice menționate mai sus. „Analele Universității Al. I. Cuza” din Iași, seria științelor sociale, care apar din 1955, și „Studia Universitatis Babeș-Bolyai” din Cluj, seria Filologie, care apar din 1960, cuprind material lingvistic scris îndeosebi de cadre tinere.

Pentru profesorii din învățămîntul mediu s-a creat publicația „Limbă și literatură”, organ al Societății de științe istorice și filologice, care apare, din 1956, cu numeroase contribuții lingvistice și de istorie literară.

Chiar numai menționarea sumară a periodicelor lingvistice de astăzi arată cît de multilaterală este cercetarea ce se desfășoară în țara noastră în domeniul lingvisticii.

Spre deosebire de periodicele de lingvistică din trecut, care, în majoritatea lor, aveau și preocupări de istorie, de istorie literară și de folclor, periodicele actuale au un conținut exclusiv lingvistic. O altă deosebire esențială o constituie faptul că periodicele lingvistice din trecut erau preocupate într-o mare măsură de limba veche și de istoria limbii, pe cînd cele de astăzi au pe primul plan problemele limbii contemporane, mai ales ale celei literare.

Un merit important al periodicelor noastre de lingvistică de astăzi îl constituie faptul că ele cuprind tot mai frecvent material de lingvistică generală, în care se adîncește cunoașterea teoriei marxist-leniniste despre limbă și aplicarea categoriilor materialist-dialectice în studiul ei. În acest domeniu s-au adus unele contribuții pozitive, dar continuă încă să persiste dibuiri, explicabile prin noutatea acestor preocupări la noi și în lingvistică în general¹.

Interesul pentru problemele dezvoltării limbii romîne își găsește astăzi un larg ecou, pe lîngă publicațiile de specialitate, în cele politice, literare și de cultură generală. Periodice ca „Scînteia”, „Lupta de clasă”, „Romînia liberă”, „Informația Bucureștiului”, „Viața romînească”, „Gazeta literară”, „Contemporanul”, „Luceafărul”, „Gazeta învățămîntului”, „Veac nou”, „Tribuna”, „Steaua”, „Iașul literar”, „Scrișul bănățean” ș.a. publică adesea materiale privind mai ales probleme ale cultivării limbii. Discuțiile vii care au avut loc în anii 1954 și 1955 asupra limbii literare, a limbii traducerilor și asupra „Dicționarului limbii romîne literare contemporane” s-au desfășurat în „Contemporanul”,

¹ Vezi Petre Beraru, *Cercetarea lingvistică și filozofia*, în „Lupta de clasă”, nr. 4/1962, p. 112—116.

„Gazeta literară” și „Veac nou”, în mai mare măsură decât în periodicele de lingvistică.

O importanță deosebită o are atenția acordată problemelor limbii romine de către ziarul „Scnteia”, prin marea lui autoritate politică și ideologică și prin răspîndirea lui largă în mase. Problema lingvistică cea mai de seamă de care se ocupă periodic organul Comitetului Central al Partidului Muncitoresc Român este cultivarea limbii.

Într-un articol recent asupra acestei probleme se constată în mod just „că astăzi se scrie și se vorbește mult mai corect decât în anii premergători instaurării puterii populare”, dar se remarcă deficiențe încă existente în vorbirea curentă și în scrisul unor periodice¹.

Articolul arată că lingviștii „sînt chemați să ajute la înlăturarea a ceea ce e artificial, contrar limbii noastre și la găsirea celor mai fericite soluții”, căci „noul nu-i snobismul lingvistic, copiarea servilă a unor cuvinte și expresii străine”². Vorbirea și scrierea corectă, remarcă „Scnteia”, este o datorie obștească a instituțiilor de cultură, mai ales a școlilor, dar și a fiecărui vorbitor. „Stăpînirea limbii literare este pentru fiecare om o condiție a însusirii culturii generale, a dobîndirii unei mai înalte pregătiri profesionale. Tocmai de aceea nimeni nu are dreptul să trateze cu ușurință această problemă”³.

Interesul crescînd acordat astăzi problemelor cultivării limbii, atît de periodicele de specialitate cît și de cele literare, politice și de cultură generală, continuă, pe baze noi, marxist-leniniste, tradiția acestor preocupări din trecutul culturii noastre. Ele sînt o dovadă a dragostei adînci pe care masele de cititori o manifestă pentru ca limba romină să-și sporească neconținut bogăția, corectitudinea și expresivitatea artistică.

Numărul mare al periodicelor rominești de lingvistică care apar astăzi, specializarea lor pe domenii precise de cercetare și rolul pe care ele îl au în cultura noastră ne obligă să semnalăm și unele lipsuri care se remarcă în conținutul lor⁴.

Alunecarea spre tehnicismul de specialitate, îndepărtarea de problemele menite să trezească interesul cercurilor largi ale cititorilor este o tendință care a început să se manifeste în periodicele noastre de lingvistică.

O altă lipsă este spațiul redus acordat recenziilor despre cărțile și revistele de specialitate. Această rubrică a constituit totdeauna, în publicațiile periodice, una din părțile cele mai vii și mai interesante, prin caracterul ei informativ și critic.

Rubrici care, cu cîțiva ani în urmă, au trezit un interes larg în masele cititoare, ca „Predarea limbilor în școli”, „Limbă și literatură”, „Valorificarea moștenirii lingvistice”, actualități din lingvistica țărilor socialiste și de democrație populară, nu mai sînt prezente în periodicele de

¹ Vezi C. Poenaru, *Cum scriem și cum vorbim*, în „Scnteia”, nr. 5842 din 29 martie 1962.

² Idem, *ibidem*.

³ Idem, *ibidem*.

⁴ O critică principală asupra periodicelor de științe sociale ale universităților noastre a fost făcută de I. Tiberian în articolul *Cercetarea științifică oglindită în Analele universităților*, apărut în „Lupta de clasă”, nr. 2/1962, p. 78—83.

astăzi în măsura importanței lor științifice și practice. De asemenea, trebuie întărită combativitatea față de curentele idealiste din lingvistica burgheză.

Aceste lipsuri, care pot fi ușor remediate, sînt departe de a umbri contribuția pozitivă pe care publicațiile noastre periodice o aduc astăzi la dezvoltarea, pe baze marxist-leniniste, a lingvisticii, la susținerea interesului pentru studiul și cultivarea limbii romîne și la ridicarea prestigiului științei romînești.

РОЛЬ ПЕРИОДИЧЕСКИХ ИЗДАНИЙ В РАЗВИТИИ РУМЫНСКОГО ЯЗЫКОЗНАНИЯ

РЕЗЮМЕ

Автор статьи рассматривает, в общих чертах, лингвистические направления и основную тематику главных румынских периодических изданий, как в прошлом, так и в наши дни, подчеркивая роль, сыгранную ими в процессе развития лингвистики как науки, а также и в пробуждении интереса к изучению и совершенствованию румынского языка.

В статье рассматривается также процесс постепенного научного усовершенствования лингвистических изданий, от «*Arhivul de filologie și istorie*» (1867—1872), издававшегося Тимотеем Ципариу, до периодических изданий настоящего времени, причем направление каждого, а также их вклад в научное развитие румынского языкознания подвергаются подробному критическому анализу. Одновременно анализируется вклад литературных и общекультурных изданий в процесс оздоровления массового читателя с основными лингвистическими понятиями, а также в процесс усовершенствования румынского языка.

LA CONTRIBUTION DES PUBLICATIONS PÉRIODIQUES AU DÉVELOPPEMENT DE LA LINGUISTIQUE ROUMAINE

RÉSUMÉ

L'article donne un aperçu général des tendances et des préoccupations linguistiques des principaux périodiques roumains d'autrefois et d'aujourd'hui, s'attachant à mettre en lumière leur rôle dans le développement de la linguistique en tant que science, et l'impulsion qu'ils ont donnée à l'étude et au perfectionnement de la langue roumaine.

S'occupant du progrès scientifique réalisé par les publications périodiques consacrées à la linguistique, de l'*Arhivul de filologie și istorie* (1867—1872) édité par Timotei Cipariu aux périodiques actuels, l'auteur procède à une analyse critique des tendances de chacune de ces publications et de leur apport scientifique, à l'étude de la langue, ainsi que de la contribution des périodiques littéraires et de culture générale à la popularisation des connaissances linguistiques et aux progrès de la langue roumaine.

ANALIZĂ FONOLOGICĂ ȘI MORFONOLOGICĂ ÎN LEGĂTURĂ CU STATUTUL FONOLOGIC AL AFRICATELOR DENTALE AROMÎNE

DE

ACAD. E. PETROVICI

Sistemul fonologic al unei limbi trebuie să se integreze în mod adecvat în sistemul gramatical al acesteia, permițînd formularea cît mai simplă și cît mai generală, cu cît mai puține excepții, a regulilor gramaticale (morfologice și de derivație) ¹. În caz de dubiu în interpretarea fonologică a unei realități fonetice, morfologia ne va călăuzi în alegerea unei soluții sau alteia. Se poate chiar susține că datele necesare pentru stabilirea sistemului fonologic al unui idiom sînt furnizate și verificate în primul rînd de morfologie, compartimentul limbii cel mai puțin expus influențelor străine. Opozițiile fonologice larg folosite în morfologie (în flexiune și derivație) sînt mult mai caracteristice pentru sistemul fonologic al unei limbi decît o opoziție stabilită pe baza unei perechi minimale de cuvinte care pot fi de proveniență străină recentă. Adeseori asemenea opoziții, prezentînd un slab randament funcțional, trebuie considerate doar ca elemente marginale ale sistemului fonologic al unei limbi ². De aceea, pentru stabilirea statutului fonologic al unui segment dintr-o secvență fonetică, nu e suficientă numai analiza fonologică. Fonologia nu poate fi ruptă de morfologie. Pentru a ajunge la rezultate valabile, analiza fonologică trebuie să fie însoțită de referiri continue nu numai la datele fonetice și distribuționale, ci și la datele morfologice (morfologice) ³, ceea ce va permite stabilirea

¹ Morris Halle, *The sound pattern of Russian. A linguistic and acoustical investigation*, Haga, 1959, p. 24; I. Pătruț, *Morfologie și fonologie. Despre fonemele consonantice moi ale limbii române*, în CL, V (1960), 1-2, p. 23 urm.; id., *Morfologie și fonologie. II. Referitor la sistemul fonologic consonantic al limbii române*, în CL, VII (1962), 2, p. 217-223.

² Privitor la faptele marginale care nu se integrează pe deplin în sistemul fonologic al unei limbi, a se vedea A. Martinet, *Economie des changements phonétiques, Traité de phonologie diachronique*, Berna, 1955, p. 28 urm.

³ Prin morfologie înțeleg studiul întrebuițării în morfologie și derivație a distincțiilor fonologice. A. Martinet recomandă înlăturarea acestui termen fără a propune altul în

unui sistem fonologic pe deplin integrat în sistemul gramatical al limbii studiate. Bineînțeles aceasta este valabil pentru limbile cu o morfologie bogată, cum este cazul limbii române. Cercetătorii fonologiei unei limbi — ca de exemplu engleza — cu o morfologie săracă sînt nevoiți să opereze aproape exclusiv cu perechi minimale, neglijînd morfonologia și chiar negîndu-i utilitatea. Dacă avem însă la dispoziție o flexiune prezentînd numeroase morfeme, cercetarea fonologică va trebui să se bazeze în primul rînd pe analiza funcțională a morfemelor.

În cele ce urmează voi arăta, bazîndu-mă pe unele date ale fonologiei și morfologiei aromîne, cum analiza pur fonologică (care face abstracție de morfologie) nu permite descrierea cît mai simplă, în formule cît mai generale, a sistemului morfologic al unei limbi.

★

Pe baza unei analize pur fonologice, în perechea minimală aromînă [tsinⁿ] 'țin' ~ [tsinⁿ] 'cinez', se consideră că sînt în opoziție, ca foneme, vocalele [i] ~ [i]¹. În cazul că admitem această interpretare, sînt m obligați să atribuim caracterul palatalizat al lui *ts* din [tsinⁿ] — în comparație cu caracterul nepalatalizat al lui *ts* din [tsinⁿ] — influenței lui [i] următor. Conform acestei teze *ts* nepalatalizat și *ts* palatalizat sînt în distribuție complementară, primul apărînd înaintea fonemului /î/, iar al doilea înaintea fonemului /i/, cele două varietăți ale africateri dentale nefiînd decît variante combinatorii ale unui singur fonem /ts/. Caracterul nepalatalizat respectiv palatalizat al africateri este prin urmare redundant.

Ce indicații ne dă, însă, asupra statutului fonologic al africaterilor dentale aromîne analiza morfonologică?

Prima constatare pe care trebuie să o facem este că africaterile dentale aromîne, surda *ts* (= *t*) și sonora *dz* (= *d*), constituie cîte două morfoneme² împreună cu oclusivele *t*, *d*, pe de o parte și *k* (= *c*), *g*, pe de alta :

- 1) *t*/ts, *d*/dz,
- 2) *k*/ts, *g*/dz.

Să numim africaterile conținute în prima pereche de morfoneme [ts₁, dz₁] și cele din a doua pereche [ts₂, dz₂]. Această distincție e necesară, deoarece, după cum vom vedea, distribuția vocalelor [i ă a i e] și a diftongului [ea] e dominată de natura africateri precedente. După cele care poartă indiciul

loc. Vezi A. Martinet, *Éléments de linguistique générale*, 2e éd., Paris, 1961, p. 96. Proiectul de terminologie fonologică standardizată dă următoarea definiție morfonologiei: „Partea fonologiei cuvîntului care tratează despre structura fonologică a morfemelor („Travaux du Cercle Linguistique de Prague”, 4, p. 321).

¹ Teză susținută de Matilda Caragiu-Marioțeanu într-o comunicare despre fonologia aromînă făcută în cadrul Simpozionului dedicat problemelor de structuralism, care a avut loc la București în primăvara anului 1962.

² Prin morfonem înțeleg „repertoriul de foneme care alternează în unul și același loc al unui morfem dat” (definiție dată de Josef Vachek în „Philologica Pragensia”, IV—1961, 2, p. 74. Termenul de morfonem a căzut în desuetudine pentru aceleași motive pentru care morfonologia este neglijată în fonologia practică mai ales în țările de limbă engleză. Importanța noțiunii de morfonem pentru fonologia și morfologia limbii romîne a fost relevată încă acum 30 de ani de S. Pușcariu (*Morfonemul și economia limbei*, în „Daco-romania”, VI—1931, p. 211—243).

1 nu se întâlnesc, în majoritatea graiurilor aromâne, niciodată vocalele [i e], și diftongul [e^a]¹, iar după cele cu indicul 2, niciodată [i ă] și [a]².

Flexiunea verbală ne oferă numeroase exemple care ilustrează dependența timbrului vocalelor — palatale sau velare — de natura africatei precedente. Astfel, verbele de conjugarea a IV-a prezintă în cursul flexiunii diferite morfeme care încep cu vocalele palatale [i e e^a]³. De exemplu, morfemele flexiunii verbelor incoative în *-esc* încep cu vocalele [i e e^a] (toată conjugarea prezintă vreo 50 de forme care încep cu aceste vocale, adică 6 la prez. ind., 6 la prez. conj., 6 la imperfect, 2 la imperativ etc. etc.) :

-eșku	-e ^a m ^u
-ești	-e ^a i
-ește	-e ^a
-im ^u	-e ^a m ^u
etc.	etc.

([năvădesku, năvădești, năvăd^aște, năvădim^u] etc. 'năvădesc' etc.). Aceleași morfeme le întâlnim și în cazul când tema verbală se termină în [ts₂ dz₂] : [arătseșku, arătsești, arătse^aște, arătsem^u] 'răcesc' etc. (cf. [ark^oare] 'răcoare'), [lundzesku, lundzești, lundz^aște, lundzim^u] 'lungesc' etc. (cf. [lungu]). După temele verbale terminate în [ts₁ dz₁] apar însă variantele acelorași morfeme începând cu [i ă a] :

-ășku	-am ^u
-ăști	-ai
-aște	-a
-im ^u	-am ^u
etc.	etc.

([amutsășku, amutsăști, amutsaște, amutsim^u] 'amuțesc' etc., cf. [mut^u]; [nkăldzășcu, nkăldzăști, nkăldzăște, nkăldzim^u] 'încălzesc' etc., cf. [kaldu]⁴). Cele vreo 50 de forme prezintă vocalele [i e e^a] se repetă cu vocalele [i ă a], ultimele aparînd după [ts₁ dz₁].

Vocalele [i ă a] respectiv [i e e^a] se află prin urmare în distribuție complementară, primele fiind sub dominanța lui [ts₁ dz₁], iar ultimele sub dominanța lui [ts₂ dz₂]. Perechile /i≡i/, /ă≡e/, /a≡e^a/ ⁵ con-

¹ Există totuși unele graiuri aromâne de sud care, după [ts₁] și [dz₁], prezintă uneori [i] în locul lui [i] al majorității graiurilor aromâne: *vinetsîș* (pentru *vinetsîștî* 'învinețiși'; cf. *vinîtu* 'vinăt'), *avdzîi* (pentru *avdzîi* 'auzii'; cf. *avdu* 'aud'). Vezi Theodor Capidan, *Aromânii. Dialectul aromân, Studiu lingvistic*, București, 1932, p. 260. Privitor la *vinîtu* vezi *ibid.*, p. 245.

² În graiurile de nord apar uneori, în silabe neaccentuate, [ă] și [i] după [ts₂ dz₂]: *si mântsi* (în loc de *si mântsi* 'să mănînci'; cf. *măncu* 'mănînc'); *s-îerdzi* (pentru *si îerdzi* 'să mergi'; cf. *îergu*). Vezi Capidan, *o.c.*, p. 264. Referitor la *măncu*, *mîncu*, *mîntsi*, *îergu*, *îerdzi* vezi *ibid.*, p. 208, 482, 483.

³ Diftongul [e^a] începe cu un element semivocalic palatal. Și vocala propriu-zisă a acestui diftong e reprezentată printr-un *a* anterior de nuanță palatală, apropiat de [ă], notat [â]. De aceea, în continuare, vom transcrie [e^a] diftongul notat prin *ea* în grafia obișnuită și prin [e^a] în transcriere fonetică uzuală.

⁴ Exemplele sint numeroase: [amurtsim^u, mpărtsim^u, mușătsim^u, pătsim^u, avdzim^u, lăndzidzim^u, nvirdzim^u, putridzim^u, urdzim^u, viștidzim^u] etc. (cf. [fudzim^u, lundzim^u] cu [dz₂]). Vezi Capidan, *o.c.*, p. 295, 311, 443, 444. Privitor la apariția lui [i, ă, a] — în loc de [i, e, e^a] — după [ts₁, dz₁] a se vedea Capidan, *o.c.*, p. 232, 237–238, 259–260.

⁵ Semnul ≡ indică identitatea statutului fonologic al unor variante combinatorii.

stituie câte un singur fonem. În schimb africaterile /ts₁/ /ts₂/, /dz₁/ /dz₂/ trebuie considerate ca foneme distincte, care se deosebesc prin tonalitatea ridicată a celor care poartă indicul 2, opusă tonalității neridicate a celor care au indicul 1. Cele două perechi de africateri nu sînt sub dominanța nici unui alt segment fonic care ar putea fi considerat fonem autonom. De exemplu la verbele de conjugarea a IV-a e evident că tonalitatea ridicată respectiv neridicată, a lui [ts₂ dz₂], respectiv [ts₁ dz₁], nu e determinată de vocalele [i e °á], respectiv [î ă a] cu care încep morfemele, ci dimpotrivă timbrul vocalelor este previzibil, fiind determinat de natura africaterilor finale ale temei verbale¹.

E semnificativ că Th. Capidan nu dă decît o singură paradigmă pentru conjugarea verbelor incoative în *-esc-*, cu toate că se servește și de exemple cu tema în /ts₁ dz₁/ avînd desinențe de tipul *-ăscu*, *-aște*; *-îre* etc.². Conjugarea verbelor incoative în *-esc-* e una, prezentînd însă două variante în funcție de natura consoanei finale a temei³. Fenomene asemănătoare întîlnim în toată flexiunea aromînă (verbală și nominală): cf. (cu /ts₂ dz₂/) [fatse, dzîtse, plîndzi, atse⁴, furtsi⁵, aundze⁶, fridze, lardzi, stindze]; (cu /ts₁ dz₁/) [friptsî, kaftsî⁷, preftsî, frîtsaște⁸, alantsî⁹, avdzî, k'erdzî]¹⁰.

În lumina celor constatate cu ajutorul analizei morfonologice trebuie interpretată și perechea minimală amintită la începutul prezentului articol, [tsîn^u] ~ [tsîn], în care se opun fonemele consonantice /ts₁/ ~ /ts₂/, sub dominanța cărora alternează variantele /î ≡ i/ ale aceluiași fonem vocalic. Opoziția între articulația posterioară a lui [î] și cea anterioară a lui [i] e redundantă, dar ea îndeplinește în comunicare o funcțiune auxiliară importantă care nu trebuie subapreciată. Ea ne ajută să deosebim pe /ts₁/ de /ts₂/ în perechea minimală amintită. Se știe că sînt cazuri cînd trăsătura redundantă se substituie oarecum trăsăturii distinctive a fonemului învecinat¹¹.

★

Am afirmat mai sus că africaterile /ts₂ dz₂/ se deosebesc de /ts₁ dz₁/ prin caracterul palatalizat al celor dintii. Aceasta conferă părții finale, fri-

¹ Facem abstracție de cazul unor graiuri de sud și de nord, unde, pe de o parte, /ts₁ dz₁/ nu velarizează vocalele palatale, iar pe de alta, /ts₂ dz₂/ exercită și ei o acțiune velarizatoare. Vezi, mai sus, p. 39, notele 1 și 2.

² Capidan, *o.c.*, p. 438 urm.

³ Cf. și verbele de tipul lui *sburâscu* (analoge verbelor de tipul *a uri* din dacoromînă) a căror temă e terminată într-o vibrantă avînd aceeași acțiune velarizatoare asupra vocalelor [i e °á] ca și africaterile /ts₁ dz₁/.

⁴ 'Ace'.

⁵ 'Furci'.

⁶ 'Unge'.

⁷ 'Ceri, cauți'.

⁸ 'Frățește'.

⁹ 'Ceilalți'.

¹⁰ 'Pierzi'.

¹¹ Privitor la funcțiunea auxiliară a trăsăturilor redundante (de exemplu caracterul velar, respectiv palatal, al lui *ы* și *и* rusești) vezi R. Jakobson — M. Halle, *Fundamentals of language*, Haga, 1956. p. 9 urm.

cative, a primelor două un timbru palatal cu tonalitatea ridicată, care, pe de o parte, e ajustată la timbrul lui [i] și [e] următori, pe de alta, dă naștere unei tranziții cu timbrul [e] când e urmată de /a/. În poziție finală, tonalitatea ridicată a lui /ts₂ dz₂/ se manifestă prin timbrul palatal al fricțiunii dentale cu care se termină africata. Un /ts₂/ aromîn final face impresia unui /ts'/ final dacoromîn (de exemplu în forma de plural /sots'/ = = *sofi*)¹. De aceea cercetătorii dialectului aromîn notează un „i scurt final” după /ts₂ dz₂/ la sfîrșit de cuvînt (*dzîtsi* ‘zici’, *fudzî* ‘fugi’)². Acest timbru palatal lipsește în cazul lui /ts₁ dz₁/ finali. Totuși dicționarele, glosarele și gramaticile aromîne notează, fără îndoială sub influența grafiei dacoromîne, de obicei un *î* (sau un *i*) și după /ts₁ dz₁/ finali³, cu toate că aceste două africcate n-au niciodată timbrul [i], ci timbrul [î], care apare de altfel ca un [î] plin cînd /ts₁ dz₁/ sînt precedați de o consoană (de ex. [dintsî, noptsî, mpartsî, preftsî, alavdzî, aprindzî, avdzî]), pe cînd după /ts₂ dz₂/ precedat de consoană apare în această poziție [i] plin (de ex. [kultsi, nkartsi, tortsi, aspardzi, plîndzi, strîndzi] ‘culci, încarci, torci, spargi, plîngi, strîngi’). E evident că și în cazul acesta /ts₁ dz₁/ exercită o acțiune velarizatoare asupra elementelor vocalice următoare. De aceea elementul scurt vocalic care se aude după /ts₁ dz₁/ finali neprededați de consoană nu poate fi un „i scurt final” (pe de o parte [batsⁱ, kadzⁱ], pe de alta [fatsⁱ, fudzⁱ]). Acest „î scurt final” (adică timbrul velar al consoanei finale) a fost notat prin alfa pe timpul cînd aromînii întrebunțau alfabetul grecesc⁴.

Deoarece /ts₁ dz₁/ se deosebesc de /ts₂ dz₂/ prin timbrul palatal al celor din urmă, aceștia pot fi transcriși fonetic (și fonologic) /ts' dz'/. Opoziția /ts/ ~ /ts'/, /dz/ ~ /dz'/ se face așadar prin trăsătura distinctivă a palatalizării (termen fiziologic), respectiv a diezării, adică a ridicării tonalității (termen acustic).

★

În poziția înaintea unei consoane, opozițiile /ts/ ~ /ts'/ și /dz/ ~ /dz'/ se neutralizează. Formele articulate ale lui [pledz'] (= *pledzi* ‘răni’), [rudz'] (= *rudzi* ‘rugi’) sînt [pledzle], [plezle], [rudz'i], [ruzl'i]⁵. În majoritatea graiurilor aromîne, îndeosebi în cele de nord, aceste opoziții se neutralizează și în poziție finală. Atît [birbetsⁱ, bubulitsⁱ] (sg. [birbek^u, bubulikă]), cît și [argatsⁱ, fratsⁱ] (sg. [argat, frate]) sînt pronunțați cu un [tsⁱ] final, notat -ts⁶. Fuziunea lui /ts/ cu /ts'/ și a lui /dz/ cu /dz'/

¹ Privitor la timbrul palatal, care amintește pe acela al lui [i], al fricativei cu care se termină africata finală dacoromînă /ts'/ a se vedea *Fonetica și dialectologia*, I, p. 56.

² Vezi Capidan, o.c., p. 263, 442–443.

³ Vezi Capidan, o.c., p. 263. Același autor scrie *cadzi*, *batsi* (*ibid.*, p. 438), dar pronunță [kadz, bats] (*ibid.*, p. 263). Privitor la -i după /ts₁ dz₁/ vezi și E. Petrovici, *Consoane rotunjite în graiurile aromîne din Albania, în Omagiu lui Iorgu Jordan cu prilejul împlinirii a 70 de ani*, București, 1958, p. 675.

⁴ Vezi I. Stan, *Timbrul fonologic al consoanelor finale în Codicele voroneșean și Codex Dimonie*, în CL, V (1960), p. 30, 34, 35.

⁵ Vezi Capidan, o.c., p. 330.

⁶ Vezi Capidan, o.c., p. 263; *birbets*, *bubulits* ‘insecte’, *argats*, *frats*.

se constată — în unele graiuri — uneori și înaintea vocalelor¹. Există prin urmare tendința ca cele două varietăți de africcate să se confunde într-una singură prin durificarea lui /ts' dz'/. Dar această fuziune n-a ajuns încă la faza care ne permite să afirmăm — cum se face de obicei în cercetările de fonetică istorică aromână — că velarele latine înainte de *e, i* au trecut la *ts, dz*, întocmai ca *t, d* latini urmați de *ĕ, ĭ, ĭ* și *i* flexionar². Între cele două categorii de africcate dentale nu se face distincția necesară, deficiență ce se constată și în studiul asupra dialectului aromân al lui Th. Capidan, semnalată cu mulți ani înainte de T. Papahagi în recenzia asupra lucrării amintite³.

Formularea mai justă a acestor schimbări fonetice ar fi următoarea : reflexele aromîne ale lui *e, g* latini urmați de *e, i* sînt /ts'/, /dz'/, pe cînd acelea ale lui *t, d* urmați de *ĕ, ĭ*, și *i, e* în hiat sînt /ts/, /dz/; acestea din urmă exercită o acțiune velarizatoare asupra vocalelor [i e 'ă] următoare schimbîndu-le în [î ă a]. Caracterul palatalizat (diezat) al lui /ts' dz'/ se neutralizează în anumite graiuri înainte de consoană și la sfîrșit de cuvînt. Există în unele graiuri chiar tendința depalatalizării lui /ts' dz'/ în silabă neaccentuată. În silabă accentuată însă distincția între /ts₁ dz₁/ și /ts₂ dz₂/ se menține în aproape toate graiurile aromîne⁴.

ФОНОЛОГИЧЕСКИЙ И МОРФОЛОГИЧЕСКИЙ АНАЛИЗ В СВЯЗИ С ФОНОЛОГИЧЕСКИМ СТАТУСОМ ЗУБНЫХ АРОМУНСКИХ АФФРИКАТ

РЕЗЮМЕ

Автор показывает, что при установлении фонологической системы какого-либо языка некоторые лингвисты исходят исключительно из минимальных пар слов. Это правомерно лишь в отношении языка с бедной морфологией (например, английского языка).

В случае же, когда мы располагаем флексией, представляющей собой многочисленные морфемы, исследование фонологической системы

¹ Vezi mai sus p. 39, nota 2. În cursul anchetei pe care am întreprins-o împreună cu tov. P. Neiescu, în decembrie 1962, la aromîinii din Bitolia (originari din Tîrnova, Gopeș, Moloviște și Crușova), am notat forme ca [zinúkl'u] (din Gopeș), [dzănúkl'u], [muldză] 'mulge' (din Tîrnova), [dzănúkl'u] (din Crușova) etc.

² Vezi Capidan, o.c., p. 311, 317, 320 urm., 330.

³ În „Grai și suflet”, VI (1934), p. 371. Nici în studiul său asupra dialectului meglenoromîn Th. Capidan nu face cuvenita deosebire între rezultatele palatalizării lui *t, d* și *c, g* latini. Vezi Th. Capidan, *Meglenoromîni, I, Istoria și graiul lor*, București, 1925, p. 128—130.

Matilda Caragiu-Marioțeanu (*Liturgier aromînesc*, București, 1962, p. 78 urm.) notează numai cu *f, d* cele două categorii de africcate, precizînd totuși uneori, în cazul lui [ts₁ dz₁], că e vorba de *f* (din lat. *t*) și *d* (din lat. *d*).

⁴ Cu excepția unor graiuri din sud, unde au fost semnalate forme de felul lui *vinetsiș, avdzii* (vezi mai sus p. 39, nota 1) și a unor graiuri din Albania, unde în locul lui *ațălór(u)* apare *ațălór*. Vezi M. Caragiu-Marioțeanu, o.c., p. 84.

должно будет опираться, в первую очередь, на функциональный анализ морфем. И это потому, что фонологические противопоставления, широко используемые в морфологии (во флексии и деривации), являются гораздо более характерными для фонологической системы какого-либо языка, чем противопоставления, установленные на основании минимальных пар слов, которые могут быть недавнего иностранного происхождения.

Далее автор показывает, опираясь на некоторые данные аромунской фонологии и морфологии, что чисто фонологический анализ, оторванный от морфологии, не дает возможности для наипростейшего описания, в наиболее общих формулах, морфологической системы какого-либо языка.

ANALYSE PHONOLOGIQUE ET MORPHONOLOGIQUE

REMARQUES TOUCHANT LE STATUT PHONOLOGIQUE DES
AFFRIQUÉES DENTALES DE L'AROUMAIN

RÉSUMÉ

L'auteur constate que certains linguistes établissent le système phonologique d'un idiome uniquement à partir de paires minimales, méthode qui n'est justifiée que dans le cas des langues morphologiquement pauvres, telles que l'anglais.

Par contre, lorsque la langue dispose d'une flexion aux morphèmes nombreux, l'étude du système phonologique doit se fonder en premier lieu sur l'analyse fonctionnelle des morphèmes. En effet, les oppositions phonologiques largement utilisées en morphologie — dans la flexion et la dérivation — sont beaucoup plus caractéristiques pour le système phonologique d'une langue qu'une opposition établie à partir d'une paire minimale de mots, qui pourraient être d'origine étrangère récente.

Se fondant sur certaines particularités phonologiques et morphologiques de l'aroumain, l'auteur constate qu'une analyse purement phonologique qui fait abstraction de la morphologie ne permet pas une description simple et précise, exprimée en formules aussi générales que possible, du système morphologique d'une langue.

UN ARHAISM ÎN FONETISMUL DIN GRAIUL BĂNĂȚEAN

DE

P. NEIESCU

Consoanele bemolate (labializate) finale din dacoromînă se întind pe două arii¹. Una acoperă partea de nord și nord-vest a Transilvaniei și coboară spre sudul și sud-vestul acestei provincii. Din această arie fac parte localități ca Baia Mare, Oradea, Beiuș, Turda, Abrud, Aiud, Alba Iulia, Cugir, Sibiu, Făgăraș. Aria a doua cuprinde partea sud-estică a Moldovei, partea estică a Munteniei și cea vestică a Dobrogei. În ea sînt cuprinse localități ca Bîrlad, Focșani, Galați, Buzău, Ploiești, Hirșova.

În aceste arii explozia și constrictiunea consoanelor finale e însoțită de rotunjirea buzelor², care dă consoanelor respective timbru labial (*u*). În ALR acest fenomen al bemolării consoanelor finale a fost notat prin *u*, *u*, *u*, *u*, în funcție de gradul de perceptibilitate. Fără îndoială că aceasta constituie o urmă a lui *u* final, care într-o fază mai veche a trebuit să se pronunțe silabic³. În aceste arii labializarea consoanelor joacă un rol gramatical însemnat deosebind — în cazul unor substantive — singularul de plural și unele forme verbale (*cocoș* — *cocoș*, *vrej* — *vrej*, *tai* — *tai* etc.)⁴.

Există și a treia arie, care nu a fost delimitată mai precis, în jumătatea de sud a Banatului, în care, în forme ca *ochi*, *mușchi*, *junghi*, *deochi*, se rosteste uneori *-u* silabic la sg. și *i* silabic la plural, atît la forma articulată, cît și la cea nearticulată: *okiu* — *oki*; *mușkiu* — *mușki*; *lungiu* *điđokiu*, *jăggu* (jăratec) *vekju* etc.

Fenomenul a fost semnalat cu ani în urmă de către acad. E. Petrovici: „În Almăj *u* final din formele nearticulate «*žunghju*» «*uokju*», «*džidžo-*

¹ Vezi P. Neiescu, *O problemă de fonetică istorică. Originea lui «u» final în limba romînă*, în CL II (1957), p. 170, 171, hărțile 1 și 2.

² Al. Philippide, *Originea romnilor*, vol. II, Iași, 1927, p. 87.

³ Iorgu Iordan, *Despre limba lui Neculce*, în SCL V (1954), p. 341; E. Petrovici, *Problema moștenirii din romanica comună a corelației palatale a consoanelor în limba romînă*, în SCL VII (1956), p. 166; id., *Interpretarea unei fonologii slave și a unei morfologii latine*, în SCL X (1959), p. 32.

⁴ Vezi E. Petrovici, *Corelația de timbru a consoanelor rotunjite și nerotunjite*, în SCL III (1952), p. 127—185.

kiu » etc. se pronunță ca un *u* silabic obișnuit. Formele articulate ale cuvintelor de mai sus sînt identice cu formele nearticulate¹.

Iată cîteva exemple : „să duce ... la morțarie cu *jăghiu* și cu tămîrle²”, „s-o-mmultat (oamenii) acolo la Șopotu ăl *Vekiu*”³, „Io atuns, brut, cu fusu-n *okiu* ; il oblii”⁴, „dă *d'id'zokiu*”⁵, „d'ziscincic d'zi *d'id'zokiu*”⁶,

„D'I D'ID'IOKIU

Fuz' *d'id'iokiu* ... *d'id'iokiu* cu muroń, *d'id'iokiu* cu muroańi⁷.

„Dă *zungiu*. . . ața dă *zungiu* o puń pră după gușă și pră după mînă, undze-l doare”⁸, „Ș-atuns dăscintă dă *d'id'zokiu*”⁹, dăscincic dă *did'ókíu*. . . udă copilu să-i treacă dă *did'ókíu*”¹⁰.

Acad. E. Petrovici arată că cele spuse despre „formele nearticulate ca *uokiu*. . . din Valea Almăjului sînt valabile și pentru graiul din Jdrele”¹¹ : dăscincic dă *d'id'zokíu*¹².

Existența acestui *u* în Almaj a fost semnalată și de D. Șandru¹³. La întrebarea nr. 38, *ochi*, din chestionarul său, a notat *ok^u* în comunele Bănia și Rudăria. Notația cu *u* la umărul consoanei e defectuoasă, deoarece — se știe — în Banat nu există consoane finale labializate. Acest *u* trebuie interpretat ca silabic. De altfel și răspunsurile obținute în celelalte sate suferă de aceeași lipsă de precizie. Pentru majoritatea localităților Șandru dă formele *^uok/sg/*, *^uokí/pl/*. În Banat singularul nu se deosebește de plural decît în cazurile în care se rostește un *ókíu* — doi *oki* (cu *u* și *i* silabici), un *okíu* (cu *u* silabic) — doi *okⁱ* sau un *okⁱ* — doi *oki* (cu *i* silabic).

De altfel și notarea palatală a lui *k*, după cum se va vedea mai jos, este inexactă pentru Banat.

Existența unor astfel de forme cu *u* sau *i* silabici este semnalată și de *Atlasul lingvistic român*. Cităm formele : *puroáne în okíu*¹⁴, *sprînceána spre okíu*¹⁵, *păr la okí*¹⁶, *uorb ; orbⁱ, amîndoi cîce đ-on uókíu*¹⁷.

¹ E. Petrovici, *Folclor din Valea Almăjului (Banat)*, în „Anuarul Arhivei de folclor” III (1935), p. 37—38.

² Id., *ibid.*, p. 58, com. Bozovici. Sublinierile ne aparțin.

³ Id., *ibid.*, p. 81, com. Șopotul Nou.

⁴ Id., *ibid.*, p. 89, com. Șopotul Nou.

⁵ Id., *ibid.*, p. 111, com. Bănia.

⁶ Id., *ibid.*, p. 112, com. Rudăria.

⁷ Id., *ibid.*, p. 113, com. Pătaș.

⁸ Id., *ibid.*, p. 126, com. Șopotul Nou.

⁹ Id., *ibid.*, p. 129, com. Bozovici.

¹⁰ Id., *Texte dialectale*, (ALRT-II), Sibiu-Leipzig, 1943, p. 6, com. Ždrelo-Iugoslavia

¹¹ Id., *Note de folclor de la rominii din Valea Mlavei*, în „Anuarul arhivei de folclor” VI (1942), p. 57.

¹² *Ibid.*, p. 65.

¹³ D. Șandru, *Enquêtes linguistiques du Laboratoire de phonétique expérimentale de la faculté des lettres de Bucarest. Vallée de l'Almăj (Banat)*, în „Bulletin linguistique” V (1937), p. 150.

¹⁴ S. Pop, *Atlasul lingvistic român, Partea I (ALR I)*, vol. I, Cluj, 1938, h. 16 *Urcior la ochi* [23], punctul cartografic 24.

¹⁵ *Ibid.*, h. 21, *Sprînceaná* [43], punctul cartografic 18.

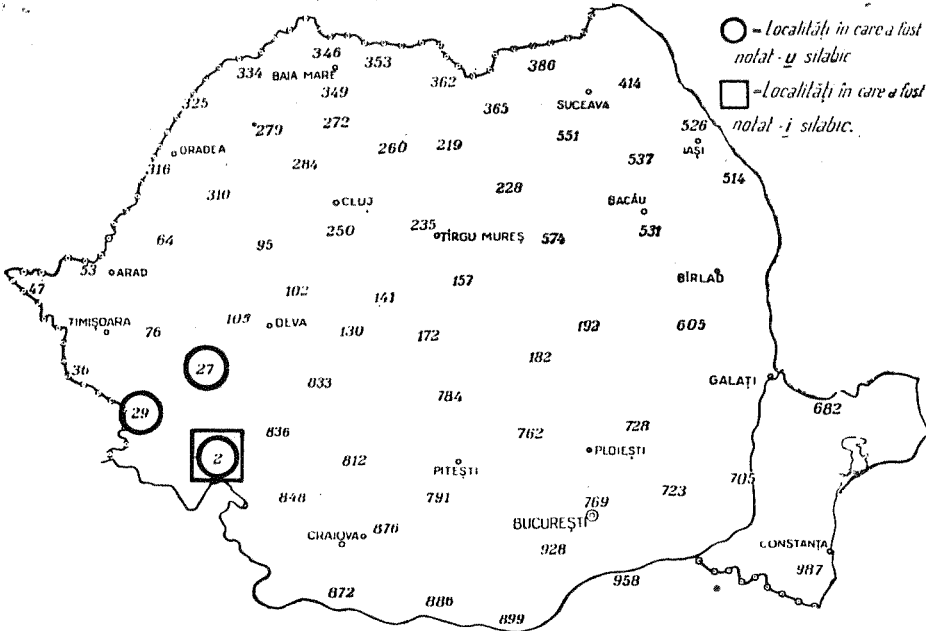
¹⁶ *Ibid.*, punctul cartografic 24.

¹⁷ *Ibid.*, h. 67 *Chlor* [35], punctul cartografic 18.

ATLASUL LINGVIC ROMÂN II (ALR II)

HARTA 1

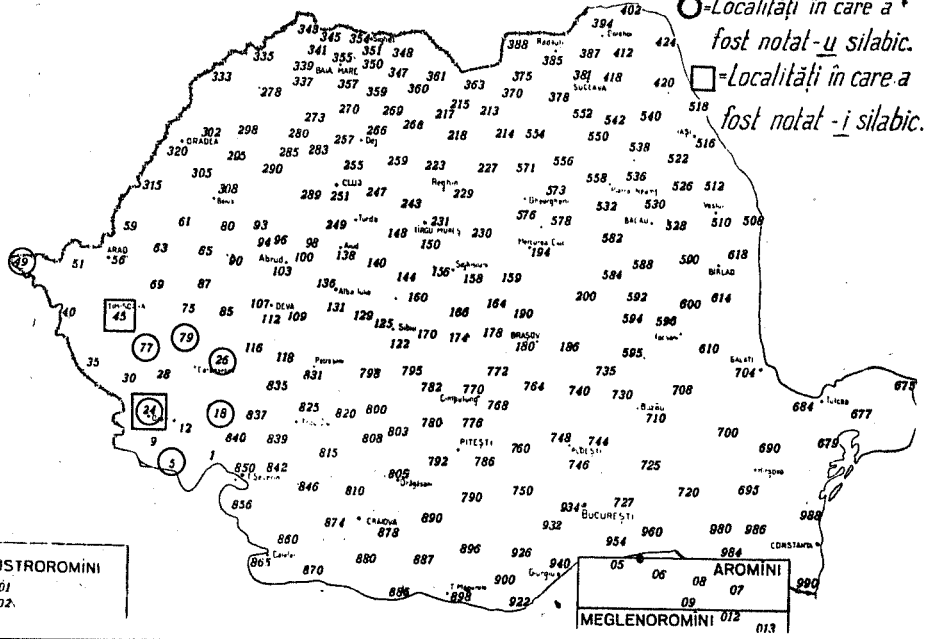
- - Localități în care a fost notat -y silabic
- - Localități în care a fost notat -i silabic

ATLASUL LINGVIC ROMÂN I

HARTA 2

- - Localități în care a fost notat -y silabic
- - Localități în care a fost notat -i silabic

ISTOROMINI
01
02.

05	06	08	07
MEGLENOROMINI			
012	013		

În fișele pentru ALR I, la întrebarea *Ochi* [23] se află următoarele răspunsuri în care anchetatorul nu a făcut mențiunea că formele notate sînt articulate: 5/ókîu — ok, 24/ókîu/ a/ — doi óki, 26/ ókîu — ok, 45/ ok¹, — óki, 49/ okî^u — ok, 77/ókîu — ok, 79/ óku — ok¹. În celelalte localități *okîu* sau *oki* [pl.] poartă mențiunea articulat. La întrebarea *Ochi verzi* [45] s-a înregistrat forma 45/ óki verd, iar la întrebarea *Jar* [680] s-a răspuns cu 24/ jăgîu și 10/ jêgî^u. În ALR II² avem următoarele atestări: ũ júngiu la cuóstă³, zúngiu [na]⁴.

În materialul necartografiat, la întrebarea *Globul ochiului* [6823] s-au înregistrat formele: 27/^uókîu [na] și 29/ al alb dîn ókîu, iar la întrebarea *Cu ochii plîng* [6829], a fost notat 2/ î mîerg lăcărămîl'î dî^u óki.

Fenomenul a fost înregistrat și în localitățile Vărădia, Mercina, Greoni Vrani, Berliște, sate din preajma Oraviței și Iabalcea, de lângă Reșița⁵

Se pune întrebarea dacă acest fenomen poate fi pus în legătură cu cel al bemolării consoanelor finale, dacă în această arie s-a păstrat stadiul mai vechi de evoluție, sau dacă ne găsim în prezența unui fapt independent de cel al bemolării consoanelor finale și deci el ar fi de dată mai recentă.

E cunoscut faptul că vechiul *u* final de origine latină s-a păstrat pînă azi silabic în dialectul dacoromîn numai în cazul cînd era precedat de un grup de consoane, dintre care ultima este *l* sau *r* (*soaru*, *negru*, *umblu*, *aflu* etc.). O evoluție identică are și *i* final latin (*soari*, *negri* etc.)⁶.

În această categorie au intrat și cuvintele de origine străină: *maslu*, *mîndru*, *sobru*, *dublu*, *șpaclu* etc.

L de origine latină urmat de *ě*, *î* sau de *e*, *i* în hiat s-a muiat și apoi s-a transformat în iod: *linum* > *l'in* > *in*, *lêporem* > *l'epure* > *iepure*, *limus* > *l'im* > băn. *im*, *famîlia* > *fămeal'e* > *femeie*⁷.

Același tratament l-a suferit și *l* din grupurile latinești *cl*, *gl*, unde, după ce s-a muiat, s-a transformat în iod, a muiat consoanele precedente și apoi a dispărut: *clavis* > *cl'eie* > *cheie*, *oricla* > *ureacl'e* > *ureche*, *ung-(ŭ)la* > *ungl'e* > *unghie*, *glandula* > *gl'indură* > *ghindură* etc.

În dialectele romînești din sudul Dunării se păstrează stadiul intermediar *l'*, *cl'*, *gl'*: ar. *l'epure*, *l'ertu*, *h'il'ŭ*, *ocl'u*, *incl'id*, *gl'eț* etc.; megl. *găl'ină*, *l'ert*, *ocl'u*, *jung'lu* etc., ir. *fil'*, *mul'ăre*, *ocl'u cl'emă*, *vegl'ă* etc.

Trecerea lui *l'* la *î* o găsim și în unele cuvinte de origine străină: v. sl. *ljubiti* > *l'ubi* > *îubi*, v. sl. *nevolja* > *nevol'e* > *nevoie*, v. sl. v. bg. *ljutŭ* > *l'ut* > *iut(e)*; *volja* > *vol'e* > *vóie* etc.

¹ Cifra dinaintea răspunsului indică numărul cartografic al localității.

² E. Petrovici, *Atlasul lingvistic romîn. Partea II (ALR II)*, Sibiu-Leipzig, 1940.

³ *Ibid.*, h. 59, *Junghiu*, punctul cartografic 2.

⁴ *Ibid.*, punctul cartografic 4.

⁵ În primele trei sate fenomenul a fost înregistrat de către tov. Marin Petrișor, lector la Facultatea de filologie a Universității din Timișoara, și în ultimele două, de către. tov. Lucia Atanasiu-Jucu, asistentă la aceeași facultate. Tov. M. Petrișor a avut bunăvoința de a mi le comunica. În Iabalcea am notat, în 1956, *zúngiu* (Informator Martin Ivca, 54 de ani).

⁶ Pentru explicarea menținerii lui *-u* și *-i* în astfel de forme vezi Al. Procopovici *Principiul sonorității în economia limbii*, în DR. IV, partea I (1927), p. 28—29.

⁷ Al. Rosetti, *Istoria limbii romîne*, vol. IV, București 1941, p. 56, afirmă că acest *l* după ce a fost muiat a dispărut în dacoromînă. Aceeași afirmație o face și referitor la *l* din grupurile *cl*, *gl*, *ibid.*, p. 57.

În legătură cu evoluția lui *l'* la *y iod* în cuvintele de origine străină Al. Philippide e de părere fie că acestea existau în limba romină înaintea perioadei de trecere a lui *l > l'*, fie că au intrat în limba romină atunci când *l* latinesc se găsea în stadiul *l'*, în acest caz ele fiind intrate în limba noastră la o dată mai recentă¹. Adevărul este că acest *l* se rostea *l'* cu mult înaintea primelor contacte cu slavii. Încă în latina populară târzie *filia* se rostea *fil'a* după cum *vinăa* se rostea *vin'a*².

Cuvintele slave care aveau un *l'* au urmat tratamentul celor de origine latină, dezvoltînd pe *l'* în *iod*, celelalte s-au păstrat ca atare.

O. Densusianu consideră că în perioada primelor contacte ale noastre cu slavii *l + i* în hiat „nu căzuse încă” din cauză că cuvintele slave prezintă un tratament identic cu cele din latină. V. bg. *boljarin > boier*, *nevolja > nevoie*, *poljana > poiană*, ca și lat. *folia > foaie*. Pe bună dreptate Densusianu presupune pentru dr. *crail*, *cristei*, *grindei*, *hămei* = v. bg. *kralj*, *krastelj*, *grędelj, *čmělj* o pronunțare mai veche cu *l'* (**cral'*, **cristel'* etc.)³.

Elementele de origine slavă nu au urmat tratamentul *cl'*, *gl'*, *> k'*, *g'*, din cauză că încă înaintea împrumutării lor de la slavi trecerea grupurilor *cl*, *gl*, la *cl'*, *gl'* era încheiată. O. Densusianu consideră că acestea au devenit *kl'*, *gl'* înaintea secolului al V-lea sau al VI-lea, dovadă fiind elementele slave cu aceste grupuri păstrate: *clădire*, *clătire*, *clin*, *clopot* etc.⁴

Stadiul *cl' gl'* este într-adevăr vechi, el datează încă din romanica comună și era răspîdit pe întregul teritoriu, cu excepția Galiei și Retiei⁵.

Pornind de la constatarea că ucraineana are cuvîntul *cl'ag* și o serie de variante și de derivate de la acesta cu *cl'*, *gl'* în timp ce formele srb. *faklija*, *faklja*, magh. *fáklya*, srb. *kljunić* precum și mag. *máglya* au dat în romină *făclie*, *clonț*, *mîglă cu cl*, *gl* păstrați, Densusianu e de părere că *cl' > k'* înaintea împrumutării acestor cuvinte de la sîrbi și maghiari, adică înaintea secolului al XIII-lea⁶.

¹ Al. Philippide, *op. cit.*, vol. II, p. 111—112.

² E. Bourciez, *Éléments de linguistique romane*, ed. a IV-a, Paris, § 576, p. 50, § 175, p. 170. În romanica comună un *l* muiat (*l'*) se opunea din punct de vedere fonologic unui *l* nemuiat (*l*) *filum > *filu*, *filium > *fil'u*. Vezi A. Burger, *Phonématique et diachronie*, în „*Cahiers Ferdinand de Saussure*”, 1955, p. 13, 22 și urm., E. Petrovici, *Problema moștenirii din romanica comună a corelației palatale a consoanelor în limba romină*, în SCL VII (1956), p. 163, 164.

³ Ovid Densusianu, *Istoria limbii române*, vol. I, București, 1961, p. 187. Se știe că vechea slavă cunoștea trei feluri de *l*: unul velar (*l*), unul moale (*lj*) și unul muiat (*lj*). Vezi despre aceasta A. Meillet — A. Vaillant, *Le slave commun*, Ed. a II-a, Paris, 1934, p. 87 și E. Petrovici, *La distinction phonologique entre trois sortes de N et L — non diésés, diésés et palatals — en roumain et en slave*. Extras din „*International Journal of Slavic Linguistics and Poetics*”, I/II(1949), p. 184—194. În limba romină un *l* velar este redat printr-un *l* obișnuit, un *l* moale (*lj*) printr-un *l* diezat (ca în pluralul *hamali*, sau ca un *l* înainte de o vocală anterioară: *jale < v. sl. žall*) iar *l* muiat a fost redat printr-un *l'* palatal (ar. *l'ertu*).

Unii lingviști români nu fac deosebire între aceste feluri de *l*, ceea ce poate crea confuzii. Astfel Densusianu, *op. cit.*, p. 187 notează la fel *žall* și *kralj*, A. Rosetti, *Istoria limbii române*, vol. al III-lea, București, 1962, p. 64: *žall*, *ibid.*, p. 87: *kralj*. Potrivit ar fi să se noteze *žall* și *kral'l* sau *kral'lj*, ceea ce ar corespunde adevărului fonetic.

⁴ O. Densusianu, *op. cit.*, p. 187—188.

⁵ E. Bourciez, *op. cit.*, § 169, p. 163.

⁶ O. Densusianu, *op. cit.*, p. 199.

„În sprijinul vechimii considerabile a transformării lui *cl'*, *gl'* în *chi*, *ghi* vorbește toponimicul *Unghiul cu freszeni*, dintr-un document ungurec din 1392... care nu e decât o transcriere greșită a lui *Unghiul* (= lat. *angulus*) *cu frasini*. Fără îndoială, cu acest document ne găsim deja în secolul al XIV-lea, dar mărturia sa nu poate fi oare prețioasă și pentru stadiul limbii române din secolul al XIII-lea, pentru a nu ne urca la o dată și mai veche?”¹. Pentru Densusianu numele *Ureaclea* atestat în anul 1407, nu e o dovadă a păstrării lui *cl'* pînă în secolul al XV-lea, deoarece „se știe că în numele proprii tradiția păstrează deseori ortografia arhaică”².

Împotriva acestor păreri se ridică just Al. Philippide³. Acad. Al. Rosetti arată că *Unghiul cu freszeni* din documentul lui Mircea cel Bătrîn nu poate constitui o dovadă că la data aceea *gl'* devenise *g'*, „întrucît originalul documentului nu e cunoscut și textul a fost publicat după o copie făcută la epoca modernă”⁴.

Părerăa lui Densusianu e infirmată de o serie de fapte, pe care, la data scrierii lucrării sale, nu le-a cunoscut. Astfel grupul *cl'*, se întilnește în nume de loc și de persoană în Moldova, Transilvania și Banat în secolele următoare. În Moldova apar nume ca *Urëcle*, Suceava, 1407 Cost. I. 53/8⁵. *Urëcle*, Suceava, 1411, Cost. I, 95/17, *Urëcle*, Suceava, 1412, Cost. I, 98/21, *Unclët*, 1421, Cost. I, 142/7, *Urëcle*, Suceava, 1414, Cost. I, 112/2—3, *Unclët*, Suceava, 1428, Cost. I, 218/24; 221/18, 224/22, 228/24—25, *Unclët*, Suceava, 1429, Cost. I, 280/1, 287/31—32, *Unclët*, Suceava, 1430, Cost. I, 308/27, *Unclët*, 1431, Cost. I, 311/28, *Unclët*, Suceava, 1431, Cost. I, 318/7, *Unclët*, Suceava, 1432, Cost. I, 338/15, *Unclët*, Suceava, 1433, Cost. I, 359/18, 367/21—22, 369/12, II, 594/18, 650/9, *Unclët*, Suceava, 1434, Cost. I, 374/25, *Unclët*, Suceava, 1434, Cost. I, 381/8, 383/16, 386/28, 395/21, II. 666/1; *Urëcle*, Suceava, 1435, Cost. I, 403/19, *Unclët*, Suceava, 1435, Cost. I, 424/20, *Unclët*, Vaslui, 1436, Cost. I, 445/4, 450/15, 460/11, 473/22 *Unclët*, Suceava, 1436, Cost. I, 442/11, 445/13, 468/6, 481/22, *Urëc(le)*, Suceava, 1437, Cost. I, 536/7. *Urëclë*, Vaslui, 1438, Cost. II 15/13—14 *Urëcle* (Ureclava poliana), Suceava, 1453, Cost. II 445/15.

Tot în documentele moldovene, începînd cu anul 1428, întilnim și forme cu *cl' > k*, e drept că numărul lor este mult mai mic decât cele cu *cl'*: *Unchet*, Suceava, 1428, Cost. I, 228/24—25, *Uriache*, 1435, Cost. I, 401/28, *Unchie*, Suceava, 1436, Cost. I, 484/22, *Unchetici*, Suceava, 1437, Cost. I, 508/6⁶.

¹ O Densusianu, *op. cit.*, p. 199.

² *Ibid.*, p. 200.

³ Al. Philippide, *op. cit.*, vol. I, p. 772.

⁴ Al. Rosetti, *Limba romînă în secolele al XIII-lea — al XVI-lea*, București, 1956, p. 43.

⁵ M. Costăchescu, *Documente moldovenești înainte de Ștefan cel Mare*, vol. I, Iași, 1931, vol. II, Iași, 1932. Cifra romană indică volumul, cea arabă dinainte de bară indică pagina, iar cea de după bară, rîndul.

⁶ Pentru alte atestări cu *cl' > k'* vezi M. Costăchescu, *op. cit.*, passim. Aceleași nume le găsim și la Damian P. Bogdan, *Glosarul cuvintelor romînești din documentele slavo-romîne*, București, 1946: *Urëcle*, 1437, *Urëcle*, 1414, *Uriacle*, 1412. Pentru grupul *cl' > k'*: *Urëche*, 1599, *Urake*, 1641.

Pentru Muntenia nu cunoaștem atestări cu *cl'*. În 1502 apare forma *kee*, nume topic în apropiere de Tîrgoviște¹.

Pentru Transilvania cunoaștem două atestări *Scley* (nume topic lângă Hațeg) 1438², dar *Skey*, 1480, 1482, 1493, 1516, și *Sztrekle* (sat lângă Hațeg), 1485³.

În privința stadiului *l'* în toponimice cunoaștem următoarele atestări: *Puly* (Pui, comună, raionul Hațeg, regiunea Hunedoara), 1426, 1446, 1447; *Pwly*, 1445, 1447, 1493, 1494, 1496, 1507, *Pwlyya*, 1453, *Pwl*, 1472, 1494; *Pwy* 1492, 1493, 1496, 1499, 1501⁴ și *Theł* (Tei, sat, comuna Lăpugiu, raionul Ilia, regiunea Hunedoara), 1491, *They*, 1526⁵.

Urme a lui *l'* și *cl'* se găsesc și în textele vechi. Astfel în *Psaltirea Șcheiană*⁶ întâlnim forme ca: *ultă-l*, ps. 9/32, p. 15, *ultară*, ps. 9/18, p. 13, *se ultare*, ps. 136/5, p. 286 etc. În *Psaltirea lui Coresi*⁷: *ultară*, ps. 9/34, p. 20, *ultat*, ps. 9/35, p. 20, *nu ultăm*, ps. 43/35 p. 116 *să ultarem*, ps. 43/41, p. 116. În *Codicele Voronețean*⁸ *cleamă-se*, 72/6—7.

În *Anonymus Caransebesiensis* (sec. al XVII-lea) întâlnim forma *kleje*⁹.

Referitor la grupul *gl' > ġ* cunoaștem pentru Banat mai multe atestări în toponimicul *Unghiul*, care se păstrează pînă azi sub denumirea *Dealul unghiului*, deal împădurit, aparținător satului Brănești, comuna Bătești, raionul Făget, regiunea Banat. Acesta apare în documente sub diferite forme: *Wngli*, 1514—1516¹⁰, *Vngiul*, 1597¹¹, *Vngiwl*, 1598¹², *Ungh*, 1612¹³, *Ungiul*, 1620¹⁴.

În Moldova se cunoaște *Unghiul*, nume de sat (azi Ungheni), atestat în 1462, la Suceava¹⁵.

¹ Al. Rosetti, *op. cit.*, p. 43.

² Csánki Dezső, *Magyarország történelmi földrajza a Hunyadiak korában*, V, 1913, p. 139: N. Drăganu, *Romînia în veacurile IX-XIV pe baza toponimiei și onomasticii*, București, 1933, p. 414.

³ Csánki Dezső, *ibid.*, p. 140, N. Drăganu, *ibid.* Vezi și Al. Rosetti, *op. cit.*, p. 42—43.

⁴ Csánki Dezső, *ibid.*, p. 129, N. Drăganu, *ibid.*, p. 277. O. Densușianu, *Graiul din Țara Hațegului*, București, 1915, p. 71, derivă greșit pe *Pui* din srb. *Puja*. Numeroase nume de familie *Pui*, din Țara Hațegului ne determină să considerăm că numele satului este derivat de la nume de persoană. M. Homorodean mi-a comunicat că în satul Uric, comuna Rîu-Bărbat, raionul Hațeg, o parte a satului se numește *Puilești*.

⁵ Csánki Dezső, *op. cit.*, p. 144, N. Drăganu, *op. cit.*, p. 277.

⁶ *Psaltirea Șcheiană*, ed. I. A. Candrea, vol. I, II, București, 1916.

⁷ Diaconul Coresi, *Psaltirea* (1577), Ed. B. P. Hasdeu, I, București, 1881. Pentru exemple mai numeroase vezi și Al. Philippide, *op. cit.*, II, p. 112. Vezi și explicația dată acestor forme de Al. Rosetti, *op. cit.*, p. 118.

⁸ *Codicele Voronețean*, Ed. I. G. Sbiera, 1885.

⁹ *Anonymus caransebesiensis. Dictionarium valachico-latinum*, Ed. Gr. Crețu, în „*Tinerimea română*”, vol. I, fasc. III, București, 1898, p. 346.

¹⁰ Pesty Frigyes, *Krassó vármegye története*, vol. III, Budapesta, 1883, documentul 374, p. 504.

¹¹ *Ibid.*, p. 197, documentul 491. La N. Drăganu, *op. cit.*, p. 265 i se atribuie greșit anul 1514—1516, an care corespunde formei *Wngli*.

¹² *Ibid.*, p. 220, documentul 500.

¹³ *Ibid.*, p. 266, documentul 525.

¹⁴ *Ibid.*, p. 276, documentul 529. Pentru toate formele vezi *ibid.*, vol. II, partea a II-a, Budapesta 1885, p. 258. Vezi și V. Ardeleanu, *Nume de locuri din valea superioară a Begheului*, în numărul de față al revistei.

¹⁵ I. Bogdan, *Documentele lui Ștefan cel Mare*, vol. I, București, 1913, p. 52/15.

Dacă ipoteza că *gl'* a trecut la *g'* într-o fază anterioară trecerii lui *cl' > k* ar putea fi admisă, din lipsa atestărilor, pentru cele mai multe graiuri românești¹, pentru Banat acest lucru nu poate fi susținut. Dovada o constituie toponimicul amintit *Wngli* (= *Ungl'*) de la începutul secolului al XVI-lea. Păstrarea lui *l'* în *Thel* și în *Sztrekle* pînă la sfîrșitul secolului al XV-lea precum și în *Puly* pînă în secolul al XVI-lea ne obligă să credem în autenticitatea notării *Wngli* (1514—1516). De altfel și păstrarea lui *kleje* e o dovadă că în Banat fenomenul a fost conservat mai mult timp. Trebuie să ținem seamă, de asemenea, că toponimicele amintite fac parte dintr-o regiune care are multe caracteristici lingvistice specifice graiului bănățean.

Pentru reconstituirea anumitor stadii din evoluția unei limbi un ajutor prețios ne oferă studiul elementelor străine intrate în limba respectivă, precum și studiul elementelor cu care ea a îmbogățit limbile popoarelor vecine și ale minorităților naționale. Se știe că aceste elemente păstrează — de obicei — stadiul de evoluție corespunzător perioadei în care au fost împrumutate. Pentru fenomenul pe care îl studiem importante sînt cîteva cuvinte intrate în graiul carașovenilor. Astfel este cuvîntul *strigl'ata* (străgheată = lapte de oaie încheat)².

Acest cuvînt a fost cu siguranță împrumutat de carașoveni de la romîni din Banat, el neputînd fi adus de carașoveni din sudul Dunării, din cauză că nu există în nici un grai sîrbo-croat. Întrucît se presupune că venirea carașovenilor în Banat a avut loc numai în a II-a jumătate a secolului al XV-lea acad. E. Petrovici³ e de părere că în această perioadă romîni bănățeni îl pronunțau pe *l'* în grupurile *cl'*, *gl'* și că această pronunțare s-a menținut în Banat mai mult ca în celelalte graiuri. Rostirea lui *n* intervocalic romanic, păstrat pînă azi, poate constitui și ea o dovadă în această direcție⁴.

De altfel, carașovenii au pe *l'* în mai multe cuvinte. Astfel sînt *mal'* (mai pentru despicat lemne), care e discutabil dacă e împrumutat de la bănățeni, *foljofija* < rom. *foiofiu*. În limba romînă cuvîntul e de origine maghiară *foljófü*⁵, intrat la carașoveni de la romîni, cînd aceștia îl rosteau

¹ Lipsa atestărilor grupului *gl'* nu ne împiedică să credem în paralelismul dintre grupurile *cl'*, *gl'*. Considerăm că ele au evoluat la *k*, *g* în aceeași perioadă, într-o regiune dată. Evident că fenomenul nu s-a petrecut în toate graiurile în același timp.

² Același cuvînt l-am notat, în 1956, în comuna Jabalcea, locuită de carașoveni romîni-zați, în forma *strigl'atã*. Nu am controlat dacă forma aceasta este general răspîndită în localitate. S-ar putea ca informatorul — Martin Ivca, de 45 de ani — să o știe de la mama sa care este originară din Carașova și să o fi adaptat fonetismului românesc din Banat cu depalatalizarea lui *r* din grupul *str*. În comuna Clocotici, unde am făcut o anchetă paralelă, notînd atît graiul românesc cît și cel carașovenesc, informatorul Bierta Mil'a, de 33 de ani nu a știut răspunde la întrebarea *străgheatã*. Întrebîndu-l direct mi-a răspuns că la ei nu există cuvîntul dar că romîni din Stamora-Moravița zic *strigl'ata*. O astfel de afirmație trebuie privită cu toată rezerva. Pentru etimologia cuvîntului vezi G. Giuglea, *Crimpeie de limbã și viață străveche romînească*, în DR III (1923), p. 616—617.

³ E. Petrovici, *Graiul carașovenilor, Studiu de dialectologie slavã meridionalã*, București, 1935, p. 99.

⁴ *Ibid.*, p. 99—100. Vezi și I. Stan, *Observații asupra evoluției *n > i* în limba romînã*, în CL IV (1959), p. 49—50.

⁵ Pentru etimologie vezi N. Drăganu, DR. V (1927), p. 897.

**fol'ofiu*¹. Ipoteza că acest cuvânt ar fi intrat direct din maghiară e puțin probabilă datorită faptului că graiurile carașovenilor cunosc foarte puține cuvinte împrumutate direct din maghiară, și acestea se referă toate la civilizația materială. O dovadă sigură că la venirea carașovenilor români bănățeni îl rosteau încă pe *l'* constituie cuvintele *fêl'in*, *fil'êne*[*m*], *fil'êna*, *fil'êne* [*f.*] (*fin*, *fină*) — notate de acad. E. Petrovici la Carașova — și care au fost împrumutate atunci când se rosteau **fil'in*, **fil'ină* (cf. ar. *hil'in*)².

Aceste forme au o circulație mai mare. Astfel cu ocazia unei deplasări la carașoveni³ am notat, în comuna Clocotici, forma *fêl'in*, *fêl'êne* (*fin*); *fel'êna*, *fel'êne*. (Informator Bierta Mil'a, 33 ani). Aceeași formă *fil'êna*, *filene* (*fină*) am notat-o și în sudul Banatului în comuna Svinița, raionul Orșova (Informator Ileana Gruici, căsătorită Țerovan, 81 ani).

În comuna Iabalcea din apropierea Carașovei, în care trăiesc carașoveni complet românizați, informatorul mi-a răspuns cu forma *fin*. La întrebarea mea directă dacă în sat nu se rostește *fil'in*, mi-a răspuns că *fil'ên îi spûhê carașovenêșcê*.

Așadar, grupurile *cl'* *gl'* s-au păstrat în Banat timp mai îndelungat. În sprijinul acestei afirmații vin și formele pe care le-am enumerat la începutul articolului ca *okiu* etc., cu *u* sau *i* finali păstrați pînă azi. Păstrarea lui *-u* și *-i* silabici se datorește faptului că pînă nu demult acestea erau precedate de muta cum liquida, cuvintele citate mai sus făcînd parte din categoria lui *codru*, *socru*, *aflu*, *umblu* etc.

Aceste forme ne ajută la stabilirea cronologiei relative a delabializării consoanelor finale în Banat. Ea este anterioară dispariției lui *l'*, din grupurile *cl'*, *gl'*. Dacă ar fi fost posteroară *-u* în cuvintele citate s-ar fi găsit după consoană simplă ca în *lup*, *pui* etc. și ar fi fost supuse ca în acestea fenomenului delabializării, nu ar fi deci posibile formele *okiu*, *zîngiu*, ci numai *oki*, *zungi*.

Dintre toate graiurile românești numai în cel bănățean *k* și *g* nu au suferit palatalizarea mutativă. Existența lui *k* și *g* velari în forme *okiu*, *kêje*, *giătă* constituie și ea o dovadă că trecerea lui *l' > i* din grupurile *cl'*, *gl'* este mai recentă decît în celelalte graiuri. Pînă nu demult se rostea în Banat *sugl'it*, *înkl'ide*, velarele *k* și *g* nefiind în vecinătatea lui *i*od care le-a influențat în celelalte graiuri. Așadar într-o fază mai veche în dr. trebuie să se fi rostit **înkl'ide*, *sugiit*, cu *i* după velară. Acest *i*od a evoluat în mod diferit⁴. În cea mai mare parte a teritoriului s-a menținut mai mult timp, s-a întărit și a influențat consoana precedentă, în Banat el a slăbit și a dispărut, înainte de a modifica consoana⁵. Este știut că

¹ E. Petrovici, *op. cit.*, p. 100.

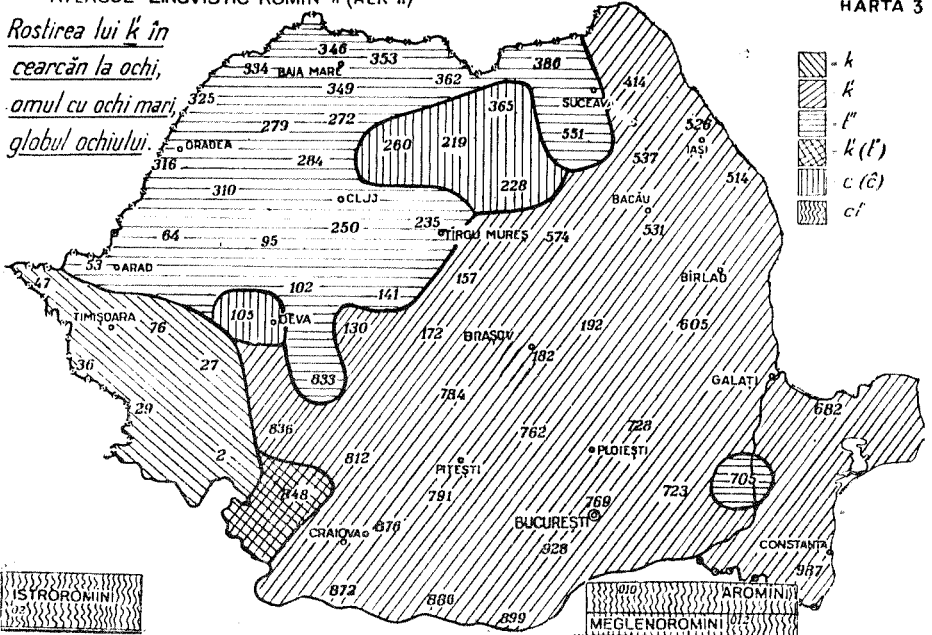
² *Ibid.*, p. 101.

³ Vezi nota 2 de la p. 52.

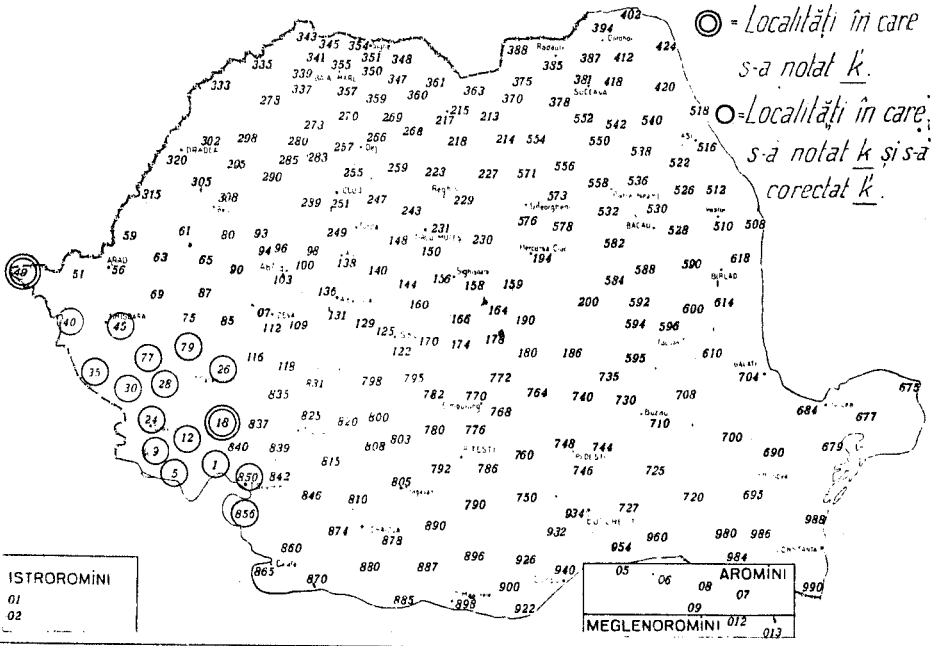
⁴ E. Petrovici, *Problema moștenirii din romanica comună a corelației palatale a consoanelor în limba română*, în SCL VII (1956), p. 166; D. Macrea, *O veche controversă lingvistică: Palatalizarea labialelor și tradiția limbii noastre literare*, în CL VI (1961), nr. 1, p. 35.

⁵ În legătură cu tratamentul labialelor urmate de *i*od vezi studiul de sinteză al prof. D. Macrea, *Palatalizarea labialelor în limba română*, în DR IX (1936—1938), p. 92—160; *idem*, *Probleme de fonetică*, Editura Academiei R.P.R., 1953, p. 41—102.

*Rostirea lui k în
cearcă la ochi,
omul cu ochi mari,
globul ochiului.*

⊙ = Localități în care
s-a notat k.
○ = Localități în care
s-a notat k și s-a
corectat k.

în graiurile din Banat *î* a slăbit și chiar a dispărut și după alte consoane, ca de pildă după labiale, fără a le influența¹.

Pentru evoluția lui *cl'*, *gl'* la *k'*, *g'* s-ar putea stabili trei faze :

1) trecerea lui *l'* la iod : *kjem*, *gjață*, *înkjide*, *sugjit*, *pădukjos*,
2) contopirea locului de articulare al velarelor *c*, *g* cu cel al lui iod, adică palatalizarea mutativă a lui *k* și *g* și menținerea în rostire a lui iod : *kjem*, *gjață*, *înkjide*, *sugjit*, *pădukjos*,

3) slăbirea și dispariția lui iod *kem*, *gjață*, *înkide*, *sugit*, *pădukos*².

Graiul bănățean a rămas în prima fază a evoluției. În ALRM II³ vol. I, hărțile 7, 59, 242, 284 este redată pronunțarea lui *k* și *g'*. Din acestea ca și din harta nr. 3 (p. 54) se poate vedea că în Banat *k* și *g* se pronunță velar. Nu același lucru însă se vede din ALRM I⁴. Din hărțile 22, 82, 88, 105, 128 vol. I și 332, vol. II, reiese că în Banat se rostește *k* și *g'* (occlusive palatale), ca și în Oltenia, Muntenia, Moldova. Observind, de asemenea, că în ALR I vol. I și II aceste sunete sînt notate cînd *k*, *g*, cînd *k*, *g'* am controlat fișele pe care Sever Pop le-a notat pe teren, în timpul anchetei constatînd, de pildă, că la întrebarea *Ureche* [45] numai în punctele cartografice 18 și 49 a notat *k* (*urêke*), în celelalte *k* (*urêkⁱe*, *urêke*). La publicarea materialului probabil văzînd că în Oltenia, Muntenia, Moldova, a notat *k* a „corectat” și materialul notat în Banat⁵.

Harta nr. 4 (p. 54) redă pronunțarea lui *k* în Banat pe baza materialului „necorectat”. În felul acesta ariile rostirii lui *k* și *g* în ALR I și ALR II coincid. Toate hărțile din ALR I și ALRM I trebuie interpretate ținîndu-se cont de cele arătate. De altfel și notarea lui *k* final în Banat nu redă realitatea. Un răspuns ca *ženújke*; — *nújke* trebuia să fie notat *ženújke* — *nújke*⁶.

Formele cu *u* final silabic au fost notate în mod sporadic. Aria lor de răspîndire nu poate fi, așa cum am mai spus, stabilită cu precizie. Ele însă coexistă în graiul aceluiași indivizi, făcînd parte din sistemul mai vechi al acestor graiuri. Urmărirea în spațiu a unor astfel de fenomene care abia au fost semnalate în cercetările anterioare, precum și corectarea unor notații defectuoase rămîne ca o sarcină de viitor pentru autorii *Noului Atlas lingvistic român pe regiuni*.

¹ Deși s-a susținut că în Banat nu există fenomenul palatalizării labialelor fiind adus în discuție un singur cuvînt cu trecerea lui *m* + iod la *mî* : *amîađ(ăđ)*, în graiul carașovenilor romînizați din Iabalcea și într-un sat romînesc din sudul Banatului (Bîrzasca) am notat mai multe exemple ca *mînercúř*, *mînel*, *mîņre*. Explicația lor o vom da într-o notă viitoare.

² Despre pronunțarea *gjață*, *gjață* vezi cele susținute de H. Tiktin în „Zeitschrift für romanische Philologie”, XI, p. 68 și Al. Philippide, *op. cit.*, p. 181. Formele *gjață*, *îgjață* le-am notat în localitățile Traian (Săbăoani-Roman) și Valea Seacă (Bacău) cu ocazia anchetării graiurilor romînești din șase localități pentru *Atlasul lingvistic al graiului ceangău din Moldova*. Referitor la evoluția lui *k*, *g* în graiurile dacoromînești vezi I. Pătruț, *Velare, labiale și dentale palatalizate* în DR X (1941), p. 298—308.

³ E. Petrovici, *Micul Atlas lingvistic român*, Partea II, vol. I, Sibiu-Leipzig, 1940.

⁴ S. Pop, *Micul atlas lingvistic român*, Partea I, vol. I, Cluj, 1938, vol. II, Sibiu-Leipzig, 1942.

⁵ Faptul a fost constatat ușor deoarece materialul original a fost scris cu creion chemic, iar corecturile le-a făcut cu cerneală. Același lucru l-am constatat și pentru sunetul *g* în treburile *Sughiț* [45] etc.

⁶ ALR I, vol. I, 57/5.

Din cele expuse se vede cum notarea exactă a unor nuanțe de rostire (*k, g* nepalatalizați în Banat și rostirea lui *u* și *i* finali silabic în câteva cuvinte) pot servi la adâncirea unor probleme din fonetica istorică a limbii noastre.

Existența în graiul bănățean a fenomenului descris constituie încă o dovadă a caracterului său arhaic.

ОБ ОДНОМ ФОНЕТИЧЕСКОМ АРХАИЗМЕ В БАНАТСКОМ ГОВОРЕ

РЕЗЮМЕ

Автор показывает, что лабиализация конечных согласных в румынском языке охватывает два ареала: в первый входит северозападная, центральная и южная части Трансильвании, во второй — юг Молдовы, восточная часть Валахии и западная часть Добруджи. В этих ареалах древний конечный *u* ослабел, а затем исчез, оставив все же след, заключающийся в так называемой лабиализации согласных. Существует и третий ареал, на юге Баната, где конечный *u* произносится как слоговой звук не только после *muta cum liquida*, но и в других случаях. Так, в данной области произносятся *mășkin, ôkin, zăngiu* и т.д., независимо от того, сопровождаются ли эти существительные определенным артиклем или употребляются без артикля.

Наличие звука *u* в подобных случаях объясняется тем обстоятельством, что в Банате еще до относительно недавнего периода сохранилось произношение сочетаний *cl', gl'*, что способствовало, в свою очередь, сохранению конечного слогового *u*. Такие формы засвидетельствованы в банатской топонимике XV века, а также начала XVI в. В одном из документов (XVII в.) фигурирует форма *kleje*. Говор «карасовенцев» (сербо-хорватского меньшинства Баната) сохранил звук *l'* и сочетание *cl'* в нескольких словах, как например *strigl'ata, fil'in*, которые в дако-румынских говорах, в результате фонетических изменений, произносятся *străgeată, fin*. Другим доводом, свидетельствующим о том, что слова латинского происхождения сохранили, еще до относительно недавнего времени, звук *l'* в сочетаниях *cl', gl'*, является произношение сочетаний *chi, ghi* как заднеязычных согласных, сопровождаемых йотом. В Банате *chi, ghi* не суть смычные палатальные согласные (*k, g*), как в остальных дакорумынских говорах, а смычные (*k, g*) + йот.

Сохранение звука *l'* в данных говорах, до относительно недавнего времени, препятствовало палатализации согласных *k, g*. На основе вышеупомянутого явления, то есть сохранения слогового *u* до относительно недавнего времени, автор устанавливает сравнительную хронологию делабиализации конечных согласных и перехода согласного *l* в йот в банатских говорах, отмечая наличие трех стадий в дан-

ном эволюционном процессе. Он вносит также некоторые поправки в записи Румынского Лингвистического Атласа (т. I).

Изучаемое явление представляет собою новый довод в поддержку положения о том, что банатские говоры сохраняют ряд устарелых характерных черт.

UN ARCHAÏSME PHONÉTIQUE PROPRE AU PARLER DU BANAT

RÉSUMÉ

L'auteur établit que la labialisation des consonnes finales de la langue roumaine est usuelle dans deux aires linguistiques, l'une comprenant le nord-ouest, le centre et le sud de la Transylvanie, l'autre le sud de la Moldavie, l'est de la Valachie et l'ouest de la Dobrogea. Dans ces régions l'ancien *u* final s'est atténué et a fini par disparaître, laissant sa trace dans la labialisation des consonnes. Il existe en outre une troisième aire, dans le sud du Banat, où le *u* final est prononcé syllabique non seulement quand il est précédé par *muta cum liquida*, mais encore dans d'autres cas. Ainsi l'on trouve ici la prononciation *múskiú*, *ókiú*, *zíngiú*, etc. aussi bien pour les formes articulées que pour les formes non articulées.

La présence du *u* dans de telles formes s'explique du fait que le groupe *cl'*, *gl'* a subsisté jusqu'à une date relativement récente dans la prononciation du Banat, ce qui a permis de conserver le *u* final syllabique. Pour le Banat, des formes de ce genre sont attestées au XVe siècle et au début du XVIe par un certain nombre de toponymes. Dans un document de langue du XVIIe siècle on trouve la forme *kleje*. Le parler des Krašovani (population de langue serbo-croate du Banat) conserve le son *l'* et le groupe *cl'* dans quelques emprunts du roumain tels que *strigl'ata fil'in*, qui en daco-roumain sont devenus *străgeată*, *fin*. Une autre preuve du fait que dans les mots d'origine latine le *l'* a continué d'être prononcé jusqu'à une date récente dans les groupes *cl'*, *gl'*, nous est fournie par la prononciation de *chi*, *ghi* sous forme de vélaires suivies du *yod*. Dans le Banat *chi* et *ghi* ne sont pas des occlusives palatales (*k*, *g'*), comme dans le reste du territoire linguistique daco-roumain, mais des occlusives suivies du *yod* (*k*, *g*).

La prononciation du *l'*, qui s'est maintenue ici jusqu'à une époque relativement récente, a empêché la palatalisation du *k* et du *g*. Partant de la persistance du *u* syllabique dans la prononciation locale, l'auteur établit la chronologie relative de la délabialisation des consonnes finales et de l'évolution du *l'* en *yod* dans le Banat, évolution, qui selon lui, comprend trois phases. A cette occasion l'auteur apporte quelques rectifications à la notation enregistrée par l'ALR I.

Le phénomène étudié corrobore l'affirmation que les dialectes du Banat ont conservé un certain nombre de phénomènes archaïques.

PROBLEME DE MORFONOLOGIE ÎN ATLASUL LINGVISTIC ROMÂN

DE

GR. RUSU

Potrivit concepției moderne în știința limbii, geografia lingvistică trebuie să studieze graiurile și dialectele considerate ca sisteme, în care toate părțile apar legate între ele pe plan sincronic. Hărțile lingvistice trebuie să prezinte nu numai particularitățile izolate din diversele graiuri, ci să ilustreze atât asemănările cât și diferențele dintre structurile fonologice, gramaticale și chiar lexicale ale acestora. Astfel de hărți fonologice ale graiurilor limbii române a publicat acad. E. Petrovici¹. Și alți cercetători au arătat felul în care pot fi înfățișate pe hărți fapte privind structura fonologică sau lexicală a unei limbi².

În prezent întâlnim tot mai multe lucrări de dialectologie care au în vedere structura graiurilor. Astfel, *Atlasul graiurilor populare rusești din regiunile centrale situate la est de Moscova* este un atlas structural. *Atlasul lingvistic slav* va fi, de asemenea, un atlas structural. Chestionarul *Noului Atlas lingvistic român pe regiuni*, elaborat de un grup de cercetători de la Institutul de lingvistică din Cluj, în colaborare cu un colectiv de la Centrul de cercetări fonetice și dialectale din București, cuprinde un număr destul de mare de întrebări care vizează fonologia și morfologia graiurilor populare românești.

Chestionarele *Atlasului lingvistic român I—II*, după cum se știe, sînt în primul rînd chestionare lexicale. Cei doi anchetatori care au lucrat la *ALR* nu au avut în vedere sistemul fonologic al limbii române, cu atât mai puțin al graiurilor populare românești, ei nu au plecat pe teren cu vreo idee preconcepută în această privință. De altfel, după cum afirmă

¹ Vezi E. Petrovici, *Corelația de timbru a consoanelor dure și moi în limba română*, în SCL I (1950), fascicula 2, p. 186, 188, 190; *Corelația de timbru a consoanelor rotunjite și nerotunjite în limba română*, în SCL III (1952), p. 140, 142, 160, 161, 162.

² Vezi R. G. Piotrovskij, în *Omagiu lui Iorgu Iordan*, p. 677 și urm.; idem, Структурализм и языковедческая практика (Возможна ли структуральная диалектология?) în „Вопросы языкознания”, nr. 4, 1957, p. 26—35.

acad. E. Petrovici¹, unul dintre anchetatorii și autorii *Atlasului lingvistic român*, ei nu au manifestat, mai înainte, vreo preocupare în această direcție. În transcrierea materialului *ALR* a fost folosită metoda impresionistă care s-a dovedit a da cele mai bune rezultate în geografia lingvistică. Răspunsurile obținute la chestionarele *Atlasului* au fost notate cu cea mai mare exactitate, fără să se neglijeze nici cele mai fine nuanțe de ordin fonetic². Deși cei doi anchetatori ai *ALR* n-au notat decât impresia pe care alofonele au făcut-o asupra urechii, cu toate acestea materialul adunat se pretează foarte bine la cercetări care privesc structura fonologică și morfologică a graiurilor populare românești. Pe baza acestui material putem stabili cu destulă precizie sistemul (fonologic și morfologic) propriu fiecărui grai în parte. *Atlasul lingvistic român I—II* a pus la dispoziția lingviștilor un material extrem de bogat pentru toate compartimentele limbii, permițând să se precizeze o serie de lucruri care, până la apariția lui, erau numai bănuite sau complet necunoscute. Astfel, ca să dăm un exemplu, pe hărțile *Atlasului* surprindem astăzi diferitele faze de evoluție a unor sunete pe care textele scrise cu sistemul lor grafic sărac nu le înregistrau de loc sau le redau numai aproximativ. Dar chiar și pe baza materialului pur lexical se pot urmări multe probleme de fonetică și de morfologie.

Se știe că *Atlasul lingvistic român* redă un anumit stadiu din dezvoltarea graiurilor limbii române. El ne permite să studiem în primul rând acest stadiu. Pe baza materialului oferit de *Atlas* se pot reconstitui însă și o serie de fenomene pentru care nu avem monumente de limbă scrise și se pot prevedea chiar și unele tendințe de dezvoltare ale graiurilor și dialectelor.

În cele ce urmează vom analiza câteva hărți întocmite pe baza materialului *Atlasului lingvistic român I—II*, care pun o serie de probleme de fonetică și morfologie, mai precis de morfonologie, privind graiurile românești.

E cunoscut faptul că în majoritatea graiurilor noastre populare consoanelor /s/, /z/, /t̪/ le lipsește timbrul palatal, ele fiind totdeauna dure. Din această cauză nu pot urma după ele vocalele din seria anterioară [e], [i], și [°a], ci numai [ă], [î], [a]. Faptul acesta are pe de o parte repercusiuni asupra sistemelor fonologice ale graiurilor respective, în sensul că micșorează considerabil frecvența vocalelor anterioare amintite, iar pe de altă parte se răsfrânge asupra morfologiei. Lipsa corespondentelor diezate ale fonemelor /s/, /z/, /t̪/, face ca formele nearticulate de sg. și pl. ale substantivelor și adjectivelor masculine cu radicalul terminat în aceste consoane să fie identice. Nu am întâlnit în *ALR* opoziții de tipul *soț* (sg.) — *soți* (pl.) sau *cutez* (pers. I) — *cutezi* (pers. a II-a) care să aibă

¹ Vezi E. Petrovici, *Les nouveaux Atlas linguistiques de la Roumanie Orientale*, în „Actes du Colloque international de civilisations, littératures et langues romanes”, organisé par la Commission Nationale Roumaine pour l'UNESCO et l'Académie de la République Populaire Roumaine, Bucarest, 14—27 septembre 1957, p. 187.

² Referitor la avantajele pe care le prezintă transcrierea fonetică minuțioasă, impresionistă, a materialelor dialectale, vezi Manuel Alvar, *Noile atlase lingvistice ale României*, în „Buletinul UNESCO”/I/, 1959, 3—4, p. 27; acad. E. Petrovici, *Noile atlase lingvistice din România orientală*, în „Buletin UNESCO”, /I/, 1959, 3—4, p. 30.

o răspîndire generală pe tot cuprinsul țării. Aria în care consoanelor /s/, /z/, /ʦ/ li se opun corespondentele lor cu colorațiune palatală și în care sg. se deosebește de pl., la substantive, și pers. I de pers. a II-a, la verbe, datorită acestei opoziții, precum și aria în care formele citate mai sus sînt identice din cauza caracterului dur al consoanelor amintite reiese foarte clar din harta *nepot*, publicată de acad. E. Petrovici¹. Prima arie acoperă Muntenia, Dobrogea, partea de sud-est a Ardealului și Munții Apuseni, iar a doua tot restul țării.

Noi am întocmit o hartă pe baza răspunsurilor obținute la substantivul *mînz*. Din această hartă rezultă următoarea situație. În Muntenia, Dobrogea, Oltenia, în cîteva puncte din sudul Ardealului și sudul Moldovei deosebirea între singularul și pluralul acestui substantiv se face la fel ca în limba literară, adică prin alternanța /z/ — /j/ ([j'], [j]) în funcție de caracterul dur sau palatal al lui *j*. În restul țării nu există această alternanță. Atît la singular cît și la plural avem *z* (*mînz* — *mînz*). Prin urmare cele două forme sînt identice. Identitatea între sg. și pl. o întîlnim într-o mică parte din vestul Olteniei, întreg Banatul, sudul Crișanei, în Maramureș, Transilvania, cu excepția părții de sud, și în cea mai mare parte din Moldova. Se face deosebirea între singular și plural numai în aria în care, în poziție finală absolută, consoanele sînt bemolate (labializate). Astfel în sud-vestul Ardealului și în cea mai mare parte din Crișana lui /z/ (dur) al pluralului i se opune /z°/ (bemolat, labializat) al singularului.

Rolul pe plan morfologic al bemolării (labializării) consoanelor finale rezultă și din harta întocmită pe baza răspunsurilor obținute la cuvintele *ochi* și *stîngaci*. În limba comună și în majoritatea graiurilor populare romînești aceste cuvinte se pronunță la fel, atît la singular, cît și la plural: *ok* (sg.) — *ok* (pl.), *stîngac* (sg.) — *stîngac* (pl.). Deosebirea între cele două forme se face numai în ariile marcate pe hărțile noastre, care posedă consoane bemolate în poziție finală absolută la unele forme gramaticale². Astfel, în aceste arii consoanei palatalizate de la plural i se opune consoana labio-palatalizată de la singular: /ok°/ — /ok/, /stîngac°/ — /stîngac/. După cum vedem, acest fenomen fonetic (consoanele finale bemolate sau „*u* scurt final”) reprezintă un factor important în structura morfologică a multor graiuri romînești.

În majoritatea graiurilor romînești sînt identice, de asemenea, formele de singular și plural ale substantivelor feminine, precum și pers. a III-a sg. a prezentului indicativ și conjunctiv a verbelor de conjugarea I cu tema terminată în consoanele /s/, /z/, /ʦ/.

Din hărțile *frunză* și *mînză* se conturează două arii mari. Prima cuprinde Muntenia, Dobrogea, sudul Ardealului și Munții Apuseni. În această arie, ca și în limba literară, există opoziția „consoană diezată — consoană nediezată”, pluralul deosebindu-se de singular grație acestei opoziții. A doua arie care acoperă restul țării, nu cunoaște opoziția amintită, consoana /z/ fiind refractară diezării. Din această cauză cele două forme sînt omofone (*o frunză* — *două frunză*, *o mînză* — *două mînză*).

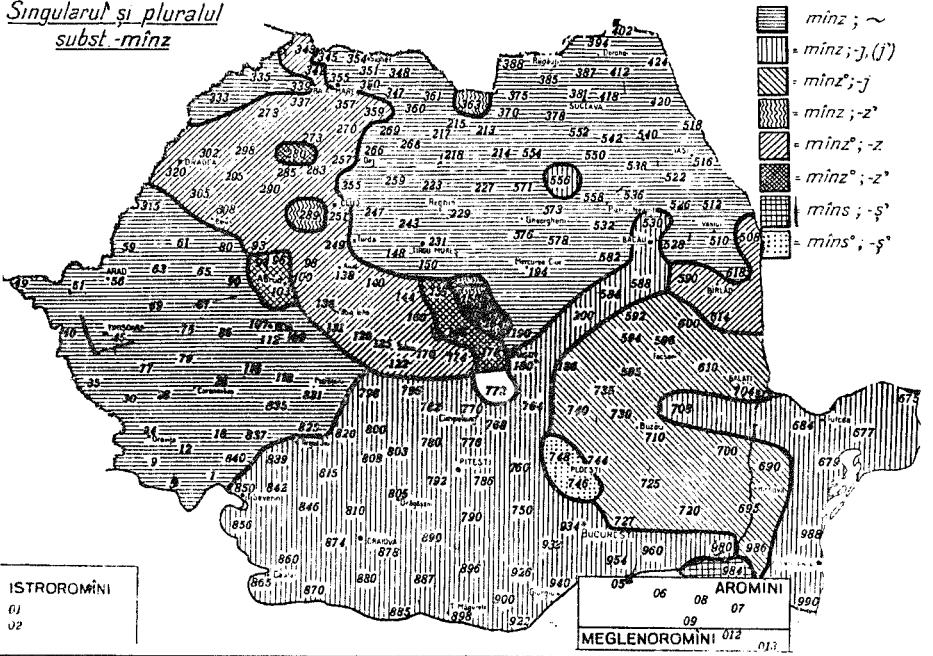
¹ Vezi SCL I (1950), fascicula 2, p. 190.

² Pentru aceasta, vezi E. Petrovici, în SCL III (1952), p. 139.

ATLASUL LINGVIC ROMIN I (ALR I)

*Singularul și pluralul
subst. -mînz*

HARTA 1

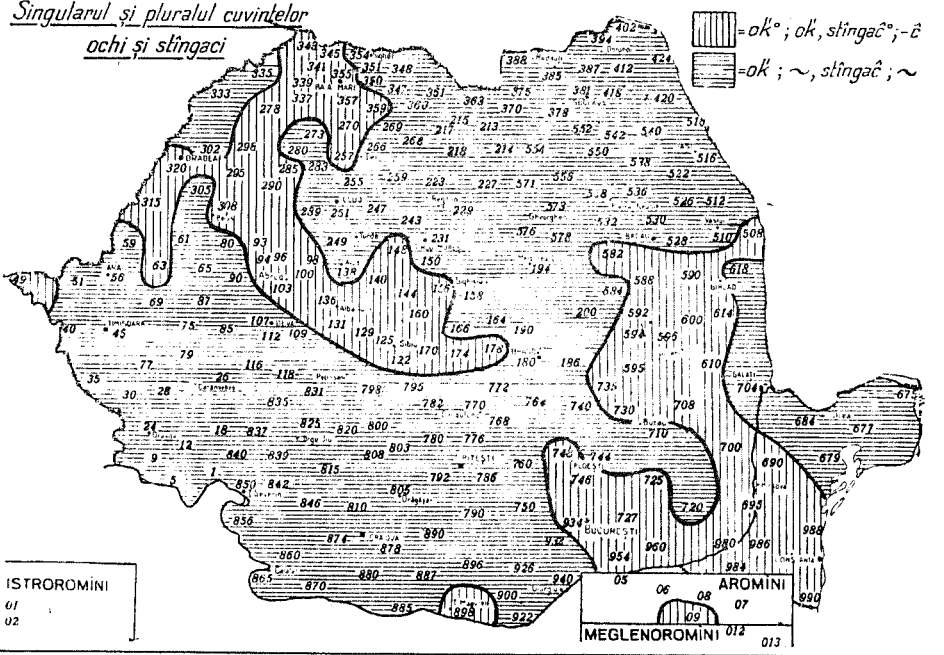
ISTROROMINI
01
02

AROMINI
05 06 08 07 09
MEGLENOROMINI 012 013

ATLASUL LINGVIC ROMIN I (ALR I)

*Singularul și pluralul cuvintelor
ochi și stingaci*

HARTA 2

ISTROROMINI
01
02

AROMINI
05 06 08 07 09
MEGLENOROMINI 012 013

La substantivul *spiță*, aria în care pluralul nu prezintă deosebire față de singular, datorită caracterului dur al consoanei *ț*, se reduce prin faptul că în cea mai mare parte din Moldova, în câteva puncte din Ardeal și din Crișana s-a înregistrat la sg. forma *spiță* (aici nu ținem seama de felul în care a fost pronunțată labiala urmată de *i*), iar la pl. *spiț*. Prin urmare, cele două forme se deosebesc între ele prin opoziția *-ă* la sg. — zero la pl.

Din harta întocmită pe baza răspunsurilor obținute la substantivul *rață*, se disting patru arii mari. Într-una, care acoperă Muntenia, Dobrogea, jumătatea de est a Olteniei, sudul Ardealului și Munții Apuseni, deosebirea între sg. și pl. se face la fel ca în limba literară, prin opoziția /t/ — /tʰ/, respectiv prin alternanța [ă] — [e], această alternanță fiind determinată de dublul caracter al consoanei /t/ (nediezată la sg., diezată la pl.). A doua arie, acoperind o parte din Oltenia, partea centrală a Ardealului, Crișana, fără o mică parte din sud și partea de sud a Moldovei se caracterizează prin faptul că cele două forme sînt omonime, pluralul fiind identic cu singularul (*rață—rață*).

Se înțelege că omonimia (forme omofone) există atît în limba comună, cît și în graiurile regionale. În cele mai multe cazuri acestea sînt rezultatul unor transformări fonetice¹. Pentru înlăturarea omonimiei, limba întrebunțează diverse procedee, printre care o nouă transformare fonetică a cuvintelor în urma căreia se creează o posibilitate de a deosebi formele respective. Astfel în alte două arii care cuprind partea de vest a Olteniei, întreg Banatul și sudul Crișanei, jumătatea de nord a Moldovei, o mică parte din nordul Ardealului și Maramureșului, cu toate că nu există corespondența diezată (/tʰ/) a lui /t/, cele două forme (sg. și pl.) ale substantivului *rață* nu se confundă. Datorită presiunii sistemului morfologic, care impune ca vocala de gradul I de apertură să alterneze cu vocala de gradul II de apertură (cf. *deasă — dese, masă — mese* etc.)², a al pluralului a fost înlocuit cu *e*. Avem așadar la sg. forma *rață*, iar la pl. *reță*. Prin urmare, funcția de a distinge cele două forme gramaticale o îndeplinește această alternanță vocalică.

Limba română întrebunțează mai multe mijloace pentru a distinge diferitele forme de declinare și de conjugare. Ea folosește nu numai desinențe sau elemente auxiliare proclitice sau enclitice, ci și alternanțe fonetice (vocalice și consonantice)³. Acest lucru rezultă foarte clar din harta întocmită pe baza răspunsurilor înregistrate pentru cuvîntul *masă*. Limba comună și graiurile din Muntenia, Dobrogea și sudul Ardealului dispun de trei mijloace pentru a distinge pluralul de singular, anume alternanța [a] — [e], opoziția /s/ — /sʰ/și, determinată de această opoziție consonantică, alternanța [ă] — [e]. Am arătat în altă parte⁴ că în unele graiuri

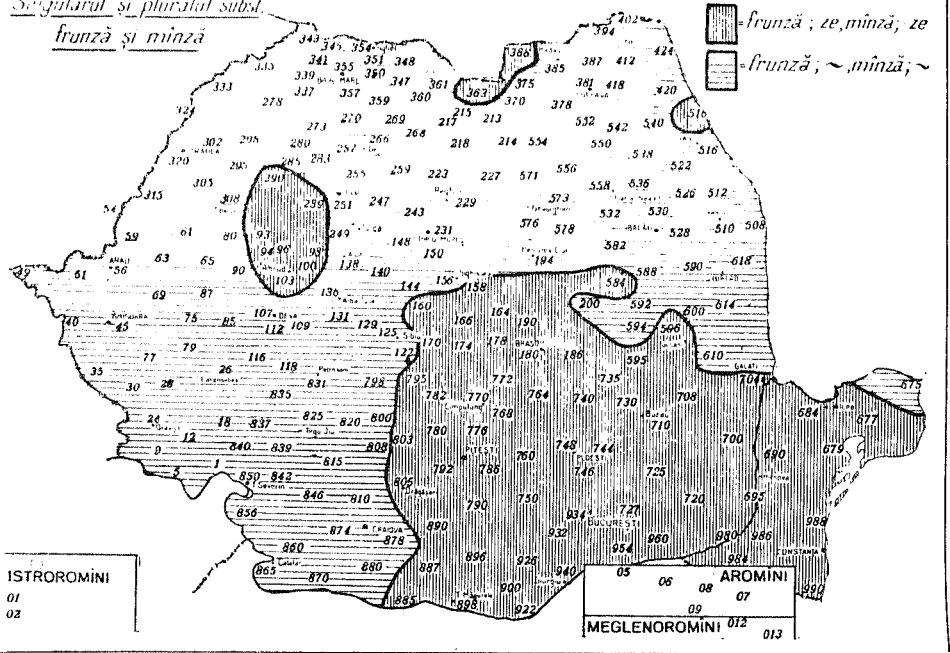
¹ Vezi Iorgu Iordan, *Lingvistica romanică. Evoluție, curente, metode*, Editura Academiei R.P.R., București, 1962, p. 162—175, unde se discută pe larg problema omonimiei și se dă o bibliografie bogată privind această problemă.

² Vezi *Gramatica limbii române*, vol. I, Editura Academiei R.P.R., București, 1954, p. 98.

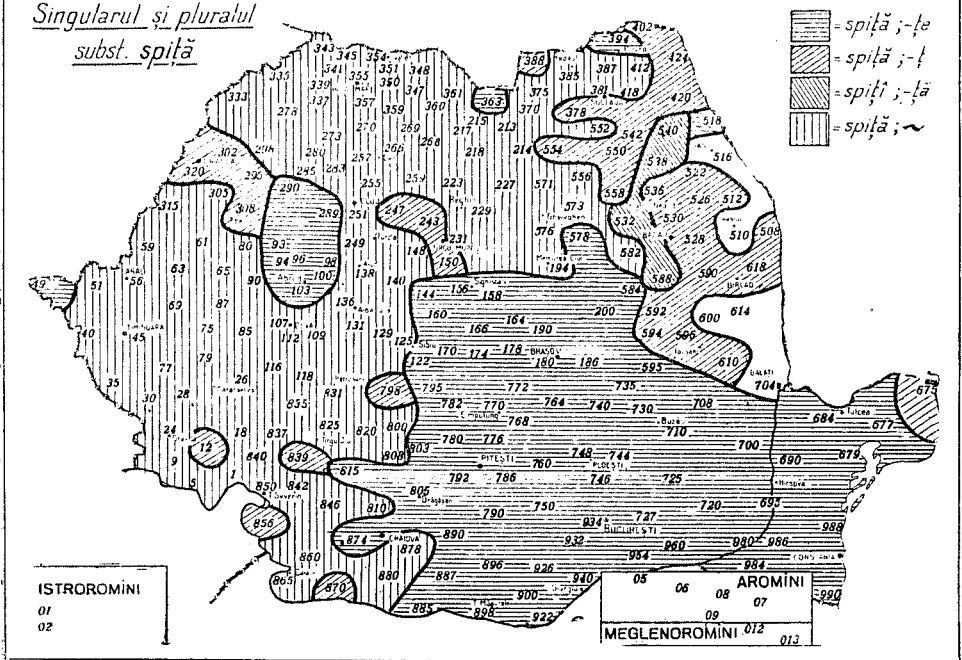
³ Vezi Sextil Pușcariu, *Limba română*, vol. I, *Privire generală*, București, 1940, p. 54.

⁴ Vezi Gr. Rusu, *Schiță a sistemului fonologic al graiului bistrișean*, în CL, IV (1959), p. 62—63.

*Singularul și pluralul subst.
frunză și minză*

*Singularul și pluralul
subst. spiță*

populare care posedă un număr mic de foneme consonantice diezate, alternanțele vocalice joacă un rol mult mai mare decât în limba literară. Astfel graiurile românești în care *s* are numai colorațiune velară au la îndemână o singură posibilitate de a deosebi cele două forme : alternanța vocalică *a — ɛ(e)*, partea finală a cuvântului fiind identică : *-să*, sg. *-să*, pl. (*masă — meșă*). Într-o mică arie din sudul Crișanei s-a notat forma de plural *măș*, iar în altă arie din partea vestică a Crișanei a fost înregistrată forma *măs*. În prima arie funcția de a deosebi pluralul de singular o îndeplinesc alternanțele *a — ă, s — ș, ă — zero*, iar în a doua *a — ă, ă — zero*.

Din răspunsurile notate pentru cuvântul *casă* (sg. și pl.) rezultă următoarele. În Muntenia, partea de est a Olteniei, Dobrogea și sudul Ardealului situația e la fel ca în limba comună : *casă*, sg. — *case*, pl. În Banat, în sudul Crișanei și în vestul Olteniei s-a obținut pluralul *căș* sau *căș'* (în funcție de caracterul dur sau palatal al lui *ș*) ; în jumătatea de nord a Crișanei, Maramureș, Transilvania, Bucovina și în câteva puncte din vestul Moldovei avem pluralul *căs*. În cea mai mare parte a Moldovei formele de singular și plural sînt omofone : *casă*, sg. — *casă*, pl. sau *casî*, sg. *casî*, pl. (potrivit felului în care este pronunțată vocala *ă* în poziție finală).

Am afirmat mai sus că în graiurile care posedă numai fonemele consonantice nediezate */s/, /z/, /t/* pers. a III-a a prezentului indicativului la verbele de conjugarea I cu radicalul terminat în aceste consoane e identică cu cea a conjunctivului. Hărțile întocmite pe baza răspunsurilor obținute la verbul *a lăsa* pers. a III-a indicativ prez. și pers. a III-a conjunctiv prezent, atât în ancheta I, (efectuată de S. Pop), cât și în ancheta a II-a (făcută de acad. E. Petrovici) confirmă acest lucru. Într-adevăr, pe o arie care acoperă întreg Banatul nu există deosebire în ce privește pronunțarea acestor două forme verbale (*el*) *lasă — (el să) lasă*. Într-o altă arie, formată din Muntenia, Dobrogea, partea de est a Olteniei, sudul Ardealului și Munții Apuseni, în care, după cum am arătat mai sus, consoana */s/* prezintă atât colorațiunea velară, cât și colorațiunea palatală, avem formele din limba comună : *lasă*, indic. prez. — (*să*) *lase*, conjunctiv prez. Deosebirea între aceste două forme se face prin dublă opoziție : */s/ — /s'/, [ă] — [e]*. În a treia arie care acoperă aproximativ jumătatea de nord a teritoriului limbii române s-a înregistrat forma *lasă* la indic. prez. și *lesă* la conjunctiv prezent. Partea finală a acestor forme este identică. Rolul distinctiv îl are și aici, ca și în alte cazuri discutate mai sus, numai alternanța vocalică *a — ɛ*. Prefacerea în *ɛ* a lui *a* de la pers. a III-a a conjunctivului, în urma căreia a rezultat forma *lesă*, se datorește, așa cum am mai arătat, presiunii sistemului morfologic, analogiei cu alte verbe (cf. *apasă — (să) apesă, îndeasă — (să) îndesă* etc.).

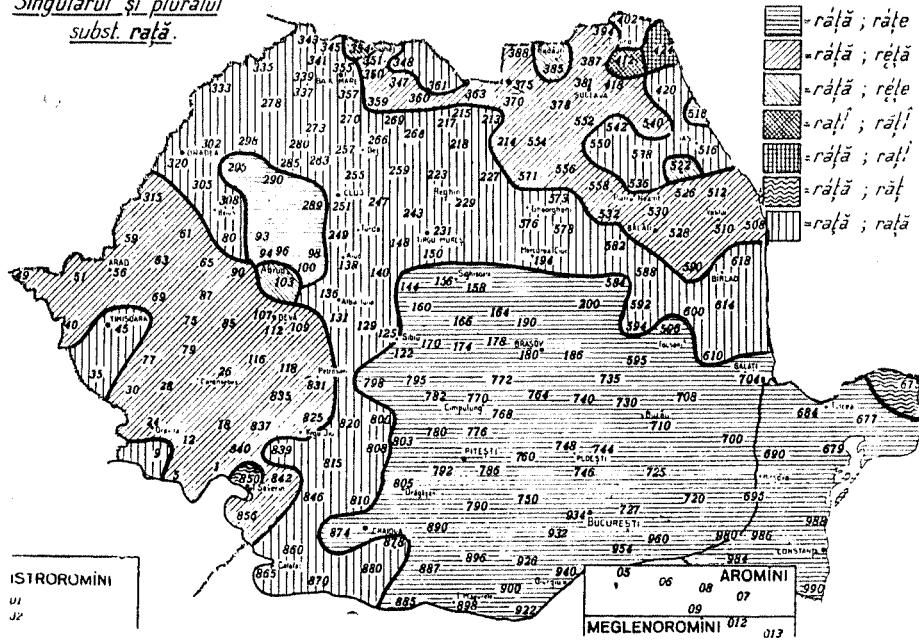
Pentru cele două forme ale verbului *a lăsa* am întocmit două hărți, pe baza materialului oferit de ambele anchete. În amîndouă hărțile ariile pe care le formează răspunsurile obținute sînt în general identice. Din aceasta rezultă că cele două anchete se completează și, în același timp, se verifică reciproc.

Unele diferențe de notare se constată între cele două atlase, deși transcrierea fonetică a ALR I și a ALR II are la bază același principiu. Deo-

ATLASUL LINGVISTIC ROMÂN I (ALR I)

*Singularul și pluralul
subst. rață.*

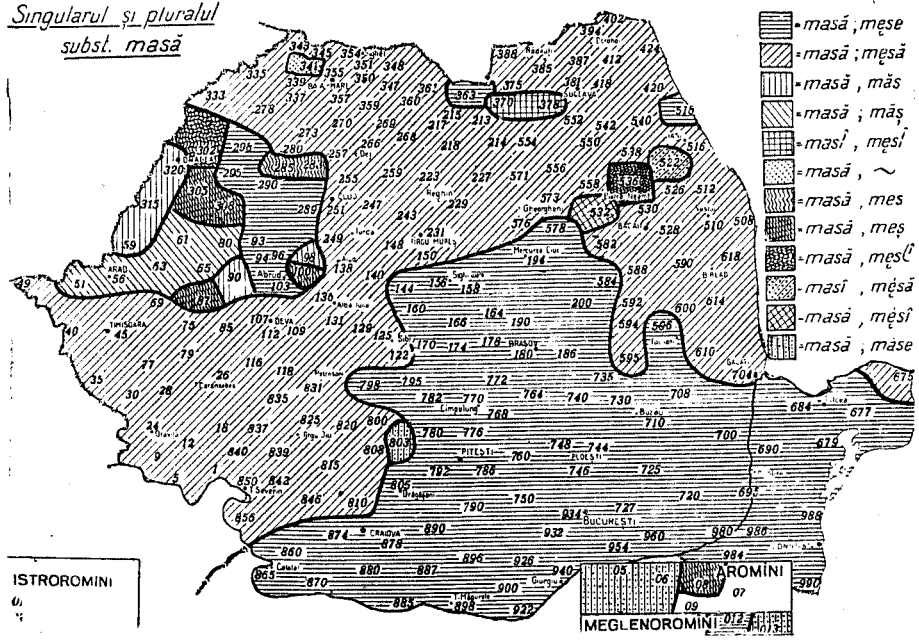
HARTA 5

ATLASUL LINGVISTIC ROMÂN I (ALR II)

*Singularul și pluralul
subst. masă.*

HARTA 6

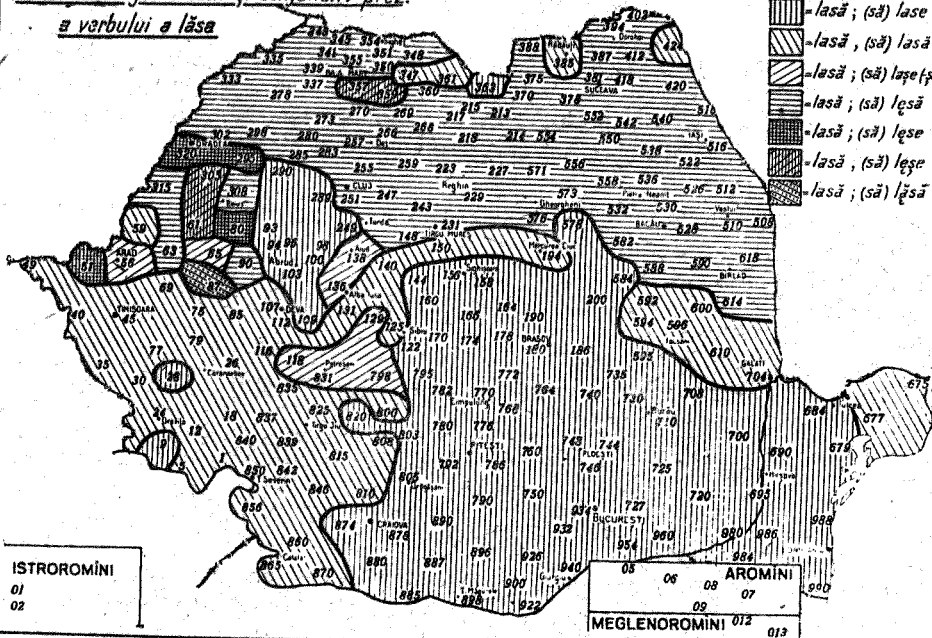
ATLASUL LINGVISTIC ROMÂN I (ALR I)

Pers. *III-a* sg. indicativ și conjunctiv prez.

a verbului a lăsa

HARTA 7

- -lasă ; (să) lase
- -lasă ; (să) lasă
- -lasă ; (să) leșe(ș)
- -lasă ; (să) leșă
- -lasă ; (să) leșe
- -lasă ; (să) leșe
- -lasă ; (să) leșă

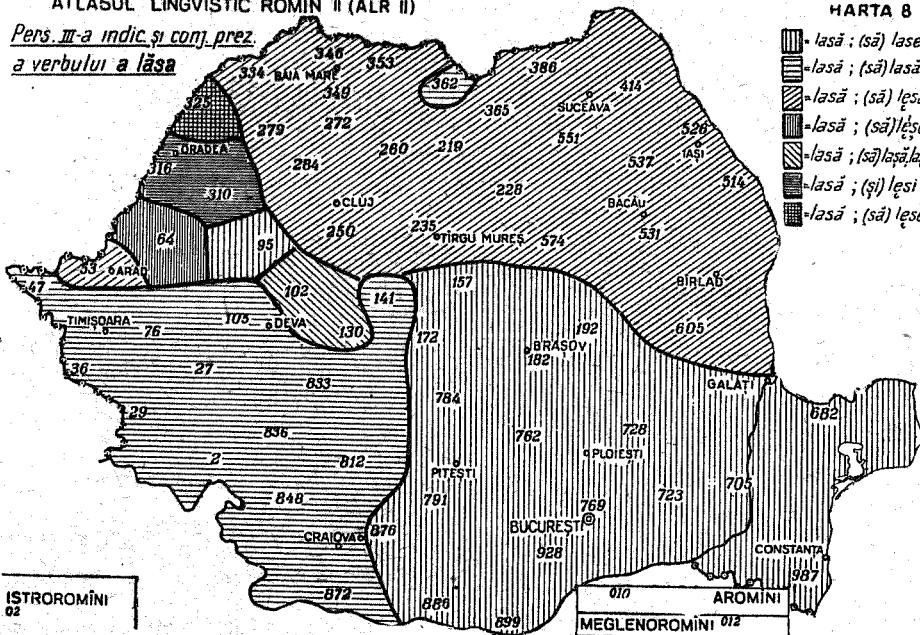
ATLASUL LINGVISTIC ROMÂN II (ALR II)

Pers. *III-a* indic și conj. prez.

a verbului a lăsa

HARTA 8

- -lasă ; (să) lase
- -lasă ; (să) lasă
- -lasă ; (să) leșă
- -lasă ; (să) leșe
- -lasă ; (să) leșe(ș)
- -lasă ; (și) leși
- -lasă ; (să) leșe

sebirile în notare nu reprezintă, însă, decît nuanțe de sunete fără valoare fonologică și care nu afectează sistemul. În privința sistemului, cele două atlase românești oferă, după cum rezultă din hărțile prezentate, aceleași arii morfonologice. Dacă izofonele nu coincid exact, aceasta se datorește diferenței în densitatea punctelor anchetate.

În majoritatea graiurilor românești, în cursul evoluției lor, unele consoane au pierdut cu totul caracterul palatal. Aceasta e situația consoanelor /s/, /z/, /t/, pe care am constatat-o mai sus. Și consoanele /ʃ/ și /j/, în graiurile din Moldova, din Banat, și din aproape întreg Ardealul, sînt totdeauna dure. În alte regiuni, însă, ca de exemplu în vestul Munteniei, în sudul Ardealului, în Cîșana și Munții Apuseni, aceste fricative au numai colorațiunea palatală. De aceea în regiunile amintite nu vom întîlni niciodată un *ș* urmat de *ă* și *î*, ci numai *de e* și *i*. Rostirea dură a lui *ș* și *j* în unele graiuri și moale în altele și — determinată de aceasta — păstrarea lui *ă* sau prefacerea lui în *e* este atestată și în textele noastre din secolul al XVI-lea. Astfel, O. Densusianu ne spune următoarele referitor la această problemă : „precedat de *ș* sau *j*, *ă* apare cînd păstrat, cînd schimbat în *e* : *ușă*, *grijă* și *ușe*, *grije* ; la Coresi și la traducătorii PO. nu se poate stabili nici o regulă în această privință ; ei scriu indiferent *ă* și *e* (totuși *e* este mai frecvent decît *ă*) ; în alte locuri, ca în *Codicele Voronețean*, *Psaltirea Șcheiană*, *Psaltirea Voronețeană*, *Psaltirea Hurmuzaki*, găsim în mod constant *e*”¹. „În loc de *pașă* găsim *pașe* — ne spune în alt loc — cu schimbarea lui *ă* în *e* după *ș*, care s-a produs la substantivele feminine analoge (*cămășe*, *ușe*)”². Și mai departe : „Dacă trecem la substantivele feminine în *-e*, trebuie să observăm că la această clasă au venit să se adauge unele care aparțin declinării în *-a*, în special acelea a căror terminație în *-ă*, găsindu-se după *ș*, *j*, a trecut la *-e* : *cămășe* (*cămășe*), *cenuse*, *ușe*, *grije*, *straje* ; PO. pref. găsim însă și *cămășă*, *strajă*, *ușă*, dar aceste forme sînt mult mai rare decît celelalte”³.

Exemple de felul celor citate ne oferă și acad. Al. Rosetti, atunci cînd vorbește de vocala *ă* : „Sporadic, *ă* neaccentuat e notat *e* după *ț*, *dz* : *amiadzedzi*, *lucreadze*, *fățerie*. Fenomenul trebuie apropiat de trecerea lui *ă* la *e* după *ș*, *ž*, notată în mod constant în CV, H S și V : *cămășe* (*cămășe*) ; *grije* ; *ușe* ; *pașe* ; în Coresi și PO, găsim alternanțe *ă/e* : *ușă/ușe*, *grijă/grije* etc. Procesul a fost produs, în amîndouă cazurile, de semioclusiva care precedează pe *ă*”⁴. Pronunțarea consoanei *ș*, cu toate consecințele pe plan morfologic, rezultă foarte bine din harta *nașă*, întocmită pe baza materialului oferit de ALR I. Astfel, în prima arie amintită, în care consoana *ș* este refractară diezării, avem atît la singular, cît și la plural forma *nașă* (sau *nănașă*). În cea de-a doua arie, în care *ș* are numai tonalitatea diezată, cele două forme ale substantivului *nașă* sînt de asemenea identice : *nașe* (sau *nănașe*). Pe harta noastră se mai conturează încă două

¹ Vezi O. Densusianu, *Istoria limbii romîne*, vol. II, Editura științifică, București, 1932, p. 52.

² Id., *ibid.*, p. 95.

³ Id., *ibid.*, p. 99—100.

⁴ Vezi Al. Rosetti, *Limba romînă în secolele al XIII-lea — al XVI-lea*, Editura Academiei R.P.R., [București] 1956, p. 76.

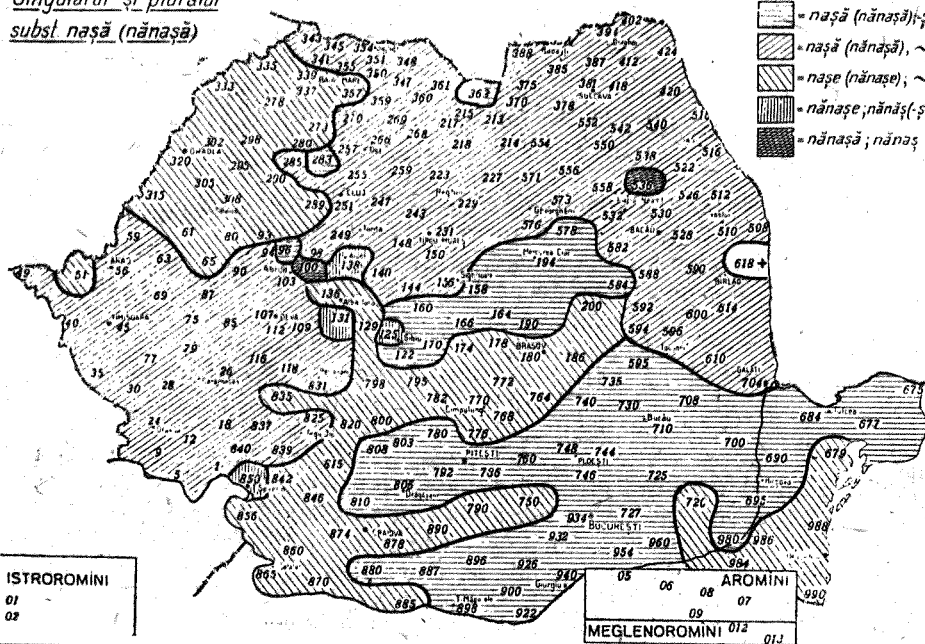
ATLASUL LINGVIC ROMIN I (ALR I)

Singularul și pluralul

subst. nașă (nănașă)

HARTA 9

- = nașă (nănașă) / -șe
- = nașă (nănașă), ~
- = nașe (nănașe); ~
- = nănașe, nănaș(-ș)
- = nănașă; nănaș

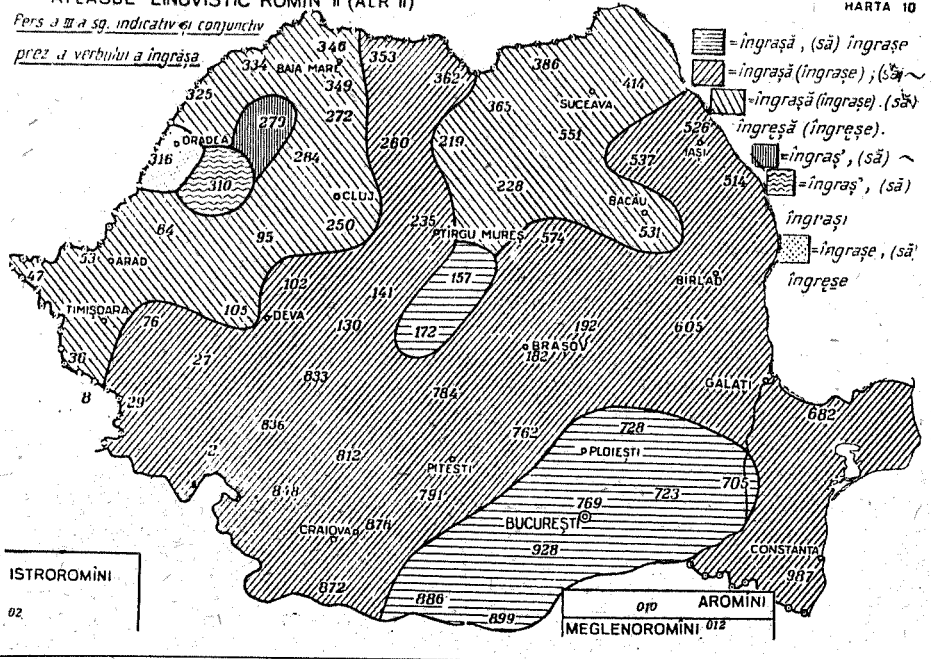
ATLASUL LINGVIC ROMIN II (ALR II)

Pers. 3 a și sg. indicativ și conjunctiv

prez și verbului a îngrășa

HARTA 10

- = îngrășă, (să) îngrășe
- = îngrășă (îngrășe); (să) ~
- = îngrășă (îngrășe) / (să) ~
- = îngrășă (îngrășe)
- = îngrăș, (să) ~
- = îngrăș, (să)
- = îngrăși
- = îngrășe, (să)
- = îngrășe

arii : una mai mare cuprinzând Muntenia, fără partea de nord, și o parte din Dobrogea, anume partea nordică a acesteia, iar a doua mai mică acoperind sud-estul Ardealului, în care consoana ξ prezintă atât varietatea dură, cât și pe cea palatală, la fel ca în limba comună. Determinate de acest dublu caracter al lui ξ avem la singular forma *nașă* (sau *nănașă*), iar la plural forma *nase* (*nănase*).

Datele acestei hărți se verifică cu cele ale altei hărți întocmite pe baza a două chestiuni din ALR partea a II-a și anume pers. a III-a sg. a indicativului prezent (*el*) *îngrășă*, și pers. a III-a sg. a conjunctivului prezent, (*el să*) *îngrășe*. Și pe această hartă, pentru rostirea moale a lui ξ , se disting trei arii, iar rostirea dură a acestei consoane formează o arie care, în linii generale, se suprapune ariei de pe harta *nașă*. Sînt identice, de asemenea, cele două arii în care consoana ξ se încadrează în opoziția fonologică „diezat—nediezat”. Aceasta e situația din punct de vedere fonetic. Pe plan morfonologic lucrurile se prezintă însă puțin diferit. Ca și în cazul verbului *a lăsa*, discutat mai sus, la pers. a III-a a conjunctivului prezent al verbului *a îngrășa* vocala *a* a devenit *ε*. Datorită acestui fapt în două arii mari, prima acoperind partea nord-vestică a Banatului și Crișana și a doua care se întinde peste nord-estul Ardealului și nordul Moldovei, cele două forme verbale se deosebesc între ele prin alternanța vocalică *a-ε* : *îngrășă* — (*să*) *îngrășă* sau *îngrășe* — (*să*) *îngrășe*, indiferent dacă partea lor finală se pronunță *-șă* sau *-șe*.

Date interesante privind problemele de morfonologie ale graiurilor populare românești ne oferă harta întocmită pe baza formelor înregistrate pentru persoanele I și a II-a indic. prez. ale verbului *a muri*. Din această hartă rezultă că, pentru a deosebi cele două persoane, graiurile regionale utilizează o serie de opoziții fonologice, care diferă atât de la un grai la altul, cât și de la acestea la limba literară. Astfel, pe aproximativ jumătate din teritoriul țării noastre (Muntenia, sudul Olteniei, Banat, sudul Crișanei, o mare parte din Ardeal și jumătatea de nord a Moldovei) pentru a deosebi cele două forme verbale graiurile populare, la fel ca și limba comună, utilizează opoziția „consoană diezată — consoană nediezată” (/mor/ — /mor'/). În partea de est a Munteniei, unde, după cum știm, există consoane labializate la sfîrșit de cuvînt, particularitate fonetică importantă în structura morfologică a unor graiuri românești, pentru a distinge cele două forme verbale se întrebunțează ambele trăsături distinctive : lui /r'/ (palatalizat) de la pers. a II-a i se opune /r°/ (labializat) de la pers. I (/mor°/ — /mor'/). Pe o altă arie, care acoperă Oltenia, partea de sud și de vest a Ardealului, Munții Apuseni, Crișana, parte din Maramureș și o bună parte din Moldova, s-a înregistrat atât la persoana I, cât și la pers. a II-a /r'/ (palatalizat). Din această cauză în o seamă de graiuri, ca de ex. în cele din Oltenia, în unele graiuri din Moldova și estul Ardealului cele două forme sînt omonime (/mor'/ — /mor'/). Graiurile din sudul Ardealului, din Munții Apuseni, din Crișana și sudul Moldovei, precum și graiurile aromânești care, ca și cele din Muntenia, au la sfîrșit de cuvînt consoane labializate și consoane labio-palatalizate, opun consoanei palatalizate de la pers. a II-a consoana labio-palatalizată de la pers. I. În aceste graiuri avem deci formele /mor°/ — /mor'/. Prin urmare dacă în graiurile

ATLASUL LINGVIC ROMIN I (ALR I)

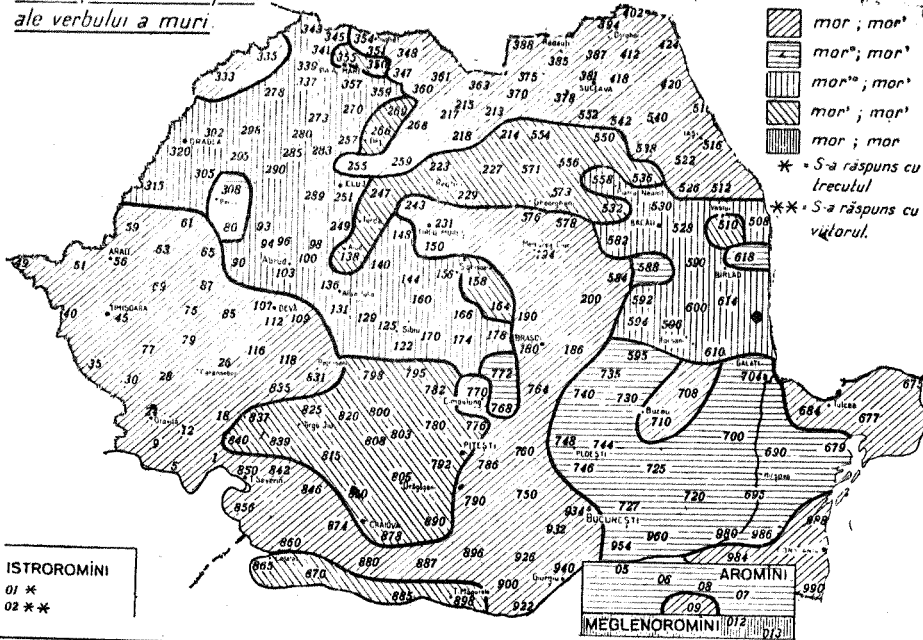
*Pers I și a II-a indic. prez.
ale verbului a muri.*

HARTA 11

- mor ; mor'
- mor^a ; mor'
- mor^a ; mor'
- mor' ; mor'
- mor ; mor

* - S-a răspuns cu trecutul

** - S-a răspuns cu viitorul.

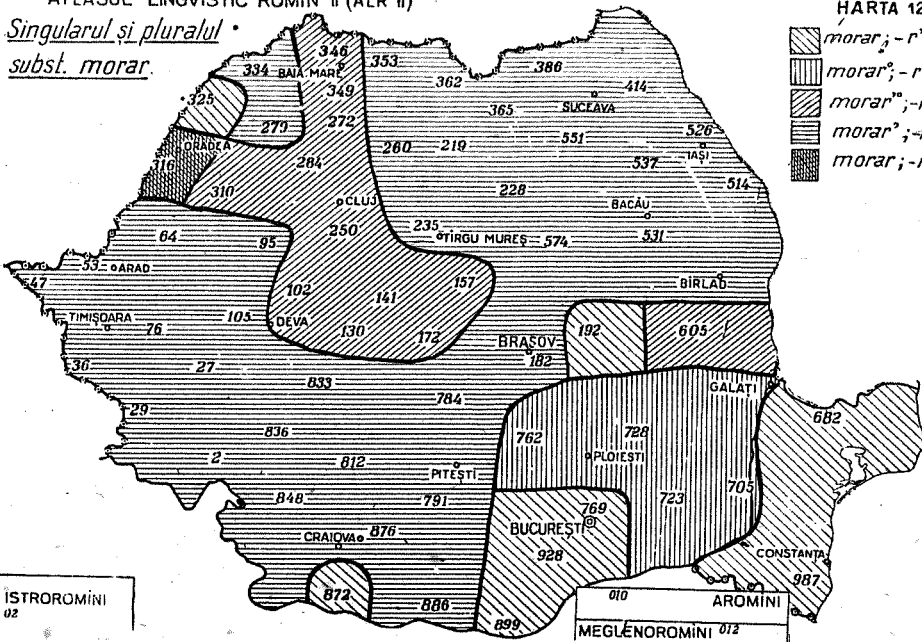

ATLASUL LINGVIC ROMIN II (ALR II)

*Singularul și pluralul
subst. morar.*

HARTA 12

- morar ; -r'
- morar^a ; -r'
- morar^a ; -r'
- morar^a ; -r'
- morar ; -r

din estul Munteniei labializarea consoanei finale este redundantă, în ceea ce privește deosebirea pers. I de pers. a II-a, în celelalte graiuri ea constituie trăsătura distinctivă, fiind singurul mijloc care marchează diferența dintre aceste două persoane.

Din interpretarea acestei hărți rezultă că, în unele graiuri românești, pers. I a verbului *a muri* reprezintă o formă veche de limbă, întâlnită în textele noastre din sec. al XVI-lea. Iată ce spune O. Densusianu: „Referitor la terminații, relevăm de asemenea că pers. I sg. a lui *muri* este *moriu* CP (*moru* în PS); PO *mor*”¹. „Pentru pers. I conjunctiv a lui *muri*, textele ne dau *să moriu*”².

Un stadiu vechi în dezvoltarea graiurilor populare românești rezultă și din harta întocmită pe baza răspunsurilor obținute la subst. *morar*. În cea mai mare parte a teritoriului limbii române avem păstrat /r/ (palatalizat), atât la sg., cât și la pl. Situația aceasta este generală, de altfel, la toate substantivele terminate în sufixele *-ar*, *-or* și *-er*. În felul acesta în graiurile din Moldova, Ardeal, Crișana, Oltenia și Banat sg. și pl. nearticulate sînt omonime (/morar/ — /morar’/). Graiurile din sud-vestul Ardealului, din Munții Apuseni și din jumătatea de nord a Crișanei deosebesc singularul de plural, opunînd lui /r/ al pluralului pe /r’^o/ (labio-palatalizat) al singularului (/morar’^o/ — /morar’/). „Durificarea” lui /r/ din forma de singular, care reprezintă o evoluție fonetică aproximativ recentă, o întâlnim pe un teritoriu foarte redus, anume în Muntenia, fără partea ei apuseană.

Am arătat mai sus că schimbările fonetice care au loc într-un grai regional oarecare sînt urmate de schimbări fonemice, iar acestea, la rîndul lor, determină importante schimbări în morfologie.

Una dintre transformările fonetice care a avut importante urmări în morfologia verbală a graiurilor regionale românești este trecerea vechiului *î* la *î*³. În urma acestei evoluții distincția dintre pers. I și a II-a sg. a indic. prez. la verbe ca *a ține*, *a veni*, *a rămîne*, care în limba comună se face prin alternanța /n/ — /î/, în graiuri e marcată prin patru, cinci și chiar mai multe tipuri de opoziții și alternanțe morfologice⁴. Opoziții și alternanțe fonetice variate prezintă și verbul *a spune*.

Din răspunsurile obținute la verbul *a ține* constatăm că în Banat, sudul Crișanei (punctele 53 și 64), sud-vestul Ardealului (punctul 831) și nord-vestul Olteniei (punctul 836) la pers. a II-a avem păstrată forma din dacoromina comună [tîî]. La pers. I /î’^o/ (labio-palatalizat) din forma *țîî’^o* a pierdut atât caracterul labial (rotunjirea), cât și timbrul palatal, rezultînd forma [tîn (tîn)]. Avem deci opoziția /n/ — /î’^o/, ca și în /bun/ — /buî’^o/, /adun/ — /aduî’^o/ etc.

În partea centrală a Ardealului și în vestul Moldovei cele două forme sînt identice: /tîî/ — /tîî’^o/ . În aria consoanelor finale bemolate pers. I se deosebește de a II-a prin opoziția „bemolat-nebemolat”: /î’^o/ — /î/

¹ Vezi O. Densusianu, *op. cit.*, p. 131.

² Id., *ibid.*, p. 135.

³ Vezi I. Stan, *Observații asupra evoluției $\dot{n} > \dot{i}$ în limba română*, în CL IV (1959), p. 49—59.

⁴ Vezi id., *ibid.*, p. 57, harta alăturată.

(/tʃi°/ — /tʃi/). În Muntenia, Dobrogea, nord-vestul Olteniei, sudul Ardealului, într-o mică arie din nordul Ardealului, în Munții Apuseni și în vestul Crișanei distincția dintre cele două persoane se face prin alternanța /u/ — /i/ : /tʃu/ (tʃu) — /tʃi/ (tʃi)/¹. În două arii situate la extremitățile teritoriului țării noastre, una în sudul Olteniei și alta în Maramureș, Bucovina și nordul Moldovei avem înregistrate formele din limba comună : /tʃin/ — /tʃi/ (cele două persoane deosebindu-se prin alternanța /n/ — /i/). În două puncte (172 și 316), care intră în ariile cu consoane finale bemolate, /i/ de la pers. a II-a alternează cu /n°/ (labializat) de la pers. I. În cazul acesta labializarea lui *n* este redundantă.

I. Stan² afirmă că, în unele graiuri din vestul Olteniei, Maramureș, Bucovina și nordul Moldovei, forma de la pers. I, *țin*, față de *ții* (pers. a II-a) a apărut după analogia unor verbe ca *a aduna*, *a pune*, *a spune* etc. După părerea noastră și în aceste graiuri, la fel ca și în cele din Banat, la pers. I avem a face cu același *n* păstrat din dacoromîna comună, lipsindu-i însă labializarea și caracterul palatal. Verbele *a pune* și *a spune*, deși la origine nu aveau un *n* care să fi evoluat la *Ț*, pentru a deosebi cele două persoane, prezintă, în graiurile noastre regionale, aceleași tipuri de opoziții și alternanțe ca și verbele *a ține*, *a rămîne* și *a veni*.

Pentru a face distincția între pers. I și a II-a ale verbului *a veni*, graiurile regionale utilizează patru mijloace. În Banat și sudul Crișanei întâlnim opoziția /n/ — /n̄/ (/vin/ — /vīn/). În aria mare, care acoperă întreaga Muntenia, Dobrogea, Oltenia, fără partea de vest, cea mai mare parte din Moldova, Ardealul, fără o mică parte din nord și Crișana avem alternanța /u/ — /i/ (/viu/ — /vīi/). Vestul Olteniei, Maramureșul, Bucovina și nordul Moldovei posedă alternanța din limba comună /n/ — /i/ (/vin/ — /vīi/). Într-un punct din sud-estul Crișanei pers. I are /n°/ care alternează cu /i/ (/vin°/ — /vīi/).

În urma evoluției *n̄* > *Ț*, pentru deosebirea celor două persoane ale verbului *a rămîne*, graiurile populare românești posedă șase tipuri de opoziții și alternanțe morfonologice : 1. opoziția „diezat-nediezat” /n/ — /n̄/ (/rămîn/ — /răm̄īn/); 2. opoziția „bemolat-nebemolat” /ī°/ — /ī/ (/răm̄ī°/ — /răm̄ī/); 3. alternanța din limba comună /n/ — /i/ (/rămîn/ — /răm̄ī/); 4. alternanța /u/ — /i/ (/răm̄īu/ — /răm̄ī/); 5. alternanța /n°/ — /i/ (/răm̄īn°/ — /răm̄ī/); și 6. identitate între pers. I-a și a II-a /i/ — /ī/ /răm̄ī/ — /răm̄ī/) în graiurile care nu cunosc consoanele labializate finale.

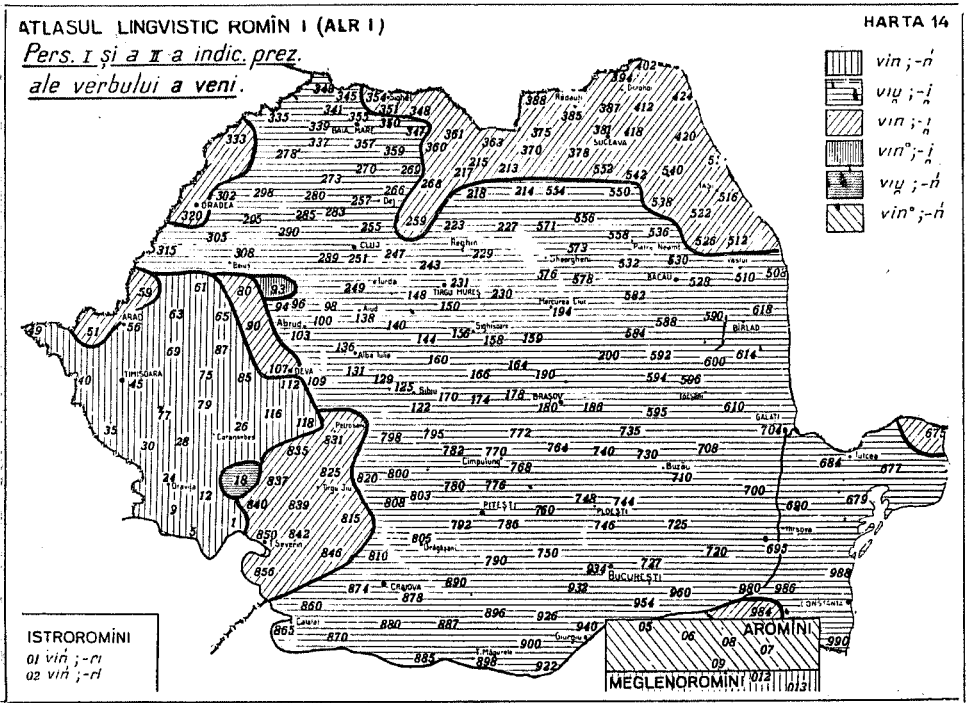
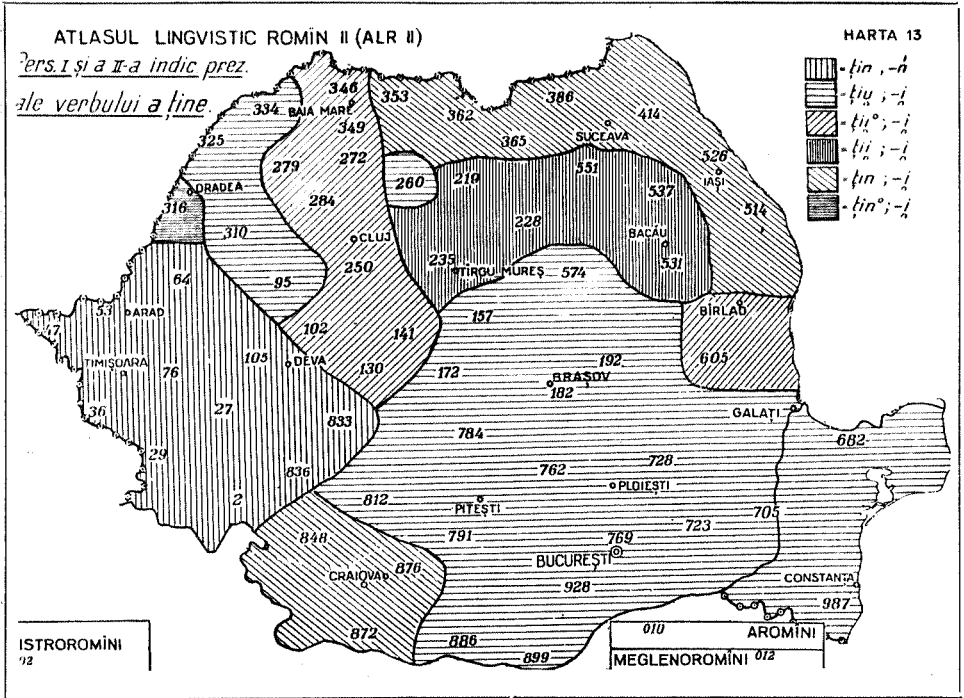
Remarcăm în sudul Munteniei (punctele 885 și 922) formele *răm̄un* — *răm̄uȚ*, iar în punctele 898, 900 și 940 formele *răm̄uȚ* — *răm̄uȚ*, cu *u* în loc de *Ț*.

Graiurile aromânești, deosebesc pers. I de a II-a prin două trăsături pertinente : consoana labializată de la pers. I se opune consoanei palatalizate de la pers. a II-a : /n°/ — /n̄/ (/răm̄īn°/ — /răm̄īn̄/).

Verbul *a spune*, la primele două persoane, prezintă, după cum am spus mai sus, aceleași tipuri de opoziții și alternanțe ca și verbele *a ține*,

¹ În legătură cu /ī°/ > /u/ vezi I. Pătruț, *Probleme de fonetică și morfologie III. În legătură cu Ț și u în limba română*, în CL IV (1959), p. 43 și urm.

² *Op. cit.*, p. 56.

a veni și *a rămîne*. Astfel, în graiurile din Banat avem opoziția „nediezat — diezat” /n/ — /ń/ (/spun/ — /spuń/). Într-o arie care se întinde pe cea mai mare parte a teritoriului limbii romîne, pentru *n* avem și atît la pers. I cît și la a II-a : /spui/ — /spui̯/, cele două persoane fiind omofone. În cele două arii cu consoane finale labializate avem opoziția „bemolat-nemolat” : /i̯/ — /i/ (/spui̯/ — /spui/). În sud-vestul Olteniei, Maramureș, Bucovina și nordul Moldovei avem, ca și în cazul celorlalte verbe analizate, alternanța din limba comună /n/ — /i/ (/spun/ — /spui/), iar în două puncte din vestul Crișanei alternanța /u/ — /i/ (/spu̯/ — /spui/). Trebuie să remarcăm și aici dubla opoziție din graiurile aromînești : /n°/ — /ń/ /(/a) spun°/ — /(/a) spuń/.

Pentru verbele *a veni*, *a rămîne* și *a spune* am redactat cîte două hărți, pe baza materialului din ambele anchete (Pop și Petrovici). Subliniem că opozițiile și alternanțele morfonologice descrise mai sus formează, în general, aceleași arii.

Din interpretarea hărților întocmite pe baza răspunsurilor obținute la cele două persoane ale verbelor *a ține*, *a veni* și *a rămîne* rezultă că formele cele mai apropiate de dacoromîna comună sînt păstrate în dialectul aromîn. În ce privește graiurile dacoromîne faza mai veche o întîlnim în cele din Banat.

★

Din analiza faptelor prezentate în cele cîteva hărți discutate se desprind următoarele concluzii :

1. Graiurile populare romînești, în cursul evoluției lor, au cunoscut o dezvoltare inegală. În unele cazuri întîlnim păstrate stadii vechi de limbă, în altele avem a face cu inovații (de ex. păstrarea lui /h/ la pers. a II-a a verbelor *a ține*, *a veni*, *a rămîne* etc. și durificarea consoanelor /s z ț ș j/ în graiurile din Banat).

2. Transformările fonetice nu trebuie privite ca fapte izolate, deoarece acestea au urmări atît pe plan fonologic, cît și pe plan morfologic. Schimbările de ordin fonetic se repercutează în celelalte compartimente ale limbii (fonologie, morfologie), dînd naștere la o serie de opoziții morfonologice. La rîndul său, presiunea sistemului morfologic determină alte transformări fonetice. Rezultă deci că cele trei compartimente ale limbii, fonetica, fonologia și morfologia nu pot fi separate, ci ele trebuie să fie studiate în strînsă legătură.

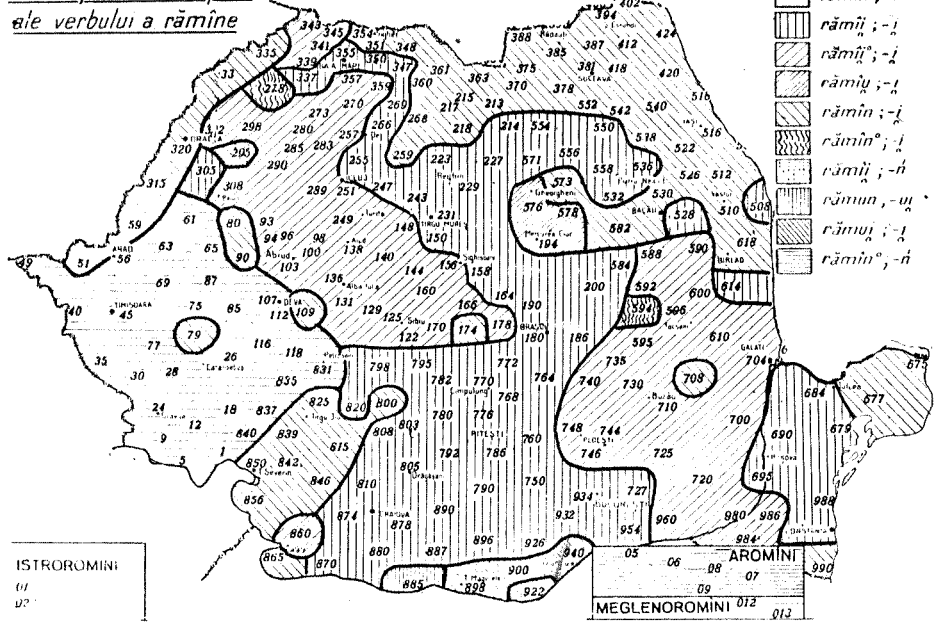
3. Dacă în fonologia și morfologia limbii romîne literare existența celor două opoziții (consonantică și vocalică) se constată în toată flexiunea, în majoritatea graiurilor populare romînești, datorită numărului redus al fonemelor consonantice, opoziția vocalică constituie, în multe cazuri, singurul mijloc de a deosebi singularul de plural la o serie de substantive și adjective, precum și diferitele persoane la unele forme verbale (*masă-mesă*, *lăsă* — (*să*) *leşă*, *îngrașă* — (*să*) *îngreșă* etc.).

4. Ceea ce într-un sistem fonologic al unui grai oarecare nu constituie decît un amănunt de prisos, fără a avea nici un rol funcțional, în altul poate să reprezinte trăsătura distinctivă a unei întregi serii de foneme.

5. În studierea subdialectelor și a graiurilor romînești poate fi aplicată cu succes metoda structurală.

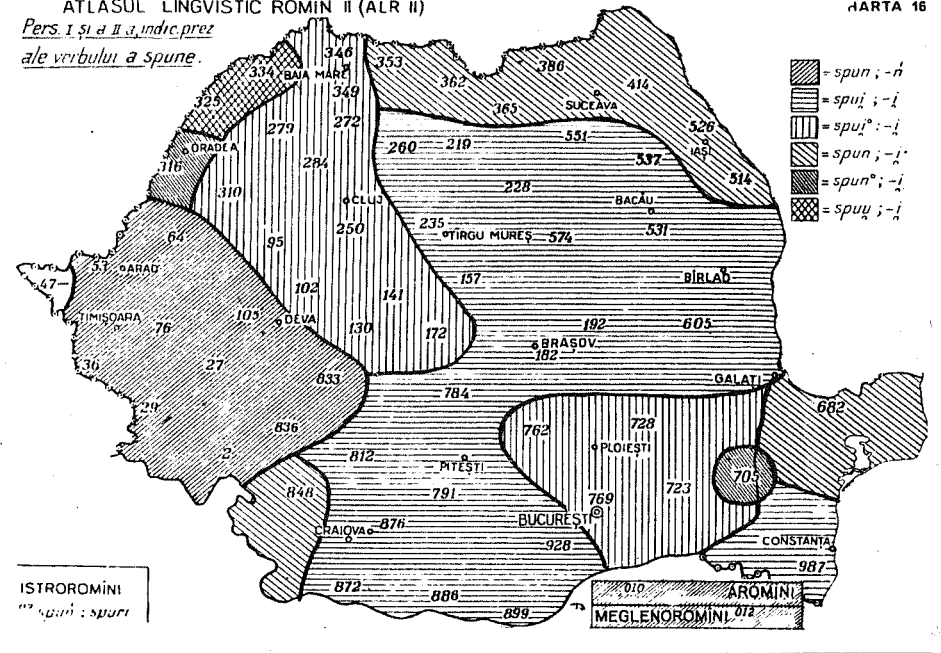
ATLASUL LINGVIC ROMIN I (ALR I)

*Pers. I și a II-a indic. prez
ale verbului a rămîne*

ATLASUL LINGVIC ROMIN II (ALR II)

*Pers. I și a II-a indic. prez
ale verbului a spune*

ПРОБЛЕМЫ МОРФОНОЛОГИИ В РУМЫНСКОМ ЛИНГВИСТИЧЕСКОМ АТЛАСЕ

РЕЗЮМЕ

Автор исходит из того соображения, что лингвистическая география должна изучать диалекты и говоры как системы, причем лингвистические карты должны отображать их фонологические, морфологические и даже лексические структуры, а не только их некоторые отдельные характерные признаки.

На многочисленных материалах *Румынского лингвистического атласа, I—II*, автор рассматривает ряд морфонологических характерных черт румынских существительных, прилагательных и глаголов, устанавливая географическое распределение по говорам различных структурных типов.

Затем в статье выявляется ряд фонетических изменений, имевших важные последствия в фонологическом и морфологическом планах. Они стали причиной возникновения омонимов, а также морфонологических оппозиций и чередований, отличающих румынские говоры друг от друга, а также от общенародного румынского языка.

Автор подчеркивает тот факт, что для устранения некоторых явлений омонимии румынские народные говоры прибегают к различным средствам.

На основе рассмотрения фактов, представленных на изучаемых картах, автор приходит к следующим выводам: 1) румынские народные говоры развивались неравномерно, в результате чего некоторые из них сохранили устарелые языковые явления, в то время как другие характеризуются рядом нововведений; 2) фонетические изменения, происшедшие в различных говорах, не были отдельными, единичными фактами; они отразились и в других разделах языка (в его фонологии и морфологии), породив ряд морфонологических противопоставлений. Давление, оказываемое морфологической системой, обусловило, в свою очередь, другие фонетические изменения. Таким образом, это свидетельствует о наличии связи между тремя разделами языка: фонетикой, фонологией и морфологией; 3) в отличие от общенародного языка, где противопоставления гласных и согласных характерны для всей флексии, в большинстве румынских говоров, обладающих небольшим числом согласных фонем, противопоставления гласных часто представляют собой единственное средство отличения единственного числа от множественного числа существительных, а также различных лиц глагола; 4) в изучении румынских поддиалектов и говоров можно успешно применить структурный метод.

DE QUELQUES PROBLÈMES DE MORPHONOLOGIE POSÉS PAR L'ATLAS LINGUISTIQUE ROUMAIN

RÉSUMÉ

L'auteur part de la conception que la géographie linguistique a pour tâche d'étudier les dialectes et les parlers régionaux en tant que systèmes, dont les cartes linguistiques sont tenues de présenter les structures phonologiques, morphologiques, voire lexicales, et non seulement des particularités isolées.

A l'aide de la riche documentation fournie par *Atlasul lingvistic român* (I, II), l'auteur examine une série d'oppositions morphologiques propres aux noms, aux adjectifs et aux verbes de la langue roumaine, et procède à la répartition géographique des divers types structuraux des différents parlers populaires.

L'article met ensuite en évidence un certain nombre de transformations phonétiques qui eurent d'importantes conséquences sur le plan phonologique et morphologique en engendrant une série d'homonymies, d'oppositions et d'alternances morphologiques qui diffèrent d'un parler à l'autre en même temps qu'elles s'écartent de la langue commune.

L'auteur signale les divers procédés auxquels recourent les parlers populaires roumains afin d'éviter certaines homonymies.

Analysant les faits présentés par les cartes de l'ALR, l'auteur formule les conclusions suivantes :

1) les parlers populaires roumains se sont développés de façon inégale, certains d'entre eux ayant conservé des formes anciennes, alors que d'autres ont adopté un certain nombre d'innovations ;

2) les transformations phonétiques des parlers populaires ne sont pas restées de simples faits isolés, mais ont eu des répercussions dans les autres compartiments de la langue (phonologie, morphologie) et ont donné naissance à toute une série d'oppositions morphologiques ; d'autre part, le système morphologique a déterminé à son tour de nouvelles transformations phonétiques, ce qui démontre l'interdépendance des trois compartiments de la langue : phonétique, phonologie et morphologie ;

3) à la différence de la langue commune — où les oppositions consonantiques et vocaliques apparaissent dans toute la flexion — dans la majeure partie des parlers populaires roumains, par suite du petit nombre de phonèmes consonantiques, l'opposition vocalique est souvent l'unique moyen servant à distinguer le singulier du pluriel des noms ou des personnes d'un verbe ;

4) la méthode structurale est susceptible d'être appliquée avec succès à l'étude des sous-dialectes et des parlers populaires de la langue roumaine.

SUBSTANTIVELE SLAVE ÎN -o DEVENITE ÎN LIMBA ROMÂNĂ FEMININE ÎN -ă

DE

I. PĂTRUȚ

Se știe că substantivele neutre slave în -o au devenit în limba română feminine în -ă: sl. *sito*, *greblo* etc. > rom. *sită*, *greblă* (și mgrl., arom. *griblă*) etc.¹.

Fără îndoială că, în cazul acestor substantive, nu poate fi vorba de prefacerea lui -o slav în -ă, cum susțin unii lingviști, ci -ă (în cuvinte ca *sită*) este desinența românească, ca și -e (*site*) la plural² și genitiv-dativ singular, articolul -a (*sita*). Aceste substantive slave au intrat în categoria celor românești de felul lui *casă*, *masă*³.

S-a spus că motivul grupării împrumuturilor vechi de origine slavă, de felul celor menționate mai sus, printre substantivele românești în -ă a fost rostirea deschisă a lui o slav în perioada primelor relații lingvistice

¹ Cf. I. Pătruț, *Despre genul „neutr” în limba română*, în CL I (1956), p. 31 și urm.; cf. id., *Sur le genre „neutre” en roumain*, în *Mélanges linguistiques publiés à l'occasion du VIIIe Congrès international des linguistes à Oslo du 5 au 9 Août 1957* (= *Mélanges Oslo*), București, 1957, p. 293 și urm.; cf. id., *Despre genul substantivelor românești de origine slavă*, în CL VI (1961), p. 95 și urm.

² Cf. acad. E. Petrovici, *Evoluție fonetică, substituție de sunete sau adaptare morfologică? (În legătură cu tratamentul lui o final în elementele slave ale limbii române)*, în CL VI (1961), p. 25 și urm.; I. Pătruț, *art. cit.*, CL I (1956), p. 31, și *Mélanges Oslo*, p. 294.

La afirmația acad. Al. Rosetti că o al vocativului „nu a trecut în română în ă, ca orice o neaccentuat fiind desinență gramaticală” (*Istoria limbii române. III. Limbile slave meridionale (sec. VI-XII)*, ed. IV, București, 1962, p. 52) se mai poate obiecta (în afară de faptul că la unele substantive -o era accentuat în forma de nom.-acuz. sg., cf. acad. E. Petrovici, *loc. cit.*, p. 27), că, din punct de vedere morfologic, -o la nom.-acuz. sg. era tot desinență, ca și -o al vocativului la vechile teme în -a- (deoarece vechile teme vocalice deveniseră consonantice, cf. N. van Wijk, *Geschichte der altkirchenslavischen Sprache*, în traducerea rusă: *История старославянского языка*, Moscova, 1957, p. 236; cf. I. Pătruț, *Despre structura morfologică a substantivelor și adjectivelor românești*, în „*Studia Universitatis Babeș-Bolyai*”, series IV, fasc. 2, *Philologia*, 1961, p. 20-21, cf. id., *Zur morphologischen Struktur der rumänischen Substantive und Adjektive*, în „*Revue de linguistique*” VII (1962), nr. 1, p. 97-98.

³ Cf. I. Pătruț, *art. cit.*, CL I (1956), p. 31, și *Mélanges Oslo*, p. 293.

slavo-române¹. Trebuie însă să avem în vedere că tot printre femininele în *-ă* au intrat și neutrele în *-o* împrumutate mai târziu din diferite limbi slave. Astfel: slavon. *čisto, kolivo, pravilo* > rom. *cislă, colivă, pravilă*; ucr. *barýlko, čereslô, korómystlo, žygálo, protýkalo, povýdlo* > rom. (dial.) *balercă², ciorslă (ciorozlă)* „fierul lung (la plug)”³, *coromîslă⁴, jigală (juvală, juhală)* „cui cu care se găurește ciubucele”⁵, *potricală⁶, povîdlă⁷*; sîrb. *blago, društvo, starojko* > rom. (dial.) *blagă* „avere, bogăție”⁸, *drustă* „tovărășie, societate”⁹, *staroica* art. „nașul miresei”¹⁰.

Spuneam într-un articol că substantivele românești au și au avut teme consonantice. Aceeași structură morfologică o aveau și substantivele slave¹¹. Prin urmare vocala lor finală a fost simțită de romîni ca desinență (*sit-o, sit-a*) și ele trebuiau să intre într-o categorie de substantive constituite din temă + desinență. Dar de ce la substantivele de felul lui *cas-ă*?

Acad. E. Petrovici presupune că — întrucît asemenea substantive pot avea un vocativ în romînă în *-o* (*greblo ! sito !*) — s-ar putea ca ele să fi intrat în grupa femininelor romînești în *-ă* din cauza identității fonetice a morfemului *-o* slav, de la nominativ, acuzativ și vocativ (*greblo*), și *-o* romînesc al vocativului¹².

Explicația aceasta trebuie luată în considerare. Să ținem însă seama că substantivele în discuție pot avea numai în situații speciale un vocativ și, în al doilea rînd, că e posibil ca unele dintre ele să fie împrumuturi

¹ Cf. acad. Al. Rosetti, *op. cit.*, p. 93; I. Pătruț, *art. cit.*, CL I (1956), p. 31, și *Mélanges Oslo*, p. 293–294.

² Vezi S. B. Semčynskyj, *Лексичні запозичення в російській та українській мові у румунській мові*, Видавництво київського державного університету ім. Т.Г. Шевченка, 1958, p. 71.

³ Vezi ALR, serie nouă, vol. I, h. 19; ALRM, serie nouă, vol. I, h. 14; cf. S. B. Semčynskyj, *op. cit.*, p. 78.

⁴ Id., *ibid.*, p. 80.

⁵ Id., *ibid.*, p. 88.

⁶ Id., *ibid.*, p. 98. Cf. *potricală* „gaură (în urachea oii)”, ALR, serie nouă, vol. II, h. 404; ALRM, serie nouă, vol. I, h. 268.

⁷ S. B. Semčynskyj, *op. cit.*, p. 98. Încadrarea împrumuturilor de origine rusă, în *-o* neaccentuat, printre substantivele romînești în *-ă* este în altă situație, dat fiind că *-o* rusesc neaccentuat se aseamănă cu *ă* romînesc: cf. rus. *dežurstvo, delo* > rom. *dejurstvă* (inv.) „corp de gardă; comandament militar” (S. B. Semčynskyj, *op. cit.*, p. 83; cf. DLRM, s.v.), *delă* „acțiune judiciară, proces, cauză; dosar” (S. B. Semčynskyj, *op. cit.*, p. 82; I. Pătruț, în CL II (1957), p. 292–294).

⁸ I. Pătruț, *Folclor de la romîni din Sîrbia*, în „Anuarul arhivei de folclor” (= AAF) VI (1942), p. 379.

⁹ I. Pătruț, *art. cit.*, în AAF VI (1942), p. 380.

¹⁰ E. Petrovici, *Folclor din Valea Mlavei (Sîrbia)*, în AAF VI (1942), p. 74; I. Pătruț, *ibid.*, p. 340, 383.

Să menționăm că în adverbele și conjuncțiile împrumutate din sîrbă în graiul romînesc dintre Timoc și Morava *-o* se păstrează ca atare: *čisto* „curat”, *isto* „la fel, exact”, *pošto* „pentru că”, *samo* „numai” < srb. *čisto, isto, pošto, samo* (I. Pătruț, *art. cit.*, în AAF VI [1942], p. 380, 381, 382, 383), *pôlpuno* „cu totul, complet” < srb. *potpuno* (E. Petrovici, în AAF VI [1942], p. 73).

¹¹ I. Pătruț, *art. cit.*, în „Studia Universitatis Babeș-Bolyai”, series IV, fasc. 2 Philologia, 1961, p. 15 și urm.; id., *art. cit.*, în „Revue de linguistique” VII (1962), nr. 1, p. 91 și urm.

¹² Acad. E. Petrovici, *art. cit.*, în CL VI (1961), p. 27.

mai vechi decât vocativul românesc (deci format de romîni) în -o¹. Fără îndoială însă că romîni au auzit la slavi, chiar de la primele relații cu ei, vocative în -o : *babo*, *nevěsto* etc. Și atunci ne gîndim că procesul împrumutării să fi fost următorul : sg. nom. *bab-a* /voc. *bab-o* > rom. *babă*, deci sg. nom. -acuz. *sit-o* / gen. *sit-a* > rom. *sit-ă*. Genitivul singular a putut fi des auzit, în funcție de atribut sau de complement direct al verbelor negate. (Desinența -a este și a nominativului-acuzativului plural : *sit-a*.) Presupunem deci că neutrele slave în -o au fost tratate de vorbitorii limbii romîne (în lipsa unei categorii de substantive romînești în -o) la fel cu femininele slave în -a² (intrate în mare număr în limba romînă), din cauza unor desinențe comune : -a, -o etc.

СЛАВЯНСКИЕ СУЩЕСТВИТЕЛЬНЫЕ НА -o, СТАВШИЕ В РУМЫНСКОМ ЯЗЫКЕ СУЩЕСТВИТЕЛЬНЫМИ ЖЕНСКОГО РОДА НА -ă

РЕЗЮМЕ

Известно, что славянские существительные среднего рода на -o, типа *sito*, *greblo*, стали в румынском языке существительными женского рода на -ă (*sită* «сито», *greblă* «грабли»). Автор считает, что, за исключением категории румынских существительных на -o, данные славянские существительные были уподоблены говорящими на румынском языке славянским существительным с окончанием на -a (*baba*, *nevěsta*), в результате того обстоятельства, что как существительные на -o, так и существительные на -a имели некоторые общие окончания: ед. число им. падеж. *nevěst-a*, звательный падеж *nevěst-o* > рум. *nevast-ă* «жена»; ед. число им. и вин. падежи *sit-o*, род. падеж *sit-a* > рум. *sit-ă* «сито».

LES NOMS SLAVES EN -o DEVENUS EN ROUMAIN DES NOMS FÉMININS EN -ă

RÉSUMÉ

On sait que les noms neutres slaves en -o (*sito* «tamis», *greblo* «rateau», etc.) sont devenus en roumain des noms féminins en -ă : *si'tă*, *greblă*, etc. L'auteur considère que — faute d'une catégorie de noms roumains en -o — les noms en question ont suivi en roumain le régime des noms slaves en -a (*baba*, *nevěsta*), en raison du fait qu'ils ont avec ceux-ci quelques désinences communes: sl. sing. nom. *nevěst-a*, voc. *nevěst-o* > roum. *nevast-ă*; sl. sing. nom. — acc. *sit-o*; gén. *sit-a* > roum. *sit-ă*.

¹ Asupra vechimii și a ariei de răspîndire a vocativului în -o, vezi I. Pătruț, *Referitor la vocativul românesc în -o*, în „Romanoslavica” VII (sub tipar). Menționăm că unele substantive dintre cele discutate (ca *sită*, *copită* etc.) sînt general răspîndite în dialectul dacoromîn, ceea ce este un indiciu că ele sînt împrumuturi foarte vechi.

² Cf. I. Pătruț, *art. cit.*, CL I (1956), p. 31, și *Mélanges Oslo*, p. 293.

ÎN LEGĂTURĂ CU STUDIILE DESPRE ELEMENTELE GERMANE DIN VOCABULARUL LIMBII ROMÎNE

DE

WERNER BAHNER

Cercetarea împrumuturilor din lexicul unei limbi îi preocupă pe lingviștii din diferite țări de multă vreme, de când lingvistica a devenit o știință exactă. În veacul trecut, obiectivul principal era lămurirea etimologiei cuvintelor primate individual. De la începutul secolului nostru, însă, se depun eforturi tot mai mari pentru fundamentarea cultural-istorică a studiului împrumuturilor lexicale. O dată cu crearea geografiei lingvistice, trec pe primul plan ariile teritoriale cum și stratificarea geologico-lingvistică a cuvintelor împrumutate din cadrul unei limbi și al dialectelor acesteia. În ultimele decenii, punctele de vedere structuraliste cîștigă tot mai mult teren și în domeniul cercetării împrumuturilor de cuvinte. Premisele interne ale limbii, alături de cele cultural-istorice, sînt luate tot mai mult în considerație. Se dă o tot mai mare atenție și valorii stilistice a împrumuturilor. O încercare remarcabilă de a prezenta multilateralitatea și complexitatea fenomenului împrumutului lexical, pornind de la cercetările anterioare ale lingvisticii, o constituie lucrarea cuprinzătoare a lui Louis Deroy, *L'emprunt linguistique* (Paris, 1956). Leroy se referă în cele peste 80 de pagini ale bogatei sale „Bibliographie générale de l'emprunt linguistique” și la studiile cu privire la împrumuturile de cuvinte în vocabularul românesc, desigur fără a le cuprinde în întregime.

Cele dintîi lucrări mai mari cu privire la elementele germane în romînă sînt: *Influența culturii germane asupra noastră*, *Influența germană asupra limbii romîne* (Iași, 1904) de Simion Mindrescu și *Deutsche Sprach-elemente im Rumänischen*” (în „Jahresbericht des Instituts für Rumänische Sprache” X (1904), p. 138—253, Leipzig) de Ion Borcia. În studiul lui Mindrescu este vorba despre o simplă înșirare de cuvinte romînești care se bazează pe o etimologie germană. Acest glosar nu mai poate fi socotit astăzi satisfăcător, deoarece Mindrescu nu folosește cele mai

necesare diferențieri, adică nu ține seama în suficientă măsură de valoarea de circulație și de răspîndirea regională a cuvintelor respective, cu toate că el scrie, în introducere, despre elementele germane în limba română : „Cuvinte de întrebuintare mai întinsă sunt foarte puține ; cele mai multe sunt provincialisme sau fixate în niște ateliere sau ramuri de comerț oarecare” (p. 12). Nici punctele de vedere ale istoriei, care prezintă importanță tocmai în problema elementelor germane din limba română, nu se bucură de o prea mare prețuire din partea autorului. Astfel surprinde constatarea următoare : „Numele tuturor instrumentelor din ateliere au fost pînă acuma germane, acum însă încep a fi înlocuite prin numiri franceze” (p. 20).

Ion Borcia s-a străduit să dea fenomenelor studiate în lucrarea lui, o fundamentare cultural-istorică. Astăzi însă, după aproape 60 de ani, ea necesită o revizuire în unele puncte, deoarece nu mai corespunde cercetărilor istorice moderne. În primul rînd nu ține seama în suficientă măsură de condițiile social-istorice. Borcia atrage pe drept cuvînt atenția că multe elemente germane ce se găsesc în limba română provin din domeniul comerțului și al feluritelor meserii. Glosarul elementelor germane, alcătuit de autor, cuprins în cea de a doua parte a lucrării sale, este astăzi în multe privințe depășit din punct de vedere lingvistic și metodic. Sînt indicate cuvinte care nu se mai folosesc astăzi sau au dispărut cu desăvîrșire. În primul rînd însă, materialul ar avea nevoie de o structurare lingvistică științifică, după domenii concrete și abstracte. Împărțirea alfabetică nu permite o privire asupra relațiilor interne dintre denumiri și obiecte. Mai departe, Borcia nu face o deosebire strictă între regionalisme, termenii limbajului profesional și cuvintele de uz curent din limba comună. De asemenea, Borcia nu diferențiază suficient cuvintele cu o etimologie germană indiscutabilă, de cele a căror origine germană este problematică sau de cele venite prin intermediul altor limbi.

Importante noi puncte de vedere cu privire la elementele germane în vocabularul român se găsesc în contribuțiile mai recente ale unor lingviști romîni. Mircea Zdrenghea scoate în evidență în articolul său, „Legături lingvistice romîno-germane” (în „Mélanges linguistiques”, București, 1957, p. 149—158), că apariția bilingvismului la populația săsească din Ardeal sau la negustorii și meseriașii germani imigrați mai tîrziu, a constituit un punct de plecare pentru pătrunderea împrumuturilor germane în limba romînă. E adevărat că în felul acesta s-a găsit un punct de plecare hotărîtor, dar nu s-a arătat încă drumul pe care l-au urmat respectivele denumiri pentru a se generaliza în limba romînă, adică condițiile interne care au determinat preluarea și adaptarea lor. M. Zdrenghea subliniază și el, foarte just, numărul mare de elemente germane aflate în diferite limbaje profesionale romînești și citează, în acest sens, unele exemple cunoscute.

Studiul lui Grete Klaster-Ungureanu, cu titlul *Wirtschaftliche und gesellschaftliche Beziehungen zwischen Rumänen und Sachsen im Spiegel des Siebenbürgisch-sächsischen Wortschatzes* (publicat în „Revue de linguistique” III, 1958, p. 197—219), oferă un punct de pornire fundamentat sub raport cultural-istoric, în legătură cu relațiile reciproce între romîni și sași în ceea ce privește limba. Cu toate că autoarea cercetează numai

elementele românești din limba săsească, expunerea sa este interesantă și în raport cu problema noastră, deoarece, legat de aceste relații reciproce, ea scoate limpede în evidență factorii sociali, în general și datele sociologice-lingvistice, în special, lucru asupra căruia a atras atenția în mod deosebit, pentru prima oară, M. Zdrenghea.

Alexandra Roceric întreprinde un prim pas hotărîtor în stabilirea și situarea locului elementelor germane în dialectele dacoromîne în *Elemente germane în limba romînă (pe baza ALR)* (apărut în „Fonetica și dialectologie”, vol. III, București, 1961, p. 177—189). Pe baza hărților din *Atlasul lingvistic romîn*, A. Roceric adună denumiri de origine germană, printre care se înscriu mai ales expresii din domeniul meseriilor. Aceste elemente se găsesc mai cu seamă pe trei arii teritoriale: în Banat, în sud-estul Ardealului și în Nord-estul Republicii Populare Romîne, fapt ce își găsește sprijin și în dezvoltarea istorică.

Încercările de geografie lingvistică ale lui A. Roceric le-a adîncit V. Arvinte, într-un vast studiu cu privire la elementele germane în limba romînă, pe baza Atlasului lingvistic romîn, lucrare de doctorat susținută anul acesta la Facultatea de litere și filozofie a Universității Humboldt din Berlin.

Ceea ce aduce nou lucrarea lui V. Arvinte este, în primul rînd, faptul că problemele de geografie lingvistică sînt puse în legătură cu cele de istorie și în felul acesta autorul dă o orientare geologico-lingvistică studiului său. El izbuteste astfel, pornind de la împărțirea teritorială, să capete o perspectivă asupra stratificării istorice a cuvintelor românești de origine germană și să clarifice raporturile acestora cu celelalte straturi de împrumuturi de pe teritoriul lingvistic romîn. În prima parte a lucrării sale, V. Arvinte urmărește împrumuturile lexicale din limba sașilor din Ardeal și răspîndirea lor pe întreg teritoriul lingvistic dacoromîn. Astfel în zona ardeleană el admite ca germane, adică de origine săsească cuvintele: *buglă, barbir, ferdelă, glajă, castîn* etc. Împrumutarea acestor cuvinte s-a produs înainte de secolul al XVIII-lea și este vorba, de cele mai multe ori, de denumiri de obiecte din viața casnică. În schimb, înainte de secolul al XVIII-lea, împrumuturile lexicale din săsească sînt mai puțin numeroase în jumătatea de nord a Romîniei. V. Arvinte citează: *ciuhă, struț, brus, strujac, brodăr*. Împrumuturile de cuvinte din săsească, datînd dinaintea secolului al XVIII-lea, se găsesc și în Moldova și Muntenia. De pildă: *șindrîlă, jeț, joagăr, buștean* și altele, care au ajuns în aceste părți ale țării prin intermediul comerțului, mai cu seamă o dată cu produsele meșteșugarilor germani. Cele două drumuri comerciale principale mergeau: unul de la Brașov prin Valea Prahovei spre București, și mai departe spre Bulgaria, și celălalt de la Bistrița spre Moldova. Și prin aceasta se explică prezența unor cuvinte de origine săsească pe întreg teritoriul lingvistic dacoromîn. V. Arvinte enumeră următoarele cuvinte, analizîndu-le pe fiecare în parte și din punct de vedere etimologic: *Troc/troacă* (T r o g); *leaț, lat, let* (L a t t e sas. „iaz”); *șopron* (S h u p e n); *căptușeală* (K o p f t u c h); *ștrang, ștremgar* „Seiler” (S t r a n g); *turn* (germ. med. t u r n = clopotniță); *șură* (S c h e u e r); *țandără, țandură* (Z u n d e r); *ochelar* (sas. o k e l a r); *șold* (S c h u l t e r).

În partea a doua a lucrării sale, V. Arvinte se ocupă de împrumuturile lexicale din germană în română, după secolul al XVIII-lea, mai cu seamă de răspîndirea și situarea lor pe teritoriul lingvistic dacoromîn. Primul capitol al celei de-a doua părți tratează despre elementele șvăbești în Banat. Apar în mod izbitor termeni specifici diferitelor meserii, numeroase denumiri germane pentru diferiți meseriași, pătrunse în limba română prin intermediul limbii sîrbo-croate. În capitolul următor, autorul vorbește despre elementele germane din Bucovina, care uneori au venit prin mijlocirea limbii ucrainiene. În sfîrșit, Arvinte arată, referindu-se la o indicație a lui Șăineanu, că împrumuturile lexicale din limba germană, în provinciile romînești ale fostului conglomerat de naționalități austro-ungar, stau alături de denumiri din turcă, neogreacă sau alături de neologisme franceze, respectiv de cuvinte de proveniență latină. Așa de pildă, în provinciile romînești din Austro-Ungaria se spune pentru „macara” „*hebăr*”, iar în Muntenia și în Moldova „*macara*”, cuvînt de origine turcă. În Moldova mai există pentru același lucru și *livăr*, un împrumut din ucrainiană. Denumirii de origine turcă din Muntenia *cizmar*, îi corespunde în Moldova *ciubotar*, de proveniență slavă, iar în Banat, Ardeal și Bucovina *șustăr*, împrumutat din germană. Alte exemple de acest fel sînt :

Muntenia, Moldova :

perdea (< turc.)
chibrit (< turc.)
saltea (< turc.)
tinichigiu (< turc.)

Banat, Ardeal, Bucovina :

ferhang (< germ.)
raipelț (< germ.)
strujac/matrață (< germ.)
cloamfăr (< germ.) *șpengler* (< germ.)
plevar (< ung.)

Lucrarea lui V. Arvinte, al cărei conținut depășește cu mult cele amintite aici, abordînd problemele pe baza geologiei lingvistice, aduce noi și importante contribuții la istoria lexicului romîn și chiar la istoria limbii romîne în general. Ea va apărea în limba germană, în anul 1964, publicată de către Editura Academiei de Științe din Berlin.

Din studiile, cu privire la elementele germane în vocabularul romîn, enumerate mai sus, reiese limpede că împrumuturile lexicale de origine germană din limba romînă sînt adeseori limitate nu numai în ceea ce privește răspîndirea lor teritorială dar și în cadrul limbajelor profesionale. Din acest motiv, ar fi indicată cercetarea unuia sau a mai multor limbaje profesionale, sub aspectul elementelor germane pe care le conțin, și anume pe cele la care se presupune o influență germană mai puternică, datorită condițiilor istorico-sociale respective. Această sarcină și-a asumat-o J. Thiele, care și-a susținut în acest an doctoratul la Facultatea de litere și filozofie a Universității Karl Marx, cu o lucrare despre elementele germane în vocabularul pielarilor, al industriei pielăriei și al industriei poligrafice din România.

Datorită condițiilor istorice din România, în secolele al XVIII-lea, al XIX-lea și la începutul celui de al XX-lea, au existat în domeniul meseriei cizmarilor și al industriei de pantofi strînse legături cu meseriașii și muncitorii specialiști ce vorbeau limba germană. O dată cu noile unelte

de producție și noile procese de muncă, au fost preluate din limba germană și denumirile corespunzătoare. În ceea ce privește împrumuturile efectuate în sus-menționatul vocabular profesional, este vorba în general de expresii al căror împrumut era necesar. Thiele a găsit în limbajul profesional al pielarilor și al industriei produselor de pielărie 157 de denumiri de origine germană. Printre ele se află, e drept, unele care nu au o etimologie germană, dar au ajuns în limba română prin intermediul limbii germane. Ca un exemplu de acest fel, menționăm : *tex*, pl. *texuri* = Cui mic de fier în patru muchii, întrebuințat la confecționarea încălțămintei. Ca variante, apar : *tecs*, pl. *testuri*, *texturi*, ca o adaptare cu etimologie populară, la *text*. Acest cuvânt derivă din germanul *Täcks*, *Täck*, pl. *Täckse* (*Täkse*), care la rîndul lui provine din englezul *tack*, *tacking*, *nails*. În afară de acestea mai găsim și unele cuvinte formate în limba română, ca derivate ale expresiilor profesionale de origine germană. Deoarece nu există nici un dicționar modern al lexicului românesc din domeniul pielăriei, firește că nu se poate stabili partea ce revine elementelor germane în acest limbaj profesional din limba română. Dintre cele 157 de denumiri se mai folosesc astăzi încă 107. 64 de denumiri din cele 107 încă în uz au un caracter pur profesional, nu sînt deci cunoscute în limba română comună, nici ca termeni de specialitate în sensul cel mai larg al cuvîntului.

Iată cîteva exemple :

— *brenoire* sau și *brănuire*, derivat de la *a brenoi*, respectiv *a brănu*, sînt originare din cuvîntul german (*ein*)*brennen*. Acest cuvînt este cunoscut numai în limbajul de specialitate din industria pielăriei și este folosit numai pentru denumirea următorului procedeu : Scurtă muiere a pielii foarte bine uscată, într-un amestec de substanțe grase, topite, care la o temperatură obișnuită sînt solide. În „Lexiconul tehnic” se definește ca : „operațiune de ungere prin impregnarea ei cu grăsimi în stare topită”.

— *ștuțuire*, derivat din *a ștuțui*, care vine din germanul *stutzen*. După „Dicționarul politehnic” (Buc., 1957) înseamnă : „operațiune manuală de îndepărtare a franjurilor de pe marginile pielii-gelatină, după descărnare”.

— *bizeț/bezeț*, provine din germanul „*Besätze*” și este expresia, de specialitate, obișnuită pentru „Bucata de piele care se pune ca garnitură la încălțămintă”.

Cuvinte de specialitate ca *baiț*, *a lăcui*, *branț* și multe altele, deși au și un caracter profesional, sînt cunoscute și în limba comună. Deoarece lucrul sau activitatea pe care le denumesc sînt cunoscute de cei mai mulți vorbitori, adică nu este vorba de probleme prea speciale, respectivele denumiri au putut pătrunde și în domeniile mai îndepărtate ale limbii comune.

Și în limbajul profesional românesc al tipografilor se găsesc nenumărate cuvinte împrumutate din limba germană. Din secolul al XVIII-lea pînă la începutul secolului al XX-lea s-au stabilit strînse legături între arta tipografică germană și teritoriile românești. Numărul elementelor germane din vocabularul tipografilor români, a crescut pe măsura dezvoltării tehnicizării, mai cu seamă cînd presa manuală a fost înlocuită prin mașină. Apar termeni de specialitate ca : *andruc* (< *Andruck*),

auslegăr (< *Ausleger*), *forgraifer* (< *Vorgreifer*), *tighel* (< *Tiegeldruckpresse*), *țuzaț* (< *Zusatzmasse*) etc.

Foarte multe expresii de origine germană se găsesc în sectoarele zetăriei și legătoriei. Iată unele din domeniul zetăriei: *ainfas* (< *Einfassung*), *cver* (< *Querlinie*), *dursuș* (< *Durchschuss*), *ghifert* (< *Geviert*), *zeplinie* (< *Setzlinie*), *spiț* (< *Spitze*) și încă multe altele. În legătoria de cărți se pot menționa între altele: *ainpap* (< *Anpappen*), *gletcoln* (< *Glättkolben*), *goldșnit* (< *Goldschnitt*), *șnit* (< *Schnitt*) etc.

Numeroase denumiri de specialitate de origine latină sau greacă au intrat în română pe calea limbii germane. În germanistică este neconținut scos în evidență faptul că limbajul tipografilor germani a luat ființă în strînsă legătură cu umanismul secolului al XVI-lea (comp. Hugo Moser, *Deutsche Sprachgeschichte*, Stuttgart, 1900, p. 17 și urm). Thiele subliniază, pe drept cuvînt (p. 162): „Dacă aceste expresii lipsesc complet în celelalte limbi romanice sau există numai într-o formă fonetică care se deosebește foarte mult de cea a termenului românesc, atunci putem deduce cu siguranță că este vorba de mijlocirea limbii germane. Acestei categorii îi aparțin: *accidente*, *compres*, *corectură*, *corpus*, *cvadrat*, *reclamă*, *spații*, *tenaclu*, *terția*, *țitero*, *vacat*, *verzală*; *patriță*, *tanghir*; *ductor*, *lineal*, *matrită*, *placat*, *postament*; *capitalband*, *cvart*, *duodez*, *folie*, *octav*, *octodez*, *sedez* ș.a.m.d.

Un calc găsim în *capitaluță*, o imitație a cuvîntului german „*Kapitalchen*”. Dat fiind că în franțuzește se spune pentru același lucru „*petite capitale*”, nu poate fi vorba în acest caz de o influență directă franceză.

Thiele enumeră în vocabularul tipografilor romîni 222 de cuvinte de proveniență germană, respectiv pătrunse prin intermediul limbii germane. Acestea se repartizează în diferite domenii ale tipografiei precum urmează:

1. Zetărie: 65 denumiri (dintre care sînt în uz numai 36).
2. Zincografie, fotografie, linotipie: 57 denumiri (dintre care sînt în uz numai 52)
3. Tifdruc, ofset, hohdruc, litografie, stereotipie: 45 denumiri (dintre care sînt în uz numai 40)
4. Legătoria: 55 denumiri (dintre care sînt în uz numai 42).

La sfîrșitul lucrării sale, Thiele face o serie de constatări interesante, cu privire la o reducere a numărului elementelor germane în sus-numitele limbaje profesionale, pe baza unor anchete întreprinse cu cîțiva ani în urmă de el însuși, la meseriașii și muncitorii din domeniile respective, reprezentanți ai diferitelor generații. O dată cu avîntul puternic al industriei în Republica Populară Romîină, se impun din ce în ce mai mult termenii de specialitate romînești și se depun eforturi pentru o standardizare a acestor termeni profesionali, fapt care atrage după sine existența unui anumit paralelism la o parte din denumirile de unelte și procese de muncă. Thiele a urmărit în ce cazuri au învins noile formații romînești, înlocuind vechile denumiri de origine germană. El stabilește în această privință cinci grupe diferite:

1. O serie de cuvinte ca (*aizăn*)șoarț (< *Eisenschwärze*), *tanghir* (< *Tangiermanier*) și *țec* (< *Zwecke*) încep să dispară, deoarece materialul corespunzător, unealta sau activitatea respectivă nu mai sînt întrebuintate. Aici avem, așadar, de-a face cu un fenomen bine cunoscut în istoria semantică a cuvintelor: dispariția lucrului aduce după sine, de cele mai multe ori, și dispariția denumirii folosite.

2. Denumirea de origine germană, care de cele mai multe ori are un caracter neologic vădit, dispăre, deoarece există o expresie românească echivalentă. De pildă: *aftiledăr* (= piele pentru ștaifuri), *bret* (= scîndură), *cantilinie* (= linie de margine) etc.

3. Denumirile românești coexistă împreună cu cele germane, aproape echivalente. Firește că se vor impune denumirile românești, deoarece cuvintele germane sînt folosite, mai cu seamă, de generația mai vîrstnică de tipografi, tăbăcari, cizmari, în timp ce specialiștii din generația mai tînără le întrebuintează pe cele românești. Iată unele exemple: *ainfas* (= rom. chenar, bordură), *cail* (= rom. pană), *dursuș* (= rom. interlinie), *zeplinie* (= rom. linie de cules).

4. Un număr de denumiri de origine germană, cu toate echivalentele românești existente, se mențin cu vigoare. Acest lucru se explică prin faptul că s-au adaptat, foarte bine, sistemului fonetic al limbii romine și că denumirile românești respective prezintă uneori o polisemie supărătoare. Ca exemple menționăm printre altele: *big* < *Falz*, *Biegung* (= îndoitură), *șif* < *Schiff* (= colțar, galion), *țac* < *zackenverzierung* (= ornament de colț).

5. O serie de denumiri românești de origine germană, neavînd echivalente, au intrat în mod temeinic în vocabularul de specialitate romînesc standardizat. Se menționează: *zaț* (< *Satz*), *chern* (< *Kernmass*), *tighel* (< *Tiegeldruckpresse*).

În încheiere, Thiele conchide cu privire la grupele 3 și 4: „Din grupele 3 și 4 reiese că în ambele limbaje de specialitate există în prezent o anumită dualitate. Alături de termenii germani mai vechi, figurează unul, doi sau chiar trei termeni de specialitate românești mai recentți, echivalenți. În general, se poate observa o reducere a cuvintelor străine în favoarea propriilor termeni de specialitate. Hotărîtoare în această privință este literatura de specialitate care dă linia directoare și normativă. În timp ce cuvintele germane se mai bucură încă la generațiile mai vîrstnice de o intensă folosire, tinerii specialiști și noile cadre care se ridică preferă noua terminologie romînească. Raporturile dintre tineri și vîrstnici, în procesul muncii, face însă ca și tînăra generație să vină în contact cu vechii termeni germani. Din toate acestea reiese clar că procesul de întărire sau slăbire a vitalității uneia sau alteia dintre grupele de cuvinte, care se produce în chip inevitabil, nu se va încheia în cîtiva ani” (p. 263).

Thiele prezintă pentru prima oară, într-un mod cuprinzător și sistematic, elementele germane din două limbaje profesionale. Deoarece ține seama de răspîndirea regională și de valoarea de circulație actuală a respectivelor denumiri, ca și de condițiile social-istorice, el reușește să dea o privire asupra schimbărilor acestor limbaje profesionale. Dacă s-ar mai întreprinde astfel de studii și pentru alte limbaje profesionale romînești,

cercetarea elementelor germane în limba română ar deveni mult mai exactă și fundamentată. Și studierea anumitor limbaje profesionale sub aspectul lexicului limbii comune este de real folos pentru o mai bună cunoaștere a elementelor germane. În afară de aceasta, astfel de cercetări arată ce rol au jucat aceste elemente germane în cadrul unor limbaje profesionale. O contribuție valoroasă la această problemă o aduce studiul lui V. Arvinte : „Terminologia exploatării lemnului și a plutăritului”, publicat în SCSt (Iași) 8 (1957), Nr. 1, p. 1—175.

Dacă este vorba de o apreciere a influenței germane asupra limbii române, atunci trebuie făcută întotdeauna o deosebire între limba comună și sfera limbajului profesional-tehnic. În ceea ce privește limba comună, influența limbii germane asupra limbii române este redusă, mai cu seamă în comparație cu influența slavă, maghiară, grecească și chiar cu cea turcă. În schimb limba română a influențat mult mai puternic limba săsească.

Numărul elementelor germane în limba literară română, exceptînd unele împrumuturi lexicale mai vechi de la sași, ca *şold*, *şopron*, se referă mai cu seamă la substantive din domeniul comerțului, ca *rabat*, *stofă*, *vată*, *filt*, *fraht*, *camgarn* ș.a.m.d., al meseriilor și al tehnicii. Diferite expresii din viața militară sau administrație au ieșit din uz. De fapt ele au fost folosite dar numai în parte în Ardeal, Banat și Bucovina. Cel puțin 80% din cuvintele de origine germană menționate de Borcia în lucrarea lui, nu mai sînt astăzi cunoscute în limba română literară.

Alături de elementele germane care provin mai ales din domeniul meseriilor, al comerțului și tehnicii și au intrat în limba română comună ca termeni profesionali, mai există și alte denumiri de origine germană. De pildă : *gheseft*, *hingher*, *şlampăt*, *şmecher* ș.a.m.d. Cuvintele *gheseft* și *şmecher* nu au în germană un caracter peiorativ, în timp ce în română au o oarecare nuanță peiorativă. Avem de-a face cu un caz asemănător ca cel al cuvîntului german „*rosse*” în franceză, sau ca „*habler*” în spaniolă. Cuvîntul străin este folosit pentru a exprima deosebit de plastic denumirea unui lucru rău. De cele mai multe ori, denumirea respectivă se încadrează cu timpul în sistemul fonetic al limbii în care intră. La început, probabil că ambele cuvinte erau cunoscute vorbitorilor romîni într-un sens neutru. Abia mai tîrziu ele capătă nuanța peiorativă respectivă. Pentru istoria ambelor cuvinte ar trebui un studiu special, deoarece pînă acum nu s-a lămurit, în mod exact, cum și unde s-au dezvoltat ele.

Hingher este denumirea pentru „cel ce prinde ciini”, denumire care, în mod glumeț și totodată ironic, a fost pusă oarecum pe același plan cu cea de *călău*. De la sensul de „cel ce prinde ciini”, s-a creat, pe baza unei anumite aprecieri, semnificația adjectivală „ticălos, rău”. Acest cuvînt exista deja în limba săsească, peiorativ, ca și cuvîntul *şlampăt*. Mai trebuie arătat pe scurt că și în argoul romînesc se pot constata unele împrumuturi lexicale din germană. În „Dicționarul limbii romîne moderne” sînt citate în acest sens : *ţuhaus*, *mahăr* și *şpil*. Problema care se pune este, după părerea mea, dacă avem aici expresii din argoul propriu-zis. Mîndrescu serie în studiul deja amintit (p. 99) că de exemplu *ţuhaus* (*ţucaos*, *ţuhtaus*) este des întrebuintat în Transilvania și Moldova.

În încheiere trebuie să mai amintim și de alt fenomen : unele denumiri profesionale românești de origine germană, dobîndesc o lărgire de sens pe care nu o au în germană. De exemplu : *abțibild* și *flec/fleac*. Forma de plural *abțibilduri*, are în sens figurat semnificația „nimicuri, mărunțișuri, mici șmecherii”. *Flec*, respectiv *fleac*, a fost introdus prin intermediul cizmarilor germani, ca termen profesional, în secolul trecut în România. După ce acest cuvînt profesional a trecut în limba curentă, i s-a lărgit sensul. În sens figurat însemna atunci, ca și astăzi, încă, „lucru de mică importanță, de nimic”. De aici evoluția de sens ulterioară „om de nimic, secătură” și la plural, „vorbe de clacă, nimicuri, palavre”. În afară de aceasta, *fleac* a dat naștere în românește la o întreagă familie de cuvinte : *flecar*, *flecăreală*, *a flecări*, *flecărie*, *flecuşteț*. Interesant este faptul că, după datele „Dicționarului limbii romîne moderne” pe baza relativ bogatei familii de cuvinte s-a produs și o diferențiere semantică între variantele fonetice *fleac* și *flec*. *Fleac* are numai sensul figurat iar *flec* l-a păstrat numai pe cel inițial : „petic aplicat pe tocul încălțăminte”. Și la derivatele verbale s-a produs, de asemenea, o astfel de diferențiere : *a flecări* „a spune fleacuri” și *a flecui* „a pune flecure la încălțăminte”. (Acest cuvînt are în Moldova și în Bucovina și sensul „a se muia, a se fleșcăi, a se fărîma, a se moleși”.)

În viitor, cercetările despre elementele germane în limba romînă vor trebui să urmărească modul în care pătrund aceste cuvinte în limba comună, adică să țină seama de evoluția lor istorică, în legătură cu răspîndirea lor teritorială. De fiecare dată trebuie arătat, cu privire la cîmpul semantic, în ce direcție se dezvoltă respectivele denumiri, de ce s-au impus, cum s-au generalizat. În această privință, problema trecerii unui cuvînt din limbajul profesional în limba comună capătă o deosebită importanță.

ОБ ИЗУЧЕНИИ ЭЛЕМЕНТОВ НЕМЕЦКОГО ЯЗЫКА В СЛОВАРНОМ СОСТАВЕ РУМЫНСКОГО ЯЗЫКА

РЕЗЮМЕ

Автор показывает, что изучение заимствований из лексики какого-либо языка давно уже занимает лингвистов. В последнее время основной целью лингвистов является вопрос об историческом и культурном обосновании исследования лексических заимствований.

В последние десятилетия структуралистическая точка зрения завоевывает все более позиции и в области исследования заимствованных слов. Уделяется большее внимание и стилистической стороне заимствований. Первыми самыми большими работами об элементах немецкого языка в румынском языке являются следующие: *Influența culturii germane asupra noastră*, *Influența germană asupra limbii romîne* (Iasi, 1904) Симиона Мындреску и *Deutsche Sprachelemente im Rumänischen* (в „Jahresbericht des Instituts für Rumänische Sprache”, X (1904), стр. 138—253, Leipzig) Иона Борчи. Обе эти работы требуют

сегодня пересмотра некоторых пунктов, поскольку они уже не соответствуют современным историческим исследованиям.

Важные новые точки зрения, касающиеся элементов немецкого языка в словарном составе румынского языка, мы находим в появившихся недавно работах, таких как работа Мирчи Здренги *Legături lingvistice româno-germane* (в «Mélanges linguistiques», Бухарест, 1957, стр. 149—158), Греты Кластер-Унгуряну *Wirtschaftliche und gesellschaftliche Beziehungen zwischen Rumänen und Sachsen im Spiegel des siebenbürgisch-sächsischen Wortschatzes* (в «Revue de linguistique», III (1958), стр. 197—219), Александры Рочерик *Elemente germane în limba română (pe baza ALR)* (в «Fonetică și dialectologie», том III, Бухарест, 1961, стр. 177—189), а также в обширном исследовании В. Арвинте об элементах немецкого языка в румынском языке на основе румынского лингвистического Атласа.

Из вышеупомянутых работ вытекает, что лексические заимствования немецкого происхождения в румынском языке ограничены как их территориальным распространением, так и рамками профессиональной лексики с точки зрения наличия элементов немецкого языка, которые они охватывают; этому вопросу Ж. Тьеле посвятил свою докторскую диссертацию. Он устанавливает целый ряд интересных фактов относительно уменьшения количества элементов немецкого языка в вышеупомянутой профессиональной лексике, которым все более приходят на смену румынские профессиональные термины, причем одновременно прилагаются усилия для стандартизации этих профессиональных терминов.

REMARQUES SUR LES RECHERCHES TOUCHANT LES ÉLÉMENTS ALLEMANDS DU VOCABULAIRE DE LA LANGUE ROUMAINE

RÉSUMÉ

Après avoir rappelé que l'étude des emprunts a de tout temps occupé les linguistes, l'auteur constate que ceux-ci s'appliquent actuellement à déterminer les bases culturelles et historiques des emprunts lexicaux.

Dans ce domaine comme dans d'autres le point de vue structuraliste prévaut de plus en plus, et l'on tend à accorder une attention croissante à la valeur stylistique des emprunts. Les premiers travaux de quelque importance consacrés aux éléments allemands accueillis par la langue roumaine, sont les deux ouvrages de Simion Mindrescu, *Influența culturii germane asupra noastră* et *Influența germană asupra limbii române* (Jassy, 1904) et d'Ion Borcia *Deutsche Sprachelemente im Rumänischen* (dans „Jahresbericht des Instituts für Rumänische Sprache” X (1904), pp. 138—253, Leipzig). Ces deux études demandent néanmoins à être révisées sous certains rapports à la lumière des recherches historiques modernes.

Des points de vue nouveaux et essentiels touchant les éléments allemands du vocabulaire roumain se font jour dans des travaux de date récente tels que ceux de Mircea Zdrenghea, *Legături lingvistice româno-germane* (dans *Mélanges linguistiques*, Bucarest, 1957, pp. 149—158), de Grete Klaster-Ungureanu, *Wirtschaftliche und gesellschaftliche Beziehungen zwischen Rumänen und Sachsen im Spiegel des siebenbürgisch-sächsischen Wortschatzes* (dans „Revue de linguistique”, III, 1958, pp. 197—219), d'Alexandra Roceric, *Elemente germane în limba română (pe baza ALR)* (dans *Fonetică și dialectologie*, III, Bucarest, 1961, pp. 177—189), ainsi que dans une ample étude de V. Arvinte, fondée sur l'Atlas linguistique roumain.

La conclusion qui se dégage de ces recherches est que tant sous le rapport de leur distribution territoriale que sous celui des langages professionnels, la fréquence des emprunts lexicaux allemands n'est pas grande. C'est ce que J. Thiele s'attache à démontrer dans sa thèse de doctorat, où il formule en outre quelques intéressantes constatations touchant la diminution des emprunts allemands dans les langages professionnels et leur remplacement progressif par des termes roumains, en même temps que l'on s'efforce de réaliser une standardisation des termes professionnels.

PROBLEME DE TIPOLOGIE LINGVISTICĂ OBSERVAȚII ASUPRA LEXICULUI LIMBII ROMÎNE

DE

I. STAN

Într-un articol publicat în 1953, intitulat *Descriptive Semantics and Linguistic Typology* (« Word », IX, nr. 3, p. 225—240)¹, Stephen Ullman a arătat că față de celelalte aspecte ale limbii, lexicul a rămas în urmă în ceea ce privește integrarea lui în lingvistica structurală. Desigur, spre deosebire de domeniul morfologiei și al foneticii, lexicul se pretează mult mai greu la o descriere generală sincronică și nu s-a dovedit încă suficient dacă este și el încheșat într-un sistem². Încercarea lui Jost Trier de a arăta că lexicul e alcătuit din mai multe „cîmpuri lingvistice”, care la rîndul lor sînt fiecare organizate într-un sistem³, a avut doar meritul să provoace multe discuții, dar n-a fost acceptată de lingviști. Una din cele mai serioase lipsuri imputate acestei teorii este punctul de vedere antiistoric care stă la baza concepției autorului⁴.

Din punct de vedere lexicologic o încercare în această direcție a făcut Walther von Wartburg care împreună cu R. Hallig a elaborat teoria care stă la baza dicționarului pe noțiuni⁵. Începutul practic fusese făcut însă încă de F. Dornseiff prin publicarea dicționarului său *Der deutsche Wort-*

¹ Vezi și traducerea în limba rusă apărută în culegerea intitulată semnificativ Новое в лингвистике (îngrijită de V. A. Zvegînțev), Moscova, 1962, p. 17—44.

² Interesante puncte de vedere în această problemă aduce acad. Al. Graur în *Studii de lingvistică generală*. Variantă nouă, 1960, p. 23—26. Amănunte în legătură cu atitudinea diverșilor specialiști care au abordat problema se găsesc la I. Coteanu, *Sistemul vocabularului*, „Probleme de lingvistică generală”, vol. II, 1960. Cf. și V. Bahner, *Observații asupra metodelor actuale de cercetare a vocabularului*, I—II, în „Limba română”, X (1961), nr. 3, p. 193—203, nr. 4, p. 304—311.

³ Jost Trier, *Der deutsche Wortschatz im Sinnbezirk des Verstandes*, Heidelberg, 1931.

⁴ Vezi Ulrich Ricken (Leipzig), *Observații asupra onomasiologiei*, în „Limba română”, IX (1960), nr. 4, p. 3—20.

⁵ Lucrarea autorilor menționați este intitulată *Begriffssystem als Grundlage für die Lexikographie. Versuch eines Ordnungsschemas*. Berlin, 1952, XXXV + 140 p. Vezi și Werner Runkewitz, *Kritische Betrachtungen zum Begriffssystem von Hallig und Wartburg, im Zusammenhang mit den Arbeiten am Allgaskonischen Wörterbuch*, în „Forschung und Festschritte”, Januar 1959, Heft 1, p. 19 și urm.

schatz nach Sachgruppen (în 1954 a apărut, la Berlin, ediția a IV-a) și prin apariția marelui dicționar al lui Julio Casares, *Diccionario ideológico de la lengua castellana*, Madrid, 1959, (ed. a II-a) care se bazează pe același principiu. Cu titlu de informație mai menționăm dicționarul comparativ al frecvenței cuvintelor din limbile engleză, franceză, germană și spaniolă apărut la New York în 1961¹ și cartea lui A. Guiraud, *Les caractères statistiques du vocabulaire*, Paris, 1954.

Toate acestea arată eforturile și stăruința lingviștilor de a găsi o nouă metodă de cercetare a vocabularului care să permită încadrarea semasiologiei și onomasiologiei în cadrul lingvisticii structurale².

Preocuparea de bază a lui Ullman este de a urmări comparativ câteva aspecte lexicale și tendințe semantice, care după părerea sa ar putea contribui la descrierea și caracterizarea unui sistem sincron (ulterior și diacronic) al vocabularului. Pentru aceasta el folosește în primul rînd comparația dintre limba franceză și germană, deoarece se știe că cele două limbi reprezintă dintr-un anumit punct de vedere două poluri opuse³.

Ne-am propus în articolul de față să urmărim aspectele studiate de Ullman, asupra vocabularului limbii romîne. Problema aceasta ne interesează nu numai pentru a atrage atenția cercetătorilor asupra unor probleme privind clasificarea tipologică a limbii noastre din punct de vedere lexical⁴, ci și în vederea unei eventuale precizări a poziției limbii romîne față de celelalte limbi romanice. Comparația pe care o încercăm acum vizează în special limba romînă și franceza. Dar pentru stabilirea profilului specific al limbii noastre este neapărat necesară compararea și cu lexicul celorlalte limbi romanice și, desigur, cel puțin cu al uneia din limbile slave (probabil că mai indicat, cu al limbii bulgare sau ruse⁵) și de asemenea cu al limbii albaneze.

În cele ce urmează vom căuta să prezentăm comparativ, cu ajutorul câtorva exemple, următoarele probleme :

- I. Situația cuvintelor motivate și nemotivate
- II. Problema termenilor specifici și generici
- III. Procedee speciale pentru exprimarea nuanțelor emotive
- IV. Modul de organizare și de distribuire a sinonimelor

¹ Helen S. Eaton, *An English-French-German-Spanish Word frequency Dictionary*, New York, Dover Publications, 1961, 441 p.

² Vezi, indeosebi, B. Quadri, *Aufgaben und Methoden der onomasiologischen Forschung. Versuch einer Entwicklungsgeschichte mit einer Bibliographie der bisher erschienenen wichtigsten Arbeiten*, în „Romania Helvetica” XXXVII, Berna, 1952. Pentru problemele privind structura tipologică a diverselor limbi, vezi culegerea de studii Структурно-типологические исследования (Академия Наук СССР. Институт Языкознания), Moscova, 1962, p. 3—123.

³ Vezi, de ex., Ch. Bally, *Linguistique générale et linguistique française*, ed. a III-a, Berna, 1950, p. 9 passim.

⁴ În legătură cu specificul limbii romîne în organizarea materialului lingvistic și cu unele modalități diferite de exprimare, în comparație cu alte limbi, vezi S. Pușcariu, *Limba romînă*, vol. I, 1940, p. 52—56, 152—154, 248, 366. Aprecieri asupra tipologiei fonologice a limbii romîne a făcut acad. E. Petrovici în diverse studii recente. Vezi și acad. E. Petrovici și I. Stan, *Șchiță a sistemului fonologic al graiului teucean*, „Cercetări de lingvistică”, III (1958), p. 121 ; Andrei Avram, *Cercetări asupra sonorității în limba romînă*, București, 1961, p. 151, passim.

⁵ Pentru unele concordanțe, din acest punct de vedere, dintre romînă și rusă, vezi E. Seidel, *Studie zur Sprachtypologie. Rumäno-russische Kriterien*, în „Bulletin linguistique”, XIII (1945), p. 53—96.

V. Frecvența relativă a polisemiei

VI. Frecvența relativă a omonimiei

VII. Gradul de autonomie semantică a cuvintelor.

Ni s-a părut interesant să menționăm, alături de faptele comparate între română și franceză, și pe acelea invocate de Ullman din limba germană, la care am adăugat și altele, necesare comparației pe care ne-am propus-o.

I. Primul aspect enunțat, și anume situația cuvintelor „motivate” și „nemotivate” privește îndeosebi derivația. Este evident că termeni românești ca *degetar*, *mănușă*, *zidar* etc. apar motivați pentru orice vorbitor, deoarece se poate face cu ușurință legătura dintre aceștia și *deget*, *mîndă*, *zid* etc. Cuvintele franceze corespunzătoare sînt însă „nemotivate”, căci fr. *dé* „degetar” nu are nici o legătură evidentă cu fr. *doigt*, fr. *gant* n-are nici o legătură cu fr. *main* și nici fr. *maçon* cu fr. *mur*.

S-ar părea, deci, că față de limba română, franceza arată o predicție mai mare pentru termeni „nemotivați”. Dacă, — înainte de a trece la alte exemple —, ne referim la cuvintele denumind aceleași noțiuni din limba germană, vom observa că aceasta este într-o măsură și mai mare, decît romîna, predispusă pentru folosirea cuvintelor „motivate”: germ. *Fingerhut* („degetar”) înseamnă propriu-zis „pălăria degetului”, iar *Handschuh* („mănușă”), „pantoful mîinii”; germ. *Maurer* „zidar” este derivat de la *Mauer* „zid” (și este deci analog ca formație cuvîntului romînesc). În legătură cu acest din urmă exemplu, trebuie observat că în limba franceză sînt unele cazuri cînd, chiar dacă se simte necesitatea formării unui derivat de la un cuvînt de bază, aceasta adesea nu este posibilă. Astfel, ca să folosim exemplul dat de Ullman, nici un adjectiv sau substantiv nu poate fi derivat de la cuvîntul *eau* „apă”: în locul acestora, sînt folosiți termeni savanți ca *aqueux*, *aquatique*, *aquifère* etc. pe care numai oamenii cu un anumit grad de cultură îi pot analiza. În acest caz în limba romînă derivarea se face normal: de la *apă* avem *apos*, *apătos*, *apăraie*, *apărie* etc. (E adevărat însă că pentru fr. *aquatique* limba romînă populară nu are un termen, noțiunea fiind exprimată cu sintagma *de apă* — despre un animal, de exemplu, — iar limba literară a preluat neologismul *acvatic* din franceză). Același fenomen se observă și în alte cazuri. Astfel în limba romînă avem de la *oraș* derivatele *orașean* și *orașenesc* față de franceză unde nu găsim derivate de la *ville*, acestea fiind înlocuite cu *citadin* sau *urbain*, iar pentru primul derivat romînesc citat franceza e nevoită să recurgă și la sintagma *habitant d'une ville*. La fel, față de rom. *biserică* — *bisericesc* în franceză există numai perechea *église* — *ecclésiastique*; cf. rom. *săptămînă* — *săptămînal*, față de fr. *semaine* — *hebdomadaire*. Este interesant că limba germană se apropie mai mult de romînă în această privință: cf. *Woche* — *wöchentlich*, *Wasser* — *wässrig*, *Kirche* — *kirchlich* etc.

Tot în legătură cu problema termenilor „motivați” și „nemotivați” trebuie arătat că spre deosebire de limba franceză, romîna posedă o serie foarte bogată de verbe de origine nominală la care „motivarea” este evidentă: cf. *sticli* — *sticlă*, *pietru* — *piatră*, *ierna* — *iarnă*, *copilări* — *copil* etc.

Unor asemenea grupuri le corespund în franceză de multe ori perechi nelegate din punct de vedere etimologic: cf. fr. *lucir* sau *briller* — *verre*, *paver* — *pierre*, *hiberner* — *hiver* (pentru a *copilări*, franceza nu are un verb derivat de la *enfant*, ci folosește sintagma *passer (son) enfance...*)¹.

O altă deosebire care distinge limba noastră de limba franceză pe linia așa-numiților termeni motivați este marcată de numărul relativ redus de onomatopee în franceză. E suficient să consultăm dicționarul analogic al lui Paul Robert ca să constatăm la cuvântul *onomatopée* că totalul acestora (deși sînt menționate numai cele mai importante) se ridică la numărul de 60, față de numeroasele onomatopee existente în limba română (în studiul lui S. Pușcariu, *Les onomatopées dans la langue roumaine*, în „*Etudes de linguistique roumaine*”, Cluj-București, 1937, p. 319—351, sînt discutate peste 200 de cuvinte onomatopeice).

II. Examinînd problema cuvintelor numite de Ullman „specifice” și „generice”, observăm că în ceea ce privește verbele, există din acest punct de vedere o oarecare asemănare între limba română și franceză, amîndouă deosebindu-se net de limba germană. Se știe că aceasta din urmă folosește o serie întregă de prefixe pentru a indica diferitele nuanțe ale unor verbe pe care romîna și franceza le exprimă, fie prin context, folosind același verb „generic”, fie prin cuvinte „specifice”. Astfel, față de germ. *hinkommen* și *herkommen* romîna folosește pe *a veni*, iar franceza pe *venir*; față de germ. *brechen* și *zerbrechen* (cu privire la sticlă etc.), în franceză există *casser*, iar în romînă *a sparge*. Uneori, ca și limba franceză, romîna întrebunțează un termen generic chiar și în cazul cînd acțiunea se poate exprima cu termeni specifici. Exemplul dat de Ullman pentru a ilustra deosebirea dintre franceză și germană este concludent și pentru romînă. E vorba de fr. *aller* și rom. *a merge*, care pentru a indica cu ce anume se face deplasarea sînt urmate cel mult de determinări, și care în limba germană sînt rediate prin trei termeni specifici (ca în limba rusă): *gehen* „a merge pe jos”, *reiten* „a merge călare” și *fahren* „a merge cu un vehicul”. Aceeași e situația și în cazul verbului romînesc *a pune* și al fr. *mettre* care corespund în limba germană, pentru indicarea sensurilor respective, lui *stellen*, „a pune, a așeza vertical”, lui *legen* „a pune, a așeza orizontal” (cf. și rus. ставить și класть).

Se pare totuși că romîna nu are același caracter ca franceza în privința frecvenței termenilor generici, căci în romînește folosim adesea termeni specifici în cazurile cînd franceza cunoaște de obicei un termen generic. De ex., fr. *voiture* e încă uzual în același timp pentru „căruță”, „trăsură”, „vagon” și „automobil”; franceza folosește același cuvînt pentru rom. *a iubi* și *a plăcea* *j'aime ma femme*, *j'aime mes enfants*, *j'aime à fumer*. Ca și romîna, germana folosește în acest caz două cuvinte deosebite: *ich liebe meine Frau* și *ich liebe meine Kinder*, dar *ich rauche gerne*.

¹ Folosirea redusă a sufixelor în limba franceză, în special a sufixelor diminutive, este apreciată de unii autori ca o manifestare a caracterului mai analitic al acestei limbi, în comparație cu romîna. Vezi H. Jacquier, *Noțiunea de „limbă analitică” și problema valorii tipurilor de limbi* în „Buletinul Universităților «V. Babeș» și «Bolyai»”, Cluj, Seria Științe sociale, vol. I, nr. 1—2, 1956, p. 268—269.

Iar limba italiană are trei termeni specifici: *amo mia moglie, voglio bene ai miei ragazzi, mi piace fumare*¹.

III. Procedeele lingvistice pentru exprimarea unor stări afective pot fi de natură fonetică, lexicală sau sintactică. Cele fonetice sînt realizate de obicei cu ajutorul așa-numitelor „variante stilistice” ale cuvintelor cărora Trubetzkoi le consacră o ramură a fonologiei denumită „fono-stilistică”. Aceste variante el le consideră totuși foneme deoarece imprimă cuvintelor respective o anumită nuanță semantică, deși nu disting două sensuri ca fonemele propriu-zise. Fenomenul este cunoscut în egală măsură atît în romînă cît și în franceză. Aici trebuie discutată și problema accentului afectiv care în franceză, ca și în romînă, nu mai coincide de obicei cu accentul tonic² (cf. rom. *îngrozitor!*, *fiorôs!*, *sărăcul!*; fr. *miserable!*, *épouvantable!* etc.). În limba germană accentul afectiv nu diferă de cel tonic, ci devine doar mai puternic: cf. *entsetzlich!* *grauenhaft!* Desigur în acest domeniu primează aprecierile subiective și nuanța afectivă din momentul exprimării căci se poate accentua și: *entsetzlich!* Schimbarea locului accentului ca procedeu pentru exprimarea nuanțelor emotive se întîmplă mai frecvent în limbile cu accent fix, ca în franceză.

Pe plan lexical (exceptînd problema interjecțiilor), funcțiunea afectivă a limbii romîne este realizată de obicei cu ajutorul sufixelor. În această privință limba romînă se deosebește de franceză, care necunoscînd acest procedeu, recurge la epitete speciale.

Pentru a exprima diferite nuanțe afective, italiana are posibilități aproape nelimitate de a recurge la derivate, în timp ce în franceză acestea corespund unor sintagme, de ex.: *donnetta* — fr. *petite femme*; it. *donnina* sau *donnettina* — fr. *une petite femme gracieuse*; it. *donnicciuola* — fr. *femme niaise* etc. etc.³. E interesant că această observație, ca multe altele, nu este valabilă decît pe plan sincron, deoarece în franceza veche mai există încă posibilitatea derivării cu sufixe în asemenea cazuri. Leo Spitzer citează, de exemplu, pe *hommet*, *hommeau*, *hommelet* față de sintagma actuală *petit bout d'homme*⁴.

Un bun exemplu de felul cum sintaxa poate contribui la exprimarea stărilor afective este topica adjectivului în franceza modernă. Plasate după substantiv, adjectivul are sens pur intelectual, dar înaintea substantivului ele exprimă starea afectivă a vorbitorului. Ex.: *C'est une nouvelle importante!* — *c'est une importante nouvelle!* Și romîna poate face uz de acest procedeu: cf. deosebirea dintre *e o veste mare* — *e o mare veste*⁵. Trebuie să precizăm însă că în romînește nu orice adjectiv pus înaintea unui substantiv poate imprima o valoare afectivă, căci depinde și de faptul dacă termenul respectiv este apt prin conținutul său să impresioneze sen-

¹ Vezi alte precizări de natura aceasta, în privința limbii italiene, la W. v. Wartburg, *La posizione della lingua italiana nel mondo neolatino*, Leipzig, 1936, p. 39.

² Iorgu Iordan, *Stilistica limbii romîne*, București, 1944, p. 18.

³ Vezi W. v. Wartburg, *La posizione della lingua italiana nel mondo neolatino*, p. 8.

⁴ Leo Spitzer, *Sobre un nuevo método de tipología lingüística*, în „Anales del Instituto de Lingüística”, II, 1942, Mendoza, 1944, p. 117.

⁵ Vezi și A. Graur, *Place de l'adjectif en roumain*, în „Bulletin linguistique”, VIII (1940), p. 237—240.

sibilitatea noastră. Cf. *este un mare om!* față de *este un cunoscut pictor*¹. Apoi, afectivitatea se poate exprima în unele cazuri și cu ajutorul topicii directe². Limbile în care locul adjectivului față de substantiv e fix, cum se întâmplă în germană, nu pot folosi un asemenea procedeu.

IV. Se știe că sinonime propriu-zise nu există de fapt. Doi termeni care la prima vedere par a fi identici ca sens se deosebesc printr-o serie întreagă de nuanțe adesea imperceptibile dar totuși existente. Unele limbi au două sau chiar trei serii de sinonime. Printre acestea se numără și limba română. Iată o serie formată, ca în cele mai multe limbi, dintr-un cuvânt moștenit și un cuvânt de origine savantă: *hrănitor* — *nutritiv*, *putregai* — *putrefacție*, *orbire* — *cecitate*, care corespund fr. *nourrissant* — *nutritif*, *pourriture* — *putréfaction*, *aveuglement* — *écité*. Româna cunoaște și alte serii: mai întâi cea în care ambele cuvinte sînt de origine latină, de ex.: *vechi* și *bătrîn* (e adevărat, în cazul termenilor citați sfera sensurilor este numai parțial aceeași); apoi seria sinonimelor formată dintr-un cuvânt de origine latină și unul de origine slavă, de ex. *timp* și *vreme*, *cuteza* și *îndrăzni*; în sfîrșit, seria de tipul *asuda* (latin moștenit), *năduși* (de origine slavă) și *transpira* (neologic), sau *timp* (de origine latină), *vreme* (de origine slavă) și *epocă* (neologic).

Un mare interes pentru semantica descriptivă îl are, după Ullman, distribuția sinonimelor în vocabular și concentrarea lor în anumite sfere ale gândirii. O asemenea concentrare reflectă, se pare, importanța dată de comunitatea vorbitorilor unor asemenea sfere. Se știe însă că mulțimea sinonimelor mai poate reflecta și diversificarea dialectală — ne referim la anumiți termeni denumind obiecte specific rurale³.

V. Deși adesea nu există o limită clară și precisă de demarcație între unele nuanțe ale aceluiași sens și chiar între mai multe sensuri ale aceluiași cuvînt, se poate vorbi totuși de anumite tendințe ale polisemiei, caracteristice pentru fiecare sistem lingvistic. Ele sînt strîns legate de structura internă a fiecărei limbi în parte. Astfel, polisemia va fi direct proporțională cu periferința unei limbi pentru cuvînte „nemotivate”, cu sărăcia ei în derivate și cu lipsa termenilor specifici. Acesta este cazul francezei care preferă să dea un sens nou unui cuvînt vechi decît să formeze un cuvînt nou. După cum am văzut, ea se mulțumește cu un termen general lăsînd contextul să specifice accepția particulară a cuvîntului. Oricine deschide un dicționar al limbii franceze și unul al limbii germane va vedea, fără să urmărească atent corpul articolelor, deosebirea mare care există în ceea ce privește, pe de o parte, numărul cuvintelor-titlu pe o pagină, și extinderea lexicografică a fiecărui cuvînt, pe de altă parte. Putem afirma din nou că limba română ocupă o poziție intermediară între germană și franceză⁴.

¹ Vezi Iorgu Iordan, *Stilistica limbii romine*, p. 234.

² Pentru problema valorii afective a topicii directe în limba română, vezi E. Cîmpeanu, *Topică „obiectivă” cu valoare „subiectivă”*, în „Cercetări de lingvistică” II (1957), p. 219 — 238.

³ Pentru unele aspecte ale acestei probleme, vezi V. Breban și I. Stan, *Raporturi lexicale între limba literară și graiurile regionale*, în „Cercetări de lingvistică” II (1957), p. 181 — 191.

⁴ Ni se pare cu totul îndreptățită afirmația prof. H. Jacquier după care „limba română are o antipatie față de polisemie, în care ea vede un dușman al clarității și al preciziei”. (Vezi studiul „Greșeli” de franceză în românește, în „Cercetări de lingvistică” IV (1959), p. 80).

Deoarece limba este în primul rând instrument de comunicare ea luptă mereu pentru claritate. „Contradicția” dintre tendința spre claritate și cea spre polisemie, limba caută să o rezolve prin diverse mijloace interne. Prima sursă care ajută limbii să rezolve echivocurile semantice este fără îndoială contextul¹. În multe limbi genul gramatical ajută la menținerea clarității. Îl folosește atât franceza, de ex. *le voile* „văl” și *la voile* „pânza de corabie” cât și germana, de ex. *Der Band* „volum” și *das Band* „panglică” și „legătură, relație”. În românește nu avem de obicei decât cazul substantivelor care pot fi masculine și neutre, dar distincția dintre acestea devine vizibilă numai la plural. De ex. rom. *cap-capi* |*cap-capete*| *cap-capuri* ; *corn -corni* |*corn -cornuri*| *corn-coarne*.

Și ordinea cuvintelor poate împiedica uneori ambiguitatea semantică : fr. un *pauvre homme* nu e tot una cu un *homme pauvre*, iar în românește nu e tot una *săracul meu prieten* cu *prietenul meu sărac*.

Limbile fără ortografie fonetică folosesc și deosebirile grafice pentru evitarea echivocurilor polisemantice. Acesta este deci cazul francezei și al altor limbi (în primul rând engleza), dar nu al limbii noastre.

VI. Factorii omonimiei, după cum spune Ullman, sînt clari și preciși fiindcă sînt inerenți structurii fonologice a fiecărei limbi. Printre altele este evident că o limbă, cu cît are cuvinte mai scurte, cu atît e mai bogată în omonime. De aceea nu e de mirare că în franceză omonimia e atît de frecventă : de ex. fr. *ver* „vierme”, *verre* „sticlă”, *vert* „verde”, *vair* „blanș de vererită”, *vers* „vers”, *vers* (prep.) „cătore”². Și desigur, se poate afirma și invers că, cu cît media cuvintelor lungi dintr-o limbă este mai mare, cu atît numărul omonimelor este mai mic. Aceasta e situația în germană. Pe cît ne putem da seama dintr-o comparație sumară, limba noastră ocupă și în această privință o poziție aparte între franceză și germană.

Modul de evitare a echivocurilor omonimice este aproape același ca în cazul polisemiei, totuși unele sînt mijloacele folosite cu predilecție de limbile cu grafia nefonetică (amintim exemplul citat mai sus din limba franceză) și altele sînt posibilitățile folosite în cazul celorlalte limbi. În limba română se folosește, ca și în cazul polisemiei, diferențierea morfologică prin plurale deosebite ceea ce provoacă uneori și o diferențiere de gen. În cele mai multe cazuri însă limba noastră se apără de echivocuri prin context. Acest procedeu este important mai ales în ceea ce privește omonimele total deosebite (cum sînt cele menționate mai sus).

Față de celelalte limbi invocate pînă acum e de remarcat deci că limba română folosește mult pluralul ca mijloc de distincție în polisemie și omonimie, dar mult mai puțin genul.

¹ În problema raporturilor lingvistice și psihologice dintre limbă și context, vezi Tatiana Slama-Cazacu, *Limbaj și context. Problema limbajului în concepția exprimării și a interpretării prin organizări contextuale*, București, 1959, (în special cap. IV, p. 288—307).

² Sînt cunoscute numeroasele și importante modificări suferite de limba franceză datorită omonimiei. Cităm aici numai o singură lucrare dintre variatele studii consacrate acestei probleme de către Jules Gilliéron : *Généalogie des mots qui désignent l'abeille, d'après l'Atlas linguistique de la France*, Paris, 1918 ; pentru problema omonimiei pe plan lingvistic, în general, vezi Iorgu Iordan, *Lingvistica romanică. Evoluție. Curente. Metode*, București, 1962, p. 162—172, *passim*.

Toleranța mai mare sau mai mică față de neajunsul pe care-l prezintă omonimia și polisemia pentru claritatea limbii poate fi înregistrată de obicei abia retrospectiv. Pentru aceasta, ne sînt de mare folos atlasele lingvistice. Amintim în această privință cunoscutele exemple ale cuvintelor romînești *păcurar* și *cioban*¹ și ale termenilor francezi derivați din lat. *gallus* și *cattus*².

Ullman arată că în studierea cauzelor dispariției cuvintelor datorită omonimiei, care se impune să fie făcută și comparativ, trebuie să se țină seama și de cazurile cînd unul dintre cuvinte are un sens care imprimă o nuanță peiorativă și celuilalt cuvînt.

VII. Importanța deosebită a rolului contextului în evitarea unor echivocuri constă, cum am văzut, în precizarea termenilor generici. De aceea, cu cît o limbă cuprinde mai mulți termeni specifici, concreți (ca germana, de exemplu), cu atît rolul contextului e mai mic.

În concluzie, limbile în care polisemia și omonimia sînt mai frecvente, și unde termenii generici predomină, sînt mai legate de context decît altele. Așadar, din faptele prezentate se poate afirma că autonomia semantică a cuvintelor limbii franceze este mult mai mică decît cea a limbii romîne, iar aceasta este mult mai mică decît cea a limbii germane.

*

Este de la sine înțeles că aspectele lexicale examinate mai sus — după Ullman — și încercarea de a caracteriza limba romînă față de limba franceză în lumina lor nu constituie decît o încercare de a pune la dispoziția cercetătorilor unele materiale interesînd tipologia lingvistică. Dusă pînă la capăt și bazată pe statistici amănunțite, cercetarea aceasta va permite desigur, între altele, o clasificare judicioasă după criterii structurale.

Dar caracterizarea lingvistică bazată pe structura limbilor nu poate fi concludentă și definitivă dacă nu este aplicată la istoria limbilor studiate³. În acest caz va trebui pentru limba romînă să se compare mai întîi stadiile din diferite epoci de evoluție, problemă care va fi abordată de viitorul *Tratat de istorie a limbii romîne*.

ВОПРОСЫ ЛИНГВИСТИЧЕСКОЙ ТИПОЛОГИИ. ЗАМЕТКИ О ЛЕКСИКЕ РУМЫНСКОГО ЯЗЫКА

РЕЗЮМЕ

Автор рассматривает ряд лексических и семантических явлений, характерных для румынского языка, в сравнении с соответствующими явлениями, наблюдаемыми во французском языке. Исходной точкой

¹ În dacoromînă, *păcurar* a fost înlocuit cu *cioban*, mai întîi în regiunile unde există terenuri petrolifere (vezi *ALR* I, chest. 1808, *ALR* II, serie nouă, vol. II, h. 394), pentru a se evita astfel confuzia cu omonimul său, derivat de la *păcură*.

² Se știe că dialectul bearnez (din sud-vestul Franței) nu mai păstrează subst. lat. *gallus* „cocoș” din cauza omonimiei cu *gat* „pisică” (< lat. *cattus*). Vezi J. Gilliéron et M. Riques, *Etudes de géographie linguistique d'après l'Atlas linguistique de la France*, Paris, 1912, p. 128

³ Cf. și St. Ullman, *Historical Semantics and the Structural of the Vocabulary*, în volumul omagial André Martinet, I, 1957, p. 289—303.

исследования является работа С. Ульмана *Descriptive Semantics and Linguistic Typology* («Word», IX, 1953, 3). Цель статьи — предоставить исследователям материал для типологической классификации румынского языка с лексико-семантической точки зрения.

На основании критериев, предлагаемых С. Ульманом, в статье подвергаются сравнительному рассмотрению следующие аспекты упомянутых двух языков: 1. Положение «мотивированных» и «немотивированных» слов; 2. Вопрос о «видовых» и «родовых» терминах; 3. Специальные средства выражения эмоциональных оттенков; 4. Способ организации и распределения синонимов; 5. Относительная частота явлений полисемии; 6. Относительная частота явлений омонимии; 7. Степень семантической автономии слов.

В результате разбора вышеупомянутых фактов у автора создается впечатление, что в румынском языке «стремление» к образованию «мотивированных» слов проявляется сильнее, чем во французском. Число румынских звукоподражательных слов больше, чем французских. Зато между данными двумя языками не существует, по-видимому, глубокой разницы с точки зрения «видовых» и «родовых» терминов, с точки зрения средств выражения эмоциональных оттенков и, наконец, с точки зрения распределения синонимов. Частота явлений полисемии и омонимии в большинстве случаев одинакова. В заключение можно сделать предварительный вывод о том, что семантическая автономия слов французского языка является все же значительно меньшей, чем слов румынского языка. Не надо, однако, упускать из виду, что в данной статье, посвященной положению в румынском языке, дается лишь общий очерк проблем, относящихся к весьма обширной области языковой типологии, которая должна быть проверена с помощью статистических данных на основе подробнейшего анализа.

Автор полагает, что если рассмотреть с точки зрения его замечаний все романские языки, можно в некоторой степени уточнить вопрос о положении румынского языка среди остальных романских языков. Для установления специфического облика румынского языка необходимо также сравнение его лексики с лексикой одного из славянских языков и с лексикой албанского языка. Но типологическая характеристика языков, основанная на их структуре, не может дать окончательных и в достаточной степени убедительных результатов, если ее не применить и к истории изучаемого языка (ср. и St. Ullman, *Historical Semantics and the Structural of the Vocabulary*, в сборнике, посвященном А. Мартине, I, 1957, стр. 289—303). При такой постановке вопроса обстоятельное изучение румынского языка потребует прежде всего сравнительного рассмотрения различных стадий его эволюции, что и будет осуществлено в будущем *Tratat de istorie a limbii române* (Трактат по истории румынского языка).

PROBLÈMES DE TYPOLOGIE LINGUISTIQUE. REMARQUES
RELATIVES AU LEXIQUE DE LA LANGUE ROUMAINE

RÉSUMÉ

L'auteur examine quelques faits lexicaux et sémantiques particuliers à la langue roumaine et les compare aux aspects correspondants de la langue française en partant de l'étude *Descriptive Semantics and Linguistic Typology* de St. Ullman (« Word », IX, 1953, n° 3), l'objet de son travail étant de mettre à la disposition des chercheurs un certain nombre de matériaux touchant la classification typologique du roumain au point de vue lexical et sémantique.

Cette étude comparative fondée sur les critères proposés par Ullman a trait aux aspects suivants : 1. situation des mots « motivés » et « non motivés » ; 2. problème des termes « spécifiques » et des termes « génériques » ; 3. procédés particuliers servant à exprimer les nuances émotives ; 4. mode d'organisation et de distribution des synonymes ; 5. fréquence relative de la polysémie ; 6. fréquence relative de l'homonymie ; 7. degré d'autonomie sémantique des mots.

L'analyse de ces faits semble indiquer que la langue roumaine a une prédilection plus marquée que le français pour les mots « motivés » et que les onomatopées sont plus nombreuses en roumain qu'en français. Il n'est sans doute pas possible d'établir une distinction nette entre les deux langues, touchant les termes « spécifiques » et « génériques », les procédés servant à exprimer les nuances affectives et la distribution des synonymes. La fréquence de la polysémie et de l'homonymie est, en général, la même. On peut néanmoins affirmer, à titre de conclusion provisoire, que l'autonomie sémantique des mots est sensiblement moindre en français qu'en roumain. L'auteur a d'ailleurs soin de souligner que dans une étude consacrée aux aspects de la langue roumaine il ne pouvait guère qu'ébaucher les problèmes relatifs à un domaine aussi vaste que la caractérisation des langues sous le rapport typologique et que ses conclusions demandent à être vérifiées par une analyse approfondie et à la lumière des données de la statistique.

Il considère pourtant qu'appliquées à l'ensemble des langues romanes ses observations sont susceptibles de fournir un certain nombre de précisions touchant la position du roumain parmi ces idiomes. Pour établir le profil spécifique de la langue roumaine, une comparaison avec le lexique de l'une des langues slaves, ainsi qu'avec celui de l'albanais est en outre indispensable. Mais une caractérisation linguistique fondée sur la structure des langues ne saurait être concluante et définitive si elle ne s'étend pas à l'histoire des langues (cf. aussi St. Ullman, *Historical Semantics and the Structural of the Vocabulary*, dans le volume consacré à André Martinet, I, 1957, pp. 289—303). Ceci demande, pour le roumain, une étude préalable de la langue aux différentes étapes de son évolution, étude qu'abordera le *Traité d'histoire de la langue roumaine* en cours d'élaboration.

LOCUL ADJECTIVULUI DEMONSTRATIV ÎN LIMBA ROMÂNĂ

DE

E. TĂNASE

Adjectivele demonstrative din limba română, întocmai ca și cele din italiană, spaniolă, franceză etc., sînt, după cum se știe, de origine latină. Mai mult, toate aceste demonstrative pornesc de la aceleași baze :

cf. lat. *iste* : rom. *ăst*, v. ital. *esto*, span. *este*, vfr. *ist* etc.
ecce + iste : rom. *acest*, ital. *questo*, span. *aqueste*, fr. *cet* etc.
ecce + ille : rom. *acel*, ital. *quello*, span. *aquel*, vfr. *icil* etc.

Dar, spre deosebire de limbile romanice în general, unde adjectivul demonstrativ se așază înaintea substantivului — cf. ital. *questa lettera*, *quello sguardo*, span. *este libro*, *aquella mujer*, fr. *cet enfant*, în limba română ele apar atît înaintea substantivului, cît și după el — cf. *acest om și omul acesta*, în *acea zi* și în *ziua aceea*.

Fenomenul romînesc nu e, desigur, o simplă curiozitate lipsită de semnificație. Pentru înțelegerea lui e însă necesar ca el să se cunoască sub toate aspectele sale : al vechimii și apoi al evoluției, în limba scrisă ; al întrebuițării în limba actuală, vorbită ; al repartiției celor două uzaje după natura (modul de exprimare al) textului ; eventual al factorilor care determină alegerea unei așezări sau pe a celeilalte etc.

Rezolvarea problemelor de mai sus necesită, precum se vede, un studiu comparativ pe de o parte, istoric pe de alta.

★

În limba latină clasică, pentru a privi lucrurile de la origine, adjectivul demonstrativ se întîlnește atît înaintea, cît și după substantiv :

cf. *Ad eas res conficiendas Orgetorix delegitur...* (C. I. Caesaris *Commentarii de bello gallico*, I, III). *Fuit, fuit ista quondam in hac republica virtus* (M. T. Cicero, *Oratio prima in L. Catilinam*, I, VI). *Idem ille*

populus... trecentas statuas Demetrio Phalereo decrevit (C. Nepotis De vita excellentium imperatorum, Miltiades, VI),

alături de :

Quamdiu etiam furor iste tuus nos eludet (Cicero, *In L. Catilinam*, I, I).
 Recognosce tandem mecum noctem illam superiorem... (id. *ibid.* I, IV);... a Themistocles collabefactus, *testula illa*, exitio decem annorum mulctatus est (C. Nepotis *De vita*, Aristides, I).

Cu toate acestea, locul obișnuit — iar când are valoare intensivă, locul obligatoriu — al adjectivului demonstrativ e înaintea substantivului pe care-l determină.

Așezarea demonstrativului după substantiv e, de obicei, efectul inversiunii operate în favoarea substantivului (pe care scriitorul vrea să-l pună în relief). Urmarea acestui fapt este disocierea grupului și dobândirea de către fiecare membru a unei independențe relative : *ille homo* = omul acela ; *homo ille* = omul pe care îl știi¹.

Fapt interesant de relevat : în textele despuiate de noi², pe lângă un foarte mare număr de adjective demonstrative așezate înaintea substantivului, n-am găsit la Caesar nici un demonstrativ postpus, la C. Nepos unul singur (cel citat), iar la Cicero cinci (ceea ce se explică prin caracterul emfatic al frazei ciceroniene din *Catilinare*).

O investigație făcută într-un text de latină vulgară, *Aetheriae peregrinatio ad loca sancta*³, ne-a permis să înregistrăm 36 de cazuri de antepunere a adjectivului demonstrativ (*hic* — 4, *is* — 9, *ille* — 7, *ipse* — 16) și 11 cazuri de postpunere (*ille* — 7, *ipse* — 4).

Putem deci conchide că în limba latină demonstrativul se așază în mod obișnuit înaintea substantivului ; pentru motive care nu-l privesc direct, demonstrativul poate apărea și după substantiv. El prezintă așadar o anumită mobilitate în ceea ce privește locul său față de cuvântul pe care-l determină.

★

Alta e situația în limbile romanice de vest. În adevăr, aci adjectivului demonstrativ i s-a asigurat un loc fix : înaintea substantivului.

Cel mai vechi text francez lasă deja să se vadă aceasta : „...si salvarai eo *cist* meon *fradre* Karlo?” (*Serm. de Strasbourg*). De asemenea în poemul epic „La Chanson de Roland” găsim : „Li empereres Carles de France dulce En *cest pais* nos est venuz confondre”⁴. Mai târziu : „Il n’y a raboulliere en tout mon corps où *cestuy vin* ne furette la soif”⁵. „— *Ces clauses*, bien entendues, se réduisent toutes à une seule”...⁶.

¹ V. J. Marouzeau, *L'ordre des mots dans la phrase latine*, Paris, 1922, p. 156 și urm.

² Caesar, *op. cit.*, C. I, cap. I—XII ; C. II, cap. I—XII ; C. Nepos, *op. cit.*, Miltiades, cap. I — VIII, Themistocles, cap. I — X, Aristides, cap. I — III ; M. T. Cicero, *op. cit.*, cap. I—VII.

³ V. C. H. Grandgent, *Introducción al latín vulgar*, traducción... por F. de B. Moll, Madrid, 1928, p. 295—300.

⁴ Ed. Bédier, v. 16—17.

⁵ Rabelais, *Gargantua*, Paris, 1955, Société des Belles Lettres, cap. V.

⁶ J. J. Rousseau, *Du contrat social*, Paris, 1927, E. Flammarion, C.I, cap. VI.

Și în sfârșit în secolul nostru : „...*cette annonce* créée sur le paysage limpide qu'ils fixent, comme un confus et ténébreux mirage”¹.

Și în limba italiană adjectivul demonstrativ apare tot numai înaintea substantivului : o arată toate textele, documentele de limbă, de la cele mai vechi pînă la cele de azi. Astfel la Dante : „Ah quanto, a dir qual era, è cosa dura, *Questa selva selvaggia ed aspra e forte*”²; „E *quel savio gentil, che tutto seppe, Disse per confortarmi...*”³; Machiavelli : „Concludo que *queste colonie* non costono, sono più fedeli, offendono meno”⁴. În veacul al XVIII-lea (Eleonora) : „*Questo tulipano* non risalta comme vorrei”⁵. Apoi : „*Quel ramo del lago di Como...* vien, quasi a tratto a ristringersi”⁶. Și azi : „Sarà funebre *questo secondo anniversario...*”⁷. „*Quella sera* il suo figliuolo e la nuora videro il loro bimbetto che giocava e raccontava i cocci della scodella”⁸.

Pentru vechea spaniolă am despuiat un număr de texte din partea antologică a cărții lui A. Zauner : *Altspanisches Elementarbuch*⁹. Printre cele 63 de adjective demonstrative culese (cf. *in achest mes* de decembre, p. 126, *est aniello*, p. 141 ; *en aquele crebanto*, p. 150 ; *de aquel grand peligro*, p. 163 etc.) n-am aflat nici un caz de postpunere. Și alte texte mai tîrzii prezintă adjectivul demonstrativ tot antepus : „Quien vido en *esta vida* cuerpo glorificado de ningun hombre como agora el mio?”¹⁰ — „Con quien hablas Lucrecia ? — Señora, con *aquella vieja* de la cuchillada”¹¹. „Con estas razones perdió el pobre caballero el juicio”¹². „... al cual, como entró por *aquellas montañas*, se le alegró el corazón, parenciendole *aquellos lugares* acomodados para las aventuras que buscaba”¹³. În veacul al XIX-lea : „Mujer, *ese pañuelo* que llevas a la cabeza está ya hecho una criba”¹⁴. „Lo que yo misma reí, y saltó y brinqué en *aquel campo*”¹⁵. Azi : „Garabato acogia con resignacion *estas amenazas*”¹⁶. Și cu toate acestea, Meyer-Lübke dă în a sa *Grammaire des langues romanes*, III, p. 825, cîteva exemple în care adjectivul demonstrativ urmează după substantiv (cf. „Aún podrá ser que me deparase la *aventura aquella* de Amadis” (*Don Quijote*, I, 18), iar mai aproape de vremea noastră : „Acabó V. Padre ?

¹ H. Barbusse, *Le Feu*, Moscou, 1953, Editions en Langues Etrangères, p. 1.

² Dante Alighieri, *La divina commedia*, Firenze, 1907, ed. G. Barbiera, Dell'Inferno, c. 1, v. 4—5.

³ Idem, *ibidem*, c. VII, v., 3—4.

⁴ *Il Principe*, Firenze, 1931, ed. F. Le Monnier, cap. III, p. 32.

⁵ C. Goldoni, *Scelta di commedie*, Firenze, 1921, ed. E. Masi, *Il cavaliere e la dama*, act. I, scena 1, p. 13.

⁶ Al. Manzoni, *Tutte le opere*, Firenze, 1929, ed. G. Lesca, *I promessi sposi*, cap. I, p. 443.

⁷ G. D'Annunzio, *I Romanzi della Rosa*, Milano, 1940, ed. Mondadori, *Trionfo della morte*, p. 663.

⁸ G. Pascoli, *Fior da fiore*, Milano, 1936, ed. Mondadori, p. 6.

⁹ Heidelberg, 1921, ed. II, Carl Winter's Universitaetsbuchhandlung.

¹⁰ F. de Rojas, *La Celestina*, Valencia (f.a.), ed. Prometeo, p. 18.

¹¹ Idem, *ibid.*, p. 61.

¹² Cervantes, *Don Quijote*, Barcelona, 1931, ed. Sopena, p. 46.

¹³ Idem, *ibid.*, p. 190.

¹⁴ Trueba, *Cuentos populares*, Toulouse — Paris, (f.a.), ed. XIV, Privat - Didier, p. 30.

¹⁵ Idem, *ibid.*, p. 32.

¹⁶ V. Blasco-Ibañez, *Sangre y arena*, Valencia (f.a.), ed. Prometeo, p. 20.

preguntaron los *desalmados aquellos*” (Caballero, *Cuentos*, 18) etc.). Cazurile acestea sînt desigur rare, sporadice chiar, dar ele nu arată mai puțin puțină postpuneri adjectivului demonstrativ în limba spaniolă (reziduu al uzajului latin, sau o dezvoltare internă a limbii?)¹.

★

În ceea ce privește limba română de azi, se poate constata o libertate tot atît de mare, sau poate și mai mare decît în limba latină, în așezarea adjectivului demonstrativ înainte sau după substantivul pe care-l determină: *acest om* și *omul acesta*; *acea casă* și *casa aceea*.

A fost însă totdeauna așa?

Cercetarea documentelor de limbă ne poate da singură răspunsul.

În cel mai vechi text de limbă românească păstrat, *Scrisoarea lui Neacșu* (1521), apar trei adjective demonstrative, și toate trei precedînd substantivul pe lângă care stau:

„au trecut *acele corăbii*”; „cum vor trece *acele corăbii*”; și „*aceste cuvinte* să ții domnia ta la tine”². Ceea ce reprezintă procentual: 100% antepunere a adjectivului.

Alte texte, tot din veacul al XVI-lea, arată o situație asemănătoare. Astfel diversele documente strînse de B. P. Hasdeu în *Cuvente den bătrâni*, t. I., *IV Limba română vorbită între 1550—1600*, prezintă următoarele fapte: în cele șaisprezece „acte” (II—XVII), demonstrativul apare de 35 de ori, din care de 34 de ori înainte: cf. *acesta sfântă ps|altire|*, *acesta vornic* (II); *acel țigan*, *aceștii boerii* (VI); *ac’a moșie* (IX), *într-acei bani* (XII) etc. și o singură dată după substantiv: *ocina ac’asta*, după un precedent: *ac’astă ocină* (XII)³. Procente: înainte, 97%, după, 3%.

Scrisorile strînse de acad. Al. Rosetti în *Lettres roumaines de la fin du XVIe et du début du XVIIe siècles tirées des Archives de Bistritza*, arată și ele o stare de fapte mai mult decît asemănătoare. Cele șapte scrisori din secolul XVI prezintă 13 cazuri de întrebuițare a demonstrativului: *acei munți* (1), *într-aceia parte* (2), *acele izvoare* (4), *acelui nemț mare* (5), *aiasta scrisoare* (7) etc., care se află antepus în procent de sută la sută.

Avînd în vedere datele de mai sus, se poate spune că în secolul al XVI-lea, ca regulă generală, adjectivul demonstrativ se așază înaintea substantivului pe care îl determină (50 de cazuri de antepunere, față de 1 caz de postpunere — procente 98% față de 2%, așadar o situație asemănătoare cu cea din limbile romanice din apus. Să mai observăm că textele despuiate de noi reprezintă toate documente de limbă curentă, nu literară).

¹ Am urmărit așezarea adjectivului demonstrativ și într-un număr de texte provenșale aflate în manualul lui E. Portal; *Grammatica Provenzale*, Milano, Hoepli, 1914. Am găsit și aici adjectivele demonstrative tot numai antepuse (cf. *aqueu mariage*, p. 165; *aqueu pais*, p. 168 etc.).

La fel în *Grammatica della lingua catalana* a lui G. Frisoni, Milano, Hoepli, 1912 (cf. *Yofaré aquella visita un altra ora*, p. 153; *Temo que tota aquesta historia! causi un disgust*, p. 53; *aquell formidable moviment*, p. 53 etc.).

² În „la locul ceta strîmtul”, „ceta” e articol adjectival.

³ Demonstrativul de apropiere apare de 28 de ori, cel de depărtare de 7 ori. Să mai notăm că alături de formele *acest*, *această*, *acei*, înaintea substantivului mai apar și formele întărite: *acesta* (vornic) (I), *ac’asta* (moșia) (XI), la *ac’asta* (tocmeală) (XVII).

Pentru secolul al XVII-lea am studiat în continuare Scrisorile de la Bistrița — dintre anii 1600 și 1631. Într-un număr de nouă documente (10, 11, 15, 17, 25, 30, 35, 38, 43), am găsit 28 de adjective demonstrative, toate antepuse.

Am cercetat și un număr de 20 de pagini (58—67 și 101—110) din *Letopisețul Țării Moldovei* al lui Grigore Ureche¹. Am înregistrat în ele un total de 64 de adjective demonstrative, din care 62 așezate înaintea substantivului: *acest letopiseș* (58), *acesta Albrihtu* (105), *această însemnare* (59), *într-aceia zi* (102), *acei tâlhari* (63), *pe acele vremi* (106) etc. și numai două demonstrative după substantiv: *au gonit fiara aceia* (60), *au nemerit locul acesta* (65). Dacă pentru exemplul dintii (p. 60) nici un semn exterior nu arată motivul postpunerii demonstrativului, pentru cel de-al doilea cauza este, evident, simetria armonică a frazei. Cf. „*Într-acei păstori*, ce au nemeritu locul acela...”². Procentaj: înainte, 97%, după, 3%.

În prefața *Noului Testament de la Bălgrad* (1648), adjectivul demonstrativ se întrebuițează de 11 ori, din care de 9 ori antepus: *acest Testament*, *această sfântă carte*, *cețitorii ceștii cărți*, *într-acelu cap* etc. și de 2 ori postpus: *...că banii aceia sînt buni, și cuvintele acelea sînt bune*³. Procentaj: înainte 82%, după 18%.

Am mai urmărit locul adjectivului demonstrativ în alte două scrieri din același secol: M. Costin: *Letopisețul Țării Moldovei*⁴ (p. 31—34, 111—115, 219—224) și *De neamul moldovenilor*⁵ (241—244). Într-un total de 16 pagini, adjectivul demonstrativ antepus apare de 55 de ori, iar postpus de 9 ori: *pacea aceasta*, *în anul acela*, *hrana aceie* (*Letopiseș*, p. 113, 221, 224), *începutul țărilor acelora*, *osteneala aceasta* (241), *sol țării aceștia* (*De neamul moldovenilor*, p. 241, 242, 243), unde postpunerea demonstrativului pare că dă frazei mai multă greutate (cf. de altfel și cuvintele puse în relief: *pacea*, *hrana*, *țările*, *osteneala* etc.). Procentaje: înainte, 80%, după, 20%.

Făcînd media întrebuițărilor adjectivului demonstrativ în textele din veacul al XVII-lea pe care le-am despuiat, constatăm că el se află antepus în 92% din cazuri și postpus în 8%. Aceasta arată un oarecare progres în dezvoltarea fenomenului postpunerii demonstrativului, dar uzul, în general, rămîne și pentru acel secol tot antepunerea.

Pentru secolul al XVIII-lea am făcut investigații în trei opere cu caracter literar și mai ales istoric: D. Cantemir: *Istoria ieroglică*⁶

¹ Ed. îngrijită de P. P. Panaitescu, București, 1955, E.S.P.L.A.

² Demonstrativul de apropiere de 50 de ori, cel de depărtare de 16 ori. De notat și aici întrebuițarea formelor întărite înaintea substantivului: *acesta nume* (60), *acesta chip* (62, 65), *acesta semnu* (66), *acesta lucru* (67); *aceasta poveste* (64), *aceia apă* (60).

³ E de relevat natura particulară a acestor două demonstrative: ele au mai degrabă funcție de pronume decît de adjective demonstrative. Într-adevăr, sensul celor două propozițiuni este: că în ce privește *banii*, *aceia sînt buni care...*, și mai ales *cuvintele*, *acelea sînt bune care...*

⁴ București, 1958, E.S.P.L.A. (Îngrijită de E. Boldan).

⁵ București, 1956, Editura tineretului.

⁶ *Operele principelui Demetriu Cantemir* publicate de Academia Română, București, 1883, t. VI.

(p. 25 — 29 și 180—184), și *Hronicul vechimei a Romano-Moldo-Vlahilor*¹ (p. 303—305 și 456—458) apoi I. Neculce : *Letopisețul Țării Moldovei*² *Predoslovie* (p. 103 — 104), *O samă de cuvinte* (p. 105—109) și *Letopisețul* (cap. XII, p. 191—195).

În paginile cercetate din D. Cantemir, numărul adjectivelor demonstrative este de 54, din care 34 stau înaintea substantivului, ca de pildă *într-acest'a chip, aciasta sentenția, acé adunare, acéle jigăni* (*Ist.* p. 25, 29, 27, 26) etc., iar 20 de demonstrative, după substantiv, precum : *prin tot cursul vremii acei'a, cuventul poruncei acești'a, întrebaré aciast'a* (*Ist.* p. 25, 28, 29) etc. (E interesant de relevat că dacă în fiecare text aparte demonstrativul antepus e mai frecvent decât cel postpus, în paginile 456—458 raportul între antepunere și postpunere e cu totul invers : 2 față de 11 cazuri.) Procentaje pentru demonstrativele din D. Cantemir : 63% înainte, 37% după substantiv, fapt care arată un mare progres al postpunerii.

În textele din I. Neculce numărul adjectivelor demonstrative întilnite e de 33, toate fiind antepuse. Acest uz e mai mult decât curios.

Pe lângă genul de opere mai sus prezentate, am cercetat și două lucrări cu caracter popular, datînd ambele de la sfîrșitul secolului al XVIII-lea (e vorba de textele ce ni s-au păstrat) : *Alexandria*³ și *Esopia*⁴. În primul din aceste romane populare, într-un număr de 75 de pagini (120—195) am înregistrat 38 de adjective demonstrative, din care 36 înaintea substantivului : *într-acest ostrov* (130), *această lume* (189), *într-acele ceas* (157), *dîntr-aceia țară* (129) etc. și 2 după substantiv : *în ziua aceia* (126), *eu sînt omul acela ce...* (159)⁵. Procentaje : înainte, 95%, după substantiv, 5%, așadar pe linia secolului precedent și mai aproape de I. Neculce decât de D. Cantemir.

Cealaltă operă, *Esopia*, prezintă în 50 de pagini (106—155), un număr de 14 adjective înaintea substantivului : *acest loc* (149), *aceasta boală* (115), *la acel stăpîn* (131), *într-aceia vreme* (130), *acele minciuni* (132) și 4 după substantiv : *lucrul acela* (113), *lucrul acesta* (115), *dobitoacele acelea* (118), *omul acela* (120)⁶. Procentaje : înainte, 78%, după substantiv, 22%, date care întăresc, de astă dată, faptele constatate la D. Cantemir, restabilind astfel echilibrul pentru textele secolului al XIX-lea.

Făcînd sumarul întrebunțărilor adjectivului demonstrativ în operele cercetate din veacul al XVIII-lea găsim :

	în	înainte	după
D. Cantemir		63%	37%
I. Neculce		100%	—
Alexandria		95%	5%
Esopia		78%	22%

¹ Aceeași ediție ca și *Istoria ieroglifică*, dar t. VIII, publicat de Gr. Tocilescu, București, 1901.

² București, 1955, E.S.P.L.A.

³ București, 1956, Biblioteca pentru toți.

⁴ București, 1956, Editura de Stat, Biblioteca pentru toți (Îngrijită de I. C. Chițimia).

⁵ Demonstrativul de apropiere de 14 ori, demonstrativul de depărtare de 24 de ori.

⁶ Să se observe aci, ca și în *Alexandria*, destul de rara întrebunțare a adjectivului demonstrativ față de textele literare „culte”.

Ceea ce reprezintă deci un nou progres, inegal pe parcurs, dar nu mai puțin real, al postpunerii demonstrativului, locul lui obișnuit rămânând însă tot înaintea substantivului.

Ca o urmare a dezvoltării postpunerii adjectivului demonstrativ, în limba vorbită mai ales, pentru veacul al XIX-lea se impune să facem o deosebire între scriitorii care scriu o limbă literară în sensul strict al noțiunii, și aceia care folosesc limba de toate zilele, familiară, populară chiar. În grupa celor dintâi am făcut investigații la C. Golescu, *Însemnare a călătoriei mele*¹ (p. 9—12, 36—40 și 133—137), I. Heliade Rădulescu, *Scrieri politice, sociale și lingvistice*² (p. 5—9, 127—131, 208—212), N. Bălcescu, *Românii supt Mihai-Voievod Viteazul*, c. II³ (p. 149—158), Al. Russo, *Cîntarea Romîniei*⁴ (p. 15—24, 31—40, 45—48) și I. Ghica, *Scrisori către V. Alecsandri*⁵ (p. 56—60, 72—76, 154—158).

Numărul total al adjectivelor demonstrative întîlnite în textele mai sus indicate este de 136, din care 126 = 93% înaintea substantivului, și numai 10 = 7% după substantiv (ceea ce arată un pas înapoi față de realitățile secolului trecut). La cele două extremități se află C. Golescu cu 100% antepunere a demonstrativului și I. Ghica cu 82% antepunere și 18% postpunere, la mijloc stau I. Heliade Rădulescu și Al. Russo cu cîte 90% antepunere și 10% postpunere (N. Bălcescu are 94%, față de 6%).

În legătură cu aceste fapte subliniem procentul ridicat al cazurilor de antepunere a adjectivului demonstrativ în operele cu un susținut limbaj istorico-literar (Bălcescu și Russo); relevăm apoi procentul de 100% al antepunerii adjectivului demonstrativ la C. Golescu, deși e vorba de o simplă relatare de călătorie, dar de numai 82% în scrierile lui Ghica.

În grupa a doua a scriitorilor din secolul al XIX-lea am încadrat pe A. Pann, I. Negruzzi, V. Alecsandri, I. L. Caragiale și I. Creangă.

Cu toate că textele despuiate din A. Pann: *Povestea Vorbei* și *Nastratin Hogaș*⁶ (p. 26—30, 72—76, 79—82, 91—95, 101—109) sînt în versuri, iar cele ale lui I. Negruzzi: *Cum am învățat romînește* (p. 27—36) și *Negru pe alb* (156—167)⁷ sînt în proză, raportul dintre antepunere și postpunere la cei doi scriitori e aproape același: 71% și 67% față de 29% și 33%.

Pentru V. Alecsandri ne-am adresat *Teatrului său*⁸ (*Clevetici ultra-demagogul* (18—22), *Sandru Napoila ultra-retrogradul* (23—27), *Cucoana Chirița* (43—49), *Barbu Lăutarul* (50—55) și *Crai Nou* (140—173)). În cele 57 de pagini, adjectivul demonstrativ apare de 29 de ori, din care de 16 ori înaintea substantivului: *acest budget* (121), *această cestiune* (21), *acelui ilot* (91), *ist cîntic* (263), *astă-noapte* (143) etc. și de 13 ori după substantiv; *legea asta nouă* (23), *vorba ceea* (24), *în hainele astea* (157),

¹ București, 1911, Biblioteca populară „Socec et Co”, nr. 108—110.

² Craiova, 1942, Clasicii romîni comentați, ed. C. Baiculescu, Scrisul Românesc.

³ *Scrieri alese*, București, 1955, Editura de Stat, Biblioteca pentru toți.

⁴ București, 1957, Ed. tineretului.

⁵ București (f.a.), Ed. Librăria Leon Alcalay, Biblioteca pentru toți, nr. 224—231.

⁶ București, 1922, Ed. Librăria H. Steinberg și fiu.

⁷ *Opere alese*, București, 1955, Editura de Stat, Biblioteca pentru toți.

⁸ București, 1903—1908, Ed. Minerva, Biblioteca Scriitorilor Romîni.

hoțul ista (170)¹. În procente : înainte, 55 %, după substantiv, 45 %, așadar cele două uzuri aproape se echivalează ca număr de întrebunțări.

I. L. Caragiale prezintă o situație și mai concludentă. În cele 54 de pagini cercetate de noi din *Momente și schițe*² (p. 36—49, 104—110, 174—179, 208—214, 277—294), demonstrativul stă înaintea substantivului de 11 ori, iar după substantiv, de 13 ori (*oții ăștia* (282), *în zilele astea* (285), *vorba aia* (285), *scrisorile alea*, (291)³; în procente : 46 %, înaintea substantivului, și 54 %, după el. E un moment crucial, am putea spune, deoarece e pentru întâia oară că postpunerea demonstrativului prevalează.

În sfârșit, din I. Creangă am cercetat *Povestirile*⁴ (p. 201—264) și *Amintirile din copilărie*⁵ (p. 7—32).

Vom privi ceva mai îndeaproape situația din prima operă citată.

În povestirea *Moș Nechifor Coțcariul* (p. 201—221) adjectivul demonstrativ se întilnește de 22 de ori, din care o dată înaintea substantivului, și de 21 de ori după substantiv. (De notat : din cele 21 de cazuri, adjectivul demonstrativ apare de 4 ori în gura autorului și de 17 în a personajelor). În *Ioan Roată și Unirea* (221—226), demonstrativul e întrebunțat o dată înainte : *la facerea acestui măreț și nobil act național* (tonul „istoric” și oarecum solemn — cf. cuvintele : măreț, nobil, act național, a determinat desigur pe autor să dea adjectivului demonstrativ un „loc ales” — înaintea substantivului; a se observa și forma plină : *acestui*), și de 3 ori după substantiv : *țara aceasta* (223), *treaba asta* (222), *vremea aceea* (223).

Și în *Popa Duhu* (226—232) tonul părăsește comunul. Așa se face, desigur, că întilnim aci de 4 ori adjectivul demonstrativ antepus și o dată postpus. (Din cele 4 cazuri de antepunere, o dată demonstrativul apare în versuri : *Ruinata cetățuie ce acopere-acel munte* (227) altă dată într-un fragment de predică : „*Această floare [rușinea] a început a dispărea din grădinile și țarinile noastre*” (228).

În *Ioan Roată și Vodă Cuza* (234—240), adjectivul demonstrativ apare de 6 ori, din care de 2 ori înainte de substantiv, de 4 ori după substantiv.

Povestea unui om leneș (241—243) are adjectivul demonstrativ antepus de 2 ori : *acest om* (241) (povestește autorul) și *astă pustie de gură* (242) și de 5 ori postpus.

În celelalte povestiri : *Prostia omenească* (244—248), *Ursul pîcîlit de vulpe* (249—251), *Inul și cămeșa* (252—254), *Acul și barosul* (255—258),

¹ Să se observe exemplele în care adjectivul demonstrativ e antepus : substantivele pe care adjectivul le precede sînt puțin ieșite din comun, au un aer mai pretențios : *budget, ces-tiune, ilot*. Dimpotrivă, acolo unde e postpus, demonstrativul ia forme mai „comode”, ca : *asta, ceea, aista* — caracteristice limbii vorbite.

² București, 1955, Editura de Stat, Biblioteca pentru toți.

³ În sensul notei 1, a se observa și la Caragiale, pe de o parte : *acest amabil anarhist, această natură*, pe de alta : *oții ăștia, vorba aia* etc.

⁴ București, 1954, Editura de Stat, Biblioteca pentru toți.

⁵ București, 1955, Editura de Stat, Biblioteca Țăranului Muncitor.

Cinci pîini (259—263), adjectivul demonstrativ e antepus în 6 cazuri, postpus în 9¹.

Făcînd sumarul celor de mai sus constatăm că adjectivul demonstrativ se întîlnește în *Povestirile* lui Creangă de 16 ori antepus (din care de 9 ori în gura autorului și de 7 ori în a personajelor : de 2 ori popa Duhu, o dată un poet), și de 43 de ori postpus (din care de 11 ori în gura autorului și de 32 de ori în a personajelor sale, oameni de la țară, — ceea ce arată limpede tendința limbii vii, a poporului, de postpunere a adjectivului demonstrativ). Procentaj general : antepunere 27%, postpunere 73%.

Amintirile din copilărie conțin 25 de adjective demonstrative, din care 4 înaintea substantivului, iar 21 după el. Procentaj : antepunere 16%, postpunere 84%, — o vertiginoasă răsturnare de situații.

Recapitulînd datele privitoare la așezarea adjectivului demonstrativ la autorii din întregă grupa a doua, avem :

<i>la</i>	<i>antepunere</i>	<i>postpunere</i>
A. Pann	71%	29%
C. Negruzzi	67%	33%
V. Alecsandri	55%	45%
I. L. Caragiale	46%	54%
I. Creangă — <i>Povestiri</i>	27%	73%
I. Creangă — <i>Amintiri</i>	16%	84%

ceea ce arată un foarte marcat progres al postpunerii adjectivului demonstrativ față de antepunere ; și că, cu cît coborîm, cronologic, spre autorii care folosesc limba conversației sau pe cea populară, postpunerea demonstrativului depășește în mod radical antepunerea.

Pentru veacul nostru, al XX-lea, am studiat trei categorii de texte : 1) de literatură scrisă, 2) de limbă populară, 3) de ordonanțe, legi etc.

Din prima categorie — literatura scrisă — am despuiat cîteva texte din B. Șt. Delavrancea, a cărui operă de fapt încalecă pe cele două secole (al XIX-lea și al XX-lea).

În *Sultănică*² (p. 43—63), *Pravoslavnicul și slăninele* (263—266), *Bunicul* (266—289), *Bunica* (273—276) și *Domnul Vucea* (312—328), adjectivul demonstrativ apare de 11 ori înaintea substantivului și de 7 ori după substantiv. Procentaj : înainte, 60% după, 40%.

Am cercetat și piesa *Hagi Tudose*³. Într-un număr de peste 100 de pagini (217—374) adjectivul demonstrativ apare abia de 10 ori înaintea substantivului : *ast-noapte* (327 etc.) (de 5 ori), *astă seară* (346) (de 2 ori), *estîmp* (334) (de 2 ori) și *acei bani* (334) ; și de 24 de ori, după substantiv : *gîndul ăsta* (373), *zapisele astea* (365), *darnicul ăla* (292), *fata aia* (363) etc. Procentaj : înainte 30%, după 70% (iar dacă considerăm locuțiunile frazeologice *ast-noapte*, *astă-seară*, *estîmp*, cîte o singură dată, procentajul devine de : 15% înainte, 85% după.

¹ În ce privește natura demonstrativului în *Povestiri*, observăm că cel de apropiere apare de 37 de ori, cel de depărtare de 22 de ori.

² Delavrancea, *Opere*, v. I, București, 1954, Editura de Stat.

³ Idem, *ibid.*, v. II, București, 1954, Editura de Stat.

În medie, pentru Delavrancea avem : înainte 40%, după, 60%¹. De notat răsturnarea procentajului ce se produce trecînd de la genul epic (schife-nuvele) la cel dramatic (piesa de teatru). Explicația e simplă : în primul caz personajele, atmosfera, totul respiră literarul ; în al doilea, dimpotrivă, opera încearcă să redea realitatea cît mai exact ; or, în limba conversației demonstrativul ia loc după substantivul pe care-l determină.

O altă operă din veacul nostru cercetată (în întregime) e romanul lui Camil Petrescu : *Ultima noapte de dragoste, întâia noapte de război*². În cele 354 de pagini, adjectivul demonstrativ apare de 391 de ori, din care de 163 de ori înainte de substantiv : *acest lucru* (163), *această zi* (314), *acel domn* (115), *acele femei elegante* etc., alături de : *acest aparat maiestos* (109), *această permanentă verificare suflătoare* (330), *aceste scene excesiv patetice, acel „tournoi”* (118), *acea senzație* (247), *acele coincidențe* (219) (demonstrativ + neologism), sau de : *și veți lăsa acest popor erou* (133); *credeți Dvoastră că pe aceste bănci nu bate o inimă romînească?* (136); *această acțiune condamnabilă* (136) (discurs parlamentar).

Demonstrativul de apropiere depășește ca frecvență cu mult pe cel de depărtare : 146 de cazuri față de 17.

După *substantiv*, demonstrativul apare de 228 de ori, sub formele : 1. *acesta, aceasta, aceștia, aceștea*, de 73 de ori ; 2. *acela, aceea, aceia, acelea* de 15 ori ; 3. *ăsta, asta, ăștia, astea*, de 122 de ori : *tînărul ăsta* (199), *țara asta* (81), *hoții ăștia* (320), *petreckerile astea* etc ; 4. *ăla, aia, ăia, alea* de 20 de ori : *avocatul ăla* (348), *mantaua aia* (307), *fetele alea* (259) alături de : *Kant* (59), *Hindenburg* (131), *Mackensen* (131) -*ăla, mutrele alea* (63); 5. *ăstălalt*, o dată ; 6. *celălalt* de 3 ori.

Subliniem mai întii întrebunțarea mare a demonstrativului scurt *ăsta, asta* . . ; apoi numărul redus și aici de întrebunțări ale demonstrativului de depărtare : *acela, ăla (ăla, mai frecvent decît acela)*. Procentaj general : demonstrativ înainte 42%, după, 58%.

O altă operă ce am despuiat e *Amintiri de la Viața Romînească*, de M. Sevastos, 336 pag.³. Totalul întrebunțărilor adjectivului demonstrativ este aici de 364. Din acestea, demonstrativul stă înaintea substantivului de 248 de ori : *acest scop* (32), *această revistă* (32), *aceste ședințe* (39); *acel număr* (103), *acea vreme* (315), *acei amici* (177), *acele incursiuni* (129) etc.⁴. El e folosit de autor de 188 de ori, și anume : demonstrativul de apropiere de 174 de ori, cel de depărtare de 14 ori ; dintre acestea, demonstrativul apare de 16 ori în locuțiuni frazeologice ca : *în acest timp* (224), *din acest punct de vedere* (68), *în acele clipe* (221), *de astă dată* (175).

De 52 de ori, demonstrativul apare în textele literare reproduse de autor : demonstrativul de apropiere de 42 de ori, cel de depărtare de 10 ori ; locuțiuni frazeologice : *în acea epocă* (137), *pe acea vreme* (279), *în acel ceas* (29).

În sfîrșit, demonstrativul antepus se află numai de 8 ori în gura personajelor (și numai demonstrativul de apropiere) : *asupra obiectului*

¹ Demonstrativul de apropiere pentru Delavrancea în general e de 42 de ori, demonstrativul de depărtare de 10 ori.

² București, 1955, E.S.P.L.A.

³ București, 1955, E.S.P.L.A.

⁴ Pentru explicația unui mare număr din cazurile de antepunere v. p. 112, nota 1.

acestui studiu (27); *această apariție* (318); *numele acestei localități* (219); *toate aceste mădulari* (163); *astă-vară* (239)¹.

De notat numărul mic de întrebunțări ale adjectivului demonstrativ înaintea substantivului (nici 1%) în vorbirea personajelor (care nu se adresează unui cititor, și de aceea nu caută turnura aleasă, sau considerată ca atare : cf. *acest om* și *omul ăsta...*).

Așezat după substantiv, demonstrativul apare de 116 ori : *gestul acesta* (20), *ideea asta*, *sîcîielile alea* (303) etc. El e folosit de autor de 67 de ori, din care demonstrativul de apropiere (*acesta*, *ăsta*) de 37 + 11 ori, cel de depărtare (*acela*, *cela*) de 18 + 1 ori; locuțiuni frazeologice : 23. În articolele (fragmente) reproduse de autor, adjectivul demonstrativ apare de 12 ori. În sfîrșit, în gura personajelor de 37 de ori, din care demonstrativul de apropiere (*acesta*, *ista*, *asta*) de 11 + 19 ori; demonstrativul de depărtare (*acela*, *ăla*) de 5 + 1 ori; locuțiuni frazeologice : 8.

Reiese, din cele de mai sus, numărul redus de întrebunțări ale demonstrativului după substantiv, de către autor (67 — față de 188 de antepunere); numărul relativ mare de întrebunțări, de către personaje (37 față de 8 de antepunere).

Făcînd procentajul general găsim : adjective demonstrative antepuse 68%, adjective demonstrative postpuse 32%.

Lucrurile se explică ușor, dat fiind genul operei : memorii — în care autorul vorbește contemporaneității și mai ales posterității, de unde forma aleasă, ordinea căutată.

Procentaj general pentru operele literare din secolul al XX-lea : antepunere 53,5%, postpunere 46,5%.

De la operele literare, să trecem la textele care reproduc graiul viu, al poporului. Înainte însă, să ne oprim la un gen intermediar : creațiile folclorice. Am luat în cercetare în această direcție volumul *Din folclorul nostru*² și din el am despuiat un număr de texte în proză și în poezie, și anume : legende (proză) p. 37—52, basme (proză) p. 55—121, snoave (proză) p. 125—146, balade (versuri) p. 149—226.

În *Legende* am găsit un număr de 21 de adjective demonstrative, din care 9 antepuse, iar 12 postpuse³.

Basmele, în număr de cinci : *Omul de piatră* (55—63), *Țugulea, fiul unchiasului și al mătușei* (64—84) *Greucean* (85—97), *Făt-Frumos cu părul de aur* (97—111) și *Aflatul* (111—131) se întind pe un număr de 55 de pagini. În ele, adjectivul demonstrativ se întîlnește de 55 de ori, din care : antepus în 32 de cazuri⁴, postpus în 23 de cazuri⁵.

¹ V. nota 4, p. 114.

² București, 1953, Editura de Stat, Biblioteca pentru toți.

³ De notat în aceste texte un număr de cuvinte literare și de neologisme, ca : *ciudad* (46), *îvinge* (42), *locuință* (45), *cuceri* (46), *dispus* (47).

⁴ Adjectivul demonstrativ de apropiere (*acest-ăst*) de 23 + 2 ori, adjectivul demonstrativ de depărtare (*acel*) de 6 ori, *celălalt* o dată.

⁵ Din adjectivele demonstrative postpuse, 9 apar în gura povestitorului, iar 14 în ale personajelor. Și aici constatăm un bun număr de cuvinte nepopulare : *întreprindere* (87), *camera smeilor* (89), *chiosc* (104). Adjectivul demonstrativ de apropiere (*acesta-ăsta*) de 3 + 9 ori, adjectivul demonstrativ de depărtare (*acela-ăla*) de 6 + 2 ori, *celălalt* de 3 ori.

În *Snoave* (21 de pagini) : *Tot d'ale lui Păcală* (125—129), *Norocul și mintea* (129—135), *Pitică* (135—143), *Basmul cu minciunile* (143—146), adjectivul demonstrativ apare de 13 ori, din care înaintea substantivului o singură dată : *acest fiu* (136) (cu valoare anaforică), după substantiv de 12 ori¹.

În sfârșit, *Baladele în versuri*² p. 149—227 (79 de pagini) : *Miorița, Meșterul Manole, Novac și corbul, Ilincuța Șandrului, Toma Alimoș, Corbea, Stanciu, Ion ăl Mare*, conțin abia 12 adjective demonstrative toate antepuse : *astă mînăstire* (171), *prin ăl cărpeniș* (152)³.

Este extrem de curioasă rara apariție a adjectivului demonstrativ în aceste poezii, și extrem de interesant faptul că demonstrativele sînt în toate cazurile antepuse. Procentaj general pentru textele de folclor : antepunere : $9 + 32 + 1 = 42^4$ adică 47%, postpunere : $12 + 23 + 12 = 47$ adică 53%.

Cazurile de antepunere cu cele de postpunere aproape se echilibrează ; ceea ce, dat fiind genul literaturii—populară, pare puțin curios (s-a văzut că la I. Creangă, care folosește o limbă cu adevărat populară, postpunerea depășește cu mult antepunerea (73%—27%). Aceste fapte aruncă o umbră de îndoială asupra autenticității nu a *basmelor, snoavelor* etc., ci a limbii lor, care pare să fie mai degrabă a editorului acestor producții populare.

Și acum să trecem la textele de limbă cu adevărat populare, pe care le-am găsit în trei colecții de asemenea texte :

1) *Graiul nostru*, vol. I și II⁵

2) *Enquêtes linguistiques... II Pays des Motzi*. B.L., II, Paris-București, 1934.

3) Emil Petrovici, *Folclor din Valea Almăjului* (Banat), București, 1935.

Din *Graiul nostru*, vol. I, am despuiat primele 50 de pagini în întregime, apoi de fiecare fost județ cite 2—4 pagini de proză.

În aproximativ 100 de pagini am găsit 21 de cazuri de antepunere a adjectivului demonstrativ, din care 15 în județele din Muntenia, iar 6 în cele din Moldova⁶.

Postpus, adjectivul demonstrativ apare de 69 de ori (pentru 39 de subiecte vorbitoare), din care în 38 de cazuri în Muntenia, și în 31 în Moldova. Demonstrativele de apropiere : *păcatu ăsta* (267), *drașii iștea* (347), *boala iasta* (546), *cășile hestea* ; demonstrative de depărtare : *finu ăla* (37), *flăcăii șeia* (267), *ipoteca așeia, slovele alea* (104).

În general, la vorbitorii la care adjectivul demonstrativ e întrebuițat postpus, el nu apare și antepus, și invers, decît în locuțiuni

¹ Folosite de povestitor de 6 ori, de personaje de 7.

² Pe care le dăm numai cu titlu de curiozitate.

³ Adjectivul demonstrativ de apropiere : *ast'* — o dată, de depărtare : *ăl* — de 8 ori, *cel* — de 3 ori.

⁴ Am lăsat la o parte versurile, întrucît în ele limba e supusă unui număr de constringeri specifice, ca : ritm, rimă etc.

⁵ *Graiul nostru*. Texte din toate părțile locuite de romini, publicate de I.-A. Candrea, Ov. Densusianu, Th. D. Speranția, București, 1906—1907, Socec, vol. I, II.

⁶ Demonstrativul de apropiere de 11 ori, demonstrativul de depărtare de 10 ori.

frazeologice. Așa de exemplu la p. 267-8 alături de : *păcatu ăsta, crîșma asta* apare și un *astoaamnă*.

De notat de asemenea antepunerea în povestire : *așesta cal, așel cal*, și postpunerea în dialog : *calu așela, fata șeea* (p. 515—516).

Făcînd suma cazurilor de întrebuițare a adjectivului demonstrativ în vol. I al *Graiului nostru* avem 21 de exemple de antepunere, 23 % (rotund), 69 de exemple de postpunere, 77 %.

Volumul II al *Graiului nostru*, conține, cum se știe, texte din Bucovina, Maramureș, Țara Crișului, Transilvania, Crișana, Banat, de la istroromîni, meglenoromîni și aromîni.

Am despuiat și din aceste regiuni cîte 3—5 pagini de proză ; pentru Transilvania, ca mai extinsă, am cercetat un număr mai mare de texte — pe fostele județe, circa 28 de pagini. Și iată constatările noastre în general :

Adjectivul demonstrativ stă înaintea substantivului într-un număr de 22 de cazuri : *ist an* (28), *șista ficior* (166), *aiste zboară* (173), *căște l'emne* (157), *hăla liemn* (152), *șea ziuă* (169), *hăi șinzăși dze zloș* (115) etc.

De notat că din cele 22 de cazuri menționate, numai 5 se află în textele din nordul Dunării.

Adjectivul demonstrativ stă după substantiv în 26 de cazuri : *dialul ista* (25), *balaurului aiestui* (63), *oamenii ăștia* (88), *Pintea acela* (60), *soldatul ala* (101), *șpionii ăia* (37), *femeia aceea* (101), *cărțile aștea* (175).

Din cele 26 de cazuri de postpunere a adjectivului demonstrativ 20 se află în ținuturile de pe teritoriul R.P.R. și 6 în afara țării.

Un caz interesant îl constituie exemplul : *Și iar o nimerit și ala fecior chiar în locul ala ce-au măsăluit celălalt fecior* (Țara Oașului, 62), în care adjectivul demonstrativ apare o dată înainte, o dată după substantiv.

Făcînd procentajul general, găsim : adjectivul demonstrativ antepus în 22 de cazuri = 46 %, adjectivul demonstrativ postpus în 26 de cazuri = 54 %.

Pe regiuni (vol. II). *La romîni din nordul Dunării* : antepus 5 cazuri = 20 %, postpus 20 de cazuri = 80 %.

La aromîni, meglenoromîni, istroromîni... : antepus 17 cazuri = 74 %, postpus 6 cazuri = 26 %.

O situație invers proporțională deci, care arată că dialectele limbii romîne din sudul Dunării păstrează stadiul vechi de așezare a adjectivului demonstrativ, pe cînd dialectul dacoromîn arată o foarte avansată evoluție spre postpunere a demonstrativului.

Și mai net vorbește în sensul evoluției (determinant + determinat > determinat + determinant) textul cules de D. Șandru din Țara Moșilor. În adevăr, în acesta (p. 209—237), adjectivul demonstrativ stă înaintea substantivului într-un singur caz : ... *kă nu să tsîne d'e yey aceala lukru* (123); după substantiv, în 14 cazuri : *depozitu aista* (223), *pana asta* (224), *pe timpu ala* (230), *kurtsîle celya* (236). În procente : demonstrativ antepus : 7 %, demonstrativ postpus : 93 %...

Și încă și mai concludent, dacă se poate, e textul cules de acad. E. Petrovici din Valea Almăjului, în care față de 16 exemple de postpunere a demonstrativului : *locu ăsta* (78), *valia asta* (81), *moșu ala* (81),

kieia aia (80), *d'zalurili ă'lia* (81) etc.¹ nu apare nici unul de antepunere. Așadar procentaj: 100% de postpunere a adjectivului demonstrativ.

Făcînd media datelor furnizate de textele de grai viu romînesc avem:

<i>Text</i>	<i>Antepunere</i>	<i>Postpunere</i>
Graiul N.I	21 cazuri	69 cazuri
Graiul N.II	5 „	20 „
Anchete în Țara		
Moșilor	1 caz	14 „
Foilelor din Valea		
Almăjului	0 cazuri	16 „
Total	27 „	119 „

sau în procente: antepuse 18,5%, postpuse 81,5%.

O altă categorie de texte o constituie cea a legilor, ordonanțelor, îndrumărilor oficiale. În acest sens am cercetat două broșuri căzute întîmplător în mîină: prima, *Lege pentru apărarea viticulturii...* M.O.73.I din 27.III.1936.

În cele 24 pagini ale broșurii am întîlnit 33 de cazuri de antepunere a adjectivului demonstrativ: *acest articol* (7), *această categorie* (3), *promulgarea acestei legi* (4), *aceste sădiri* (3), *conturarea acestor zone* (5), *acele centre*; nici un caz de postpunere a demonstrativului, deci procentaj: antepunere 100%.

În cealaltă broșură, Ministerul Agriculturii și Domeniilor, *Metode și mijloace de îndrumarea agriculturii. V Concursuri*, M.O. București 1942 (47 p.), adjectivul demonstrativ stă înaintea substantivului de 92 de ori: *acest domeniu* (4), *acești factori* (3), *această plachetă* (13), *aceste lucrări* (30) etc.; o singură dată adjectivul demonstrativ stă după substantiv, în exemplul (concludent): *Către masa aceasta anonimă a agricultorilor trebuie să fie îndreptate toate grijile...*(8). Procentaj: antepunere a demonstrativului 99,9%, postpunere, 0,1%.

Opoziția cu textele de grai viu este prea evidentă ca să mai trebuiască să fie subliniată. Ea arată că cele două aspecte analizate ale limbii comune naționale: *limba de toate zilele și limba din textele oficiale* își găsesse reflectarea clară și în așezarea adjectivului demonstrativ în raport cu substantivul pe care-l determină. Ca atare locul adjectivului demonstrativ ar putea servi și el ca un criteriu pentru caracterizarea nuanței sociale a limbii unui text. Interesante în această privință sînt datele furnizate de despuierea unui număr (4463, din 4 martie 1959) din organul P.M.R., „Scînteia”.

În articolul de bază, *Importante rezerve de reducere a prețului de cost în transporturile auto* (p. 1—2) de vreo 400 de rînduri (aproximativ 2000 de cuvinte), adjectivul demonstrativ e întrebuițat de 15 ori, în toate cazurile antepus: *în acest an, această acțiune, aceste normative, acele cheltuieli* etc.

Într-o notă de aproximativ 100 de rînduri (toț p. 1): *Tinerii participă la acțiunea de împăduriri*, adjectivul demonstrativ apare de 6 ori,

¹ Numai ținuturile de pe teritoriul R.P.R.

în toate cazurile antepus și aci : *în acest an* (de 3 ori), *în acest scop*, *aceste cursuri*, *acestei acțiuni patriotice*.

Într-o altă notă, în schimb, *În raionul Sighișoara a fost terminată cooperativizarea agriculturii* (p. 1), de vreo 60 de rînduri, adjectivul demonstrativ nu apare niciodată.

Iar, ca să facem o socoteală mai generală, pe pag. I a ziarului, adjectivul demonstrativ — în majoritatea cazurilor masculinul de apropiere *acest* — e folosit de 14 ori, din care de 13 ori antepus, și o singură dată postpus¹.

Pe pagina a 2-a a ziarului, adjectivul demonstrativ e întrebuințat de ceva mai multe ori : de 24 de ori, din care de 23 de ori antepus : *în acest an*, *din această cauză*, *aceste acte*, *acea însușire*, și anume în articolul *Mai multă operativitate în eliberarea actelor*, unde pe lângă cinci cazuri de demonstrativ + substantiv apare și un : *din cauza aceasta*.

Pe pagina a 3-a, situația postpunerii adjectivului demonstrativ abia e cu ceva mai favorabilă : din 19 cazuri de întrebuințare a adjectivului demonstrativ, 15 prezintă antepunerea lui și 4 postpunerea, din care 3 exemple într-o notă de 64 de rînduri *Am mărit suprafețele cultivate cu sfeclă de zahăr*, scrisă de șeful brigăzii I de cîmp, G.A.C. Țibucani-Tg. Neamț, care pe lângă : *acest lucru*, *această suprafață*, *această cultură* scrie și : *anul acesta*, *pe anul acesta*, *în anul acesta*. Al 4-lea exemplu se găsește într-o corespondență telefonică din Paris : *Pentru cine vine Adenauer din nou la Paris*, în care alături de : *la această întrevvedere*, *această atitudine*, *acestor convorbiri*, *această cerere* apare și un : *în felul acesta*.

În sfîrșit, pe pag. a 4-a, cu articole și note exclusiv politice, adjectivul demonstrativ apare de 32 de ori și tot de atîtea ori antepus.

Făcînd suma totală a întrebuințărilor adjectivului demonstrativ, constatăm că, pe cele patru pagini ale ziarului, adjectivul demonstrativ e întrebuințat de 90 de ori, din care de 84 de ori înainte și de 6 ori după substantiv², ceea ce, în procente, reprezintă : antepunere 93 %, postpunere 7 %.

★

Faptele, datele statistice — fastidioase desigur, dar nu mai puțin necesare — prezentate în paginile ce preced, ne permit acum să răspundem la întrebările pe care le puneam la începutul acestui studiu și să rezolvăm problemele aferente.

1. Constatînd, de la bun început, că în limba romînă de azi adjectivul demonstrativ poate sta atît înainte cît și după substantivul pe care-l determină, ne întrebăm (v. p.354) dacă aceasta a fost întotdeauna situația acestui determinant, în ce privește locul lui.

Răspunsul nostru acum e că *nu*. S-a văzut, într-adevăr, că în primele texte adjectivul demonstrativ stă *înaintea* substantivului în proporție de peste 98 % și *după*, abia în 2 % din cazuri.

¹ În nota *Brigada și-a finit cuvîntul*, și anume într-un text în care banda de magnetofon reproduce cuvintele șefului brigăzii de tractoare din atelierul mecanic al S.M.T.-ului Tg. Mureș, Pásztor Dezső : „*în anul acesta* brigada noastră va depăși cu 15 la sută sarcina de plan...”

² Din care 4 sînt expresii frazeologice : *anul acesta*, *din cauza aceasta*, *în felul acesta*.

Și în secolele următoare, al XVII-lea și al XVIII-lea, antepunerea prevalează hotărît față de postpunere. Procente : 92% și 82% de antepunere, față de 8% și 18% de postpunere. În secolul al XIX-lea chiar, într-o categorie de texte cu caracter și mai ales limbă vădit literare, antepunerea revine la proporția de 93%, iar postpunerea scade la 7%. Aceste fapte arată concordanța, în ce privește locul adjectivului demonstrativ, dintre limba romînă și limba latină pe de o parte, și chiar dintre limba romînă și celelalte limbi romanice, pînă la un anumit loc, pe de alta, — contrar faptelor pe care studiul sincron al fenomenelor de limbă ar avea să le constate în materia noastră.

2. Dar în același timp, datele statistice arată și o evoluție treptată în ce privește locul adjectivului demonstrativ, în sensul deplasării lui de la stînga la dreapta, adică dinaintea substantivului în urma lui. Astfel în textele din veacul al XVI-lea despuiate de noi, determinantul demonstrativ abia apare o dată după substantivul determinat — în unul din textele publicate de Hasdeu (nici o dată în scrisoarea lui Neacșu și în cele publicate de Al. Rosetti). În secolul următor, postpunerea cîștigă de la 3 procente (Gr. Ureche, *Letopisețul Țării Moldovei*) la 8 procente (M. Costin, *Letopisețul Țării Moldovei*) la 18 procente (*Prefața Noului Testament de la Bălgrad*) și 20 procente (Miron Costin, *De neamul moldovenilor*). Și în secolul al XVIII-lea creșterea este inegală, prezentînd salturi de la o scriere la alta. Așa, e curios de constatat că în *Alexandria*, operă populară, sau mai degrabă devenită populară, adjectivul demonstrativ stă în procente de abia 5 (2 cazuri din 36) după substantiv. În schimb, în *Esopia*, operă de aceeași natură, raportul între postpunere și antepunere e de $1/5$ (22%) — $4/5$ (78%).

Tot curios e și faptul că *Istoria ieroglifică* a lui D. Cantemir, operă cultă, prezintă o situație asemănătoare cu a *Esopiei* (postpunere 20%, față de 80% antepunere) pentru ca în *Hronicul vechimii a Romîno-Moldo-Vlahilor* procentajul postpunerii să crească vertiginos : 54%, față de 46% antepunere.

În schimb, în același secol, la I. Neculce, *Letopisețul Țării Moldovei*, avem să constatăm că antepunerea e singurul uz cunoscut scriitorului.

Pentru secolul al XIX-lea a trebuit să facem — din cauza marilor discordanțe constatate — o clasificare a scrierilor în două categorii.

În operele din prima categorie, procentajul postpunerii oscilează între 0% (C. Golescu, *Însemnare a călătoriei mele*) și 18% — limita superioară (I. Ghica, *Scrisori către V. Alecsandri*), variantele fiind de 6% (N. Bălcescu) și 10% (I. Heliade Rădulescu și Al. Russo), iar media postpunerii pentru toată această categorie de scrieri, de 7%.

În categoria a doua de scrieri, în opere cu o limbă mai puțin căutat literară, cum e cea a scriitorilor A. Pann, C. Negruzzi, V. Alecsandri, I. L. Caragiale și mai ales I. Creangă, graficul procentajului postpunerii adjectivului demonstrativ înregistrează creșteri treptate de la 29% (A. Pann) la 33% (C. Negruzzi), la 45% (V. Alecsandri), la 54% (I. L. Caragiale) și la 73% și 84% (I. Creangă, *Povestiri și Amintiri*).

În textele cu limbă literară din veacul nostru, procentajul postpunerii adjectivului demonstrativ e de la început ridicat. La un același

scriitor, Delavrancea, el pendulează între 40% și 70%. La Camil Petrescu pe de o parte, la M. Sevastos pe de alta, proporția între postpunere și antepunere e mai echilibrată: 53% și 32%, față de 42% și 68%.

În textele de limbă vorbită, și mai mult, de limbă populară (*Graiul nostru*, *Anchete din Țara Moșilor și Folclor din Valea Almăjului*) postpunerea apare ca regulă și antepunerea ca excepție. Procentele de postpunere: 77% și 80% (*Graiul nostru*), apoi 93% (*Țara Moșilor*) și 100% (*Valea Almăjului*), sînt invers proporționale cu cele din secolul al XVI-lea și arată limpede că în așezarea adjectivului demonstrativ s-a operat o schimbare totală, care deosebește acum radical limba romînă de celelalte limbi romanice. Dar să reținem bine, această schimbare este opera limbii romine contemporane, și nu a vreunei influențe din afară ori de substrat.

3. Considerînd natura textelor cercetate, constatăm următoarele:

a) Textele cu limba literară întrebuițează foarte curent adjectivul demonstrativ (în 10 p. (58—67) din *Letopisețul* lui Gr. Ureche, de 40 de ori; și în tot atîtea pagini (149—158) din *Romînia supt Mihai-Voievod Viteazul* al lui N. Bălcescu de 32 de ori). Ca mai conservatoare, aceste texte păstrează vechiul uz: al antepunerii demonstrativului. Dimpotrivă, cu cît ne apropiem de limba vorbită, se manifestă o evidentă sobrietate în întrebuițarea adjectivului demonstrativ (în *Graiul nostru* I, în aproximativ 100 de pagini el apare doar de 90 de ori, iar în textele din *Țara Moșilor*, în 28 de pagini de 15 ori); în același timp, postpunerea cîștigă mereu teren.

Interesant de subliniat e cazul prezentat de literatura zisă populară (v. vol. *Din folclorul nostru*): procentajul mare al antepunerii arată caracterul pseudo-popular al limbii acestor producții (în special basmele, cu 58% antepunere, față de snoave cu 7%).

Să reamintim și datele oferite de limba publicațiilor periodice scrise pentru masele populare. Contrar așteptărilor, antepunerea aci e marea regulă: 93%, iar postpunerea excepția: 7%.

Concludentă, în cele din urmă, e și situația textelor de legi, circulare, acte oficiale, în care postpunerea adjectivelor demonstrative e, nu o excepție, ci un pur accident (v. *Legea și Concursurile* cercetate).

b) După gen, textele cu caracter epic prezintă mai multe cazuri de antepunere; cele dialogate (caracter semi-dramatic) scot în evidență postpunerea adjectivului demonstrativ (am semnalat la pag. 114 cazul textelor de proză ale lui B. Șt. Delavrancea cu 60% antepunere a demonstrativului și 40% postpunere; și al piesei de teatru *Hagi Tudose* cu 30% antepunere și 70% postpunere).

Semnificativ e și faptul că în creațiile în versuri, chiar cînd sînt populare, antepunerea e regula (în *Baladele* studiate de noi antepunerea e de 100%) — ceea ce arată caracterul literar al acestor producții.

c) Dar antepunerea și postpunerea adjectivului demonstrativ nu sînt determinate numai de natura limbii cutărei opere. Așezarea înainte și după, alternează foarte adeseori pe aceeași pagină de text, epic, să zicem. Punerea în relief a demonstrativului ar putea să fie o cauză:

acest om, deși aceasta se poate realiza și prin intonație: *omul acesta*. O altă cauză e de bună seamă și jocul între limbaj ales, susținut, și expresie obișnuită. Și eufoniei trebuie să-i recunoaștem partea de contribuție.

Rezultă din cele de mai sus că locul însuși al adjectivului demonstrativ e de natură să indice nuanța socială a limbii unui text dat și anume nuanța literară (realizată, sau care aspiră la aceasta), vorbită etc.

4. O a patra observație, făcută în legătură cu studiul textelor de limbă vorbită din *Graiul nostru* II, arată că dacă în limba dacoromână postpunerea adjectivului demonstrativ constituie regula, nu tot așa stau lucrurile în dialectele din sudul Dunării. În adevăr, în textele cercetate din aceste regiuni, dintr-un număr de 23 de cazuri de întrebuințare a adjectivului demonstrativ, 17, adică 74%, stau înaintea substantivului (5 în Istria, 4 la meglenoromâni, 7 la aromâni, 1 la români din Serbia), și numai 6, respectiv 26%, după substantiv (din care 4 la aromâni, 2 la români din Serbia și nici unul la români din Istria și la meglenoromâni). Aceste fapte arată și ele că fenomenul postpunerii adjectivului demonstrativ în limba română, nuanța vorbită, este relativ nou, întrucât el nu a atins decât dialectul dacoromân.

5. În sfârșit, e foarte natural să se pună problema cauzei acestui proces de deplasare a adjectivului demonstrativ de dinainte, după substantiv. Ea trebuie căutată și poate fi găsită nu atât în fenomenul în sine, cât în afara lui.

În adevăr, această deplasare nu e decât o aliniere, ceva mai târzie, la regula așezării determinantului (adjectiv calificativ, posesiv etc.) substantivului, în limba română, după cuvântul determinat.

Dar asupra acestei probleme vom reveni pe larg într-un alt studiu ¹.

¹ În ceea ce privește formele de adjectiv demonstrativ întrebuințate, se impun de asemenea câteva constatări:

a) în primul rând, relevăm numărul mai mare de forme din limba veche (*acesta, acest(u), cest(u); această, ceastă, aiastă; acel(a) cela; aceale, ceale* etc.), forme ce se reduc în limba literară, dar reapar în cea vorbită (v. *Graiul nostru*).

b) Formele în -a, care astăzi se folosesc după substantiv (cf. *acest om*, dar *omul acesta*), apar în textele vechi (regional și în limba vorbită de azi) și înainte de substantiv (cf. *Lettres roumaines: acesta vornic* (1), *ac'asta moșia*; — Gr. Ureche, *Letopiseț: acesta nume* (60), *acesta chip* (62), *aceasta poveste* (64) etc. (Vezi în acest sens și S. Pușcariu, *Despre legile fonologice*, DR II p. 43 și *Studii istororomâne* II, p. 163; de asemenea I. Iordan, *Acest(a)* „Bul. Philippide” 1 (1934), p. 110—111).

c) Pe măsura progresului postpunerii adjectivului demonstrativ, alături de formele *acesta, acela, aceasta, aceea*, care rămân din ce în ce mai mult „literare”, se ivesc și formele scurte: *ăsta ăla, asta, aia* etc. ale limbii vorbite, care încep să facă o serioasă concurență formelor dintii, chiar pe tărîm literar (cf. și Fl. Dimitrescu, *Observations sur le système des déictiques de la langue roumaine* (*Recueil d'Etudes Romanes*, 1959, p. 295).

d) În ce privește frecvența demonstrativelor, cele de apropiere depășesc cu mult (cf. la C. Petrescu, *op. cit.*, 146 cazuri) pe cele de depărtare (doar 17 cazuri — din categoria antepuselor). (Interesantă este din acest punct de vedere situația adjectivului demonstrativ în romanul istoric al lui M. Sadoveanu, *Nicoară Potcoavă* (v. B. Cazacu, *Despre valoarea stilistică a adjectivului demonstrativ în romanul „Nicoară Potcoavă”*, „Limba română”, I (1952), nr. 2, p. 145—149). În adevăr, aci întrebuințarea adjectivului demonstrativ de depărtare e mai frecventă decât a celui de apropiere. Autorul articolului, care explică acest fenomen, pe drept cuvînt vorbește despre o *valoare stilistică* a adjectivului demonstrativ în numita operă).

МЕСТО УКАЗАТЕЛЬНОГО ПРИЛАГАТЕЛЬНОГО В РУМЫНСКОМ ЯЗЫКЕ

РЕЗЮМЕ

Указательные прилагательные в румынском языке, как и в итальянском, испанском и французском языках, латинского происхождения. Более того, они берут начало от одних и тех же этимонов: лат. *iste* и *ecce-iste*, *ille* и *ecce-ille* и т.п. Но если вообще в романских языках указательное прилагательное ставится перед существительными, в румынском языке оно ставится как перед, так и после существительного, точно так же как и в латинском языке. Является ли румынское явление продолжением латинского? А если нет, должны ли мы видеть здесь какое-нибудь новое иноязычное влияние? Правильного ответа можно добиться только путем исторического изучения вопроса. Исследуя большое количество текстов, начиная с первого памятника румынского языка и кончая произведениями наших дней, автор приходит к следующим выводам: 1) В XVI веке обычное место указательного прилагательного находится перед существительным, *точно так же, как и в остальных романских языках*. В самом деле, указательное прилагательное стоит перед существительным в исследованных текстах в 98% случаев, а после существительного в 2%. В XVII и XVIII веках тенденция передвижения указательного имени прилагательного слева направо проявляется более отчетливо. Таким образом, указательное прилагательное стоит перед существительным в 92% случаев, а после — в 8% в XVII веке и, соответственно, в 82% перед и в 18% после существительного в XVIII веке. Для XIX века необходимо различать тексты литературного языка, в которых в 93% случаев указательное прилагательное стоит перед существительным и в 7% после него, и тексты народной речи, где положение резко изменяется: в 45% случаев указательное прилагательное стоит перед существительным и в 55% — после него. В XX веке в литературных текстах тенденция к употреблению указательного имени прилагательного после существительного возрастает по сравнению с предыдущим веком: такое употребление обнаруживается в 46,6% случаев. В текстах народной речи (диалектальных текстах) употребление указательного прилагательного после существительного становится правилом (81,5%), а употребление перед существительным (18,5%) — отклонением от правила.

Эти факты доказывают, что различие между румынским и другими романскими языками в употреблении указательного прилагательного является результатом внутреннего развития румынского языка, начиная со сравнительного недавнего времени. В настоящей статье не показываются причины этого явления: автор рассмотрит их в будущем, более обширном труде. Однако он заранее утверждает, что эти причины тесно связаны с общим вопросом места определения существительного в румынском языке.

LA PLACE DE L'ADJECTIF DÉMONSTRATIF EN ROUMAIN

RÉSUMÉ

En roumain, tout comme en italien, espagnol, français, etc., l'adjectif démonstratif est d'origine latine. Plus encore, dans toutes ces langues, il a les mêmes étymons : lat. *iste* et *ecce-iste*, *ille* et *ecce-ille*, etc. Mais, alors que dans les langues romanes, en général, l'adjectif démonstratif précède le nom, le roumain peut le placer soit avant, soit après le nom, tout comme le latin. Le phénomène roumain serait-il la continuation de celui du latin ? Et si non, faut-il y voir, là encore, quelque influence étrangère ? Ce n'est que l'étude historique qui puisse nous fournir la réponse juste. Dépouillant un grand nombre de textes, depuis le premier document de langue roumaine jusqu'à des œuvres de nos jours, l'auteur a constaté que, au XVIe siècle, l'adjectif démonstratif précédait le nom, *tout comme dans les autres langues romanes*. En effet, dans les textes étudiés, il a été trouvé avant le nom dans 98 % des cas. Aux XVIIe et XVIIIe siècles, la tendance à déplacer l'adjectif démonstratif après le nom est de plus en plus marquée. Ainsi, le pourcentage des cas d'antéposition est passé, au XVIIe siècle, à 92 %, pour descendre, encore, au XVIIIe, à 82 %. Quant au XIXe siècle, il faut faire la distinction entre les textes de langue littéraire, où le rapport antéposition-postposition est de 93 % contre 7 %, et les textes écrits dans la langue courante de la conversation, où la situation est renversée : ce n'est que dans 45 % des cas que l'adjectif démonstratif précède le nom, tandis qu'il suit celui-ci dans 55 % des cas. Enfin, dans les textes de notre siècle, la tendance à placer l'adjectif démonstratif après le nom est beaucoup plus manifeste par rapport au siècle passé : 46,5 % des cas ; l'antéposition représente encore 53,5 % des cas. La postposition devient la loi — 81,5 % — pour les textes de langue populaire (enquêtes dialectales).

Ces chiffres attestent que la différence entre le roumain et les autres langues romanes quant à la place de l'adjectif démonstratif est le résultat de l'évolution interne du roumain, une évolution relativement récente. La cause de ce phénomène n'est pas étudiée ici ; l'auteur se propose de le faire à l'avenir. Il avance l'opinion que cette cause est étroitement liée au problème de la place du déterminant du nom, en général, dans la langue roumaine.

LIMBA SCRIERILOR LUI DAMASCHIN T. BOJINCĂ

DE

L. GHERGARIU

În ultimii ani, discuțiile privitoare la limba literară au luat la noi o deosebită dezvoltare. Se poate afirma că în urma acestor dezbateri s-a ajuns la numeroase rezultate pozitive. Între acestea înregistrăm întâi definirea conceptului de limbă literară, iar în rîndul al doilea impulsul dat cercetării științifice a dezvoltării limbii noastre literare — acțiune concretizată într-o serie de studii și articole¹.

Nu pretinde nimeni că aceste studii au rezolvat problema. Din contră, este absolut necesar să fie cercetată și pusă mai întâi în lumină contribuția la dezvoltarea limbii literare a tuturor scriitorilor a căror limbă prezintă interes, chiar dacă este vorba de scriitori mai puțin cunoscuți. O sinteză asupra dezvoltării istorice a limbii literare românești se va putea face numai după ce vom avea aceste lucrări de amănunt².

Arhiva creațiilor noastre literare este destul de cuprinzătoare încă din perioada primelor decenii ale secolului al XIX-lea, cînd înregistrăm mari și variate eforturi pentru realizarea unei unități în scrisul românesc, corespunzător noilor condiții de viață economică, socială, politică și culturală. Răsfoirea acestei arhive, pentru a scoate din ea materialul de care avem nevoie spre a putea da o imagine veridică a dezvoltării limbii noastre literare, se impune cu toată tăria.

Pornind de la aceste considerente și avînd în vedere și faptul că activitatea scriitorilor și traducătorilor de opere cu caracter diferit (literar, științific, popularizator) prezintă o importanță deosebită în viața culturală și socială în general³, încercăm să înfățișăm în studiul nostru

¹ Vezi D. Macrea, *Probleme de lingvistică română*, București, Editura științifică, 1961, p. 155—198, unde sînt prezentate pe larg și discutate în mod critic toate contribuțiile de seamă în legătură cu problemele limbii române literare.

² Cf. B. Cazaçu, *Despre cercetarea limbii și stilului scriitorilor*, în *Omagiu lui Iorgu Jordan*, Ed. Academiei R.P.R., București, 1958, p. 152.

³ Vezi G. Ivănescu, *Teorii eronate despre limba literară românească*, în „Iașul literar”, 1956, nr. 10, p. 101.

elementele noi pe care le aduce, în special în lexicul limbii noastre scrise, prin lucrări apărute între 1828—1834, cărturarul bănăţean Damaschin T. Bojincă.

Bojincă a trăit între anii 1802—1869. S-a născut în Gîrlişte, comună din preajma Oraviţei (reg. Banat)¹. A făcut şcoală la Oraviţa, Vîrşeţ, Timişoara, Seghedin, Oradea şi Budapesta. A fost avocat.

În 1833 a trecut în Moldova, în calitate de juriconsult al ţării, fiind cîţiva ani director al Seminarului de la Socola (1834—1839 şi 1840—1841) şi profesor de drept civil la Academia Mihăileană (1841—1847).

La 5 mai 1848 a participat la adunar a poporală de la Lugoj, unde a ţinut o cuvîntare înflăcărată².

În anii 1860—1861 a fost ministru de justiţie în guvernul lui Al. I. Cuza.

Activitatea cărturărească şi-o începe în 1827, cînd a tipărit broşura polemică, scrisă în limba latină, în problema originii romînilor : *Animadversio in dissertationem hallensem sub titulo : Erweiss dass die Walachen nicht römischer Abkunft sind*, pe care a tradus-o şi în romîneşte, tipărind-o la Buda, în 1828, sub titlul *Respundere desgurzătoare la cîrtirea cea în Halle . . .*

În anii 1829—1830 scrie unele lucrări pe care le publică în „Biblioteca romînească” de la Buda a lui Zaharia Carcalechi. Cuprinsul primelor patru volume din această publicaţie oglindeşte munca merituoasă a „prea-învăţatului şi învăţăitului de luminarea neamului nostru d. Bojincă”, cum îl caracterizează „verlegărul” Carcalechi.

Mai scrie şi tipăreşte şi alte lucrări în 1830, 1832, 1833. În ordinea apariţiei lor lucrările lui Bojincă sînt următoarele :

1. *Respundere desgurzătoare*, Buda, 1828 (amintită mai sus).
2. *Istoria Romanilor*, în „Biblioteca romînească”, Buda, p. I, II (1829), III, IV (1830).
3. *Viaţa lui Dimitrie Cantemir*, în „Biblioteca romînească”, p. I.
4. *Istoria lui Radu Şerban*, în „Biblioteca romînească”, p. II.
5. *O istoriuţă* — traducerea unei povestiri din viaţa lui Matei Corvinul, în „Biblioteca romînească”, p. II.
6. *Istoria popoarelor — istoria culturii*, în „Biblioteca romînească”, p. II, III, IV.
7. *Vestitele fapte şi pierirea lui Mihai Viteazul*, în „Biblioteca romînească”, p. III, IV.
8. *Dirigătorul bunei-creştere*, Buda, 1830.
9. *Anticile romanilor*, Buda, I (1832), II (1833)³.

În afară de lucrările înşirate, Bojincă a mai tradus din limba latină trei lucrări ale lui P. Maior, sub titlul : *Disputaţiunile asupra Istoriei pentru începutul romînilor în Dacia ; urmate între autorul ei Petru Maior . . .*

¹ Datele despre locul şi timpul naşterii nu sînt sigure. Le dăm după C. Diaconovici, *Enciclopedia romînă*, tom. I, Sibiu, 1898, p. 524.

² Vezi „Gazeta Transilvaniei”, a. XI (1848), nr. 40, p. 167.

³ Aceste lucrări figurează în studiul nostru cu următoarele prescurtări : cea de sub nr. de ordine 1, cu R ; 2, cu I.R. I, II, III, IV, 3, cu D.C. ; 4, cu R.S. ; 5, cu Tr. ; 6, cu I. C. II, III, IV ; 7, cu M.V. III, IV ; 8, cu D ; 9, cu A. I, II. — P. I—IV, la „Biblioteca rom.” = partea (volumul).

și între reprezentantul K... împotrivișnicul Istoriei, tălmăcite de pe latinie pe românie prin Damaschin Bojincă... Traducerea a apărut ca adaos la Istoria lui P. Maior editată de Iordache Mălinescu (Buda, 1834).

De la Bojincă au rămas în manuscris și o serie de cursuri de drept pe care le-a ținut ca profesor la Academia Mihăileană¹.

După cum se vede și din titlul lucrărilor, nu este vorba de opere de literatură artistică sau științifică, ci mai ales de lucrări de popularizare. În ele autorul povestește fapte din istoria romanilor, dă îndrumări educative părinților și tinerimii române, evocă fapte legate de personalități de seamă din istoria poporului nostru, povestește aspecte din antichitățile romane, pe care le confruntă cu practici din viața poporului român sau discută anumite probleme axate pe obiectivele „Școlii ardelenе”, al cărei adept și epigon însuflețit a fost².

În vremea când au apărut, scrierile lui Bojincă au contribuit la completarea unor lacune resimțite din ce în ce mai accentuat din punct de vedere cultural. Tocmai din acest motiv ele s-au bucurat de o răspîndire mare³.

Circulația mare a lucrărilor lui ne îndreptățește să presupunem că ele au avut o înrîurire considerabilă asupra limbii din epoca respectivă. Varietatea problemelor de care s-a ocupat l-a silit să recurgă, pentru îmbogățirea lexicului, la diferite împrumuturi, făcînd în felul acesta să pătrundă în limba noastră literară numeroși termeni noi, sau, utilizînd o serie de neologisme înlînite la alți scriitori ai epocii, a contribuit la împămîntenirea acestora. Din acest motiv cercetarea limbii și stilului scriitorului ni se pare justificată și interesantă.

Înainte de a trece la prezentarea particularităților limbii lui Bojincă ținem să amintim că, deși activitatea lui literară a luat naștere sub impulsul „Școlii ardelenе” și s-a desfășurat în același timp cu dezvoltarea

¹ Vezi pentru traduceri din Petru Maior, I. Bianu și N. Hodoș, *Bibliografia română veche*, București, 1912, tom. III, fasc. I—II, p. 60, 106, 152; pentru manuscrise, vezi Gheorghe Ciulei, *Damaschin Bojincă, jurist progresist din secolul al XIX-lea*, în revista „Scrișul Bănățean” X (1959) nr. 1, p. 88 ș.u.

² Despre locul lui D. Bojincă în mișcarea „Școlii ardelenе”, vezi mai pe larg lucrarea lui Emil Boldan, *Școala ardelenă*, Editura Tineretului, București, 1959.

³ Pentru a ilustra circulația cărților lui Bojincă amintim că de ex. *Directorul bunecreștere* a fost distribuit în mod sigur în 992 de exemplare celor ce l-au cerut și plătit încă înainte de tipărire, așa-numiților „prenumeranți”. Lucrarea a fost primită de oameni de toate categoriile sociale: studenți, normaliști, teologi, învățători, preoți, profesori, negustori, scriitori, boieri etc., din toate provinciile locuite de români. (La București s-au făcut abonamente și au fost trimise 127 ex.: 18 preoților, 96 marilor boieri, 20 profesoriilor școlilor naționale, 2 negustorilor; la Iași 92 ex., la Craiova 28, la Arad 106, la Brașov 32, la Caransebeș 30, la Făget 7, la Jula 20, la Lipova 75, la Lugoj 48, la Oradea 101, la Oravița 60, la Orșova 16, la Sibiu, 11, la Blaj 9, la Buda 7, la Pesta 38, la Virșeț 14, la Viena 12, în Munții Apuseni 14, apoi preoților și învățătorilor din districtul Caransebeșului 100 ex., al Mehadiiei 10 ex., studenților de la universitățile ungare 38 ex. etc.). Între cei ce au primit lucrarea în exemplare mai multe sînt citați: Iancu Văcărescu, Mitropolitul Veniamin Costache cu 25 ex., episcopul Vulcan cu 50 ex., negustorul Dimitrie Petru Brașoveanu cu 25 ex., E. Poteca cu 6 ex., apoi Ion Eliade-Rădulescu, Barbu Paris Mumuleanu, D. Negruț, Costache Conachi, Gheorghe Asachi, C. Moroi, I. Pop, Simion Marcovici, T. Paladi, Gr. Pleșoianu etc.

Așa a fost cazul și cu „Biblioteca romînească” a lui Carcalechi, în care Bojincă și-a publicat unele lucrări.

purismului latin, totuși el n-a căzut în exagerările „puristilor”, ci — la fel cu unii dintre scriitorii contemporani — a găsit și el calea potrivită pentru dezvoltarea limbii literare și anume limba vorbită de popor.

Scriind pentru masele largi, a întrebuințat o limbă pe care s-o înțelegea cititorii pe care dorea să-i vadă ridicați culturalicește. Este adevărat că întâlnim și în limba lui unele forme regionale, precum și o serie de arhaisme, așa cum găsim și la alți scriitori ai epocii. Față de aceștia însă, observăm la Bojincă o tendință spre a serie într-o limbă mai îngrijită, mult mai lipsită de particularități regionale și de provincialisme.

1. VOCABULARUL

Una dintre problemele fundamentale care s-a pus în general pentru toți scriitorii generației de la sfârșitul secolului al XVIII-lea și începutul celui de-al XIX-lea a fost cea a vocabularului. Izbindu-se de faptul că încă nu aveau la îndemână o limbă literară adecvată pentru a-și putea exprima ideile, scriitorii au fost nevoiți să recurgă la diferite mijloace lingvistice pentru a-și crea vocabularul necesar. Ca și ceilalți scriitori ai vremii, s-a izbit și Damaschin Bojincă de greutatea aceasta. Cercetînd limba operelor sale, constatăm că pentru a se exprima, el a recurs, ca și alți autori așa cum este și firesc — în primul rînd la lexicul comun, apoi la vocabularul arhaic, și, în sfârșit, la cuvinte și expresii populare, și uneori, la regionalisme. Cînd izvoarele acestea nu i-au satisfăcut trebuințele, el a recurs la îmbogățirea lexicului său prin neologisme. Bogăția acestora în scrierile lui Bojincă este surprinzătoare și ea caracterizează limba în care se exprimă, după cum vom vedea în cele ce urmează.

Pentru a ne da seama de particularitățile limbii acestui scriitor, precum și de numărul mare al neologismelor din scrierile sale, am scos din lucrările tipărite, înșirate în notele bibliografice, cuvintele care prezintă mai mult interes lexical față de cele folosite pînă la el și în vremea apariției scrierilor lui. Ne-am ocupat deci numai de lucrările publicate de Bojincă înainte de a pleca în Moldova.

Glosarul acestor cuvinte l-am confruntat cu listele întocmite de alți cercetători cu privire la pătrunderea neologismelor în lexicul unor scriitori din prima jumătate a secolului al XIX-lea¹, apoi cu neologismele întâlnite în „Curierul românesc” pe anul 1829², precum și cu cele relevate de J. Byck pentru terminologia științifică și tehnică din secolul al XVIII-lea³.

¹ Vezi Gr. Brîncuș, *Limba poeziilor lui Barbu Paris Mumuleanu* (notat în glosarul nostru cu M); B. Cazacu și I. Fischer, *Neologismele în scrierile lui Anton Pann* (notat cu P); acad. Al. Rosetti, *Limba scrierilor lui I. Heliade Rădulescu pînă la 1841* (notat cu H); Gh. Bulgăr, *Particularități de limbă și stil în opera lui C. Bolliac* (notat cu B); G. Ivănescu, *Formarea terminologiei filozofice românești moderne* (notat cu A), Gr. Alexandrescu (cu C), P. Cimpeanu. (Toate sînt publicate în *Contribuții la istoria limbii literare în secolul al XIX-lea*, vol. I); *Observații asupra neologismelor din „Însemnare a călătoriei mele” a lui Dinicu Golescu* (notat cu G), *Ibid.*, vol. II.

² Notat în glosarul nostru cu C.

³ Vezi J. Byck, *Vocabularul științific și tehnic în secolul al XVIII-lea*, în „Studii și cercetări lingvistice” VII (1956), nr. 1—2 (notat în glosarul nostru cu T).

Această confruntare ne-a permis să tragem la sfârșit o serie de concluzii nu numai în legătură cu opera lui Bojincă, ci și cu pătrunderea neologismelor în vocabularul mai tuturor acelor care în epoca aceea vorbeau, și, mai ales, scriau în limba română.

Iată o listă a cuvintelor (în special neologisme) din scrierile lui D. Bojincă :

Absolut : „cu putere *absolută*” (I.R. II, 19), *C.*; **abus** : „*abusul* sau stîngacea întrebuintare a puterii stăpînitore aduce revoluții mari cu sine” (I.R. I, 19), *C.*; **activ** : „Spiritul (duhul) lui cel *activ* (lucrătoriu) pre toate pedecelile le curăța din cale” (I.R. IV, 12); **administrație** : „*administrația* Galiei” (I.R. IV, 10), „*administrația* preste bucate” (*ib.*, p. 11) *C.T.*; **adopta** : „*l-au adoptat* (l-au făcut fecior de suflet)” (D. 49, 137 și I.R. III, 12); **advocat** : (R. 88); **agru** (holdă), (A. II, 55); **amanet** : „Deacă nu venea vreun senator la adunare, se pedepsea prin luarea a oarește lucru a lui în *amanet* (zalog)”. (A.I. 54. Vezi și în I.R. III, 5 și în D.C., 27); **ambit** : „Acea timpă au fost *ambilor* închinată” (A. I., 142); **ambțiile** : (R.S., 31) *M*; **amie** : (D., 53, 141, 164; I.R. IV, 11. Tr., 48). *M., P.*; **amiețiile** : glosat între paranteze „prietenie” (I.R. I, 14 și Tr. 48); **amorisat** : (I.R. IV, 7, 8). Glosat între paranteze : „iubit, ibovnic”. *M*; **anarhie** : (I.R. IV, 19); **antagonist** : „... totuși ceru povățuirea comandai în această bătae. Pre carea ca să o poată, de *antagonistul* său, smulge, se uni cu...” (I.R. III, 16); **apela** : „Un ofițir dintre poporenii cu numele Valerius, care spre acea pedecapsă fu judecat, *apelă*...” (I.R. II, 3); **apelație** : „... de la judecata lui, *apelație* mai sus nu era” (I.R. I, 16); **apetit** : „... înțilu era gustarea/gustus/, la care se puneau bucate spre deschiderea *apetitului* seau a gustului” (A. II, 196); **apotecar** : glosat între paranteze „spîțer” (D.C., 32), *T.*; **arenă** : „Locul de obște, în care se făceau luptele și bătăliile jucătorilor, era amfiteatru...; se numea și *arena*, arina seau țerină, pentru că pe locul luptătorilor era așternută arină...” (A. II, 193); **arendă** : „Familia publică se plătea din cassa publică, care chieftuiei se îmbunătățeau prin veniturile cele de pe *arenda* apelor” (A. I., 28); **argument**, **-te** și **argumenturi** : „... Seacile *argumente* și necuvincioasele batjocuri a cărtitoriului din Hale...” (R. pref., 16, 21, 25, 26); **argumentație** : (R. 84); **arhiv**, **arhivuri** : „... toate *arhivurile* Moldovei pre mină avindu-le (R. 83). În I.R. IV, pag. 9, *arhivu* e glosat „armariile cu scrisorile”; **arhitectură** : (D.C. I, 38), *T.G.*; **aristocrație** : „... adecă unde numai vreo citeva persoane domnesc și stăpînesc toată împărăția” (I.R. I, 18); **aritmetică** : (D. 198); **armadă** : (R. 94; I.R. I, 5, 19; I.R. II, 21; D.C., 30); **armie** : (I.R. III, 7); **armistîție** : (I.R. I, 16) *T.*; la pagina 12 e folosită însă forma „*armistîție* (armă-păciuire)”; **atlenie**, „atletic” : (A. II, 191); **ausilar** : „*trupele ausilare*” (I. R. II, 26); **autor** : (R. 11). „Nu numai lesnire în înțelegerea istoriilor *autorilor clasici* și a poeziei, ci și desfătare vei părtini din Antici (A. I., pref., XIII), *C. M.P.*; **autoritate** : „*autoritatea* senatului” (I.R. I, 10), „... își pierde *autoritatea*” (D. 157).

Bătaie „război” : „Puseră început *bătăilor* civile” (I.R. III, 12); **bătălie** : (I.R. I, 5); **bibliotecă** : „*Biblioteca* vaticană” (A. I., 24), *G.*; **bilanță** (sau cumpănă) : (I.R. IV, 11); **biograf** : (D., 82).

Cafenea : (D. 220); **canal** : (A. I., 14, 26, 27) „Ci mărindu-se cetatea din zi în zi, crescú și lipsa apei; pentru acea trăbuiră mai multe ape să se abată în cetate, carea prin *canaluri* în așa mod s-au minat, cit se mijloci de avea mai toată casa fîntina sa” (A. I., 27), *C.T.*; **candidat** : „*Candidații*... se îndatînesc a veni în comițiile țîrgului (A. I., 22); **capitulație** : (I.R. III, 13); **caracter** : (I.R. II, 22, III, 16, IV, 9; Tr. 47; D. 91) „*caracterul* național” (D. XII), „*caracterul* Romanilor” (I.R. II, 22); **careță** : (D. 201, 204; I.R. III, 4; Tr. 48); **casier** : (I.R. I, 13, 14); **casir** (I. R. IV, 4); **castelă** : „Toate apele se vărsau mai întîiu în *castele*... *castela* era locul cuprinderii apelor publice (A. I., 27); **categorie** /treaptă/ : (R., 24); **cauză** : (I. R. I., 18; R. 98), „... acea înzălare a *cauzelor* și efectelor /a pricinilor și a lucrărilor/” (Tr. 37) *T.*; **cavalier**, „călăraș” : „... iară latus, sau lată, se zicea de acela, pentru că călărașii (*equites*) sau *cavalerii* purtau mai îngustă...” (A. I., 52) *C.*; **centru** : (R.S., 35); **cetățean** : (A. I., 34); **cetățenese** : „După bătaia marsicană, au căpătat toată Italia dreptul *cetățenesc*...” (A. I., 41); **circumstanță** : „*circumstanțele* (stările împrejur) favorisitoare” (I.R. III, 4, 5, 10, 17, IV, 10); **circumstanții** : (D. VI și 74); **citație** „citat” : (R., 34, 35); **cita** : „Fiîndcă în toate istoriile... nu se citește, adecă nu se *citează* datul lunilor altmînterea...” (A. II, 183); **civil** : (I.R. III, 12) bătaia *civilă* (A. I., 15, II, 202); **civilizat** : „Oamenii *civilizați*...” *C.*; **clasă** : „La bănilé /=*bălle*/ acestea erau *clase* de slujitori” (A. I., 35, 37); **clasic** : *autori clasici* (A. I., pref.), *M.*; **clasifica** : „... cînd s-ar *clasifica*, adecă cînd s-ar împărți

pruncii după temperament..."; **colonie**: (R., pref. și I. R. II, 18), *C.*; **comandă**: (I. R. III, 20, IV, 13, 21 și R.S., 30); „*comanda armiei*” (I.R. III, 6); **combina** „a confrunța, a corobora”: „Deci de lipsă este a combina pre Tacitus Analele... cu Livius...” (I. L., 45); **comedie**: (A. I., 52); „Jocurile și strălucitele comedii vinară pre popor întru atita, cit nu mai gîndea despre libertatea sa” (I.R. IV, 15); **comendă**: (A. I., 24); **comod**: „... cit putea călătoria dîintr-insa comod să privească...” (D. 202); **comoditate**: (R.S. 3) „Spre ușurarea sau comoditatea crescătorilor” D. 83; **comoște**: *comoșta* [sau mișcarea trupeișcă] (D. 89); **compatriot**: (D. pref. VI), *C.*; **comun**: „... datorile comune jde obște” (I.R. I, 19) *Ci*; **comunicație**: „... au împiedicat comunicația” (R.S., 30); **comunitate**: (D. pref. XII); **comunica**: (D. 64); **concețățean**: (D. 59); **condiție**: (I.R. I, 14, 11, 16, III, 2, 3, 6) „... inbindu-l cu prea bune condiții să se leapede de Ture” (D.C. 304). Tot acolo glosat între paranteze „foamele”; **conferență**: (I.R. IV, 22) „conferența înu trii zile” (M.V. III, 46); **confuzie**: (I.R. I, 21) *confuzie* [sau indoială] (R. 38); „să născu în sală confuzie” (Tr. 49); **conjurație**: (I.R. I, 11, IV, 7, 8, 17); **conjurați**: (I. R. IV, 1, 10) *C.*; **conserie**: (I.R. I, 9); **conseriere**: (A.I., 45); **consilier**: „*consilier*” [„sveatinic de taină”] (D.C., 33); **consta**: (D. 171); **constituție**: (D. pref. X); *B.*; **conștiință**: „*conștiința* sufletului tău” (Tr. 43); dar și „*conștiința* sufletească” (R. 15), *B.*, *Cl. G.*, *II.*; **consular**: „... puterea consulară”... (R. I., 53); *C.*; **contract** „tratat”: „și subscris contractul de pace” (D. 211), *P.*; **contrazicere**: (I.R. IV, 20); **contrazicătoare**: „Incheiere contrazicătoare” (I.R. IV, 19); **contribuție**: (I.R. IV, 4), *C.*; **conume** „poreclă”: (A. II, 204); **conversație**: (D. 66, 164; I.C., 52) *M.*; **convulsiv**: „... scuturări convulsive” (Tr., 49); **creat**: (D. 96); **credit**: „creditul public” (I.R. III, 21) *T.*; **creditor**: (D., 140, 200; I.R. I, 17); **criminal** adj.: „ucigătorul era dedemult incredințat cum că cu aurul orice faptă criminală se poate rescumpăra la senat” (I.R. III, 13); **eritiza**: glosat „adecă a judeca ce e bine și ce e rău” (R., 12); **eritie** adj.: „Totma în starea aceasta *eritică* capătă Radu înștiințare de la Viena...” (R.S., 30); „*eritica* circumstanță” (I.R. IV, 19), *B.*; **erudel**: (I.R. III, 12, 22); **cultivat**: „gînte cultivate” (R. 24); „*cultivate* în științe” (R. 107); **cultivare**: „*cultivarea* sufletului” (Tr. 44); **cultură**: (I. R. III, 7; R. 11) „*cultură* (poleirea dinlăuntru și din afară)” (I.R. I, pref. VII); **cumplît**: „bătăi *cumplite*” (D. 84); **cuoștință** „conștiință”: (I.R. I, p. XI; R. 11); **curios**: (R.I. IV, 7); **curiositate**: (D., 63, 65, 86), *H.*; **curiri** „curieri”: (I.R. II, 22 și R.S., 31), *C.*, *M.*, *P.*; **curtean**: (D. 125); **cuviință**: „Nici un om în lume nu este carele... nu s-ar putea aduce la calea *cuviinței*...” (I.R. I, 12); **cuvilncios**: (I.R. I, 4, D. 69); **cuvînt**: „Despre adevăratul înțeles a *cuvîntului*”... (A.I., 31); **cvadrat**: „scîndurele *cvadrate*” (A. I, 30); **evartir**: (I.R. III, 20).

Damă: (I.R. III, 3; D., 60, 200, 205) *C.*, *G.*, *M.*, *P.*; **datorie**: glosat „obligație bănească” (I.R. I, 17); **decret**: glosat „hrisov” (D.C., 31); **dedica**: „Gimnaziul *dedicate* filosofilor, retorilor și altor, ce se indeletniceau în studii și în științe” (A. I, 31); **defect**: glosat „smințată”, „stricare” (D. 33); **delibera**: „... din conștiința sufletului să *delibereze* (Inchee) ce se cuvine după zicerea firii despre întreaga acea carte a judeca”... (R., 17). În I.R. II, 18; **deliberează** e glosat între paranteze „hotărăște”; **delicat**: „Cetățenii fiind mai moi și mai *delicați* la trup se spălau cu apă caldă în băni” (A. I., 34) *M.*; **deprindere**: (D. 76); **deputat**: (I.R. I, 20) *C.*, *G.*; **desbate**: „*desbate* pe Octavius” (I.R. III, 11); **descoperi**: (Tr., 46); **descriere**: „Despre care mai multe se vor cuvînta sub *descrierea* zeului Joie” (I.R. IV, 7, A.L., 16); **deserie**: (R. 49); **desgurde**: (D., 22); **despera**: (D. 200) glosat între paranteze: „desnădăjdui”; „cu toate că era poporul cu tot *desperat*...” (I.R. I, 20). *M.*; **desperație**: glosat „desnădăjduire” (I.R. II, 15; III, 18); **despotism**: (I.R. I, 16). „Fructul *despotismului* a lui Tarquiniis fu libertatea Romei...” (I.R. III, 6, 23); **diademă**: „Aici vedem tronuri cutremurindu-se în temeliile sale, acolea privim la *diademe* de mii de ani slătătoare ce se despică” (Tr. 37, 48); **dialog**: „*dialoguri* frumoase” (D. 149) *T.*; **dietator**: (R.R. III, 23; IV, 14). „*Dictatorul* Sulla” (A. I, 46); **dictatură**: (I.R. I, 55); **dignitate**: (R. 45) *H.*; **dirigătorie**: (I.R. I, 11; III, 15 și A. I, 47, 51); **disciplină**: glosat între paranteze „înfrinare”, „învățătură”; **dispoziție**: glosat „orînduială” (M.V. IV, 27). *B.*; **disputație**: (R. 108). *M.*; **disputa**: „s-ar fi *disputat*” (R. 108); **distanție**: „atita *distanție* (atita de departe)” (R. pref.); **district**: „... iară acumă s-au făcut doctor în *districtul* montanestic al Oraviții...” (R. 96); **divida**: glosat între paranteze „despărți” (A. I, 59); **doctor**: glosat „medic” (R. 96 și I.R. II, 11); **domestic**: sensul „blind” și se referă la animale (D. 27); **domnișoară**: (D. 121); **duel**: (I.R. II, 7 și D. 218).

Ecalitate: „*ecalitatea* între cetățeni” (I.R. III, 10; în I.R. II, 6); **eevalitate**; **economie**: „Aceasta e un semn foarte prețuit despre iubirea ce avea Romanii cătră *economie*” (I.R. III, 9); „... lucrurile *economiei* casnice” (D. 71). În A. I, 2 cuvîntul e folosit cu înțeles abstract referindu-se la economia de timp a cititorului pentru ușurarea lecturii cărții.

C.; **cesamina**: „Mai *csamintnd* (cercind) el odată dimineața pe lotru...” (Tr. 47). *G.*, *M.*; **cesecuțe**: „... după ce săvârși *cesecuța*” (D. 731); **cesecutor** (de testament) (D. 35); **cesemplu**, **-ple**: (D. XII, 85; I. R. I, 17, II, 21, III, 18, IV, 9; D., 33, R.Ș., 31; A. II, 201, 202; D. 29). O singură dată e folosit la pl. cu forma „*cesempluri*”. Glosat „pildă”. **C.**; **ceserștir**: „*ceserștiri* militare” (A. I., 28); „*ceserștiri* sau muștre” (A. I., 34); **cesheredat**: „desmoștenit” (D. 50); **cesillum**: (I. R. III, 15) glosat: „afară din patrie”, „în surghiun”; „i-au trimis în *cesillum*” (I. R. I, 26); **cesistenție**: „Precum are toată făptura resăritul și isvorul din care s-au înflințat, așa are toată ginta rădăcina și trupina sa, din care se-au luat *cesistenția* și începutul” (R. pref.); **cespediție**: (R. 22) *C.*; **cesperiență**: (I. R. I, 17; IV, 4; D.C., 29; Tr., 39) și *experienție* (R. 18, I. R. 21, D. 20) *T.C.M.*; **cesplica**: (R. 57; D. 9.; A. I., 120); **edil**: (D. II, 39); **educa**: (D. 38); **educator**: (D. 56, 91, 253) „*Educatorii* și învățătorii să fie bărbați cu caracter întreg și oameni de omenie”; **efect**: (I. R. II, 12; Tr., 37); „Nici o creștere se poate împlini mai lesne și cu mai bun *efect*, decit prin libertatea pruncilor” (D. 85); **elementar**: „învățăturile *elementare*” (D., 71); **elocvență**: (I. R. IV, 23). *M.*; **entusiasmu**: „În faptă au fost un *entusiasmu* nestins (I. R. III, 8). *B.*, *M.*”; **epitrop**: (I. R., 7); **epohă**: (D. pref. VI); **erou**: (I. R. I, 22); **irou**: (I. R. II, 21; D. 217; Tr. 39); **eroice**: (I. R. I, 22); **eroie**: „... faptele cele *eroice* și mărite...” (I. R. I, 25). *C.*; **eroicese**: (I. R. I, 13 și tot acolo „*heroicesea* sa putere”); **iroiește**, **iroiești**: (I. R. III, 1, IV, 8; R.S., 31); „*heroiește*” (D.X); **estime**: (D. 91). *H.*; **etimologie**: (A. I, 19); **eunoh**: „Muerilor slujeau *eunohii* (iscopeții)” (A. I, 35).

Fabrică: „*fabrice* de arme” (I. R. I II, 5). *G. T.*; **fabulă**: „scornitele lui *fabule*” (R. 14); „*fabulă* (basnă)” (I. R. I, 30) *T.*; **familie**: (A. I, 27) și în alte locuri; **familiaritate**: (R. S., 32); **fantasie**: „... adese ori într-o nespusă furie și *fantasie* cădea...” (D. 166) *Cf.*; **fantasios** adj.: (Tr. II, 37); **fanatism**: „... *fanatismul* republican” (I. R. IV, 19); **farbă** „culoare” (I. R. IV, 21); **favorisire**: (I. R. II, 26; IV, 12); **favorisit**: (I. R. II, 26; IV, 12); **figură**: „*figuri* matematicesti” (I. R. II, 24) *T.*; **fiecă**: glosat „feată” (D.C., 33); **filosofie**: (I. R. IV, 18; D.C., 38). *G.*; **filosof**: (A. I, 31; II, 201); **finanși**: (I. R. III, 21); **fise**: „veniturile *fiscului*” (A. I, 28); **fizicește**: (D. 38); **flotă**: (I. A. R. II, 14; III, 5, 20). *C.*; **fondator**: (D. pref. VIII); **forma**: glosat „făcea” (I. R. II, 15). *Cf.*, *H.*; **formulă**: „*formula* cea de el în acestea întrebuintată e minunată” (I. R. III, 6); **fraget**: „fraged”; „*fragetelor* plante” (D. pref. XII); **franțez**: „... Galli seau *franțezii* (A. I, 143); **franțuz**: „*Lučovic* XII craiul *franțuzilor*” (D., 24); **franțozește**: (D. 91); **fregată**: (D.C., 34) *C.*; **fruct**: glosat „rod” (I. R. I, 37); „*fructul* bății punico a II-a” (I. R. III, 1); **fundament**: „temei, argument”; „din *fundament* le-au învățat” (D.C., 29); „În toate institutiunile se dau ceasuri spre jucării și resbunări, iară *fundamentul* acestei îngăduiri este mișcarea trupească și intramarea sufletului” (D. 89). „Această cerbicare încă nu era folositoare, pentru că după ce încetară *fundamentul*, făcutei oare ce legi, de lipsă este să încete și însași legea...” (I. R. III, 4). *C.*

General adj.: „Arătare *generală*, cum trebuie a pași cu pruncii întru buna creștere” (D. 6); **generos**: (I. R. II, 11; D. pref. IV, 92, 131). *C.*; **generositate**: (I. R. II, 19) „semn de mare *generositate*” (I. R. III, 3); **genie**: glosat „istățime” (Tr., 39). *B.*, *H.*, *M.*; **gen**: „despre *genu* meu (despre partea femeiască)” (Tr. 41); **geograf**: (A. I., 24); **geografie**: (D. 198). *C. T.*; **gigant**: „ca nește *giganti* lovindu-să” (I. R. I, 6); **gintă**: (A. I., 39) „*ginte* (neamuri)” (I. R. pref.); „*ginte* nomade” (A. I. III, 14); **graniță**: (D.C. 30); **grație**: „... rugă pre soții sei sau să apuce fuga, sau să se supună *grației* lui Cesar” (I. R. IV, 15). *M.*; **grațios**: „... că dacă se va arăta senatu *grațios* (milostiv) cătră popor...” (I. R. I, 25); **gratulație**: (D. 198, 199). *P.* (în forma „*gratulare*” = salutare); **grosolin** și **grosulin**: „începu un *grosolin* de ritmaister” (D., 217); „*grosolinul* ritmaister” (D. 218); **gubernie**: „*gubernia* Galiei” (I. R. IV, 21); **guvernator**: (Tr. 39) *C., G., T.*; **guverner**: „Antonius trăbui să fugă și trecu în Galia transalpină (peste Alpi), unde era Lepidus *guverner*” (I. R. IV, 21); **Harmonie**: „*Harmonie* „bună înțelegere” (I. R. I, 5, D. 121) *T.*; **horisont**: „Strălucitoarele de după *horisont* a zburătorului soare raze...” (R. 12). *H.*; **hospitalitate**: (Tr. 43).

Idee: (Tr. 14) „*idei* lămurite și adevărate (D. 83) *B.*, *Cf.*, *H.*”; **idol**: „*idolul* poporului” (I. R. IV, 3); **industrie**: (R. 16) *C.*; **inimie**: (R., 14; I. R. III, 5, 22, IV, 9; D. X și 53); **inscripție**: (I. R. III, 23; IV, 15) *C.*; **institut**: (D. pref. VI) *G.*; **instrument**: (I. R. III, 13; D. 66) *C.*, *G.*; **intenție**: (I. R. III, 12; D. pref. VIII); **interes**: (R. 109; I. R. I., 20, 24; I. R. IV, 5, 9, 20; Tr., 42) *G.*, *M.*; **interesat**: (R. pref.); **intrigă**: (R. 67; D.C. 31); **inviziție**: (A. II, 38), dar și **iurizicaceiune**: (A. II, 36).

Încoronat: (A. I., 106); **ingredient**: glosat „intrare” (D. 81); **încurgere**: glosat „năvală” (I. R. II, 24); **învinge**: (I. R. I, 3; R.S., 29); „*învingeră* (biruiră)” (I. R. II, 2).

Judecată : (A.I., 34) *B. T.*; **judecare** : (A.I. pref. XV); **Județ** „org. administrativă” : (I.R. I., 25) *G.*; **juțăr** : glosat „lanț” (I.R. III, 11); **jug** : „jugului roman” (I.R. III, 19).

Labrint : (Tr. 217; D. pref. IV); **lațăr** : (R.S., 28) și „laogăr” (I.R. I. 18, 19) *G.*; **lectică** : (D. 102); **legat** : glosat „sol” (A.I. 54); **lege** : (I.R. I, 4; D. 127; A.I. 53); **lecție** : (D. 76, 83, 84); **liber** : „liberi (slobozi)” : (I.R. I, 19); **libertate** : (R. 18; I.R. I, 20, 21; I.R. II, 5, 10; I.R. III, 2, 3; D.66; A.I. 54, 56) *A., G., H.*; **libertate** : (D.92); **lineament** : „... pîr. (ii sînt din scoici, petrișoare albe, negre, galbene și viorele („viorii”), pe care din o amestecare de scoici, în formă de niște *lineamente*, sînt vîpsite dooăsprezece luni a anului” (A.I. 33); **listă** : (I.R. III, 22); **literă** : (R. 87 și alte locuri; I.C., II, 52; I.R. IV, 14; A. II, 197) „O de aș putea cu această cu *litere* de aur scria pe lespezile inimilor voastre” (D. 183) *H.*; **literatură** : (I.R. III, 16); **luc** : (I.R. III, 3; I.R. IV, 6, 7; A. II, 201) „*lucus*” (A.I., 29) *G., G., M.*

Maer : glosat „uscățiv” (D.C., 39); **madamă** : (D. 221, 222); **măgăzin** : „măgăzinele pline de bucate” (I.R. II, 27); **magnat** : glosat „boier mare” (Tr. 39) *G.*; **mahină** : „mahinele de bălăii” (I.R. III, 5) *P. T.*; **maister** : „maister de cea mai potrivită fățarnicie” (I.R. IV, 7); **mandat** „ordin, poruncă împărătească” : (R. 84); **manufactură** „adecă lucru de mină” : (D. 170); **manuscript** : (D.C., 37) *G.*; **mapă** (hartă) : „e pardosită cu marmoră (A.I., 32); **marș** : (I.R. III, 8) *G.*; **marțial** : „marțială virtute” (R.S., 30); **mască** : „maschele prefacerii” = măștile prefăcătoriei (Tr. 49) *M.*; **masculin** : glosat „bărbătesc” (A. II, 201); **matematică** : (D.C., 38); **matematicese** : (A. I, 52); **materie** : „alte materii arzătoare” (D. 122) *H.*; **matrosă** : „soldați și *matrose*” (I.R. IV, 3); **maximă** : „o maximă „politicească” (I. R. III, 6); **maestrie** : (D. 84); **măscări** : „ii alegea și ii *măscărea*” (D. 127); **medifină** : (I.C. II, 53); **medișinii** „medicamente” : (D. 191); **medic** : (R. 96; I.R. II, 11); **memorie** : glosat „țineri aminte” (D. 83); **merit** : (A. I, 66) *G.*; **metal** : (I.C. II, 52); **metod** : (D. 66, 75 cu sensul „metodă de predare”); „*metod*’ vieții sale” (D.C. 36) deci „*mod* de viață” *B.C.*; **milă** : (I.R. I, 10; I.R. II, 19; D. 100) *G.*; **militar** : (R. 54, 95; I.R. I, 3; D. 129); **milităresc** : (I.R. II, 7); **milizie** „oaste” : (R. 95); **ministru** : (Tr. 39; I.R. IV, 19) *G., P., T.*; **minut** : (D. 96); **mobilă** : „*Mobilele* casei...” (A. II, 201); **mod** : (D. 68) *M.*; **monarh** : (I.R. IV, 4); **monarhie** : (I.R. IV, 18) *T.*; **monetă** : (I.C. II, 52; A. II, 198) *C., G.*; **montanistice** : „districtul *montanistice* al Oraviții” (R. 96); **monument** „*uri* : (I. R. IV, 2; A. II, 199) și sensul de inscripție. *C.M.*; **moral** s. : (I.R. IV, 18) *A., B., Cl.*; **moral** adj. : „*morală* purtare” (I.R. I., 19); „*vorbe nemorale*” (D. 65) *B., Cl.*; **moralitate** : (I.R. I, 19); (I.R. III, 10; D. 34) (A. I, 35); **motiv** „*e* și *uri* : glosat „causă” (I.R. II, 15); R.I. IV, 21); **mumie** : „adecă trupuri de oameni balsamiruite și uscate, care niciodată putrezesc” (I.C. II, 53) *G.*; **muniție** : „*muniția* (toate lucrurile cele spre război de lipsă)” (I.R. II, 10); **mur** : „*murii* cetății” (D. 114); **muștră** „*muștra* moralitatei” (I.R. III, 12) *C.*

Nat „născut” (D. 27); **nație** : În „*Respundere*” folosește pe lângă „nație” și *națione*. *G., G.*; **național** : „virtute *națională*” (I.R. III, 23) *C., G.*; **naționalist** : (A.II, 200); **natură** : (A.I., p. XVI) „Acesta se cădea în numărul acelor bărbați, carii de la *natură* au aplecarea spre fapte *mar*” (I.R. IV, 8) *A., Cl., H. T.*; **natural** : (D.22); „*naturala* lor stare” (D. 64); **nega** : glosat „tăgădui” (D. pref. VIII și 130); **nesiguritate** „nesiguranță” : (I.R. IV, 3); **neutru** : (A. II, 201); **neutral** : „carii se arată cu totul *neutrali*, adică nici pe o parte nici pe alta a fi aplecați...” (I.R. IV, 21) *T.*; **nobil** s. : (R. 46; D., 31; A. I, 31, 37, 40); **nobil** adj. : (R. 11, 15); (I.R. I, 19); „*nobilei* sale inimi” (Tr. 47) *C.*; **nobilitate** : „sărăcicia și nesăturala *nobilitate*” (I.R. IV, 7); **nomad** : „viață *nomadă* (din loc în loc umblătoare)” (R. 27); „*gînte nomade*” (I.R. III, 14); **normă** : „punct de plecare, unitate de măsură” (A. II, 203); **nume propriu** : (A. II, 204); **nutri** : „*au nutrit* (hrănit)” (I.R. II, 13).

Obelise : (I.C., II, 53) *T.*; **obliga** : „*obligat* deapurarea este a purta grijă”... (D. 22); **obligație** : (I.R. I, 12); **observație** : „... cu adăugarea *observațiilor*, sau băgărilor de seamă” (A. I, p. XIV); „*observații* prelucrate după Monteschio” (I.R. III, 8) *G.*; **ocasion** : (R. pref.; D.C., 30, 32; I.R. II, 8; Tr. 46; I.R. III, 19; D., 140) O dată „*ocasion*” : „... căci nima dintre Români nici are, nici va avea *ocasion* (prilej) să adune” (A. II, 199 notă). *Cl., M.*; **ofițiant** : (R. 88; D. 129; I.R. I, 21); **ofițiu** : (R. 11, 88; I.R. I, 15); **ofițiriu** : (I.R. III, 17; IV, 23); **oțet** : (Tr., 38, D. 64, 66) *H.*; **onor** : (A. I, 188, 197, 205); **operă** : „... *opere* și comedii franțozesti se joacă în teatru...” (D. 198) „*se opunea* (impotriva)” (I.R. I, 21); „*a se opune* (îndărătnici)” (I.R. III, 18); **oră** (ceas) : (D. 172); **oracul** : (I.R. IV, 18; I.C. II, 53); „*oracul* (adecă locul prezicerii)” (A. I. p. XII), dar și *oracul* (la pag. 23); **orator** : glosat „*vorbitor*” (I.R. IV, 7); **oratorie** : (I.R. IV, 20); **orfan** : glosat „*sărac*” (I.R. I, 8);

organ : „organul vorbirii” (D.C. 4). *Cl.* ; **organizat :** (D. pref. IV). *Cl.* ; **organizație :** „Organizația sau orânduiala acestei cărți” (A. I, p. 1) ; **ospitalitate :** (R. S., 36). *C.*

Palat : (I.R. III, 5 ; A. I, 31). *C., G. T.* ; **paradis :** „... ca un paradis de desfătare” (Tr. 39) ; **pardosi :** „Talpa sau vatra scăldătorilor se așternea sau se pardosea cu uiașă (sticlă)” (A. I, 30) ; **particular :** „gintele particulare, sau abătătoare” (R. pref.) *C., N.* ; **pătimaș :** (D. 79). *A.* ; **pătimitor :** „pătimaș” ; „pătimitoarele tale prejudeții” (Tr. 41, 42) ; **patrie :** (R. 109 ; D. pref. VIII ; A. I, 54, A. II, 200). *C., G.* ; **patriot s. :** (Tr. 39). *C.* ; **patriot :** adj. : (I.R. I, 13 ; Tr. 49) ; **patrioticesc :** (I. R. I, 21) ; **patriotism :** (I. R. 12, III, 10, 23). *C.* ; **patron :** (D. VIII) ; **patrona, patroni :** (I.R. IV, 20 ; III, 6 ; D. pref. VI) ; **pațienție :** (D. 68) ; **pedagogice :** (D. 75) ; **penzie :** glosat „simbrie” (Tr. 45) *C.* ; **perfectie :** (D. 59) „La Constantinopol s-au sîrguit a învăța limba și muzica turcească, întru care cu vremea la atîta perfecție și vrednicie au venit, cît prin el s-au introdus și s-au așezat mai dintîi notele muzicale la Turci” (D.C., 28) ; **periclu :** (I.R. I, 22, 24) ; **personă :** (I.R. I, 21 ; IV, 18, 19 ; D.C. 27, 30) ; **plai :** (A. I, 26) „piața Brașovului” (R.Ș. 36). *G.* ; **piramidă :** „spre arderea trupului se rădica un roș adecă o piramidă de lemne uscate în forma unui turn...” (A. II, 217). *G. T.* ; **pirat :** glosat „fur de mare” (I.R. II, 17) ; **plan :** adj. : „locuri șeste sau plane” (A. I, 18) ; **plan s. :** (I.R. III, 18, IV, 7) „planuri spre suprinderea a multor țări și crăimi” (I.R. II, 14). *M.* ; **plantă :** (R. 108 ; D. 176) ; **plântui :** „plântuești vinea” (= via) (D. 55) ; **poezie :** „Înțelegerea poeziei, adecă a versurilor...” (A. I. pref. XII). *M.* ; **politică :** „Hieron (nu se știe din politică sau slăbiciune) încheie o legătură de prietenie cu Romanii” (I. R. II, 14) ; „Însă Romanii, înțelepțește pășind, cu cea mai frumoasă politică și-au câștigat isvoară de ajutor...” (I.R. III, 2) ; **politice :** „cugețele politice” (I.R. IV, 22). *C., T.* ; **politice :** „înțelepciune politicească” (I.R. III, 3) ; **pompă :** (I.R. I, 12 ; III, 5, IV, 4 ; Tr. 39 ; D. 126 ; A. II, 214, 215) ; **pompos :** (I.R. I, 22). *H.* ; **popor :** (A. I. 31, 37, 40) și în alte locuri din scrierile lui ; **populație :** (I.R. IV 16). *C.* ; **pori :** E vorbă de porii pieii (D. 171, 172). *T.* ; **positiv :** „legi positive...” (I.R. III, 9) ; **predă :** (I.R. I, 17) ; **prefație :** (R. 21) ; **prejudecare :** (I.R. III, 8) „rătăcirile care prejudecare” (R. 17). *B.* ; **prejudețiu :** (I.R. IV, 3) ; „Pătimitoarele (pătimașele) tale prejudeții te aduc la nedreptate și te fac nemulțumitoriu” (Tr. 41, 42). *Cl.* ; **preseria :** (I.R. II, 17) ; „Roma preseria legi...” (I.R. III, 18) ; **pretendiris :** (I.R. II, 3 ; III, 23) ; **preumbia :** (I.R. III, 23) ; **preumblare :** (D. 89 ; A. I, 28) ; **preveni :** „Între acestea preveni dînsul [Cicero] alungarea sa din patrie” (I.R. IV, 10) ; **prezicere :** glosat „prorocie” (A. I. 118) ; **prieuritate :** glosat „primejdie” (R. 31 ; I.R. I, 15) ; **prieuros „periculos, primejdios” :** (I.R. II, 23) ; **prinepțiu :** uneori glosat „temei” (I.R. III, 17 ; IV, 18 ; D. 81). *Cl., H.* ; **prinț :** (D. 126, 155) (uneori și sub forma „prințip”) ; **prințipat :** (D. 139) ; **privat :** „învățători privați” (D. 76) ; **profesie :** „urita profesie” (Tr. 46) ; **pronume :** pronumele cuiva. Îi zice și „prenume” (A. II, 204) ; **propozție :** glosat „zicere” (R. 21). *C. T.* ; **proprietate :** „însușire” : (I. R. I, 22). *C.* ; **proscerie :** „Moșia mea e acea ce mă proscerie (mă trimit în exsilium sau surghiun” (I.R. III, 22) ; „proscerie pe inimicii sci” (I.R. IV, 22) ; **proscripție :** (I.R. IV, 8) „În istoria tirăniilor omenesți puțin eșemple sînt așa de urite, care s-ar putea asemăna proscripției lui Sulla” (I.R. III) ; **protimisire :** „Soldații atîtea inele purta, în cite bătai au fost, și inelele acestea... mare protimisire (întîțiate) le face”. (I. R. II, 13) ; **profes :** glosat „judecată” (I.R. II, 5) ; **provincie :** (I.R. III, 7, 20, 22 ; A. I, 29, 143 ; în I.R. III, 3 ; „provinție”). *C.* ; **provințial :** (D.C. în B.R. I, 29) ; **public s. :** (I.R. I, 11 ; I.R. II, 4) „... era de tot publicu prețuită și cinstită...” (D. 22). *C.* ; **public adj. :** (A. II, 18, 188, 192 ; I.R. II, 15 ; I.R. III, 13) ; „școale publice” (D. 68, 70, 71) *T.*

Rebeliant : (I.R. III, 19 ; IV, 8, 19) ; **rebelie :** (I.R. I, 18, II, 3) *T.* ; **rechemare :** (I.R. IV, 12) ; **recomanda :** (D.C. 29,35). *H.* ; **recomandare :** (I.R. I, 8) ; **reeclegere :** (D. 195) ; **referadă :** (A. I, 57, 59) ; **refera :** „s-au referat (precetil)” ; „să referază (să cetească, să facă întîi tuturor cunoscut)” (A. I. 57, 58) ; **regement :** (D.C., 32), „regiment” (D. 130). *C.* ; **regioane (sau ținuturi) :** (A. I, 25, 26) ; **regrație „recreație” :** „zile de regrații” (D. 77) ; **regruți :** (I.R. III, 21) ; **regulă :** „rînduială”, cum e glosat între paranteze (D.C. 32) ; cu sensul de „normă” (D. 58) ; **religie :** glosat „lege” (D. 155 ; I.R. I, 4). *B.* ; **repaos :** glosat „odihnă” (A. II, 210) ; **reparare :** (A. I, 28) ; **repurta :** (I.R. IV, 6) ; în I.R. II, 15 ; și în III, 7 *reporta*, dar tot cu sensul „a repurta”. *T.* ; **republică :** (I.R. I, 19 ; III, 2 ; A. pref. XI, 1). *M.* ; **republican s. :** (I.R. IV, 5) ; **republican adj. :** (I.R. III, 23 ; IV, 15) „Forma republicană de stăpînire se stînsă” ; **rezbunare :** „înseninare, înviore” ; (D. 89) ; **residenție :** (I.R. I, 5) ; „reședință” (D. 127) ; „rezidenție” (Tr. 39). *H.* ; **rest :** (D. 224) ; **restanție :** „restanția tributului” (I. R. III, 3) ; **rezultat :** (M.V. III, 43) ; **retor :** (A. I, 31) ; **reverință :** (D. 106 ; I.R. I, 13 ; Tr. 49) ; **revoluție :** (I.R., 19 ; II, 3 ; III, 10 ; IV, 2 ; R.Ș., 32) *C.* ; **rog „rug” :** (A. II, 217) ; **rolă :** (Tr. 4) „... cea mai de căpetenie rolă a juca” *M.* ; **romanță :** „Nice o romanță, adecă o carte

fabuloasă și povestitoare ce se țese numai spre petrecere desfătătoare, nu o vei putea cuprinde deplin ..." (A. I, pref. p. XII). *M.*

Sclav : glosat „rob” (I.R. II, 23; III, 10); **scălvie** : (I.R. II, 23); **scop** : (I.R. I, 3). *Cl.*; **serilitor** : (D. 132) folosit și în forma *scriptor* (A. I, introd.); **secret** s. : (D. 65) „fi descoperi acel groaznic *secret* (laină)” (I.R. IV, 7, 8); **secret** adj. : „*secretă* (ascunsă, tainică)” (A.I. 51); **secundant** : (D. 215) (la duel); **securitate** : „... de vom avea *securitatea* sau scutirea din afară, lesne vom păstra cele din lăuntru...” (R. pref.). În I.R. II, 19, IV, 11 și Tr. 47 e folosit „*siguritate*”; în I.R. I, 20, folosește forma verbală „*să se sigureze*”; **senat** : (I.R. I, 3) *G.*, *M.*; **sentențe** : (I.R. IV, 10, 22; D. 51; A. I, 57) *T.*; **servi** : (R. 70) „*servecă*” (D. 129); **sesie** : (A. I, 56); **sferă** : „Ce *sferă* strimlă cuprinde talentele timpurilor noastre!” (I. R. III, 10) *C.T.*; **secevestrerui** : (D. 51); **sigiliu** : (D.C. II, 52); **sigura** : (I.R. I, 20); **silabă** : „... cuvinte tot cu asemenea *silabe* scrise” (R. 66); **simplicu** : „În timpurile vechi era cina Romanilor tare *simplică*, adică din puține mâncări...” (A. II, 196). *M.*; **sistemă** : (I.R. I, 5, 25, II, 3) „... fără de nici o *sistemă* alcătuit” (R. 14) *T. C. Cl.*; **sistematiceste** : „*sistematiceste* pregătindu-se în școlalele pedagogicești” (D. 75). *Cl.*; **societate** : (A. I, p. XI) și „*sofiolate*” (D. 23, 177) *B.*, *Cl. T.*, *H.*, *M.*; **sofismă** : (R. 21) *T.*; **so** : glosat „pleniputernici!” (I.R. I, 14; D.C. 31); **solie** : „veni o *solie*” (I.R. II, 2). *C.*; **soldat** : (I.R. I, 3; II, 9; A.I., 34). *C.*; **solenitate** : (D. 116); **soție** : (D.C., 29); **speranță** : „cătrănita faptă a lui Brutus, carele în amăgitoarea *speranță* (nădejde) fiind că prin acea va scăpa pre statul roman, omori pre amicul și binefăcătorul său de bine” (I.R. IV, 18). Cuvîntul e folosit și în forma *sperință* (D. 184); **spion** : (I.R. II, 26); **splrit** : „*splritul* (duhul) lui Cato lăcuia în inima unei fâmei...” (I.R. IV, 18); **stat** : (I.R. II, 5); **statue** : (I.R. I, 13; IV, 20; III, 5; D. 157; A.I, 16). *G. M. T.*; **stomah** : glosat „*rinză*” (I.R. I, 20); **studiu** : (A. I, 31). *T.*; **subordinitate** : (D. 86); **subserie** : glosat „*să iscălească*”; **substanță** : „... *substanță* precepătoare, carea minte se zice...” (D. 17); **subtil** : „Încheierile cele *subtile*” (I.R. IV, 24); **suget** „subiect” : (Tr. II, 38). *B.*; **sugruma** : (D. 64); **sumă** : „*sumele* ce le trimise” (I.R. III, 19); **superstiție** : (R. 101); **suplini** : (A. I, 45); **surghiun** : glosat „alungare din patrie” (I.R. I, 10); **suspect** : glosat „cu bănuială” (I. R. II, 21); **suspție** : glosat „prepus” (D. C. în B.R. I, 30; A.I, 18); **știință** : (I.R. I, pref., 5; A. I., pref., p. XI, 31; D. 58). *C.*, *G.*, *T.*; **șerb** : glosat „rob” (A.I., 29).

Tabac : (D.C. 36; D., 116); **taet** : „ton” (D. 225); **talent** : (I.R. IV, 4, 7; Tr. 38; D. 46, 84); **teatru**, *teatruri* : (A.I., 30, 31, 55); *C.*, *G.*; **temperament** : glosat „*diată*” (D.C. 35; I.R. IV, 14, 19; A.I. 42). *C.*; **tiran** : (I. R. III, 22; IV, 19; D. 36 A.I., 26); **tiranie** și **tirănie** : (I.R. 16, 17, 23; III, 17, 19; R.Ș., 34; A. II, 192). „Mai tîrziu s-au oprit această *tiranie* prin puterea legilor...” (A. II, 192). *T.*; **tirănese** : (D. 36); **titulă** „*titlu*” : „... și dede *titlul* : principul Iudeilor” (I.R. IV, 7, 15). *C.*; **tom** : (A.I, 2); **topografie** : (A.I, 24) **tractat** și **tractament** : (I.R. I, 13; R.S. 30) *C.T.*; **trăera** : „*trăeră* sau se calcă grinele” (A.I. 34); **transalpin** : glosat „preste Alpi” (I.R. IV, 21); **tribut** : (I.R. III, 1, 3) *C.*; **triumf** : (Tr. 37; R.S. 28; I.R. I, 15; II, 6; III, 1; IV, 10; A. II, 215) *C.*; **trupe** : „oști” (I.R. I, 15; II, 16); **țeremonie** și **țerimonie** : (R. 46, 79; I.R. I, 14; R. S. 31, 8, 48) *C.*, *M.T.*

Unire : „unirea inimilor” (I.R. I, 4); **universal** : (R. 57); „Nerinduală *universală* în finanțiile statului...” (I.R. III, 21) *C.*, *Cl.*; **urban** : (A. II, 35).

Vasal : glosat „supus cu plată” (I.R. II, 24; Tr. 39); **velo** : „... cu *velo* lor, strica și turbura tot ce nu le plăcea” (I.R. I, 21); **vers** : (A. I. pref. XII, A.I., 35) *M.*; **virtute** : (I.R. I, 12, 13; Tr. 37; D. 69). În I.R. III, 1 : „virtutea armelor sale”, deci și cu sensul de „putere”. *A.*, *B.*, *Cl.*, *H.*; **virtos** : (D. 82) „Brutus era din principii *virtos*...” (I.R. IV) *Cl.*; **votum** și **vo**, pl. *vote* : (I.R. I, 15; A.I. 51) *C.*

Zel : glosat „rîvnă” (I.R. I, pref.); **ziariu** : (D. 137, 138, 159). E vorba de un „jurnal personal”, „însemnări” personale.

Analizînd proveniența neologismelor din scrierile lui D. Bojincă, observăm că ele au fost împrumutate din diferite limbi și adaptate la sistemul limbii romîne. Fiind un ucenic înflăcărat al corifeilor „Școlii ardelenene” și în special al lui Petru Maior, e foarte natural să împrumute majoritatea neologismelor din limba latină, din care Bojincă introduce în scrierile sale multe cuvinte, păstrîndu-le, uneori, forma latină : *ecsi-lium*, *ofițiu*, *votum* (dar și *vote*, pl. de la *vot*), *privilegium* sau : *dignitate*, *luxus*, *scriptori*, *securitate* și *siguritate*, *formoasă*, *novă*, *nat* etc. Paralel cu

formele acestea întrebunțează însă și forme ca în limba noastră de azi : *scriitori, lucsul, frumos, născut, nouă*.

Substantivele feminine de origine latină terminate în *-ia*, au fost împrumutate cu rădăcina latină și cu terminația în *-ție* : *distanție, ecsperienție* (dar și *ecsperiență*), *ecsistenție, pațienție, revercnție, rezidenție, sentenție* etc.

Neologismele în *-io, -ionis*, spre deosebire de unii dintre contemporanii săi și de mulți dintre latiniști de mai târziu care întrebunțează formele cu *-iune* sau *-ciune*, au la Bojincă forma *-ie*, așa cum s-au păstrat în limbă pînă azi : *argumentație, citație, c municație condiție, confuzie, constituție, contribuție, inscripție, intenție, muniție, obligație, observație, ocazie* (o dată și *ocazion*), *organizație, pensie, profesie, revoluție* etc. Chiar și unele substantive care s-au împămîntenit în limba literară cu terminația în *-iune* ca : *națiune, suspiciune*, au la el formele *nație, suspicie*. Întîlnim însă și forma *națione și regione*, forme apropiate de limba de azi. Mai adăugăm cîteva substantive care în limba literară de azi au altă formă, iar la Bojincă se termină în *-ie* : *armistiție, prefație, restanție* etc. ele oglindind un stadiu specific în dezvoltarea limbii noastre literare.

După modelul substantivelor în *-ie*, împrumutate din limba latină, în care au forma în *-io*, unele cuvinte — care în limba de azi sînt infinitive lungi substantivate — au la Bojincă forma : *desperație, gratulație*.

Substantivele de origine latină care în limba literară de azi se termină în *-ar, -er, -or*, au pe *r* palatalizat și labializat : *ajutoriu, apotecariu, cetitoriu, cîrtitoriu, ofițiriu, ziaru*.

Substantivele care se termină în latină în *-us, -um*, precedat de consoana *l*, au forma în *-lu* : *oraclu* (și *oraculu*), *periclu*.

La unele neologisme a păstrat pe *h* din cuvîntul originar : *harmonie, heroicesc* (dar și *iroic*), *horizont, hospitalitate, epohă, mahinele, stomah*.

Ca mulți scriitori din epoca lui și chiar de mai târziu, întrebunțează și Bojincă formele *ojet, sujet* (dar și *subiect*).

Adjectivele împrumutate, în afară de cele cîteva păstrate în formă apropiată de originalul latin (*formosă, nat, nova, virtos*) au aspectul pe care l-au păstrat în limbă pînă azi : *absolut, activ, aucsiliar, cetățenesc, civil, civilizată, clasic, comod, comun, criminal, critic, curios, delicat, eroic, generos, grațios, liber, masculin, moral, nobil, patriot, politic, pompos, pozitiv, proscris, public, republican, suspect, universal*.

Cîteva adjective, spre deosebire de forma lor de azi, au la Bojincă sufixul *-esc* și *-icesc* : *săsesc, fizicesc, heroicesc* (dar și *eroic*), *matematicesc, milităresc, patrioticesc, pedagogicesc, politicesc* (dar și *politic*), *tirănesc*. Sînt forme învechite, care mai existau încă pe vremea lui în limbă, însă erau pe cale de dispariție.

Verbele neologice au în majoritate la Bojincă forma pe care o au și în limba epocii *adopta, apela, cita, clasifica, combina, comunica, con-scrie, cultiva, descrie, ecsplca, educa, forma, invita, încorona, învinge, judeca, nega, nutri, obliga, opune, pardosi, patrona* (dar și *patroni*), *preumbla, preveni, prezice, propune, recomanda, refera, repara, repurta* (dar și *reporta*), *revoca, servi, sugruma, suplini*. Unele abateri de conjugare le vom semnala la particularitățile morfologice.

Întilnim și câteva verbe care au păstrat ceva din aspectul pe care l-au avut în limba latină: *comenda*, *disputa*, *preumbila*, *raporta*.

Bojincă întrebuințează și câteva cuvinte de origine germană, pătrunse în lexicul lui din graiul popular bănățean: *critiza* „critica”, *fain* „frumos, bun”, *exercituri* „exerciții”, *farbă* „culoare, vopsea”, *guverner* „guvernator”, *maister* „maiestru”, *matroze* „matrozi, marinari” din pl. german *matrozen*, *mustră* „mostră, model” și „exercițiu”, *regruți* „recruți”.

Are și câteva neologisme grecești, păstrînd forma care mai dăinuia mai ales la scriitorii din țara veche: *favorisi*, *pretenderisi*, *protimisire*, precum și câteva franțuzisme ca: *națion*, *ocasion* sau *madamă*, *marchis* etc. care probabil au pătruns în lexicul lui prin intermediul lecturii serierilor din țara veche.

Există între neologisme unele care nu s-au păstrat în limbă sau au rămas cu alt sens decît la Bojincă: *combina* „confrunța”, *grațios* „milos-tiv”, *genie* „istețime”, *ingredienți* „intrări”, *legat* „sol”, *munție* „armament”, *nat* „născut”, *orfan* „sărac”, *pensie* „sîmbrie”, *refera* „a face cunoscut tuturor”, *regulă* „rînduială, ordine”.

Considerînd că serierile lui sînt destinate maselor mai largi, autorul simte nevoia să gloseze termenii noi, dîndu-și seama că ei n-au pătruns încă în vorbirea publicului cărui i se adresează. Glosarea o face prin punerea în paranteză a sinonimului mai cunoscut, imediat după neologism, sau prin metoda de a da paralel sinonimul prin „adecă” ori „sau”, iar cînd nu găsește sinonim potrivit, explică neologismul printr-o propoziție întregă. Iată câteva forme de glosări: „*ginte* (neamuri)” ; „*l-au adoptat* (l-au făcut fecior de suflet)” ; „*exercituri* sau *mustră*” ; „*aristocrație*, *adecă unde numai vreo câteva persoane domnesc și stăpînesc toată împărăția*” etc. Întilnim mai rar și procedeul invers, cînd adică se dă neologismul sinonim după cuvîntul mai cunoscut: „spre ușurarea sau *comoditatea* crescătorilor”.

Glosarea neologismelor nu este o particularitate specifică lui Bojincă. Ea este foarte frecventă în primele decenii ale secolului al XIX-lea.¹ Ceea ce ținem să remarcăm este osteneala pe care și-o dă și scriitorul de care ne ocupăm pentru a-și face accesibile scrierile și truda pe care o depune pentru a înlesni pătrunderea neologismelor în rîndurile cititorilor.

Numărul mare al neologismelor întrebuințate de Bojincă este una dintre caracteristicile fundamentale ale scrierilor lui. În comparație cu scriitorii epocii cu ale căror lucrări am confruntat scrierile lui (v. în note) el întrebuințează neasemănat mai multe neologisme și, spre deosebire de majoritatea contemporanilor lui, întrebuințează aceste neologisme în forma pe care, cele mai multe, au păstrat-o pînă azi în limbă.

Fără îndoială că majoritatea acestora existau în limbă din epoca anterioară și nu el le utilizează pentru prima dată. Meritul lui este însă că a luptat să le popularizeze într-o formă adecvată limbii romîne, chiar dacă uneori n-a reușit să-și realizeze intenția bună.

În capitolul despre vocabular am insistat mai mult asupra neologismelor. În cele ce urmează ne vom ocupa de particularitățile de limbă din

¹ Vezi B. Cazacu și I. Fischer, *op. cit.*, p. 53 ș.u.

scrierile lui Bojincă în general. Precizăm de la început că majoritatea lor sînt comune cu ale altor autori ai epocii, dovedind că în vremea respectivă ele reprezintă un anumit stadiu în dezvoltarea limbii noastre literare.

2. PARTICULARITĂȚI FONETICE

V o c a l e :

a neaccentuat apare totdeauna ca *ă*, ca în pronunțarea dialectală : *măgăzine, măntauă* etc.

ă e păstrat în verbul *lăcui, au lăcuit, să lăcuiască, lăcuitor, nelăcuit*. Forma aceasta arhaică o întîlnim și la alți scriitori, chiar și în lucrări apărute după acelea ale lui Bojincă¹.

e accentuat apare diftongat în *ea*, ca în limba scrierilor mai vechi și ca la mulți dintre scriitorii epocii : *aleaseră, creade, culeage, deade*, dar și *dede, huleaste, înțeleagere, leage, meale, se osteneaste, reale, se vădeaste, veade, zeastre*. Întîlnim însă și abateri. Așa de ex. *crește, este, plântuește, puternice, țepeni*, sau în cuvîntul *lete* (băn. *lece*), din expresia adverbială *a merge în lete* „a merge încet, a merge pe îndelete” întrebuițat în graiul bănățean². La fel sînt diftongate ca în limba veche și conjuncțiile *deacă și seau*.

e este înlocuit peste tot cu *ă* în cuvintele *fămeie, trăera, trăbuie*. E o influență a graiului bănățean.

e este înlocuit uneori cu *i* în cuvîntul *iroic*.

La adjectivul *vrednic* este intercalat permanent un *e* între cele două consoane de la început, fenomen întîlnit și la alți scriitori ai epocii : *verednic*.

i din diftongul *ie* în interiorul unor cuvinte este eliminat cîteodată, ca în graiul bănățean sau uneori în limba veche : *ferbe* „fierbe”, *fere* „fiere”, *mez* „miez” etc.

verbul *a fi* are la persoana întîi singular prezent forma *sînt*, așa cum este ortografiat azi, și nu *sunt*, cum apare la scriitorii latiniști.

o apare diftongat în *oa*, iar *uă* e trecut în *o* în cuvinte ca : *doao, noao*. Fonetismul acesta îl întîlnim aproape la toți scriitorii vremii.

C o n s o a n e :

Ca și la vocalism, întîlnim și la consonantism o serie de forme arhaice sau arhaizante, precum și forme populare, ca la toți scriitorii epocii. Așa :

e e înlocuit cu *g* în cuvintele *regrații* „recreații”, *regruți* „recruți”, ca în limba populară.

l înainte de *i* e păstrat uneori ca în textele vechi : *căli* „căi”.

¹ Vezi acad. Al. Rosetti, *op. cit.*, p. 60.

² N. A. Ursu în studiul său *Problema interpretării grafiei chirilice românești din jurul anului 1800*, apărut în „Limba română”, IX (1960), nr. 3, propune ca semnul *ѣ* din grafia chirilică să fie transcris cu *e*. În scrierile lui Bojincă același cuvînt apare scris și într-un fel și într-altul (de ex. *АѣАѣ* și *АѣАѣ*), de aceea noi le-am redat ca *atare*.

n înainte de *b*, *p* e netrecut în *m* : *împărți*, *împlini*. Fenomenul se pare că a fost general în limba scriitorilor vremii.

n păstrat palatalizat înaintea vocalelor următoare, ca în graiul popular din Banat : *bane* „baie”, *buboane* „buboacie”, *clane* „clacie”, *vioane* „vioacie”, *viue* „vie” etc.

n e disimilat în unele cuvinte : *amăruit*, *amerință*, *nimăru*, fenomen întâlnit în textele rotacizante și, azi, în limba populară din unele ținuturi ale Transilvaniei.

r etimologic e păstrat în prepozițiile *pre*, *preste*, ca în limba veche și ca în graiul bănățean.

În loc de *c* urmat de *i* apare *ț* în cuvinte de origine latină : *medicină*, *ofițiant*, *pațienție*, *proțes*, *soțietate* (dar și *societate*), *țeremonie* etc. Fenomenul se întâlnește și la alți scriitori ai vremii.

v în loc de *b* îl întâlnim în cuvântul *varoar*, ca în limba veche. Cu toate particularitățile semnalat : constatăm însă că, în general, lexicul lui Bojincă are fonetismul pe care îl au cuvintele respective în limba de azi.

Întâlnim în scrierile lui Bojincă în ceea ce privește fonetismul, numeroase oscilații, dovadă că scriitorul s-a trudit să găsească și aici formele cele mai firești pentru limba română.

3. PARTICULARITĂȚI GRAMATICALE

M o r f o l o g i e :

Substantivul. În general substantivele din scrierile lui Bojincă au forma și flexiunea normală. Abaterile întâlnite sînt puține :

În ceea ce privește pluralul unor substantive, în special la neologisme observăm o oscilație mare. Multe substantive formează pluralul ca în limba de azi : *clase*, *condiții*, *dispoziții*, *instrumente*, *marșuri*, *tomuri* etc. Altele însă fac pluralul în *-uri*, și în cazul unor substantive care în limba literară de astăzi sînt întrebuițate la plural cu desinența *-e* : *arhivuri*, *monumenturi*, *palaturi*, *prințipaturi* etc. Bojincă întrebuițează însă în scrierile lui și forme paralele de plural : *argumente* și *argumenturi*, *ecemple* și *exempluri*, *mile* (unitate de măsură) și *miluri*, *motive* și *motivuri*, *talente* și *talenturi* etc., predominînd însă formele cu *-e*.

În oscilația aceasta, Bojincă ajunge uneori chiar la forme care azi sînt neobișnuite. Așa de ex. substantivul *vot* are la el pluralul *vote* în loc de *voturi*, așa cum s-a păstrat în limbă.

Bojincă păstrează forma arhaică în *-e* a pluralului unor substantive feminine : *ginte*, *intrige*, *manufacture*, *masche*, *regule*, *republice* etc., care au în limba de azi pluralul în *-i*.

Întâlnim mai rar și forma populară și veche de plural în *-ă* : „și-au cîștigat *izvoară* de ajutor” (I.R. III, 2).

Substantivele *finanță* și *medicină* (= medicament) fac pluralul : *finanții*, *medicinii*.

Destul de frecventă este articularea substantivului, ca în vorbirea populară : „că de nu va înflori *pomu* frumos de cu primăvară...” (D. 47), „au mărit *senatu* dictatorul Sulla” (A. I. 46) etc.

În privința declinării întâlnim câteva deosebiri față de normele limbii literare de azi. Astfel, substantivul *cărticică* are genitivul *cărticichei*, iar *moralitate*, *moralității*, acestea fiind forme analogice după nominativul singular.

Acuzativul are uneori prepoziția *pe* (*pre*) și înainte de substantivele nume de lucruri : „va scăpa *pre statul roman*” (I.R. V, 18), fenomen frecvent în limba veche.

Articolul. Am amintit la substantiv despre omiterea — uneori — a lui *-l* ca articol enclitic. Mai subliniem că Bojincă folosește câteodată articolul posesiv ca în limba textelor vechi : „fructul despotismului *a lui Tarquinius* fu libertatea Romei” (I.R. I, 16, etc.). Articolul posesiv *a* și *al* are la Bojincă o singură formă *a* : „se pedepsea prin luarea a oarește lucru *a lui* în amanet” (A.I., 54 ; „adevăratul înțeles *a cuvîntului*” (A.I., 31) etc. Fenomenele acestea arhaice și populare sînt obișnuite în limba epocii.

Articolul adjectival are forme de cazuri învechite : „Scaunul stăpînirii *cei* (= celei) de la tatăl său *moștenite*” (I.R.I, 4), „promise o lege plugărească, carea nu avea minutele *ceii* (= celei) *din nainte*” (I.R. IV, 9), „*ceii* (= celei) *dintîiu*” (A.I., 51).

Adjectivul. În afară de formarea unor adjective despre care a fost vorba mai sus, întâlnim o particularitate mai izbitoare în legătură cu flexiunea adjectivului *tot* „întreg” : „de la buna creștere nu numai fericierea persoanelor singuratice, ci și norocirea *a toatei familie* și pe urmă bunăstarea *a tot statului* și *a toatei societăți* omenеști se atîrnă” (D. 58).

Superlativul sub influența graiului bănățean este format uneori după alte norme decît cele obișnuite : „poporul [era] *cu tot* (= foarte) desperat” (I.R. I, 20). Forma se pare a fi un cald după limba germană sau maghiară : *gänzlich* sau *egészen*.

Pronumele. Ca în limba scrierilor mai vechi, pronumele relativ *care* apare uneori acordat : *careea*, *carele*, *carii*. Ex. : „Răspunderea prin *careea* se restoarnă birfelile” (R. pref.) ; „nici un om în lume nu este *carele* nu s-ar putea îndrepta” (I.R.I, 17) ; „candidații *carii* se îndeletnicesc a veni acolo” (A. I, 22).

Demonstrativul *acest*, *aceasta*, *acel*, *aceea* are la Bojincă, pe lângă formele din limba literară de azi, și forme fonetice și flexionare învechite : „între *ceste* două căpetenii” (R.S. 30) ; „în starea *ceasta* critică” (*ibid.*) ; „în contra cererii *acestia*” (I. R. II, 1) „ce bărbați era *aceștii* !” (I.R.I, 10) ; „numindu-i pe *aceii* slavi, iar pe *aceștii* greci” (R. 89).

Notăm că forma feminină a demonstrativului *aceea* e scris *aceaia* dar mai ales *acea* chiar și atunci cînd normele limbii de azi cer forma cea dintîi : „legile pentru *aceaia* sînt întocmite...” (R. 58) ; „însă *acea* nu se știe cu cîți senatori” (A. I, 46).

Pronumele de întărire de foarte multe ori nu e acordat : „ei *însuși*” (D. 80) ; „*pre însuși a sa natură*” (I. R. IV, 23).

Întîlnim formele vechi ale pronumelor nehotărîte : *nescari*, *nescine*, *oareșce* (în forma *oarește*) etc.

Verbul. Unele verbe sînt întrebuințate la alte conjugări decît în limba de azi : *a scrie* e la Bojincă, sub influența graiului bănățean, de conjugarea I : „*au scriat*” (R. 76) ; „*a prescria* legi” (I.R. II, 17). Verbul

a *voma* e de conjugarea a III-a; a *voame*; a *divide*, de conjugarea I: a *divida*; a *patrona*, de conjugarea a IV-a: a *patroni*.

Alte verbe sînt la diateza reflexivă: „bunăstarea... *se atîrnă*” (D. 58); „aceste *se cădea* în numărul acelor bărbați” (I.R. IV, 8).

Întîlnim de cîteva ori întrebuintarea, sub influența limbii vechi, a infinitivului lung: „de ce poftesc a *avere* prunci?” (D. 47).

Persoana a doua a imperativului unor verbe are, ca în graiul bănațean și ca în limba veche, forme specifice: „*nu vă spăimîntarăți*” (I.R. I, 13).

În ceea ce privește conjugarea, unele verbe ca *împrumuta*, *obliga*, *repara*, (a)*sigura*, formează prezentul cu desinența *-ez*: *împrumutez*, *oblighez*, *reparez*, (a)*sigurez*. În schimb, verbul a *înceta* nu primește totdeauna desinența obișnuită: „de lipsă este *să încete* și însuși legea” (I.R. III, 4).

După modelul verbelor acestora primesc desinența *-ez*, în loc de *-esc*, și cîteva verbe de conjugarea a IV-a: *adeverează*, *asuprează*, *nutrez*, *servează*. Alternanța aceasta a formelor, cu și fără sufixul *-esc*, respectiv *-ez*, este caracteristică la scriitorii epocii, dovedind că încă nu se fixaseră formele stabile în toate compartimentele limbii.

Mai-mult-ca-perfectul are formă perifrastică: „Dictatorul Cezar *l-au fost adoptat* și trei părți din averile sale *i-au fost lăsat* moștenire” (I.R. IV, 20), iar după modelul limbii latine, are forma neobișnuită: „nici *s-au apropiat* fost de Țeara Moldovei” (83).

Alte aspecte ale limbii, care au și implicații morfologice, însă sînt de natură sintactică, le vom menționa între particularitățile sintactice.

S i n t a x a :

Ca în limba veche, Bojincă suprimă negația *nu* din propozițiile în care există conjuncția *nici*. Iată cîteva exemple: „*nici* laptele lor poate fi sănătos” (R. 33); „însă *nici* o învățătură au pîrtinit” (D. 44); „*nici* o creștere se poate împlini mai lesne... decît prin libertatea pruncilor” (D. 85); „căci nima dintre romîni *nici* are, *nici* va avea ocazion să adune...” (A. II, 199). La fel procedează și cînd există în propoziție adverbe negative construite cu *nici*: „trupuri... care *nici cînd* putrezesc” (I. C. 53); „*nici odată* va putea tinărul să învețe aceea limbă din fundament” (D. 9).

Destul de frecventă este exprimarea predicatului prin verb la diateza reflexivă cu valoare pasivă: „Temelia *se așternea*... cu uiagă” (R. I, 30); „senatu *se strîga* (era convocat) prin edict” (A. I. 54); „cînd *s-ar clasifica*, adevă cînd *s-ar împărți* pruncii după temperament” (D. 58) etc.

Ca la majoritatea scriitorilor vremii, și la scriitorul de care ne ocupăm întîlnim imperfectul cu aceeași formă, atît la persoana a III-a singular, cît și la plural; „*candidații*... se îndatinesc... a sta pe această culme de unde putea să fie văzuți de toți, și apoi de acolo se *cobora* în cîmpul Martios” (A. I, 22): „*tribunii*... *pîndea*...” (I.R. II, 5) etc. Necesitatea diferențierii probabil o simțea cîteodată și Bojincă, pentru că întîlnim și acorduri cu predicatul la plural: „muerilor *slujeau* eunohii (iscopeții) care purtau ape și oleiuri mirositoare spre stropirea lor” (A. I, 35).

Ca în limba veche, și regional și în graiul de azi, autorul folosește forma *au* la pers. a III-a sg. a auxiliarului perfectului compus : „[Sulla] *au mărit senatu*” (A. I, 45) „*s-au făcut doctor*” (R. 96); „*au fost un entuziasm nestins*” (I.R. III, 8); „*Crasus au avut*” (A. II, 201) etc. (În legătură cu problema acordului a se vedea și cele spuse la morfologie despre articol și pronume.)

Din unele construcții lipsește reluarea complementului în acuzativ sau în dativ ca în limba veche : „Toate mijlocirile *au întrebuințat* spre a apuca stăpînirea republicii” (I.R. IV, 12); „măcar că acea timpă (= templu) *au fost ambilor închinată*” (A. I, 102); „muerilor *slujeau eunohii*” (A. I. 55). Sînt construcții specifice limbii vechi.

O particularitate a construcțiilor gramaticale în scrierile autorului este folosirea unor prepoziții, la complementul format cu ajutorul acestor instrumente gramaticale. Acest fenomen este iarăși caracteristic și altor scriitori ai epocii¹. În afară de prepoziția *prē* întîlnită la Bojincă și înaintea unui complement direct nume de lucru, despre care am vorbit mai sus, mai întîlnim și construcții ca : „cu toate că era poporul *cu* tot desperat” (I. R. I, 30); „să o poată *de* antagonistul său smulge [comanda]” (I.R. III, 16); „spre a apuca stăpînirea republicii *a* mîină” (I. R. IV, 12); „pedeapsa *spre* calea fu bătrînul *prin* înțeleptul filosof judecat” (D. 52); „vestit era acest munte nu numai *de după* îngropăciunea lui Neron acolo, *ci și de la* candidații carii se îndatorase... a sta pe această culme” (A.I, 22); „veniturile cele *de pe* arenda apelor” (A. I, 28); „numai gîndea *despre* libertatea sa” (A. I, 52).

În ceea ce privește sintaxa frazei, o particularitate care ne atrage atenția este întrebuințarea specifică a unor construcții arhaizante. De exemplu, dintre conjuncțiile adversative Bojincă preferă pe *ci* și în situațiile în care limba de azi întrebuințează pe *însă* sau pe *dar* : „din început erau scăldătorile bărbaților împreună cu ale femeilor, *ci*... le-au despărțit imperatorul Marcus Aurelius filosoful” (A. I, 25); „unei politici afunde, *ci* nedrepte” (I.R. III, 8).

Dintre conjuncțiile relative folosește, ca în limba veche, pe *ce* și atunci cînd e vorbă de ființe : „castelanul [era] bărbatul *ce* lua seama de împărțirea acelor ape” (R. I, 27); „gimnazii dedicate filosofilor, retorilor și altor *ce* se îndeletniceau în studii” (A. I, 31), precum și atunci cînd normele limbii literare de astăzi ar cere forme flexionare pe care pronumele *ce* nu le are, și în vorbirea de azi este înlocuit prin *care* : „ospătările *ce* le ținea” (A. I, 52); „iubirea *ce* avea romanii cătră economie” (I. R. III, 9).

Bojincă folosește cu predilecție, ca în limba veche, construcții infinitivale în locul subordonatelor : „Aceștii... sînt vrednici numai rele uneori *a face*” (I.R. IV, 8); „toate mijloacele *au întrebuințat spre a apuca* stăpînirea republicii” (I.R. IV, 12); „candidații... se îndatinase *a veni* în comițiile țîrgului și *a sta* pe această culme” (A. I, 22); „arătare generală, cum trebuia *a păși* cu pruncii întru buna creștere” (D. 61) etc.

¹ Vezi Gh. Bulgăr, *op. cit.*, p. 101; Dan Simonescu, *Contribuția lui Mihail Kogălniceanu la dezvoltarea și îmbogățirea limbii literare, în Contribuții la istoria limbii române literare în secolul al XIX-lea*, vol. I, p. 76.

Topica :

În privința așezării cuvintelor în propoziție întâlnim în scrierile lui Bojincă unele procedee particulare, care azi par nefirești. Ele pot fi datorite unei influențe a topicii din scrierile vechi. Majoritatea lor par însă a imita ordinea cuvintelor din limba latină. Precizăm însă că în ansamblu scriitorul întrebuițează topica obișnuită a epocii.

Din particularitățile legate de probleme de topică amintim în primul rând tendința arhaizantă de a așeza verbul la sfârșitul propoziției : „tribunii acum spre aceia tare *pîndea*” (I.R. II, 5); „inelele acestea... mare protimisire *le făcea*” (I. R. II, 13); „a cărora cultură și luminare nestricate *rămîn*” (I.R. III, 7); „mai cruzi și mai spurcați decît tigrii *a fi se păreau*” (I. R. IV, 23); „adescori într-o nespusă furie și fantazie *cădea*” (D. 166).

O altă particularitate arhaică este intercalarea nefirească a unor părți de propoziție între elementele unor construcții : „[Amelius] resturnă pre fratele său Numitor de pe scaunul stăpînirii *cei* de la tatăl său *moștenite*”; „ca să poată ținea *răpita* de la Numitor *crăime*” (I.R. I, 4); „formula cea de el în aceasta *întrebuintată*” (I. R. III 6); „a-și arăta *înveninata* sa asupra romînilor *inimă*” (R. 20); „foarte grea fu pedeapsa spre carea *fu* bătrînul prin înțeleptul filosof *judecat*” (D. 52); „darurile *cele* soldaților și poporul *înpărțite*” (A. I, 52).

4. STILUL

După cum am mai spus, opera lui Damaschin Bojincă nu este o operă de beletristică. Ea este formată din lucrări de natură istorică și pedagogică, care urmărea să popularizeze în masele de cititori anumite probleme de actualitate în vremea respectivă. Adresîndu-se publicului larg, stilul scrierilor lui Bojincă este simplu, pentru ca să fie înțeles de cei mulți. Din acest motiv nu întâlnim în ele cuvinte și expresii căutate.

Afirmația pe care o facem nu vrea însă să însemneze că scriitorul ocolește procedeele expresive. El urmărește prin scrierile sale nu numai popularizarea unor cunoștințe, ci vrea să convingă pe cititori, să le determine voința, să-i facă să reflecteze asupra afirmațiilor sale și să urmeze îndemnul pe care le face. Din acest motiv întâlnim la el unele fapte stilistice caracteristice și adecvate scopului urmărit și în același timp potrivite și cu temele pe care le tratează.

Urmărind să determine voința cititorilor în anumite direcții, scriitorul încearcă să se apropie cît mai mult de sufletul lor. Din acest motiv stilul lui este direct, oral, împodobit pe alocuri cu expresii și locuțiuni împrumutate din limba vorbită : „Așa-i de departe adevăul de scopul lui ca și ceriul de pămînt” (R. 14); „și-au pierdut zilele de-a fetea” (R. 41); „Dzeu să ferească pe tot natul” (D. 168). Adresîndu-se mamelor, le îndeamnă să se îngrijească de educarea copiilor încă de mici „fiindcă după ce jilăvesc, cu anevoie este a-i îndrepta, precum se zice : pînă-i arborele mic și crud, îndreaptă-l, că de va crește strîmb și nu se va putea îndoi,

cînd vei vrea să-l îndrepti, au se va frînge, au va rămînea cum au crescut" (D. 41), sau „Că de nu va înflori pomul frumos de cu primăvara, nici cînd, nu va da toamna fructuri de ajuns și bune culegătorului" (D. 47).

Pentru a fi mai familiar scriitorul se adresează uneori direct cititorului cu scopul de a-l convinge: „Vezi, dară, iubite cetitoriu! că nu numai lesnire în înțelegerea istoriilor autorilor clasici și a poeziei, ci și desfătări vei părtini din Antici, aflînd urzirea, izvorul și cauza a multor îndatinări ce vezi astăzi a lăcui în mijlocul nației tale, pe care pînă acum poate că nici nu le știai de unde se trag, cum au răsărit și cum au venit între romîni" (A. I, pref.); „Acum spune-mi, rogu-te, de unde vei ști toate acestea dacă nici a citi ai învățat?" (D. 72). Procedeele acestea sînt caracteristice stilului retoric, întrebunțat în special atunci cînd autorul urmărește un scop didactic.

Este în general în stilul lui Bojincă ceva sentențios, un gust de sfătoșenie bătrînească, care se potrivește cu conținutul operelor sale. Faptul acesta dă stilului o savoare deosebită: „Abusul sau stîngacea întrebunțare a puterii stăpînitore, aduce revoluții mari cu sine" (I. R. I, 19); „Iată și cei mai de vină se prefac citeodată cei mai asprii judecători a fi, crezînd că prin pedepsirea altora se pot scuti singuri de judecată publică" (I.R. III, 13); „Creșterea blîndă e cea mai vrednică și mai folositoare pentru oamenii civilizați" (D. 85).

Pentru a-și colora stilul, Bojincă întrebunțează și cîteva procedee afective. Dintre ele amintim întrebunțarea diminutivelor hipocoristice: „dulcuța tinerime", „pruncuș micutel" etc. Tot cu același scop așază adjectivul înaintea numelui: „strălucitele comedii", „siacile argumente și „necuviincioasele batjocuri", „nespusă furie", „strălucitoarele raze" etc.

Între alte fapte stilistice în opera lui mai remarcăm:

C o m p a r a ț i i: „Precum are toată făptura răsăritul și isvorul din care s-au înființat, așa are toată ginta rădăcina și trupina sa, din care și-au luat esistența și începutul" (R. pref.); „Mai cruzi și mai spurcați decît tigrii a fi se păreau" (I.R. IV, 23).

E x c l a m a ț i i r e t o r i c e: „O, ce bărbați era aceștii! Întrucît au trăbuit să se deschilenească creșterea lor de a noastră"! (I.R. I, 10); „O, de aș putea eu aceaste cu litere de aur scria pe lespezile inimilor voastre"! (D. 183).

I n t e r o g a ț i i: „Doară cugetă cîrtitoriul că limba sîrbească au fost universală, adecă preste tot pămîntul întinsă?" (R. 57).

5. CONCLUZII

1. Damaschin T. Bojincă și-a desfășurat activitatea atît dincoace cît și dincolo de Carpați. În Transilvania a luptat prin scrierile sale, iar dincolo de munți ca profesor și om politic, la ridicarea culturală a poporului. Cu toate că scrierile lui aparțin literaturii social-politice și nu celei artistice, tratînd probleme actuale pe vremea aceea de frămîntări pentru afirmarea națională, ele au fost citite cu interes în toate provinciile locuite de romîni, poate chiar mai mult decît unele opere de literatură beletris-

tică ale unor scriitori ai vremii. Numărul mare de „prenumeranți” este o dovadă a popularității de care s-au bucurat scrierile lui. Din acest motiv credem că el a contribuit din plin la răspîndirea lexicului nou al limbii noastre literare în prima jumătate a secolului al XIX-lea.

2. Cu toate că este un scriitor de importanță mai mică din pleiada scriitorilor grupați în jurul mișcării cunoscute sub numele de „Școala ardeleană”, contribuția lui la formarea limbii literare este importantă. Aceasta mai întii pentru motivul că lucrările lui, fiind tipărite, s-au bucurat de o răspîndire mare, în timp ce operele corifeilor „Școlii ardelenе” — excepțind unele dintre operele lui P. Maior — s-au răspîndit puțin, nefiind tipărite în vremea cînd au fost scrise. Din acest motiv operele lor nu au putut exercita influența pe care au avut-o scrierile lui Bojincă asupra limbii literare de atunci. În rîndul al doilea, problemele pe care le tratează lucrările, cîte s-au tipărit, din operele corifeilor „Școlii ardelenе” — și deci au fost accesibile maselor — tratează, în majoritatea lor, probleme de pură specialitate (filologie, dogmatică etc.) care interesează un grup mai restrîns de cetitori. Lucrările lui Bojincă, în vremea cînd au apărut, au fost scrieri care interesau mase mai largi. Din motivul acesta, ele au avut o circulație mai mare și e natural, deci, ca și înrîurirea lor să fi fost mai importantă asupra limbii literare a timpului decît a multora dintre predecesori și chiar contemporani. Iată de ce ni s-a părut utilă cercetarea limbii scrierilor lui.

3. Față de limba de azi, limba scrierilor lui Bojincă prezintă o serie de particularități. Majoritatea acestora nu sînt însă specifice numai limbii lui, ci le întîlnim și la alți scriitori ai vremii, dovadă că ele reprezintă un anumit stadiu în dezvoltarea limbii noastre. Acest stadiu va putea fi precizat definitiv abia atunci vînd vom avea un număr suficient de lucrări de amănunt.

Oscilațiile între o formă sau alta a cuvintelor, ca aspect fonetic, gramatical și ca sens, întîlnite și la Bojincă așa cum le găsim și la alți scriitori din timpul său, arată că scriitorii luptau pentru a găsi forma cea mai potrivită pe care s-o dea cuvîntului ca să fie înțeles și acceptat de toți românii. Faptul în sine este o dovadă că scriitorii epocii se trudeau să creeze o limbă literară unitară. În efortul acesta general și-a avut contribuția și scriitorul de care ne ocupăm.

4. În ceea ce privește lexicul scrierilor lui Bojincă, întîlnim la el termeni luați în majoritate din limba comună. El mai cuprinde o serie de termeni arhaici și regionali (bănățenisme). Ceea ce trebuie să remarcăm însă este contribuția lui substanțială la introducerea și împămîntenirea unor neologisme în limba noastră. Dintre cele peste cinci sute de neologisme scoase din scrierile lui și pe care le-am confruntat cu neologismele din scriitorii dați în notele de la p. 128, figurează numai la Bojincă un număr de 369. Evident, nu putem afirma că toate acestea au fost fîntroduse pentru prima oară de el în limba noastră. Multe dintre ele vor li circulat pe vremea lui în vorbirea oamenilor instruiți. Altele, poate, există în lucrări încă nestudiate. Un lucru e cert: prin utilizarea unui număr atît de impresionant de neologisme, Bojincă a contribuit la fixarea or în limba literară și deci la îmbogățirea lexicului limbii noastre moderne.

Din cele 369 de neologisme întâlnite numai în scrierile lui, un număr de 260 au rămas în limbă pînă azi în forma în care le-a întrebuințat el, sau cel mult cu unele modificări fonetice (*măgăzine-magazine, medicină-medicină, horizont-orizont* etc.). Din acest motiv contribuția lui la împămintenirea acestora merită prețuire.

5. O mare parte a profesorilor în școlile din Principate, în prima jumătate a secolului al XIX-lea, a fost recrutată din Transilvania. Majoritatea acestora au scris, încă înainte de a trece munții, lucrări cu teme din diferite domenii, în care au folosit o limbă îmbogățită și adaptată după principiile care stăpîneau pe atunci în concepțiile transilvănenilor. Trecînd în Principate, aceștia au făcut cunoscut, fără îndoială, atît la catedră cît și prin scrierile ulterioare, mulți dintre termenii lucrărilor lor mai vechi, sau au creat termeni noi după modelul acestora. Scriitorii din Principate, elevi ai acestor profesori, au împrumutat indiscutabil unii termeni din scrierile sau vorbirea profesorilor lor. În felul acesta profesorii transilvăneni au contribuit și ei la îmbogățirea, nivelarea și unificarea limbii noastre literare. Din acest motiv credem că nu se poate scrie o istorie obiectivă a limbii noastre literare fără a cerceta și contribuția acestora la formarea ei. Printre ei se numără desigur și Damaschin T. Bojincă.

Privită sub acest raport și apreciată în ansamblul ei, activitatea lui Damaschin T. Bojincă este meritorie. Ca formă, opera lui este scrisă într-o limbă literară caracteristică epocii, la îmbogățirea și fixarea căreia și-a dat și el contribuția, iar în ce privește conținutul ei, este străbătută de un patriotism înflăcărat și ocupă un loc de cinste în istoria noastră culturală.

ЯЗЫК ПРОИЗВЕДЕНИЙ ДАМАСКИНА Т. БОЖИНКЭ

РЕЗЮМЕ

Автор рассматривает вклад, внесенный в историю румынского литературного языка Дамаскином Божинкэ (1802—1869), одним из эпигонов культурного направления, известного в румынской литературе под названием *Școala ardeleană*. Он написал и перевел ряд работ полемического, исторического и педагогического характера, из которых некоторые имели широкое распространение на территориях, обитаемых румынами. Его заслуга состоит, между прочим, в том, что он является одним из первых ученых, обратившихся к данным археологии и этнографии с целью доказать латинское происхождение румынского народа.

Его литературная деятельность имела место в эпоху разложения, на востоке Европы, феодального строя и развития капиталистических производственных отношений. В эту эпоху окончательно складывается понятие о национальном языке и начинается усиливаться борьба за создание национальной культуры. Поэтому теперь начинает появляться

все больше и больше произведений на румынском языке, предназначенных для широких масс читателей всех провинций, обитаемых румынами.

Румынские писатели конца XVIII и начала XIX века, столкнувшиеся с серьезным препятствием, заключавшимся в отсутствии окончательно сформировавшегося румынского литературного языка, последовательно боролись за обогащение румынской лексики и за создание единого литературного языка. В процессе обогащения и распространения румынской современной лексики значительную роль сыграл и Дамаскин Божинкэ.

Сравнивая лексические заимствования, употребляемые им, с заимствованиями, употребляемыми другими писателями его времени, нетрудно установить, что у него процент нововведенных слов значительно больше, чем у других.

От современного румынского языка язык Дамаскина Божинкэ отличается некоторыми особенностями, которые, однако, встречаются не только у него, но и у других писателей его времени, откуда следует, что их надо рассматривать как характерные признаки определенной стадии развития румынского языка. Эту стадию будет возможно окончательно охарактеризовать лишь тогда, когда мы будем располагать достаточным количеством работ, подробно освещающих все частные аспекты данной проблемы.

Конечно, в произведениях Божинкэ и его современников колебания, характеризующие звуковую и грамматическую форму слов, а также их семантику, свидетельствуют о том, что писатели старались найти наиболее подходящее оформление слова, чтобы создать, таким образом, лексику понятную и доступную всем румынам. Сам по себе этот факт свидетельствует о том, что писатели данной эпохи стремились создать единый литературный язык.

Имея в виду все вышеуказанные обстоятельства, а также весьма широкую популярность, которой пользовались в свое время произведения этого писателя, автор надеется, что, анализируя язык этого писателя, ему удастся внести определенный вклад в изучение истории румынского литературного языка.

LA LANGUE DES ÉCRITS DE DAMASCHIN T. BOJINCĂ

RÉSUMÉ

L'auteur essaie de déterminer la place que tient dans l'histoire de la langue roumaine littéraire l'écrivain Damaschin Bojincă (1802—1869), l'un des épigones du mouvement culturel roumain connu sous le nom de *Școala ardelenă*. Damaschin Bojincă a écrit ou traduit un certain nombre d'ouvrages de caractère polémique, historique et pédagogique, dont plusieurs furent à l'époque fort répandus dans toutes les contrées habitées

par les Roumains. Il a entre autres, le mérite d'avoir été l'un des premiers écrivains roumains à recourir à l'archéologie et à l'ethnographie pour prouver l'origine roumaine du peuple roumain.

L'activité littéraire de Bojincă coïncide avec la désagrégation du régime féodal et le développement des rapports de production capitalistes dans les pays de l'est européen. C'était pour les Roumains l'époque où se cristallisait l'idée de langue nationale et commençait à s'intensifier la lutte pour la création d'une culture nationale. Ces circonstances favorisèrent l'apparition d'ouvrages de plus en plus nombreux en langue roumaine, destinés à un large public de lecteurs de toutes les provinces habitées par les Roumains.

Ne disposant pas encore d'une langue littéraire formée, les écrivains roumains de la fin du XVIIIe siècle et du commencement du XIXe menèrent une lutte persévérante pour l'enrichissement du vocabulaire et la création d'une langue littéraire unitaire. Damaschin Bojincă contribua largement à cette action d'enrichissement et de diffusion du lexique moderne de la langue roumaine.

En confrontant les néologismes que l'on trouve dans ses écrits avec ceux d'autres écrivains contemporains, l'on constate que Damaschin Bojincă a utilisé un nombre beaucoup plus considérable de termes nouveaux.

Par rapport à la langue actuelle, celle des écrits de Bojincă offre un certain nombre de particularités. Celles-ci ne sont pourtant point propres à la langue de Bojincă et se retrouvent chez d'autres écrivains de son temps, ce qui prouve qu'elles correspondent à un stade déterminé du développement de la langue roumaine. Ce stade ne pourra être précisé de façon définitive que lorsque l'on disposera d'un nombre suffisant d'études de détail.

Les oscillations entre une forme ou l'autre des mots sous le rapport de leur aspect phonétique et grammatical comme sous celui du sens, que l'on trouve aussi bien chez Bojincă que chez d'autres auteurs contemporains, attestent que les écrivains de l'époque s'appliquaient à trouver des formes d'expression susceptibles d'être comprises et acceptées par tous les Roumains, autrement dit qu'ils s'efforçaient de créer une langue littéraire unitaire.

En raison de la contribution de Damaschin Bojincă à cet effort général et de la popularité dont jouirent ses écrits, l'étude de la langue de cet écrivain offre un intérêt certain pour l'histoire de notre langue littéraire.

NUME DE LOCURI DIN VALEA SUPERIOARĂ A BEGHEIULUI

DE

V. ARDELEANU

Materialul toponimic pe care îl vom analiza mai jos face parte dintr-un studiu mai vast, care va constitui o încercare de monografie istorică a ținutului din valea superioară a Begheiului. Teritoriul acesta, cuprins astăzi aproape în întregime în raionul Făget, se întinde de la obârșia râului amintit pînă la o linie dreaptă care leagă la vest satele Drinova, Cliciova, Cladova și Ohaba, de-a dreapta și de-a stînga râului.

Studiul amintit, cît și fragmentul de față sînt rezultatul unor cercetări care se bazează în primul rînd pe toponimie, disciplină pe care o consider eminentă istorică și nu descriptiv geografică, căci, de cele mai multe ori, operează cu material toponimic contemporan, pe care îl urmărește în dezvoltarea lui istorică, pe bază de atestări documentare.

În toponimie s-a accentuat de multă vreme importanța primei forme documentare, ca fiind mai apropiată de forma originară a unui nume de loc și de multe ori provenind din altă limbă decît aceea în care ni s-a păstrat forma actuală. De asemenea, îndeosebi în regiunile în care de-a lungul veacurilor s-au perindat mai multe populații, adeseori forma actuală poate continua direct o formă originară. Această formă apare alături de forma actuală sau uneori este ascunsă de formele atestate în actele diverselor cancelarii, care au intervenit, conștient sau nu, în nomenclatura geografică a regiunii. De aici, în lămurirea originii unui toponimic, se naște nevoia de a da o deosebită atenție formei actuale, populare. Ne-am însușit acest punct de vedere și, apreciind importanța celor două forme extreme din lanțul de atestări al unei denumiri, vom încerca să-l ilustrăm mai jos prin cîteva exemple concludente, după părerea noastră.

Dar articolul prezent urmărește să demonstreze, între altele, și importanța formelor intermediare, ba chiar să arate că ele întrec în însemnătate, cîteodată, prima atestare, fapt nesublinit deaiajuns pînă acum în toponimie. În cazul regiunii Banatului asemenea forme nu apar întîmplă-

tor, ei sînt o urmare a unei realităţi istorice, de care e bine să se ţină seama. Astfel în trecutul unei părţi a regiunii noastre a avut loc un eveniment de o deosebită însemnătate, care a produs o cotitură în viaţa regiunii şi care se reflectă atît în toponimie, cît şi în viaţa politică şi socială. E vorba de ocuparea de către turci, în anul 1552, a Banatului, — fără părţile Lugojului şi Caransebeşului. Acest fapt a adus cu sine altă mentalitate şi altă organizare administrativă. În consecinţă vechea cancelarie regală maghiară cu tradiţia ei grafică, a fost înlocuită de o altă autoritate, defterdarul, care, în cele mai multe cazuri, a luat numele de loc direct din gura localnicilor. Prin aceasta s-a produs o descătuşare, un fel de repunere în drepturi a formelor vechi, păstrate de popor, şi astfel a avut loc în multe cazuri, o înlocuire a formelor de nume, păstrate de vechea cancelarie ungară, cu aceste forme populare.

O altă problemă pe care o considerăm importantă şi pe care am urmărit-o în cercetările noastre este aceea că, pe lângă cunoaşterea terenului şi a documentelor, în stabilirea unei etimologii este necesară metoda, de mult verificată, de a merge de la prezent spre trecut, eliminînd dintre formele atestate, pe cele indiferente sau greşite, pentru a găsi etimologia adevărată a unui nume de loc.

Dar mai presus de toate, cercetătorul trebuie să cunoască temeinic istoria regiunii de care se ocupă, folosindu-se de o periodizare cît mai amănunţită, pentru a putea sesiza momentele principale care determină epoci sau etape, respectiv fazele schimbărilor survenite în formele atestate în documente. Prin urmare vom împărţi epoca de aproape şase sute de ani, în care apar numele de locuri pe care le vom analiza, în două mari perioade : a) cea de dinainte şi b) cea de după ocupaţia turcească a Banatului.

În primul document referitor la valea superioară a Begheiului, anume cel din 1364, respectiv 1371¹, între numeroasele nume de locuri, sînt atestate şi numele topice : *Margina*, *Ceremida*, *Drăbădia* şi *Ikus*, în rostirea bănăţeană : *Marzîne*, *Seremida*, *Drăbădia* şi *Icui*.

În legătură cu acest document trebuie să menţionăm cîteva amănunte. În anul 1361 regele Ludovic al Ungariei face a doua donaţie celor şase fraţi, cărora îmi permit a le da numele de *Zărneşti* (deoarece totdeauna în documente ei sînt numiţi : „fiii lui Ladislau, fiul lui *Zarna* (*Zorna*)”², conform sistemului medieval, mergînd pînă la bunic). Mai tîrziu familia lor se va numi „*Rékási*” („de Recaş”) şi este una din familiile cele mai înstărite de nobili ai Banatului în secolul al XV-lea³. Aceşti fraţi, fugiţi de frica voievodului Nicolae Alexandru Basarab⁴, tocmai din cauza marilor servicii aduse de ei regelui maghiar, sînt dintr-o familie de jupani din Ţara Romînească şi trecută, pare-se, la această dată la catolicism şi instalată provizoriu, la 1364, iar definitiv la 1371, pe un vast teritoriu din actualul

¹ Toate atestările documentare sînt scoase din colecţia de documente Pesty Frigyes, *Krassó vármegye története*, Budapest, vol. III şi IV, 1883, şi Pesty Fr. şi Ortway T., *Okle-pélek Temes vármegye és Temesváros történeléhez*, Pozsony, 1896.

² Pesty - Ortway, *op. cit.*, doc. nr. 35.

³ Familia *Rékási* este trecută în categoria marilor proprietari de cîte 4—18 sate, cf. Hóman-Szekfü, *Magyar Történet*, vol. III, nota de la p. 153.

⁴ Pesty Fr., *op. cit.*, doc. nr. 77.

raion Făget, ceea ce a prilejuit și hotărnicia teritoriului respectiv în documentul păstrat. Teritoriul donat rămîne în posesiunea lor pînă la stingera în linie bărbătească a familiei, ceea ce a urmat destul de curînd, cam pe la 1430¹. Acest interval îl socotim ca prima subperioadă din trecutul văii superioare a Begheiului. A doua subperioadă începe o dată cu trecerea moșiei acesteia în posesiunea Huniazilor, trecere atestată pentru prima dată la 1439, dar probabil fiind anterioară cu cîtiva ani². Această subperioadă ține pînă la anul 1518, cînd marchizul George de Brandenburg moștenește averea Huniazilor prin căsătoria sa cu văduva lui Ioan Corvin, fiul natural al lui Matei Corvin. Vremurile tulburi dintre 1518—1552, alcătuieste o altă subperioadă, săracă în documente.

A doua mare perioadă, dintre anii 1552—1620, din timpul ocupației turcești ne-a păstrat o serie de documente avînd o grafie nouă, în care predomină numele populare. Urmează un interval cu totul lipsit de documente care ține pînă la izgonirea turcilor.

Această periodizare sumară are o legătură oarecum organică cu formele toponimice amintite.

MARGINA

Comuna *Margina*, are cele mai multe atestări, în total 24, dintre care 9 sînt din perioada 1594—1620³, fiind așezarea cea mai însemnată dintre cele cercetate de noi. Din 1439 este orașel (oppidum), iar de la 1505 posedă și un castel, ridicat probabil încă pe vremea lui Iancu de Hunedoara, fiind și centrul întregii regiuni, nu numai a moșiei Zărneștilor.

Prima atestare apare o singură dată, în anul 1365, sub forma *Margina*. A doua formă însă, *Marsina*, se repetă în anii 1455, 1514, 1516 apoi 1594, 1596 (de trei ori) și ultima dată în 1597 (în șase documente).

A treia grafie, *Morsina* (de cîteva ori și *Morsyna*), apare într-un document din 1404, prin care se dă „cvartalul filial” unei fiice de a Zărneștilor. Forma apare în documente în anii : 1439, 1505, 1509, 1511, 1513, 1514, 1516, 1536, 1548, 1554 (în total 13 documente) și continuă pînă în anul 1594. Putem spune că este forma preferată a vechii cancelarii ungare.

Formele *Marsina* și *Morsina*, cu *a* sau cu *o*, nu sînt simple grafii pentru a reda același sunet maghiar. Probabil că *a* din *Marsina* redă pe magh. *á* (*a* lung), pe cînd *o* din *Morsina* reprezintă magh. *a* (*a* scurt). Cu toate că Bárczi Géza⁴ ne asigură că încă de pe la 1400 în ortografia documentelor maghiare s-a statornicit scrierea lui *á* prin *a*, redarea lui prin *o* încetînd, documentele noastre contrazic această afirmație. Precum vedom, cel puțin în această provincie periferică, magh. *a* continuă să fie re-

¹ Cf. Pesty-Ortvay, *op. cit.*, doc. nr. 375: cel din urmă Zărnesc — Stanislau — este amintit în 1424.

² Cf. observația lui Pesty Fr., *op. cit.*, vol. II, p. 24, titlul *Mársina*.

³ În ce privește atestările, pentru a economisi spațiul, nu vom face trimeteri la pagini și documente, intrucît ele pot fi ușor găsite la anul indicat.

⁴ *Magyar Hangtörténet*, Budapest, 1954 (Egyetemi Magyar Nyelvészeti Füzetek), p. 33—41.

dat prin *o*. De aceea e de presupus că ungurii pronunțau când *Märzsina*, când *Märzsina*, cum se pronunță de altfel și astăzi¹. Fluctuația grafiei indică deci o fluctuație în pronunțarea toponimicului.

În anul 1594 întâlnim, într-o scrisoare a pașei Sinan, beglerbeiu Timișoarei, apoi la pașa Hassan, forma *Mardzsina*, iar în câteva documente ale cancelariei voievodului Ardealului alte grafii: oppidum *Marcsina* și *Marchina* (în 1597, de 3 ori); *Marchina* (în 1598, de 8 ori), castellum *Marchina* (în 1612); opp. *Marszina* și *Marchina* (în 1620); la Marsigli (1690—1700): *Marsine*. Toate aceste forme trebuie citite *Marșina*, respectiv *Marșine*.

Plecînd de la pronunțarea locală de azi *Marșine*, cu *e* final, formă întâlnită numai la Marsigli, e de presupus că forma bănățeană s-a impus în documente în vremea ocupației turcești. O singură dată această formă a intrat timid în cancelaria oficială, la 1518. Este interesant că momentul acesta coincide cu anul în care un alt document ne informează că regiunea de care ne ocupăm nu aparținea nici județului Timișoara, nici Ardealului² deci forma se putea impune.

În ce privește forma *Morsina* (= *Mărșina*), am putea fi înclinați să credem că această grafie a păstrat forma dialectală cu rostirea *ă* pentru *a*. Cum însă informatorii ne asigură că azi *Marșine* nu se pronunță cu *ă*, și dat fiind că în formele timpurii bănățene de la sfîrșitul secolului al XVI-lea, deci tocmai cînd fenomenul fonetic din graiul local ar fi trebuit să se generalizeze, nu întâlnim de loc grafia cu *o*, trebuie să respingem această supoziție.

Confruntarea primelor două forme atestate ni se pare însă deosebit de importantă. E cert că forma *Margina* corespunde rostirii dialectului muntean, pe cînd *Marsina*, relevă o pronunțare străină a acestei forme. Dar diferența de timp în care apar cele două documente (un an) nu ar putea explica cele două forme decît acceptînd, în ambele cazuri, că numele a fost scris așa cum era pronunțat de subiect. Forma *Margina* ni s-a păstrat din perioada fraților Zărnești, care fără îndoială că au folosit graiul lor de obîrșie din Țara Romînească, căci documentul din 1365 spune cu foarte multă precizie: „... s-a prezentat în fața noastră Karapch în numele său și al fraților săi”...³. Forma maghiară apare în documentul din 1366, în care un localnic, vecinul Zărneștilor, spune în fața tribunalului că aceștia pot fi găsiți, pentru a fi citați, în „posesiunea lor *Marsina*”. Această formă nu poate reprezenta decît rostirea maghiară a formei provenite din muntenescul *Margina*, și nu din forma bănățeană *Marșine*, cum e rostită și azi de localnici. În felul acesta se poate trage concluzia că satul *Margina* e o așezare mai nouă, o creație a fraților Zărnești.

Forma nearticulată din graiul bănățean desemnează o regiune mărginașă în genere, o parte de hotar sau locuri de la margine. Pe o hartă detaliată, am găsit în regiunea Margina, spre hotarul ardelenesc, trei nume topice, toate purtînd numele de *Margina*.

¹ *Helységnévtár*, 1873: *Märzsina*, dar Pesty, *op. cit.* și *Helységnévtár*, 1902: *Märzsina*.

² Pesty Fr., *op. cit.*, vol. II, titlul *Monostor*.

³ Id., *ibid.*, vol. III, nr. doc. 56.

CEREMIDA

În astăzi numele unui deal din hotarul satului Zolt. Înainte vreme era un sat. În anul 1514 avea numai patru case¹, iar în 1717² avea zece. Faptul că un sat era așa de mic nu trebuie să ne mire, fiindcă nu erau mult mai mari nici celelalte sate. Însăși *Margina* la 1717³ nu avea mai mult de 18 case, deși la 1514 fusese un orașel cu 82 de iobagi contribuabili; iar celelalte orașele se prezentau astfel: *Gladna* cu 15 iobagi, iar *Bujorul* și *Mănăsturul*, în 1514—1516⁴, cu câte 31 de iobagi.

Sînt două grafii prin care e redat numele topic *Ceremida*: 1) *Charamada* (rostit *Ciaramada*, în 1364 și 1464); 2) *Cheremida* (-*dia*) (în 1454, 1516, 1596, 1597, 1599, 1607, 1609 și 1717, în opt documente). Numărul mare de atestări arată că forma din urmă e cea originară. În teritoriul de care ne ocupăm există și azi în mod curent apelativul *cărămidă* (nu ca în alte părți din Banat, unde el a fost înlocuit cu *țiglă*). Cum se face atunci că forma scr. *Ceremida* nu a fost înlocuită cu cuvîntul românesc *cărămidă*, mai ales că pe acel loc se văd și azi cărămizi, sau resturi de cărămizi, și cu atît mai mult trebuie să fi existat ele la 1364?

În document locul e numit „vulgariter”, adică în limba maghiară, *Téglavár* ‘Cetatea de cărămidă’. Noi credem că, cu autoritatea lor, frații Zărnești au impus în documente forma *Cheremida*. Însuși documentul ne furnizează, în completarea citatului de mai sus, o dovadă în acest sens: „secundum vero Olachos *Charamada*”. Deci frații Zărnești au denumit locul *Ceremida*. Nicolae Drăganu⁵ spune despre acest toponimic: „Un nume interesant, care ne amintește de romîni și de îndeletnicirile lor în legătură cu așa-zisele „castra”... Forma cu *é* este însă rostire sîrbească; cf. scr. *čerămida*, *čeremida*, alături de rom. *cărămidă*, bg. *keremida* din gr. biz. *κεραμίδα*, la Berneker, SEW, I 500”. Față de această opinie a lui N. Drăganu, noi credem că „Olachi” vizează pe frații Zărnești și nu populația romînească din regiune. Forma *Ceremida* e mai curînd interesantă din alt punct de vedere, anume din acela constatat încă de Ovid Densusianu⁶, că în Țara Hașegului există toponimice de origine slavă în formă sîrbească. Am avea astfel o prelungire a acestora pînă în regiunea nord-est bănățeană, care are de altfel și alte note comune cu regiunea Hunedoara (între altele și numele de localități în -*ești*). Acad. E. Petrovici, în ce privește *Ceremida*, de asemenea observă că „e interesant cazul lui *Téglavár*... și cazul acesta e o dovadă că administrația traducea toponimicul nemaghiar⁷”. Nu sîntem de această părere, deoarece e greu de presupus că un morman de cărămizi, ceea ce în cazul cel mai bun presupune această numire de

¹ Pesty Fr. *op. cit.*, vol. II, doc. nr. 374.

² Szentkláray, *Száz év Dél-magyarország újabb történetéből*, 1882, p. 23.

³ Id., *ibid.*

⁴ Pesty Fr., *op. cit.*, vol. III, doc. nr. 374.

⁵ *Romîni în veacurile IX—XIV pe baza toponimiei și a onomasticeii*, București, 1933 (Academia Romîna, *Studii și cercetări*, XXI), p. 252.

⁶ *Graiul din Țara Hașegului*, București, 1915.

⁷ *Toponimia ungurească în Transilvania medievală*, în „*Transilvania*”, anul 74 (1943), nr. 2, p. 124.

Ceremida, ar fi putut fi tradus prin 'Cetate de cărămidă'. Credem dimpotrivă că *Téglavár* este numele mai vechi, care desemnează urmele unei cetăți dispărute, ridicată eventual în a doua jumătate a sec. al XIII-lea, când, conform documentului din 1371, moșierii unguri din *Also-Ikus* erau prezenți în acest ținut¹.

Ținând seama de importanța care se atribuie primei atestări documentare a unui nume de loc, prima formă documentară *Charamada* ni se pare aproape fără valoare, față de forma reală a numelui, căci chiar presupunând că scribul a reprodus forma luată de la o populație maghiară — de ceea ce însă ne îndoim — însăși această formă maghiarizată presupune existența anterioară a unei *Ceremida*, dat de o populație romîno-slavă sau romînă.

În concluzie, trebuie să atragem atenția asupra faptului că alternanța grafică, atât în cazul *Márzsina-Márzsina*, cât și în cazul *Charamada-Cheremida*, contemporane sau aproape contemporane, reprezintă diferențe de grafii cauzate, după părerea noastră, de intervenția scribului, care prindea numele de loc cu urechea, când într-un fel, când în altul, sau încerca să le dea o formă mai apropiată de spiritul limbii sale maghiare, conform principiului armoniei vocalice. Aceste nume de loc le auzea, în ultima analiză, de la o populație nemaghiară, căci cea maghiară avea pentru *Ceremida* numirea proprie, *Téglavár*, despre care scribul însuși notează că „vulgariter” — care în documente înseamnă întotdeauna limba maghiară — se numește *Téglavár*.

DRĂBDIA

Este azi un râuleț care, venind ca o continuare a văii Bălăsina, din hotarul Bucovețului, începînd de la marginea acestui sat, desparte pe o anumită întindere satul Băsești de comuna Dumbrava — înființată pe la sfîrșitul secolului al XIX-lea —, apoi intrînd pe teritoriul satului din urmă, îl străbate prin mijloc și, ieșind din sat, se varsă ceva mai încolo în Beghei, în fața altui sat, Răchita. Ceea ce este caracteristic pentru majoritatea numirilor de ape din acest ținut, pîrîul nu poartă același nume în toate satele dimprejur. Astfel, cum am amintit, la obîrșie el poartă numele *Bălăsina*, iar partea care trece prin hotarul Băsești e numită, numai de locuitorii acestui sat, *Drăbdia* (= *Drăbdia*). În schimb în partea de jos, răchiteii îi zic *Burău*, pe cînd bucovienii îl numesc *Valea Noașului*.

Cînd am auzit pentru prima dată numele *Drăbdia* de la un informator din Băsești, ni s-a părut, mai ales, în rostirea dialectală *Drăbtia*, că este un cuvînt turcesc și am abandonat aproape definitiv gîndul de a ne ocupa de etimologia lui. Abia după a doua deplasare la fața locului și după asigurarea informatorului nostru că e un râuleț însemnat, întrucît adună toate apele din hotar, am reluat lista atestărilor documentare. Din această listă ne-a atras atenția numele unui vechi sat de undeva din

¹ Pesty Fr., *op. cit.*, vol. III, doc. nr. 78.

regiune, care se prezenta sub următoarele forme : (1596) *olah Drowdia* (de două ori) și (1597) *Olah Dr(ewdia)*¹. Această formă ni s-a părut apropiată de *Drăbtia*. Forma documentară *Drowdia*, respectiv *Dreudia*, în cele mai multe cazuri determinată de *Olah*, ne-a îndreptat și spre alte atestări din colecția Pesty : (1511) *Olah Endred*, (1495) *Kysendrewd* (= *Kisendröd*), care ne-a sugerat imediat ideea că *-aud* (*-ewd*) din ultima silabă a numelui maghiar trebuie să dea în română *-eud*. De altfel această presupunere e confirmată și de alte atestări : (1731) „rîul *Endreud*”, corespunzînd formelor din documentul din 1364 : „satul *Endreud*, pîriul *Endreudfew*” (p. 111), *Endreudpataka* (p. 112), și *Kysendrewd* (sat) — toate fiind în posesiunea fiilor lui Bekus, respectiv Bekes de *Endred*, care au purtat proces cu frații Zărnești, timp de peste 10 ani.

Iată, după părerea noastră, cum s-a dezvoltat forma romînească. *Endreud* (satul și pîriul), au fost simțite de romîni ca fiind compus din *în + dreud*, la care se adăugase sufixul toponimic *-ia*. În acest fel presupunem că s-a ajuns la forma *Dreudia*. Forma de azi, *Drăbdia*, s-a născut prin trecerea lui *eu* la *ev*, apoi la *eb* (înainte de *d*), iar *e* precedat de *r* s-a prefăcut în *ă*. Cazul hidronimului *Drăbdia* este un exemplu interesant de analiză greșită (**Îndreudia > în + Dreudia*) și ilustrează în același timp ajutorul neprețuit pe care îl poate obține lingvistul din formele documentare.

În altă ordine de idei, el are o mare importanță pentru localizarea satului, care odinioară a fost centrul unui domeniu boieresc, dispărut abia la 1518 : *Endred*.

Dintre cele două sate cu acest nume, *Magyar Endred* se afla cu siguranță pe locul comunei Dumbrava de astăzi, deoarece prin ea curge, cum am văzut, pîriul *Drăbdia*. În ce privește localizarea satului *Olah Endreud*, nu ne putem pronunța cu atîta certitudine, deoarece în documentele din 1596—1597 el e trecut în districtul Fîrdea, și nu pe fosta moșie a familiei Bekes, care e net separată în documentul de bază, de la 1364, atît de domeniul Fîrdea, cît și de moșia Zărneștilor. El trebuie să fi fost aproape de Băsești, dacă nu e chiar satul cu acest nume, după cum reiese din cele relatate într-un document din 1511, care e o plîngere a marchizului George de Brandenburg împotriva unor nobili din *Olah Endreud*. În document se spune că cei din *Olah Endreud* au atacat, *din vecinătate*, vitele din Margina, trimise la păscut în satul *Veche* (care este *Veța* din harta Mercy de la 1723—1725, și nume topic azi în hotarul Băsești, la sud de Făget și aproape de Bătești, dar și în vecinătatea satului Băsești).

ROM. ICUI ȘI MAGH. IKUS

În documente numele magh. *Ikus* desemnează, în valea superioară a Begheiului, un district (și anume unul dintre cele mai vechi din Banat), două sate, unul de sus și altul de jos, precum și două pîraie, care și-au luat numele de la aceste sate. Atît districtul, cît și satele, ca și unul din

¹ Paranteza e completarea editorului Pesty Fr.

pîraie au dispărut fără să fi lăsat vreo urmă. Unul din pîraie însă există și astăzi purtînd numele de *Icui*; e pîrîul care vine dinspre granița ardeleană la Margina, unde, făcînd un cot cu Begheiu, se varsă în acesta din urmă. Acest nume, care, documentar, e aproape tot atît de vechi ca și a lui *Ikus*, cum vom vedea mai jos, atrage atenția mai ales prin forma lui.

Nu se poate spune că toponimicul *Ikus* nu s-a bucurat de atenția cercetătorilor. Dimpotrivă. Nici unul dintre istoricii care s-au ocupat de trecutul văii superioare a Begheului nu l-au neglijat, începînd cu Pesty Fr.¹, care a întocmit monografia fostului județ Caraș-Severin, și terminînd cu Hóman Bálint², în marea sa lucrare de sinteză a istoriei Ungariei. Se poate însă afirma, fără exagerare, că de la Pesty înceace nu s-a spus nimic nou și, mai ales, nu s-a corectat întru nimic greșeala inițială comisă de acest sîrguincios cercetător al trecutului Banatului și prim editor aproape al tuturor documentelor privind ținutul nostru. Căci greșeala lui Pesty de a nu fi urmărit în amănunte documentul din 1364, respectiv 1371³, căutînd să localizeze vechiul sat *Ikus* undeva între Fîrdea și Gladna, s-a menținut chiar la Hóman⁴. De altfel și în a doua monografie a județului amintit, autorul ei, Turchányi Tih.⁵, a exprimat opinia tuturor cercetătorilor în cauză, susținînd că este imposibil de urmărit cu succes o hotărnicie de pe vremuri, din cauza nestatorniciei așezărilor omenesti din evul mediu, în special a satelor românești, a căror locuitori se mutau, după părerea autorului, poate cu fiecare transhumanță anuală. Pentru a înlătura definitiv această părere cu totul eronată, cît și pentru a putea localiza districtul, satele și pîraiele neidentificate încă, ceea ce ar putea servi ca punct de sprijin în lămurirea etimologiei acestui nume, va trebui să ne ocupăm îndeaproape de hotărnicia din domeniul amintit.

Înainte de aceasta ținem, însă, să arătăm considerentele care ne-au călăuzit în orientarea justă, credem noi, a punctului de unde am presupus că a trebuit să plece delimitarea, pe larg descrisă în document. Primul considerent privește direcția pe care au urmat-o delimitatorii în punerea semnelor de hotar. În document se spune că pînă la un punct ei au mers mereu spre nord, pe o întindere de 12—14 km, de unde apoi au apucat direct spre vest, pe o distanță de vreo 8 km, ca, deviînd pe o distanță mai mică spre nord-vest, să atingă un punct de la care hotărnicia merge, pe o distanță de vreo 15 km, tot spre răsărit, ca să ajungă apoi la punctul sigur, care este satul Margina de azi. Pentru a putea urma această rută, ei nu au putut pleca decît de la un punct din munții care se întind la sudul moșiei delimitate și la est de cele două moșii vecine, care erau, la sud, domeniul regal Nădrag și moșia Fîrdea, la vest de moșia delimitată de ei. Punctul de întîlnire a celor trei moșii nu putea fi decît muntele Bordariu, care de fapt desparte și azi, geograficește hotarele Luncanilor, Nădragului și Gladnei. Ceea ce am putut constata în al doilea rînd este că acest punct geografic e așezat pe linia cumpenei apelor, linie

¹ Pesty Fr., *op. cit.*, vol. II, partea I, Budapest, 1884, p. 220—224.

² Hóman-Szekfű, *Magyar történel.*, f.a., vol. III, p. 304.

³ Pesty Fr., *op. cit.*, vol. III, p. 109—115.

⁴ Hóman-Szekfű, *loc. cit.*

⁵ *Krassó-Szörény megye története*, Lugos, 1906, p. 144, 155—156.

care pornind de la muntele Padeș poate fi parcursă și azi pe un drum de care, pînă la Bujor, lăsînd la stînga bazinul Rîului Bujor, cu afluenții lui, iar la dreapta bazinul Begheiului cu afluenții lui mai mici din stînga. Că hotărnicia a urmat această cumpănă a apelor o dovedește și un fapt precis care reiese din textul documentului, anume acela că pînă la extrema de vest a liniei parcurse, pe o distanță de peste 20 km, ei nu menționează trecerea nici unui fel de rîu, pe cîtă vreme îndată ce s-a părăsit cumpăna apelor, din momentul cînd delimitatorii au apucat spre răsărit, ei înseamnă toate apele peste care au trecut.

Un alt punct de reper sigur, potrivit căruia punerea semnelor începe la Bordariu, ni-l oferă textul însuși al documentului: „... primul semn de hotar începe la obîrșia celor două rîuri numite *Toplafeu* și *Bosarfeu*... ”¹. Nu e greu să descifrăm în numele din urmă satul *Bujor*. E vorba adică de apa numită de bujoreni *Riu*, care de fapt izvorăște din Bordariu.

Ținem să reamintim în acest loc specificul celor două sisteme de denumiri hidrografice, pe care le-am observat la tot pasul în hidronimia văii superioare a Begheiului. Un sistem este cel al redactorilor documentului și care nu poate avea la bază decît sistemul limbii maghiare, iar celălalt e al populației romînești. Conform primului sistem, apa se numește după ultima localitate pe care o străbate, o atinge, sau, pur și simplu, o are în față la revărsarea ei în altă apă mai mare. În schimb, sistemul romînesc, oarecum ca o consecință a coborîrii populației de la munte spre cîmpie, numește rîul după numele satului care îl precede. Un exemplu grăitor este hidronimul *Riu*, care în documente e numit *Apa Bujorului*, iar în satele romînești din calea lui: *Riu*, la bujoreni, *Glamna*, la fîrdeni, și *Valea Mare*, la cei din Gladna.

Al doilea pîrîu din document este pîrîul *Topla*, de pe versantul răsăritean al lanțului de munți care începe cu Bordariu, în hotarul comunei Luncani, pîrîu care izvorăște de sub Bordariu, dar, de la o anumită distanță, poartă numele de *Pîrîul Popii*, numit așa „fiindcă a pierit un popă în el”, ne asigură informatorul din Luncani, „dar el tot *Topla* rămîne”, cum de fapt se și numește mai spre sat.

Faptul că delimitatorii moșiei trec în document un rîu din dreapta și altul din stînga liniei de hotărnicie, demonstrează o dată mai mult că ei mergeau pe cumpăna apelor. Această constatare își are importanța ei, căci ne va ghida în localizarea și identificarea satelor și pîraielor neidentificate încă.

De toate aceste lucruri nu s-a ținut seamă atunci cînd s-a încercat delimitarea fostului district *Ikus*-ul de sus și a satului cu același nume. Astfel s-a ajuns să se caute acest district pe un teritoriu care nu a aparținut niciodată moșiei *Ikus*, căci atît Gladna, cît și Zoltul și un loc undeva între Firdea și Gladna sînt în afara hotarului fostei moșii a fraților Zărnești.

Spațiul nu ne îngăduie să urmărim în amănunte hotărnicia din documentul amintit. Totuși, pe baza considerentelor de mai sus, ca și din faptele înșirate, credem că se justifică pe deplin concluzia că hotarele satelor

¹ Pesty Fr., *op. cit.*, vol. III, p. 109.

din această regiune accidentată și păduroasă nu s-au schimbat de la 1364 încoace.

Ținînd seama de toate acestea, am trasat în felul următor drumul parcurs de hotărnicia din 1364, respectiv 1371 :

S-a pornit pe hotarul dintre Luncani și Gladna, la Bordariu, coborînd la *Pristop*, iar de aci pe *Săuca mare* mai departe, și, urcînd apoi la vîrfurile *Ambrusii*, s-a coborît iar la *Cățînu* și mai departe pe *Valca Mare* a Zoltului pînă la muntele *Benies*, apoi vîrfurile *Colii*, de unde, pe la stînga *Pietrelor Albe*, spre hotarul Zoltului, pînă în dreapta dealului *Ceremida*, s-a mers tot spre nord pînă la un punct din hotarul Jupîneștilor, probabil dealul Rugetul; apoi s-a îndreptat spre apus, pe aceeași cumpănă a apelor, și, trecînd printre Jupînești și Drăgsinești, și atingînd locul *Trei Scaune*, de-a lungul văii *Bălăsîna*, s-a trecut la nord de Bucoveț, dincolo de Bălăsîna, respectiv Drăbdia, pînă la punctul extrem de vest; de aici, părăsind cumpăna apelor, hotarul moșiei *Ikus*-ul de sus apuca direct spre răsărit de-a lungul drumului, mereu amintit de aici încolo în document, care azi se numește *Drumul Banatului*, sau *Drumul lui Matiaș Crai*, printre Băsești și hotarul de sud al Dumbrăvii, apoi printre Bătești și Brănești pînă la hotarul, chiar pînă azi, dincoace de Beghei, al satului Sintești, ca, mergînd tot spre răsărit și lăsînd la dreapta satul Breazova să atingă, în hotarul Marginei, Begheiul, la sud de Margina; de aici, pornind iarăși spre nord pe apa Begheiului, prin gura pîriului *Icui*, trecea peste o pădurice în apa *Logojana*, dintre Sintești și Zorani, și urca pînă la *Groși*, pînă la o altă cumpănă a apelor, aceea dintre bazinul Begheiului și al Mureșului. De la această linie, la dreapta se întinde moșia *Ikus-ul de sus*, pînă unde, însă, spre răsărit nu putem ști cu certitudine. Adică, mai precis, nu e sigur că ea s-a întins pînă la granița actuală a Ardealului, dar, în orice caz, cuprindea toată valea *Icui*, înspre Ardeal. Apoi trecînd la răsărit de satul Coșava și pe o linie dreaptă spre sud, cuprindea întreaga vale a Begheiului în sus, pînă la Luncani¹. Chiar numai în aceste limite, moșia Zărneștilor a fost neobișnuit de mare pe acele vremuri, cum nu era nici una din celelalte districte din valea superioară a Begheiului.

Pe acest teritoriu trebuie căutat satul și pîrăul *Fel Ikus* (Ikus-ul de sus). Despre sat nu avem nici o indicație în documente, localizarea lui o vom face după identificarea *Ikus-ului de jos*, de lîngă pîriul *Icui*. Documentul privitor la pîriul *Ikus* spune următoarele : „... pervenit ad unum Berch, quodquidem Berch duo fluuy (!) *Ikus* feu et *Galadnapataka* scarturientes conveniunt ...”² („... ajunge la un deal pe care îl întilnesc două riuri (!) spumegătoare [sau bolborosind], *obîrșia Ikus* și pîriul *Gladna*...”), ceea ce ne indică că ele sînt la o distanță destul de mare mai sus de *Ceremida*. Venind pe cumpăna apelor de la muntele *Cățînu*, în jos, „pîriul *Gladna*” nu poate fi decît *Valea Mare* a Zoltului, care de la acest sat la vale se numește, la Gladna, *Zolteana*, conform sistemului amintit, și care după celălalt sistem nu putea fi decît pîriul Gladnei de astăzi, Zoltul neexistînd probabil la acea dată. Alt pîriu pe această

¹ Pesty Fr., *op. cit.*, vol. III, p. 109.

² Pesty-Ortvay, *op. cit.*, p. 340—341, anul 1404.

cumpănă a apelor și încă la dreapta ei, care, împreună cu această Valea Mare, să întâlnească în cale un deal, nu poate fi decît *Valea Ursului*, care, izvorînd de sub *Vîrfurile Colii*, la *Pietrele Albe*, face un zgomot deosebit la vărsarea afluentului *Bolborosul*, azi sec, dar „bolborosînd” pe timp de ploaie. Informatorul din Baloșești ne spunea : „Pîriul Bolborosul, unde izvorăște apa Ursului, face bolborosi, iasă chiar din pămînt...”, reproducînd aproape cuvînt de cuvînt cele relatate în document.

Pe aceeași parte dreaptă a cumpenei apelor, *Ikusfeu* (adică *obîrșia Ikus-ului*) vine înainte de *Vechefeu* (*obîrșia Veche*). *Veche* este pîriul *Dobrului*, care trecînd prin Jupînești, la nord de acest sat, se împreună cu *Valea Ursului*, care însă de la Baloșești încolo poartă numele de *Valea Gostești*. Cele două ape împreunate, și numite Valea Gostești, de la un punct dincolo de Brănești, continuă pînă la vărsarea în Beghei, însă sub numele *Vădana*. Atît Valea Ursului, cît și Valea Gostești și *Vădana*, păstrează numele unor sate dispărute¹. Acestea sînt numirile romînești ale rîului care se varsă în Beghei, lîngă Făget. În documentul nostru ele nu sînt amintite. De la obîrșia Văii Dobrului și pînă la sud de Făget, rîul acesta nu are decît un singur nume : *Veche*, identic cu numele unui sat azi dispărut, dar figurînd încă pe harta lui Mercy din 1723—1725, numit *Veta*. Rezultă deci că *Ikusfeu* trebuie identificat cu *Valea Ursului*. Aici trebuie căutat și satul care a dat numele văii, conform sistemului maghiar aplicat în hidronimie. Sîntem prin urmare în drept să presupunem că undeva pe Valea Ursului sau, poate mai exact, la împreunarea celor două rîuri : Valea Gostești (care e prelungirea Văii Ursului) și Valea Dobrului, a existat odată satul *Ikusul de sus*. Din nefericire documentul nu ne dă nici cea mai mică indicație, încît, deocamdată, va trebui să renunțăm la identificarea lui.

Cu atît mai sigur, credem, dar nu și ușor, vom putea identifica celălalt sat, *Ikusul de jos*, pentru care avem următoarele indicații în două documente : unul din 1364 și celălalt din 1371 (altul decît cel din 1371, în corpul cărui se află hotărnicia din 1364)². În primul document, în care delimitatorii primesc informațiile de la alții și nu le iau la fața locului, ni se spune laconic că linia de hotar „după ce a parcurs o mare distanță pe drumul mare (drumul Banului), cade în rîul *Temes*, lîngă satul *Olykus* și, mergînd în sus pe acest rîu, ajunge la un loc unde *Ikuyyataka* (Valea Icu) cade în rîul *Temes*”, apoi ieșind din acest rîu în alt loc, ceva mai departe, atinge rîul *Ikuspataka*, pe care mergînd în sus intră în *Rugusnapataka...*”³. Acest din urmă pîriu este valea *Rogozana*, respectiv *Logojana*, dintre Sintești și Zorani. Din text reiese clar că între satul *Ikus*-ul de jos și revărsarea pîriului *Icu* este o distanță destul de mare, deci satul nu e așezat pe pîriu, nici în nemijlocită apropiere de vărsarea lui în Beghei (în document : *Temes*).

În al doilea document se spune că hotarul ar fi trebuit să „cadă” în Beghei lîngă satul *Olykus*, dar precizînd că mai înainte trecuse peste pîriul

¹ La Pesty Fr., *op. cit.*, vol. III, p. 504, sînt trecute satele aparținînd castelului Margina : *Wadwl*, *Goycesth*, *Vadul* este numit și *Ursu*, cf. id., *ibid.*, vol. IV, p. 220.

² Pentru al doilea document (din 1371), vezi id., *ibid.*, vol. III, p. 115—122.

³ Id., *ibid.*, vol. III, p. 113.

Parlagpataka, adică *Valea Pîrlogului* ¹. Numirea s-a păstrat pînă în zilele noastre în *Valea Pîrloaga*, care nu este decît partea de sus, în Brănești, a pîrîului *Șopotul*, care se varsă în Beghei. Așadar satul nu era în dreptul acestui pîriu, ci ceva mai spre răsărit, spre Margina, la o distanță de 1—1,5 km de gura pîrîului *Icui*, care în acest document e numit *Szâraz ykuspataka* ‘valea seacă a pîrîului *Ikus*’. Pînă a ajunge în dreptul gurii acestuia se mai pune un semn de hotar după trecerea peste pîrîiașul *Fenyekerek* ‘pădurea de brad’, care nu este altul decît *Pîrîul Carpinilor* de azi. În dreptul acestuia însă, pe Beghei, există, de la gura *Icui*-ului spre vest, o porțiune destul de mare de teren în hotarul Sinteștilor, care se numește *Săliște*, adică locul unui fost sat. Cum documentele ulterioare nu pomenesc de alt sat în acest loc, putem afirma cu certitudine că această *Săliște* indică fostul sat *Ikusul de jos*. Concluzia nu poate fi alta decît că acest sat a dat numele său pîrîului, cu toate că numele apei și al satului nu sînt perfect identice: satul numindu-se *Ikus*, iar pîrîul *Icui*. Prin urmare numele pîrîului *Icui* păstrează numirea dată de o populație romînească și există pînă în zilele noastre. De altfel, edificatoare în această privință este și împrejurarea că, deși apare o singură dată, această formă e semnalată de document. Documentul provine tot de la frații Zărnești, și cum comisia care-l întocmea era de partea fraților Zărnești, e sigur că informațiile au fost luate tot de la aceștia și de la oamenii lor, localnici, care erau romîni. Ei au dat forma *Icui*, în loc de *Ikus*. Această precizare e importantă, atît pentru lămurirea originii acestui nume, cît și pentru fixarea epocii în care a fost dat.

Cele două sate, *Ikus-ul* de jos și cel de sus, au fost așezate cam la 1—2 km de confluența a cîte două pîraie, care, înainte de a se întîlni formează un *ic*, un unghi ascuțit. Acest fapt atrage atenția din primul moment. *Ikus-ul de jos* se afla cu certitudine la confluența pîrîului *Icui* și *Beghei*, iar *Ikus-ul de sus* la confluența pîraielor *Gostești* (*Valea Ursului* în continuare) și *Valea Veța*, azi numită *Valea Dobrului*. În felul acesta toponimicul poate fi explicat și conform principiului „Wörter und Sachen”.

★

Acest toponimic are puține atestări documentare în cele două perioade, de dinainte și de după ocupația turcească a Banatului. Cele două pîraie nu mai sînt amintite în nici un document. Dintre cele două sate, *Ikus-ul* de jos, e amintit încă în 1288, avînd grafia *Olykus*, ca posesiune ereditară a unor vecini ai fraților Zărnești. Nu mai apare apoi în documente decît o singură dată, la 1440, ca adaos la numele unor martori vecini, prezenți la instalarea fraților Huniade în districtul *Ikus-ul* de sus: Erne de *Ikes* și, în același document, mai jos, Irine de *also Ikes*. Celălalt sat (și districtul) e amintit în documentul din 1404, cu ocazia împărțirii moșiei ultimului vlăstar al familiei Zărnești pentru cvartalul filial al unei mătuși a lui. Satul e scris *Ikus*, avînd în total 28 de sesiuni iobăgești, deci de o mărime considerabilă pentru acea vreme ². La 1439 e amintit „districtul

¹ Pentru al doilea document (din 1371), vezi id., *ibid.*, vol. III, p. 120—121.

² Pesty-Ortvay, *op. cit.*, p. 340.

sau provincia” *Ikws*¹, pronunțat probabil *Ikös*, altfel, la 1514—1516, el nu ar fi fost scris *Ikes* (*Ikees*)², iar la 1518 — ultima lui atestare — tot *Ikes*³.

În acest cuvânt avem dezvoltarea fonetică *ü, ö > e*: *Iküs > Ikös > Ikes*⁴.

Toponimicul *Ikus* derivă de la apelativul maghiar *ik > ék* ‘ie, pană de despîcat’ + sufixul *s*, fie adjectival și posesiv, fie sufix diminutival toponimic. Dar sufixul nu s-a adăugat la forma mai nouă (cel mult secolul al XIV-lea), ci la un mai vechi *ikü* (cu *ü* final pe cale de amuțire, care, după Moor E.⁵, se menține în evoluția istorică a limbii maghiare pînă la începutul secolului al XIII-lea, iar după Bárczi G.⁶, pînă la mijlocul secolului al XIII-lea). Forma aceasta s-a dezvoltat dintr-o formă originală mai veche *éki*, în care *i* final, înainte de a dispărea, se labializează în *ékü*. Această formă avîndu-și începuturile încă în secolul al XI-lea, dispăre în cursul secolului al XIII-lea, lăsînd în urma ei forma actuală *ék*, pronunțat dialectal *ik*. Că forma *ékü*, respectiv *ikü*, se mai păstra în secolul al XIII-lea, e dovedit de alt nume de sat: *Yku, Iku*, atestat în 1215, în *Registrul de la Oradea* (în fostul județ *Aba Uivar*)⁷.

Forma *Icui*, păstrată pînă azi de populația romînească, este anterioară celei maghiare din documente, chiar anterioară anului 1288. Nu pot explica forma cu *i* final, căci o formă maghiară *ikü* ar fi trebuit să dea în romînește *ichiu*. De o influență a rom. *cui*, care, logic, s-ar putea admite, nu poate fi vorba, întrucît nu numai în această regiune bănățeană, ci pe întreg teritoriul limbii romîne, în secolul al XIII-lea, *cui* trebuie să fi avut un *-ń-*. Forma romînească rămîne deci inexplicabilă pentru noi. Fapt important este însă că forma *Icui* e anterioară lui *Ikus*, care e un derivat. Altfel ar fi trebuit să avem în numele păstrat forma ulterioară ungurească *Icus*, foarte firească din punct de vedere fonetic într-un împrumut romînesc.

În ce privește *Ikus-ul de sus*, districtul sau satul, a dispărut el fără urmă? S-ar putea. Mi se pare totuși că el supraviețuiește în numele topic din hotarul Brănești: *Unghiul*. Asemănarea semantică între cele două nume este prea evidentă ca să nu facem o apropiere: o pană de despîcat și un unghi se aseamănă din punct de vedere al formei, încît au putut să numească aceeași formă de teren, mai ales privită de două popoare. Numele *Unghi* apare după ce numele *Ikus* a dispărut din documente. Într-o

¹ Pesty Fr., *op. cit.*, vol. III, p. 370.

² Id., *ibid.*, p. 499 și *passim*.

³ Id., *ibid.*, p. 513.

⁴ Interpretarea dată de noi fenomenului fonetic *ö > e* este următoarea: el se datorește influenței graiului ardelean (cu *e*) asupra celui bănățean (cu *ö*), cf. Bárczi Géza, *op. cit.*, *passim*, acest fenomen se datorește dezvoltării mai departe spre deschidere a vocalelor.

⁵ *Die slawischen Ortsnamen der Theiszebene*, in ZONF, Band VI, Heft 1, p. 8: „Alle auslautenden *i*-Laute sind bis zum Anfang des XIII. Jhs. abgefallen”.

⁶ *Op. cit.*, p. 18.

⁷ A) *Documente privind istoria Romîniei*, veacul XI, XII și XIII. C. Transilvania, vol. I (1075—1250), p. 69, nr. 112, unde însă al doilea *Iku* e reproduș greșit, cu *y* în loc de *i*, vezi Kárácsnyoi-Borovzsky, *Registrs. Varadiense*, p. 194; „quatuor villanos de Iku”.

listă din anii 1514—1516¹ a tuturor satelor contribuabile de pe moșia lui George de Brandenburg, proprietar ereditar al averii Huniazilor, în care, deși mai e vorba de districtul *Ikus* (cel de sus), satul nu mai e trecut, dar îl găsim într-un document din anul 1404, în care sînt înșirate satele aceleiași moșii, aparținînd Zărneștilor, printre care: *Belos-andrafalwa* (Bălăsîna), *Thamasfalwa* (Tomești) *Alsoweze* (Veța), *Belos-falwa* (Balosești), și, firește, satul *Ikus*, iar în 1514—1515 întîlnim satele: *Branesth* (cu 11 iobagi), *Wadwl* (cu 6), *Chokanesth* (cu 4; *Ciocănești* se cheamă astăzi partea de sud a satului Brănești), *Suwanesth* (Jupînești, cu 5), *Wngli* (*Unghiul*, azi nume topic în Brănești, cu 1 iobag).

Am văzut mai sus că satul *Ikus-ul* de sus, prin analogie cu poziția celui de jos, trebuie să fi fost așezat la o depărtare de 1—2 km de confluența Văii Dobrului cu a Văii Gostești, ceea ce ar corespunde satului de azi *Brănești* sau *Ciocănești*, partea de sud a acestui sat. Totuși e greu de admis că satul Brănești ar continua pe *Ikus*. Mai curînd credem acest lucru despre *Ungli*², care ar putea fi citit literal, căci la această dată rom. *unghi* mai putea fi rostit cu *l'* în Banat.

Forma aceasta trebuie să existe încă dinainte de ocupația turcească. Grafiile lui ulterioare sînt următoarele: (1597, 1588) *Ungiul*, (1612) *Ungh*, (1620) *Ungiul*. Pentru a susține părerea noastră, că *Unghiul* a înlocuit pe vechiul *Ikus-ul de sus*, ne vom sprijini pe constatarea făcută la celelalte nume de loc studiate, că formele vechi, înlăturate de cancelaria veche maghiară, ies la lumină, impunîndu-se o dată cu ocupația turcească, și se mențin de atunci și pînă în epoca noastră. În cazul de față nu avem de a face numai cu o formă populară reînviată, ci cu un nume romînesc, care ar putea fi traducerea celui maghiar sau ar putea fi un nume dat de romîni, tradus eventual de scrib sau de moșier.

Acest paralelism ne-ar îndreptăți să tragem o concluzie grăitoare. Satul Brănești se află pe o linie care despărțea două zone. Cea dintîi, zona romîneasă, se întindea spre răsărit, prin *Rîtul Branii*, spre munții păduroși ai Padeșului, cuprinzînd întreg masivul muntos al Ruscăi și lanțul de munți carpațici înspre graniță. A doua zonă, în care se manifesta influența limbii maghiare, pătrundea dinspre apus, din valea Begheiului și a Timișului. Numai în aceasta din urmă Begheiul putea fi confundat cu *Timișul*. În felul acesta se explică cum Begheiul se numește în limba maghiară *Kistemes*, adică Timișul mic sau Timișelul, cum e numit azi și în unele sate romînești, care nu fac parte din zona romîneasă amintită.

Toponimicele de felul lui *Ceremida* dovedesc că ținutul Margina era pe la 1364 locuit de o populație veche romîneasă, mai veche decît aceea adusă, eventual, de frații Zărnești din Țara Romîneasă. Această populație păstrase, urmele unei vechi populații slavo-romîne (cf. *Mîtnic* și *Gladna*)³. Ea devine romîneasă încă de pe la 1200, de pe timpul cînd anonimul regelui Bela III constată că romîni sînt prezenți în Transilvania.

¹ Pesty Fr., *ibid.*

² Pesty Fr., *op. cit.*, vol. III, p. 504.

³ Cf. E. Petrovici, *Daco-slava*, în „Dacoromania”, X/2, p. 242, 250—251.

De prin veacul al XIII-lea însă, conlocuia, în valea superioară a Begheiului, și o populație maghiară, puțin numeroasă, sau mai degrabă un moșier ungar, care ne-a lăsat numirea *Endröd*, pe care apoi, acceptând-o populația contemporană românească, a păstrat-o sub forma *Drăbdia*, și după ce populația sau nobilimea maghiară a părăsit teritoriul, în fața primejdiei turcești.

Venirea turcilor însă a avut marea însemnătate de a face să iasă la lumină, în documente, vechile numiri sau forme populare românești și slavo-române, anterioare celor păstrate în documentele vechii cancelarii ungare.

NOTE LA ARTICOLUL LUI V. ARDELEANU

Grafia maghiară de la 1365 *Margina* redă probabil o formă maghiară *Marġina* (*gy* maghiar actual, o ocluzivă palatală, în trecut notată și prin *gi*, era în vechea maghiară o africată de tipul lui *ġ* românesc). Silaba finală *-na* a fost substituită, în forma maghiară, silabei românești *-nea*, inexistentă în maghiară, cf. grafia maghiară *Nagoe* pentru rom. *Neagoe*. Substituirea s-a făcut și în cazul silabei românești *-rea*; *Budureasa* (sat în raion. Beiuș) > magh. *Budurásza*. Nu se poate prin urmare afirma că *Margina* corespunde rostirii muntene.

Numele topic *Ceremida*, pronunțat de localnici /*șeremida*/, nu poate fi de origine sârbească; deoarece *ć* sîrbesc nu devine *ś* în graiul românesc din Banat, cf. scr. *većem* 'deja' > rom. băn. *većem* 'id.' E probabil că forma veche românească, dinaintea împrumutului formei neogrecești *cărămidă*, a fost *ceremidă*, de origine mai veche, bizantină, în care gr. *κε-* a devenit rom. *ce-*.

Forma *Drewdia* a devenit *Drebdia* precum *lăudat*, *lăută*, *cheutoare* au devenit *lăbdat*, *laptă*, *cheptoare*.

Nu există un sufix toponimic *-ia*. Privitor la *-ia* în toponimicele românești de origine maghiară, vezi articolul meu *Nt. Mărăjdia...*, în DR XI (1948), p. 229 — 237.

În forma *Icuș* putem fi în prezența unei substituiri de sufixe: *Icuș* (analizat *ic + uș*) a devenit *Icuș* (*ic + suf. dim. -uș*).

E. PETROVICI

НАЗВАНИЯ МЕСТНОСТЕЙ ПО ВЕРХНЕМУ ТЕЧЕНИЮ Р. БЕГЕЙ

РЕЗЮМЕ

В документальных материалах верхнего бассейна Бегей, сохранившихся с конца XIII века и со второй половины XIV века, автору встретились четыре топонимических названия, которыми он и зани-

мается в настоящей статье. Два из этих названий происходят из бывшего румынского округа Икус: *Margina* и *Icui*, одно — из бывшего румынского округа Турд: *Ceremida*, а последнее название *Drăbdia* принадлежало соседнему поместью *Endröd*. Они представляют собой три важных фазы в исторической топонимике этого бассейна и, предположительно, всего Баната.

1. *Margina* представляет собой форму названия, данного в документах семьей Зарнеску, боярами, пришедшими из Валахии приблизительно в 1357 году, в отличие от диалектального произношения *Marzihe*.

2. *Ceremida* отсылает к старой сербской форме, если не к форме славяно-румынской эпохи. Свидетельства о нем встречаются только до 1361 года, но мы позволяем себе предположить его существование в более позднюю эпоху, чем то дают случайные документальные сведения.

3. *Drăbdia* возникло, благодаря ложному анализу, из венгерского *Endröd* (*Endreud*), анализированного как: *in* + *Dreud* + топонимический суф. *-ia*. Название появляется в документах приблизительно со второй половины XV века и было дано румынским населением, переселенным, вероятно, помещиком из *Magyar-Endröd* в новую деревню *Olah-Endröd*. Это название относится к более недавней топонимии, изученной в данной статье.

4. Гидроним *Icui*, сохранный в этой форме румынским населением и в наши дни, предшествует форме *Ikus*, засвидетельствованной в документах в 1288 году, поскольку выявляет более позднюю венгерскую форму *Ikü* (конечный гласный *-ü* исчез в венгерском языке в эпоху, предшествующую нашествию татар в 1241 году).

Исследование вносит значительный вклад, с точки зрения методологии, в топонимику, поскольку приводит к констатации того, что такие румынские формы как *Unglú* или *Undzú* и, отчасти, *Drăbdia* не появляются в старинных документах венгерской королевской канцелярии, а обнаруживаются и принимаются в эпоху турецкого владычества и в документах трансильванской канцелярии.

DE QUELQUES TOPONYMES DE LA VALLÉE SUPÉRIEURE DU BEGHEI

RÉSUMÉ

Dans le matériel documentaire de la vallée supérieure du Beghei datant de la fin du XIIIe à la seconde moitié du XIVe siècle l'auteur a rencontré quatre toponymes, qu'il étudie dans cet article. Deux d'entre eux, *Margina* et *Icui*, appartiennent à l'ancien district roumain d'Ikus: le troisième, *Ceremida*, à l'ancien district roumain de Turd, le dernier enfin, *Drăbdia*, a été celui d'un domaine voisin, *Endröd*. Ces noms correspondent à trois phases importantes de la toponymie historique de cette vallée, et, implicitement, de tout le Banat.

1. *Margina* représente la forme du nom donnée dans les documents par la famille des « Zărnești », nobles venus de Valachie vers 1357, à la différence de la prononciation dialectale *Marziñe*.

2. *Ceremida* semble remonter à une forme serbe ancienne, voire à une forme de l'époque slavo-roumaine. Quoique la forme ne soit attestée que jusqu'en 1361, il y a lieu de supposer qu'elle existait à une époque plus ancienne que les attestations documentaires incidentelles qui sont parvenues jusqu'à nous.

3. Une analyse erronée fait dériver *Drăbdia* du hongrois *Endröd* (*Endreud*), analysé : *in* + *Dreud* + suff. toponymique *-ia*. Le nom apparaît dans les documents vers la seconde moitié du XVe siècle et fut donné par la population roumaine colonisée probablement par le seigneur de *Magyar-Endröd*, dans le nouveau village d'*Olah-Endröd*. Il fait partie des toponymes plus récents étudiés dans cet article.

4. Le nom de rivière *Icui*, conservé sous cette forme jusqu'à nos jours par la population roumaine, est antérieur à la forme *Ikus* attestée par les documents en 1288, étant donné qu'il correspond à une forme hongroise plus ancienne, *Ikü* (la voyelle finale *-ü* a disparu du hongrois avant l'invasion tartare de 1241).

L'article apporte en toponymie une importante contribution au point de vue méthodologique, du fait qu'il aboutit à la constatation que des formes roumaines comme *Unglú* ou *Undzú* et, en partie, *Drăbdia*, n'apparaissent pas dans les documents de l'ancienne chancellerie royale hongroise, mais ont été adoptées à l'époque de la domination turque, ainsi que dans les documents de la chancellerie transylvaine.

RECENZII ȘI DĂRI DE SEAMĂ

N. A. URSU, *Formarea terminologiei științifice românești*, Editura științifică, București, 1962

Față de problemele de fonetică, fonologie și gramatică în ultima vreme s-a acordat atenție mai mică studierii vocabularului limbii. Al. Ionașcu și Lucia Wald observă pe bună dreptate în articolul *Cercetarea științifică în domeniul lingvisticii* (în „Lupta de clasă”, Seria a V-a, anul XLII, nr. 11, p. 43) că „de multă vreme nu a mai fost întreprinsă o cercetare multilaterală cu caracter de sinteză asupra vocabularului românesc”.

Cartea de care ne ocupăm vine să umple un gol, aducând contribuții prețioase la cunoașterea unui aspect al lexicului limbii noastre. Ea urmărește evoluția și formarea terminologiei științifice românești. După titlu ne-am așteptat ca ea să ofere o sinteză a problemei, lucru care însă nu se face, scopul autorului fiind acela de a urmări „— numai sub aspect neologic — procesul de creare, îmbogățire și perfecționare a terminologiei de specialitate din câteva domenii ale științei” (p. 9). Scopul precizat mai sus este atins. Autorul prezintă în capitole aparte formarea terminologiei geografice (cap. I), formarea terminologiei științelor naturale (cap. II), agronomice (cap. III), medicale (cap. IV), formarea terminologiei științelor fizico-chimice (cap. V), matematice (cap. VI), iar în capitolul al VII-lea discută problemele lingvistice mai importante pe care le ridică neologismele limbii române în perioada cercetată: proveniența, adaptarea fonetică și încadrarea lor morfologică.

Se urmărește formarea terminologiei noastre științifice începând de la sfârșitul secolului al XVIII-lea și până pe la 1860, „pe baza datelor oferite de manualele școlare, de periodice și de alte scrieri de popularizare a științei — tipărituri și manuscrise —” (p. 9) scoțându-se în evidență, în special, care intelectuali și care scrieri au contribuit la crearea acestei terminologii. Din motive de economie de spațiu nu ne ocupăm aparte de fiecare capitol. În primele șase capitole, autorul urmărește cu o metodă unitară procesul de creare a terminologiei domeniilor de specialitate amintite. În acest scop se folosește de tratate, manuale și alte texte. După ce dă câteva indicații cu privire la datarea lor, la formația culturală a autorilor sau traducătorilor, ne informează despre termenii științifici întâlniți în aceste lucrări. Autorul arată cum evoluează terminologia respectivă de la epocă la epocă, de la autor la autor sau de la o lucrare la alta. Remarcăm că cele șase capitole consacrate diferitelor ramuri ale științei sînt redactate cu aparat bibliografic și filologic bogat și precis. Ele reflectă frământările oamenilor noștri de știință din trecut, preocupați de îmbogățirea limbii cu termeni necesari pentru cultivarea diferitelor discipline în limba națională. Datorită străduințelor unor oameni ca Amfilohie Hotiniul, Iosif Genilie, Vasile Fabian în domeniul creării terminologiei geografice, ale lui Gh. Șincai, Iacob Cihac, Teodor Stamati, Iuliu Barasch

pentru crearea terminologiei științelor naturale, ale lui I. Molnar-Piuariu, P. Maior, Ion Ionescu de la Brad în domeniul agronomiei, ale lui Vasilie Popp, Pavel Vasici-Ungurean în crearea terminologiei medicale românești sau datorită preocupărilor lui Gh. Șincal, Gh. Asachi, Gh. Lazăr, Teodor Stamat, Alexie Marin în domeniul științelor fizico-chimice și matematici, limba noastră a devenit capabilă nu numai să tâlmăcească noile rezultate ale științei, ci să fie folosită la elaborarea unor lucrări științifice originale. Aceste frământări și contribuțiile aduse reprezintă o moștenire prețioasă, deoarece prin ele s-au pus bazele stilului științific sub aspect lexical. N. A. Ursu are merite incontestabile în urmărirea și prezentarea judicioasă a acestor perioade din istoria limbii noastre.

Capitolul al VII-lea poate fi considerat ca o sinteză a primelor șase capitole, el arătând tendințele de dezvoltare ale stilului nostru științific. Ne oprim puțin la acest capitol. În primul subcapitol este tratată problema originii neologismelor limbii române. Autorul arată că drept urmare a variatelor influențe exercitate asupra limbii române în perioada de formare a stilului său științific, numeroși termeni „au fost primiți prin intermediul mai multor limbi” (p. 116). Afirmatia este susținută prin câteva exemplificări, dintre care alegem pentru ilustrare pe cea referitoare la cuvântul *sistem*. Pentru acest cuvânt, arată autorul, la sfârșitul secolului al XVIII-lea și pînă pe la 1840, în Muntenia și Moldova se foloseau formele *sistimă* (< ngr. σύστημα) și *sistemă* provenită din lat. *systema*, it. *sistema*, rus. система) După 1850 se impune forma *sistem* provenită din fr. *système*, de genul masculin, dar și din germ. (das) *System*. Concluzia : „În cazuri ca acestea, adică pentru majoritatea neologismelor limbii române, trebuie să admitem o proveniență sau etimologie multiplă” (p. 117). Modul în care este văzută problema este încă o confirmare a justeței tezei asupra etimologiei multiple în cercetarea originii unui cuvânt, teză emisă de acad. Al. Graur. De asemenea afirmația

se dovedește valabilă și pentru unele calcuri lingvistice (subcap. *Calcuri și semicalcuri*).

În două subcapitole autorul se ocupă cu *adaptarea fonetică* și cu *incadrarea morfologică* a cuvintelor pătrunse în limbă în epoca respectivă. Credem că ar fi fost bine dacă autorul, pe lângă unele constatări privind încadrarea morfologică a cuvintelor impusă de aspectul fonetic pe care îl au termenii respectivi în limbile neogreacă, rusă, germană sau franceză, ar fi acordat atenție și adaptării fonetice sub presiunea sistemului morfologic. În ultimul subcapitol, *Prefixe și sufixe neologisme*, autorul ia în discuție, pe baza materialului strins, cele mai caracteristice prefixe și sufixe pătrunse în limbă o dată cu termenii străini. Se subliniază îmbogățirea prefixelor și pseudoprefixelor românești. După cum știm fenomenul acesta a avut și are urmări și în derivare. Derivarea cu ajutorul prefixelor în limba română modernă este mai bogată decât în limba veche. Lucrarea lui N. A. Ursu prin materialul său bogat oferă date noi pentru cei care urmăresc această problemă.

Concluziile expuse ca încheiere a primei părți a lucrării sînt binevenite, întrucît sistematizează materialul, precizînd caracteristicile esențiale ale terminologiei științifice, în directă legătură cu influențele exercitate asupra limbii române din această perioadă. Autorul distinge două etape : prima, începînd cu a doua jumătate a secolului al XVIII-lea și pînă pe la 1830, se caracterizează prin abundența termenilor de origine neogreacă și rusă în Muntenia și Moldova și a celor de origine latină, germană sau italiană în Transilvania. Etapa a doua începe după anul 1830 și se caracterizează prin împrumuturi directe din limbile franceză și latină (p. 125). Neologismele de proveniență franceză și latină au importanță și pentru stabilirea aspectului fonetic al împrumuturilor din etapa precedentă. Drept rezultat „În a doua jumătate a secolului al XIX-lea, o dată cu dezvoltarea și perfecționarea celorlalte stiluri ale limbii literare românești, se dezvoltă și se perfecționează și stilul științific” (p. 126).

Fără să diminuăm valoarea incontestabilă a primei părți a lucrării, credem că pentru lexicologi și lexicografi, pentru cei care se ocupă cu istoria limbii noastre, partea a doua a lucrării, *Indicele de cuvinte și forme* constituie o sursă extrem de valoroasă. El cuprinde neologismele cu variatele lor forme, calcurile lingvistice, perifrazele utilizate pentru exprimarea diferitelor noțiuni științifice. Procedentul de a indica locurile de atestare a cuvintelor este foarte bun, deoarece prin el se precizează timpul și locul de apariție a termenilor. Prin menționarea variantelor lexicale și fo-

netice se poate urmări evoluția și frecvența diferitelor forme. Când am remarcat valoarea acestei părți a lucrării ne-am gândit în primul rând la *Dicționarul limbii române* al cărui fișier poate fi completat foarte bine pe baza acestui indice (vezi de exemplu cuvintele: *raport, rațiune, regulă* etc.).

Lucrarea lui N.A. Ursu este o contribuție remarcabilă la cercetările lexicologice și formează o sursă bogată și precisă pentru cei care vor să se documenteze în această materie.

Tiliana Suciu

STUDII ȘI CERCETĂRI ȘTIINȚIFICE, Seria Filologie, Academia Republicii Populare Române, Filiala Iași, anul XI (1960), fasc. 1-2, anul XII (1961), fasc. 1-2.

Fasciculele din 1960 și 1961 ale revistei *Studii și cercetări științifice*, seria Filologie, a Filialei din Iași a Academiei R.P.R. cuprind articole variate de limbă și literatură. În cele ce urmează nu ne vom referi decât la materialul privitor la problemele de limbă.

Din fasc. 1/1960 ne reține atenția în primul rând studiul lui A. Zacordoneț, *Numele proprii în opera lui Cehov*.

Prin numeroase exemple bine alese și interpretate, autorul își susține părerea formulată încă de la început, că „numele proprii din opera lui Cehov, prin conținutul lor etimologic, sînt niște indicații, mai mult sau mai puțin disimulate, privitoare la caracterul eroului, la ocupația lui, la mediul social din care provine și eventual la apartenența lui etnică” (p. 31). Totodată se remarcă faptul că în schițele sale comice Cehov nu a dat întotdeauna personajelor nume cu conținut satiric; atunci cînd tragicul se împletește cu umorul și mai ales cînd e vorba de oameni simpli, autorul folosește nume luate din viața de toate zilele. La fel, cînd este vorba de persoane indifferente sub raport umoristic, din numele lor lipsește semnificația comică sau satirică.

Autorul face și o clasificare a numelor lui Cehov din punct de vedere lingvistic — după temele de la care le derivă și elementele cu ajutorul cărora realizează derivarea, precum și după modalitățile de compunere a lor din două teme diferite. Această analiză îi prielujește autorului o comparație cu limba română. Ni se arată că antroponimicele românești designînd nume de animale sau oricâte alte elemente ale realității (*Lupu, Ursu, Ballă, Pădure*), din pricina omonimiei cu substantivele comune respective, sînt mai puțin diferențiate semantic decît corespondentele lor rusești (*Volkov, Medvedev, Bolotnikov, Leskov*) formate prin sistemul derivării. Credem că aici era bine să se facă și o comparație între exemplele rusești și aceleași nume românești formate cu ajutorul derivării cu sufixe, deoarece este clar că între un nume format prin simplă „conversiune noțională” și altul format prin derivare de la aceeași temă, există deosebiri cel puțin de ordin stilistic dacă nu și semantic. Autorul, pornind de la aprecierile lui Ibrăileanu, face o paralelă între numele de persoană din operele lui Caragiale și Alecsandri și cele ale lui Cehov. El ajunge la concluzia că afirmația marelui nostru critic

literar, cu privire la modul de denumire a personajelor în maniera lui Alecsandri, caracterizat drept puțin obișnuit, ba chiar pueril, este valabilă numai pentru limba română, deoarece în limba rusă numele formate prin derivare de la orice temă nu au nimic fals și nefiresc, fapt care i-a oferit scriitorului rus largi posibilități de creare a noi nume. În trecut fie zis, credem că nu se poate afirma că, într-o operă literară, numele de persoană ar fi un „procedeu extraestetic” cum spune autorul la p. 35.

Pe linia reconsiderării moștenirii culturale se situează articolul *Însemnătatea „Daciei literare” în dezvoltarea culturii românești* semnat de C. Parfene. Autorul menționează că revista în discuție a abordat și problema limbii literare. Scriitorii cunoscuți ca Gh. Asachi, I. Eliade, de la care însă nu s-au preluat și exagerările italianizante, și C. Negruzzi semnează în paginile revistei articole în care se cere să se scrie într-o limbă unitară, care să fie îmbogățită prin „cuvintele clasice ce s-au păstrat în gura poporului român”, „refinând acele ce se descopăr prin cărți și documente vechi” și în sfârșit „adoptând acele care se cer spre lămurirea ideilor noi pentru români” (p. 23). Redacția revistei urmărea chiar și pregătirea unui lexicon la care îi invită să colaboreze pe toți românii din toate provinciile.

La rubrica „Note”, noi contribuții la istoria limbii literare aduce articolul Despinei Ursu, *Din Istoria terminologiei românești privitoare la teatru* (II), în care autoarea discută unii termeni referitori la teatru ca edificiu de cultură și la arta dramatică (*actor, ac-triță, cortină, galerie, lojă, rol, spectacol, teatru* etc.), indicând la fiecare prima atestare, variante, sinonime, etimologie și făcând un scurt istoric al cuvântului respectiv. Ajunge la concluzia că multe din aceste cuvinte au pătruns în limbă cu mult înainte de înființarea primelor teatre românești.

Tot la rubrica „Note” I. Fischer discută originea cuvântului *scenă* (*O etimologie populară — scenă*) și arată că acesta are la bază fr. *saynète*. A. Vraciu în *Ipoteza unității lingvistice italo-celtice*, analizând date de na-

tură fonetică, morfologică și lexicală, ajunge la concluzia că teză unității lingvistice italo-celtice nu se poate menține deoarece lipsesc inovațiile comune sau, dacă apar, nu sînt concludente. Totuși, pentru milenii VI—IV se consideră justificată plasarea idiomurilor italice într-un grup comun, așa cum face V. Gheorghiev.

De la rubrica „Critică și bibliografie” reținem recenzia amplă și documentată făcută de A. Vraciu lucrării Tatianei Slama-Cazacu *Limbaj și context. Problema limbajului în concepția exprimării și a interpretării prin organizări contextuale*. Tot aici Zamfira Mihail prezintă lucrarea Mariei Rădulescu *Originalul slav al Evangheliei cu învățătură a diaconului Coresi. Versiuni și redacții ale colecției de omilii a patriarhului Ioan Caleca*, Despina Ursu semnează o recenzie critică referitoare la *Îndreptarul ortopic și de punctuație* iar S. Dumistrăcel prezintă rubrica „Glosar regional” din *Limba română*, VIII (1959), nr. 1—6.

Fascicula 2/1960 se deschide cu articolul lui L. Leonte, *Părerile despre limbă ale lui I. Eliade Rădulescu, în prima perioadă a activității (ptnă la 1840)*, în care se urmărește „a releva câteva din aspectele pozitive pe care le îmbracă strădanile lui Eliade față de limba română literară” (p. 164). În general — remarcă autorul — considerațiile sale teoretice alunecă uneori pe panta misticismului; totuși în lucrările sale din această perioadă predomină elementele pozitive. Se arată astfel că Eliade a avut un rol important în formarea și dezvoltarea limbii literare; pentru realizarea unității acesteia a propus ca bază de plecare limba textelor vechi religioase. El a remarcat și participarea limbii populare la formarea și îmbogățirea limbii literare. Referindu-se la îmbogățirea acesteia, și-a pus și problema neologismelor și a derivatelor. S-a ocupat și de probleme de lingvistică generală (clasificarea limbilor în „mume” sau „originale” și „fiice” sau „derivate”) și dialectologie.

Din rubrica „Note” ne rețin atenție două lucrări *Izvoarele lucrărilor de filozofie traduse și prelucrate de Samuil Micu*, semnată de

P. Teodor, unde se subliniază importanța manuscriselor filozofice ale lui Micu ca izvor de studiere a terminologiei filozofice a cărturarului ardelean, și lucrarea Floricăi Dimitrescu *Observații asupra procesului de însușire a unei limbi noi (Învățând limba polonă)*. Aici autorul, pornind de la o experiență personală, pe care o analizează însă cu mijloacele lingvistului, ajunge la câteva concluzii de ordin general, atât teoretice (referitoare la învățarea unei limbi de către persoane mature și la diversele stadii existente în procesul de însușire a unei limbi noi) cât și practice — metodice, referitoare la unele aspecte și metode de predare a limbilor străine în școală.

Din rubrica „Critică și bibliografie” remarcăm recenzia lui A. Vraciu asupra *Cursului de istorie a lingvisticii* al conferențiarului E. E. Gagkaev de la Universitatea din Odessa, curs despre care — după o analiză a calităților și lipsurilor lui — ni se spune că „reprezintă o contribuție valoroasă la cunoașterea istoricului lingvisticii generale” (p. 271). Același autor semnează și o prezentare a *Gramaticii limbii sanscrite* a lui Th. Simenschy, combătând — fără a nega unele deficiențe — părerile negative despre această carte, pe care le expune Traian Costa într-o recenzie publicată în SCL, XI (1960), nr. 1, p. 139—145.

Din materialele prezentate în nr. 1/1961 al revistei amintim în primul rând articolul lui V. Arvinte, *Preocupări lingvistice la Contemporanul (1881—1891)*. Autorul arată că „În dezvoltarea lingvisticii noastre, contribuția revistei „Contemporanul” coincide cu momentul când se pun bazele lingvisticii științifice românești, sub influența rodnică a ideilor școlii neogramatice”. Revista a contribuit la răspândirea noilor idei lingvistice în păturile intelectuale largi, dar ea conține în paginile ei și contribuții originale, mai ales în articolele semnate de Lambrior, M. Gaster și Ioan Nădejde, care formulează teorii — e adevărat, uneori discutabile — referitoare la originea limbii și a poporului român, formarea limbii literare românești etc. Revista a dus și o

susținută activitate pentru cultivarea limbii literare românești și scrierea ei corectă.

G. Istrate semnează articolul *Aspecte fonetice în opera lui Coșbuc*, în care, după o prezentare amănunțită a materialului de limbă, ajunge la concluzia că aceste particularități fonetice provin din graiul local al poetului și ele sînt mai numeroase în lucrările sale de început (mai ales în poveștile versificate și apoi în traducerile sale). Totuși în opera sa luată integral Coșbuc nu a abuzat de elemente regionale și în majoritatea cazurilor întrebuintarea lor este justificată.

Amintim în continuare articolele *Contribuția temelor fără polnoglasie la îmbogățirea vocabularului rusesc*, semnat de A. Zăcondoneț și *Originea adjectivelor pronominale în limbile balto-slave* al lui A. Vraciu. Asupra articolului *Propoziția subiectivă*, semnat de Ștefan Giosu, ne vom opri ceva mai mult. Pornind de la constatarea justă că gramaticile și mai ales manualele școlare prezintă prea simplist problema propoziției în discuție, autorul, după ce se ocupă de locul în care ar trebui studiată *subiectiva* în manualele școlare, caută să stabilească câteva posibilități de recunoaștere a ei, de la simpla înlocuire a acesteia printr-un subiect, pînă la rolul accentului. Acest ultim procedeu — credem — este pe cît de subiectiv pe atît de echivoc¹. Materialul analizat este bogat și variat; autorul sesizează just discordanța ce există și în cazul *subiectivei* între elementul gramatical și cel logic și cere să se facă distincție între punctul de vedere logic și cel gramatical.

Nu putem fi de acord însă cu afirmația făcută la p. 67: „Într-un exemplu ca „E îngrozitor să seucidă frate pe frate” (Rebreanu, N. 37) putem înlocui forma de conjunctiv a verbului prin cea de infinitiv. Construcția rămîne tot propoziție subiectivă, deoarece infinitivul, avînd aici subiect, trebuie considerat predicat. Avem, deci, în acest caz, o construcție infinitivală cu valoare de propoziție

¹) Cf. În acest sens exemplul analizat de autor la p. 72, unde una și aceeași propoziție este considerată cînd subiectivă, cînd predicativă, în funcție de accent.

subiectivă". Considerăm că afirmația făcută referitor la valoarea predicativă a infinitivului are nevoie, pentru a se susține, de o serioasă argumentație. Altfel timp însă eț această problemă nu a fost lămurită, conform normelor gramaticale în vigoare, trebuie să considerăm că, deși valoarea de conjunctiv a infinitivului ar fi pregnantă, acesta este totuși un mod nepredicativ, cu toate că uneori poate avea — așa ca și în exemplul de mai sus — subiect (cf. *Gramatica limbii române* (vol. al II-lea, p. 64). În caz contrar, așa cum am mai spus, ideea se cere argumentată. Nu sîntem de acord nici cu analiza sintactică făcută frazei „Nu se simțea de-i mort ori treaz” (p. 67) unde propoziția a doua (de-i mort ori treaz) a fost interpretată ca subiectivă, pornindu-se probabil de la considerarea verbului (nu) se simțea ca impersonal, cînd aici este vorba de fapt de un anume sens lexical al verbului în discuție : „a-și da seama de propria sa stare fizică”, sens consemnat atît în DL eț și în DM. De altfel contextul (la care autorul face apel, în studiul său, în repetate rînduri !) este în acest caz elucidant : Nu se simțea de-i mort ori treaz / N-avea puteri să se simțească / subiectul fiind el/.

Autorului îi revine și meritul de a relua în discuție o problemă de sintaxă dificilă și controversată și în a cărei rezolvare practică aduce precizări necesare și interesante.

Ca și în primul număr pe 1960, și în nr. 1/1961 al revistei capitolul „Note” aduce, în articolele semnate de Șt. Ciucureanu (*Din istoria terminologiei românești privitoare la pictură*) și Despina Ursu (*Din istoria terminologiei românești privitoare la arhitectură și sculptură*) însemnate contribuții la studiul istoriei limbii literare.

La rubrica „Critică și bibliografie”, Șt. Ciucureanu face o recenzie lucrării lui H. Mihăescu, *Limba latină în provinciile dunărene ale imperiului roman*. Ocupîndu-se de *Dicționarul etimologic al limbii osete* al lui V. I. Abaev, A. Vraciu arată că acesta „trebuie apreciat ca o cercetare de înaltă valoare știin-

țifică, deosebit de utilă și importantă (chiar dacă unele din etimologiile propuse de autor mai au nevoie de completări, precizări și verificări ulterioare) nu numai pentru osetă (și alte idiomuri iraniene) ci și pentru celelalte limbi indo-europene” (p. 116).

L. Leonte semnează o recenzie a cărții prof. Boris Cazacu, *Studii de limbă literară. Probleme actuale ale cercetării ei*. Binevenită, este și prezentarea amănunțită pe care o face C. Andriescu culegerii de studii și articole apărute sub titlul *Syntactica und Stilistica* (Tübingen, 1957). Amintim de asemenea recenzia pe care o face Val. Panaitescu *Revistei de filologie romanică și germanică*, nr. 1/1960.

Din fascicula 2/1961 reținem în primul rînd articolul *Preocupările lingvistice ale lui Ioan Maiorescu* semnat de N. A. Ursu, articol în care, paralel cu sumare date biografice, se analizează, pe perioade, activitatea lingvistică a acestui cărturar român. Autorul nu insistă asupra părților negative ale operei lui Ioan Maiorescu, deoarece „ele fie că au un caracter prea special și se datoresc stadiului puțin evoluat în care se afla lingvistica atunci, fie că sînt cunoscutele greșeli de concepție comune tuturor latinistilor” (p. 203—204), ci relevă preocupările sale pozitive în domeniul limbii, polemicile purtate de el în probleme ca : originea limbii romîne, scrierea cu alfabet latin și unificarea normelor ortografice, dezvoltarea limbii literare etc. Autorul articolului îi recunoaște lui Ioan Maiorescu, ca principal merit, „înțelegerea justă și aplicarea metodei comparativ-istorice în cercetarea lingvistică” (p. 218).

Pe aceeași linie a reconsiderării moștenirii trecutului menționăm și articolul Mariei Frunză, *Un scriitor moldovean : Dimitrie Ralet*. Din activitatea lingvistică a luptătorului pașoptist se remarcă, în primul rînd, contribuția sa la dezvoltarea limbii literare prin lupta împotriva latinismului și apărarea cuvintelor slave împămîntenite în limbă.

Aceleași preocupări le găsim prezente și în capitolul „Note” unde articolul Zamferei Mihail, *Date noi asupra gramaticii rusești și*

românești a lui Șt. Margela aduce câteva precizări interesante, scoțind în evidență rolul acestui cărturar în lupta pentru simplificarea alfabetului chirilic românesc. Considerăm binevenite notele etimologice semnate de V. Arvinte și prezentarea lucrărilor conferinței de la Sofia a Comitetului Internațional al Slaviștilor făcută de A. Vraciu.

Dintre recenzii semnalăm doar pe cea semnată de A. Vraciu, *Българска етимо-*

логия и ономастика (Etimologia și onomastica bulgară), recenzie binevenită atât pentru importanța lucrării prezentate cât și pentru minuțiozitatea prezentării, precum și recenzia făcută de S. Dumistrăcel volumului I din culegerea *Материале și cercetări dialectale*.

Doina Grecu

PROBLEME DE LINGVISTICĂ ÎN «STUDIA UNIVERSITATIS BABEȘ-BOLYAI»,
SERIES IV, FASCICULUS 2, 1960, PHILOLOGIA

Revista Facultății de filologie de la Universitatea clujeană publică deopotrivă studii, articole și note de lingvistică și istorie literară. În cele de mai jos ne vom ocupa de studiile și articolele de lingvistică cuprinse în volumul din 1960 al revistei.

Articolul acad. E. Petrovici, *Sl. *žetika „zer” în limba română, în limbile slave și în limba maghiară*, tratează situația cuvântului slav *žetika. După cum se știe, acest cuvânt slav a intrat din limba română în limbile ucraineană, poloneză, slovacă și maghiară. Formele din limbile respective provin din rom. *jintifă*, care la rândul lui este de origine slavă.

Pînă la apariția studiului lui D. Crînjală asupra influenței romine în Carpați, lingviștii au fost de acord cu intermediarul românesc pentru formele slave. După ce analizează părerea lui D. Crînjală în legătură cu această problemă, o supune unei analize critice și-și expune punctul de vedere. Crede că bacii care vorbeau romîna și slava meridională daco-moesică au creat acest termen, care a avut o formă inițială de *žeta syrovatka „zer presat”, sau într-un grai slav mai expus influenței românești *žetъ dzer. După părerea d-sale s-au folosit, probabil, și formele simple, de *žeta și *žetъ și derivatele žetika și *žetъka care au suferit schimbări semantice pînă ce s-a ajuns la forma de *jintifă* cu sensul de „zer

(de oaie)”. În graiurile ucrainene din Bucovina acest cuvînt denumește același produs ca termenul românesc „zer fiert din care a fost extrasă urda”. Acad. E. Petrovici crede că în graiurile carpatice ucrainene, poloneze și în slovacă, termenul și-a păstrat sensul, care este general astăzi în limba romînă.

Intervenția acad. E. Petrovici este binevenită, deoarece era necesară rectificarea unor teze greșite a lui D. Crînjală.

Articolul „*Contemporanul*” și *problemele limbii romîne literare* semnat de L. Popescu analizează preocupările de limbă literară în revista „Contemporanul” în decurs de zece ani (1881—1891). După ce scoate în evidență preocupările revistei în domeniul popularizării ideilor științifice bazate pe concepția material-dialectică, se arată că deși preocupările lingvistice n-au fost înscrise în programul revistei, acestea sînt totuși prezente în coloanele ei. Ele se pot împărți în două categorii: o activitate practică de „cultivare a limbii” și o activitate teoretică de clarificare a problemelor de limbă literară. Această activitate a revistei a fost condusă de redactorul ei Ioan Nădejde. În concluzie se spune că în cei zece ani de apariție (1881—1891) „Contemporanul” a avut o activitate bogată și rodnică pentru eliminarea din limba romînă literară a denaturărilor, pentru respectarea normelor

ei, pentru îmbogățirea ei. Critica revistei a fost eficace, aducând o contribuție valoroasă la orientarea justă a frământărilor privind limba literară.

În a doua parte a articolului se analizează studiul lui Ioan Nădejde *Limba literară* („Contemporanul”, V, p. 543—570) în care își exprimă părerile despre limba literară românească. Deși studiul are unele erori științifice (de ex. atribuie caracter de clasă limbii literare vechi), totuși este prețios efortul pe care-l face pentru explicarea problemei formării limbii române literare și a bazei ei dialectale.

Problemei limbii literare românești îi este consacrat și articolul *Considerații asupra lexicului expresiilor idiomatice din „Amintirile” lui Ion Creangă* de Ștefania Pop-Lelescu, în care autoarea, aplicând metodă statistică la studiul lexicului, a cercetat expresiile idiomatice din *Amintiri*. După ce scoate în evidență importanța stilistică și semantică a expresiilor idiomatice, le supune unei analize din mai multe puncte de vedere: a clasificat cuvintele după apartenența lor la fondul principal lexical, după originea și categoria lor morfologică și după frecvența cu care apar în expresii.

S-au analizat 90 de expresii idiomatice. Concluziile la care a ajuns sînt următoarele:

1. Din totalul de 186 de cuvinte folosite în expresii numai 42 sînt în afara fondului principal lexical.

2. Majoritatea cuvintelor sînt de origine latină (68,28%), după care urmează cele de origine slavă (16,13%), care depășesc numărul cuvintelor de altă origine decît latina, luate toate la un loc (21 de cuvinte).

3. La categoriile gramaticale procentajul covârșitor îl dau substantivele (45,70%) și verbele (24,73%), urmate de adjective (8,60%), de pronume (7,53%), de prepoziții (6,98%) etc. Autoarea a procedat cu prudență atunci cînd arată că deoarece materialul studiat a fost restrîns, nici rezultatele nu pot avea caracter general valabil.

Articolul semnat de R. Todoran, *Cîteva observații cu privire la problema delimitării*

dintre limbă și dialect, discută o problemă teoretică cu interes particular pentru limba romînă, pentru că aplicînd criteriile de delimitare dintre limbă și dialect, se discută dacă idiomurile romanice din sudul Dunării sînt limbi sau dialecte. R. Todoran reia problema discutată în articolul *Cu privire la o problemă de lingvistică în discuție: limbă și dialect* (vezi „Cercetări de lingvistică”, I (1956), p. 91—102) în care a combătut părerea acad. Al. Graur (cf. *Studii de lingvistică generală*, București, 1955).

Părerea celor doi lingviști diferă în ceea ce privește delimitarea criteriilor. Acad. Al. Graur a propus criteriul subordonării pentru delimitarea limbii de dialect. R. Todoran are altă părere (*art. cit.*, p. 99) pe care o crede admisibilă. Criteriul propus de d-sa a fost susținut și aplicat și de lingviști străini ca Fr. Diez, C. Tagliavini, A. Monteverdi, G. Bărczi. La aceleași constatări a ajuns și lingvistul sovietic G. A. Bokarev, care într-o expunere amintește de criteriul „comunității social-istorice și culturale”.

În revista „Studia” apar și cîteva articole privitoare la graiurile minorităților naționale din țara noastră. Márton Gyula în articolul *Az ikes ragozás állapotáról a Fekete-Körös völgyében* (Despre conjugarea verbelor în *-ik* în graiul din valea Crișului Negru) pe baza unui material adunat de prof. Szabo T. Attila, Gálffy Mózes și de autor prezintă situația conjugării verbelor cu terminația în *-ik* în graiurile maghiare din Valea Crișului Negru. Constatările sînt următoarele: terminațiile specifice ale acestor verbe nu se folosesc de loc la modul condițional, se folosesc rar la indicativul prezent și la persoana întâia a imperativului. La persoana a 3-a a imperativului terminația specifică a verbelor în *-ik* s-a extins în acest grai și asupra conjugării celorlalte verbe, pe baza analogiei. Fenomenul este în curs de dispariție, deoarece în limba maghiară contemporană nu mai există nici o deosebire funcțională între verbele în *-ik* și fără *-ik*. Deosebirea aceasta exista în limba veche.

Un alt articol este *A méh nevérl a moldovai csángó nyelvjárásban* (Despre numele albinei în dialectul ceangău din Moldova) al lui Gálffy Mózes în care se analizează din punct de vedere semantic termeni care denumesc albina în graiul ceangăilor din Moldova: *raj*: *méboqár* — *méheboqár*: *rajboqár*: *mézboqár*: *méférég* ~ *m^hg^hférég*. Cu excepția celor două din urmă, fiecare termen corespunde criteriilor cunoscute ale noțiunii de albină. În cele două din urmă componentele au sens contrar. Cuvântul *féreg* a avut și pînă acum și are și în dialectele de azi sensul de „vierme”, iar *mé* înseamnă „albină”. Autorul este de părere că în cazul acesta *féreg* este folosit cu sensul de „insectă” și este o formație specifică a graiului ceangău. Fenomenul de inovație dialectală se explică, după părerea sa, prin așezarea geografică a ceangăilor din Moldova.

Studiul *Tipul de „iacanie” în graiul rusesc din comunele Sarichioi și Jurilovca* (*Reg. Dobrogea*) de Clara Paszternák, Ladislau Lukács, Magda Nagy, conține prelucrarea materialului dialectal adunat de la lipoveni în anii 1958 și 1959. În introducere se face un scurt istoric al populației, apoi se trece la analiza unui fenomen fonetic dialectal al acestui grai rusesc, care se caracterizează prin acanie și iacanie. Fenomenul fonetic prezentat este caracteristic și graiurilor rusești din sud și centrale, nu numai graiului lipovenilor din localitățile anchetate. Această constatare, împreună cu altele, va contribui la stabilirea teritoriilor dialectale ale Rusiei, de unde au venit în țara noastră strămoșii populației ruse contemporane din Dobrogea.

În articolul *A Pápai Páriz szótár-kiadások magyar szókincsének román kölcsönzó anyaga* (Împrumuturi românești în lexiconul maghiar al edițiilor dicționarului lui Pápai Páriz) al prof. Szabó T. Attila se studiază elementele românești din limba maghiară. În prima parte a lucrării se face un scurt istoric al studierii influenței românești asupra lexicului limbii maghiare. Autorul, prin cercetările sale, a descoperit și unele date anterioare epocii feudalismului. A studiat cele cinci ediții ale dic-

ționarului lui Pápai Páriz Ferenc (1649—1716). Influența românească din dicționar o explică prin faptul că autorul lui s-a născut și a trăit în mediu românesc în Ardeal. Pe baza cercetărilor, autorul constată că numărul cuvintelor de origine românească intrate în limba maghiară crește de la prima ediție (18) la a cincea (35). Crede că acest material lexical de origine românească este numai o parte din cel care a circulat în secolele al XVII-lea și al XVIII-lea. În concluzie se arată că au existat legături directe și permanente între masele largi ale iobagilor români și maghiari. Dovada este că majoritatea împrumuturilor se referă la agricultura și creșterea animalelor. Ca urmare a luptelor lor comune împotriva turcilor, au pătruns în limba maghiară cuvinte românești referitoare la organizația de stat și cea militară. O situație clară a împrumuturilor se va putea da numai după studierea întregului material de împrumuturi din epoca feudală.

O problemă a limbii maghiare contemporane se cercetează în articolul *Van-e műveltető jelentésű -z képzőnk?* (Există oare un sufix factitiv -z?) de Szabó Zoltán. Acest sufix factitiv -z nu se amintește nici în gramaticile descriptive și istorice, nici în studiile de limbă. Se arată însă la unele derivate despre sensul factitiv al verbelor formate cu sufixul frecventativ -z (de ex. *főz* < *fő*).

Pe baza materialului adunat, autorul arată cum a luat naștere sensul factitiv al sufixului -z. Crede că schimbarea sensului a început în derivatele paralele formate cu -z și -l (de ex. *hintáz-hintál*). Pe baza analogiei, pe lângă derivatele cu -l se formează verbe noi cu sufixul -z. În concluzie se spune că numărul derivatelor cu sufixul -z nu este atât de mare să se poată afirma existența unui sufix factitiv -z în limba maghiară.

Articolul lui G. Blédy intitulat *Viața și activitatea filologică a lui Ștefan Crișan Körösi* ne informează, pe baza documentelor recent descoperite, asupra vieții și activității lingvistice a lui Ștefan Crișan Körösi (1780—1820).

După o scurtă notă biografică, autorul trece la analiza activității lexicografice a lui Șt. Crișan Körösi, care între 1802—1803 întocmește un *Dicționar romîn-latin-maghiar* de mari proporții, destinat lîneretului studios. Autorul dicționarului demonstrează în primul rînd originea romană a limbii și poporului romîn. Din această cauză neglijează principalele obiective ale unui dicționar destinat lîneretului studios și marelui public, deoarece un astfel de dicționar trebuie să aibă în primul rînd un caracter explicativ. Ortografia folosită în dicționar este complicată și inconsecventă. Părerăa lui G. Blédy asupra dicționarului este următoarea: cu toate deficiențele lui, este valoros pentru vremea sa și merită atenție pentru istoricul lexicografiei romîne. Articolul este o contribuție valoroasă la istoria filologiei romînești.

Revista conține și două articole care se ocupă de probleme ale limbii franceze și de probleme ale vocalismului englez.

În articolul *Observații în legătură cu originea, forma și semnificația construcțiilor absolute în limba franceză* de A. Kalik, autoarea se ocupă de originea, importanța și compoziția construcțiilor absolute. Constată că, deși studierea construcțiilor absolute prezintă interes practic și teoretic, literatura de specialitate o neglijează.

În legătură cu apariția acestor construcții este de părere că ele au apărut în limba franceză cu mult înaintea influenței latine. S-au

dezvoltat pe baza unor forme moștenite din latină, care se găsesc în vremuri îndepărtate ale literaturii franceze. E vorba de continuarea formelor latine și nu de influența lor.

În *Vocalismul englez și problemele lui pentru romîni* M. Bogdan prezintă problema pusă de sistemul fonetic al limbii engleze studenților romîni. Se constată că consoanele sînt cu mult mai accesibile studenților decît vocalele, care sînt diferite de ale limbii romîne, cã în pronunțarea studenților noștri s-a introdus vocala *ö* sub influența limbilor franceză, germană și maghiară. Introducerea vocalei *ö* este o greșeală pentru că ea nu există nici în limba engleză, nici în limba romînă și se poate înlocui foarte bine cu vocala *a* și *ă*.

Revista „Studia” mai conține și un articol care tratează probleme de lingvistică matematică. Aceasta este *Unele probleme ale traducerii cu mașina electronică de calcul (I)* semnat de Paul Schweiger. Articolul prezintă părerile mai multor lingviști care se ocupă de această problemă. Traducerea cu mașina electronică de calcul se perfecționează permanent, multe din ideile și procedeele expuse în articol sînt azi depășite.

Materialul lingvistic al revistei este, după cum am văzut, variat. Studiile și articolele de istoria limbii, de dialectologie, de limbă literară și altele, aduc o contribuție de preț la dezvoltarea lingvisticii.

Csucsai Ecaterina

NYELV- ÉS IRODALOMTUDOMÁNYI KÖZLEMÉNYEK, anul IV (1960), 1—2 și 3—4,
A Román Népköztársaság Akadémiájának Kiadója

Cele două numere ale revistei cuprind în afară de rubricile obișnuite: studii, articole, materiale, documente, dări de seamă și recenzii, cronică, și trei articole redacționale.

Articolul semnat de Nagy István, intitulat *Új távlatok — új feladatok* (Perspective

noi — sarcini noi), arată în linii mari sarcinile ce revin — în etapa actuală a construirii socialismului — lingviștilor și istoricilor literari. Subliniază ca una dintre sarcinile noastre studierea legăturilor lingvistice și literare romîno-maghiare.

Articolul acad. Emil Petrovici, *Nyelvtudományunk feladatai* (Sarcinile lingvisticii) scoate în evidență, în lumina Hotărârilor Congresului al III-lea al P.M.R., problemele fundamentale care urmează să fie rezolvate de către lingviștii din țara noastră. Aceste sarcini sînt în linii mari următoarele: pregătirea atlaselor lingvistice și a monografiilor dialectale; dezvoltarea cercetărilor fonetice și fonologice cu ajutorul tehnicii noi; studierea limbii literare; cercetarea influențelor lingvistice reciproce; studierea îmbogățirii vocabularului paralel cu transformările sociale; introducerea metodelor noi de cercetare; aplicarea mașinilor electronice pentru traduceri și alte probleme.

Balogh Edgar semnează articolul *Irodalomtudományunk feladatai* (Sarcinile științei literare) în care arată, în mod sumar, sarcinile ce le revin celor care se ocupă cu studiul literaturii. În studiul lor oamenii de știință trebuie să se orienteze după documentele Congresului al III-lea al P.M.R. și să țină seama de problemele care sînt legate de etapa actuală a construirii socialismului, precum și de sarcinile prevăzute pentru etapa ce urmează. Astfel, în centrul preocupărilor trebuie să stea valorificarea critică a moștenirii literare, studierea literaturii actuale, care reflectă construirea socialismului. E foarte importantă cercetarea legăturilor literare romîno-maghiare, precum și revalorificarea critică a literaturii maghiare din Romînia dintre cele două războaie mondiale. În cercetările noastre de folclor, în culegerea materialului trebuie să introducem metode unitare, care ne vor permite studiul comparativ al folclorului romîn și maghiar. Munca de cercetare trebuie lărgită și în ceea ce privește istoria culturii deoarece ea deschide un orizont mai larg în cercetările noastre.

După aceste 3 articole-program urmează un număr însemnat de studii de limbă și de literatură. Aceste studii tratează probleme de lingvistică generală, de influențe reciproce romîno-maghiare, de istoria limbii, de dialectologie și altele.

În studiul *Román kölcsönszavaink Gyarmathi Sámuel nyelvhasonlításában* (Împru-

muturi lexicale romînești în lucrările de lingvistică comparată a lui Gyarmathi Sámuel) Szabó T. Attila se ocupă de activitatea lingvistică a lui Gyarmathi, acesta fiind cel dintîi care cercetează elementele lexicale de origine romînească ale limbii maghiare. Încă în primele lucrări de lingvistică comparată ale lui Gyarmathi sînt incluse numeroase cuvinte împrumutate din limba romînă, dar le consideră încă împrumuturi slave sau din alte limbi. În lucrarea sa capitală *Vocabularium*, apărută în 1816, putem deja constata o dezvoltare în concepția lingvistică a lui Gyarmathi, deoarece multe din cuvintele studiate le compară cu cuvinte romînești și le consideră cuvinte împrumutate din limba romînă. Autorul subliniază importanța activității lingvistice a lui Gyarmathi în studierea influenței romînești și mai ales a împrumuturilor maghiare din limba romînă și arată că îl putem considera, pe drept cuvînt, primul care se ocupă cu această problemă.

Studiul lui Márton Gyula, intitulat *Adalékok a bilingvizmus kérdéséhez* (Contribuții la problema bilingvismului), tratează o problemă de lingvistică generală, problema bilingvismului, mai precis a perechilor de cuvinte din graiul ceangăilor din Moldova, pe baza unui vast material din acest grai. În dialectul respectiv, cum arată autorul, se disting trei categorii de perechi de cuvinte: 1. Perechi de cuvinte care sînt compuse numai din elemente maghiare; 2. cele care cuprind numai elemente romînești și 3. acele perechi de cuvinte care sînt alcătuite dintr-un cuvînt romînesc și unul maghiar. Pe baza analizei materialului, autorul ajunge la concluzia că perechile de cuvinte din categoria a treia sînt caracteristice bilingvismului într-un stadiu înaintat.

Szabó T. Attila în studiul intitulat *A magyar félező számnemek és ami mögöttük lehel* (Cu privire la numeralile maghiare formate cu adjectivul *fél* 'jumătate') tratează o problemă foarte interesantă, atît de lingvistică generală cît și de istorie a limbii, anume numeralile formate din formele vechi ale numeralului ordinal și din numele comun *fél*

'jumătate'. Autorul arată că acest mod de enumerare există nu numai în limbile fino-ugrice, dar și în unele dintre limbile indo-europene. În cazul unor limbi atât de îndepărtate nu se poate vorbi de împrumuturi. După părerea autorului acest fenomen are la bază identitatea în felul de a aprecia fenomenele și lucrurile. După explicațiile autorului omul primitiv în enumerare s-a folosit de mâini, considerând amândouă minile ca o unitate, iar pentru jumătate s-a folosit numai de o singură mână, deci când a vrut să spună unu și jumătate, a spus „al doilea este jumătate”. Pentru susținerea acestei teorii se aduce ca argument cazul părților perechi ale corpului omenesc în limba maghiară, unde ele sînt considerate ca o unitate. În limba maghiară pentru a denumi o singură mână sau un singur picior se spune *félkez* 'jumătate de mână', *félláb* 'jumătate de picior'. În concluzie autorul arată că la aplicarea metodei comparative în unele cazuri, în explicarea fenomenelor nu trebuie să căutăm influențe lingvistice, ci fenomenele trebuie explicate pe baza identității în aprecierea lor. Acest studiu prezintă o valoare nu numai prin conținutul lui, dar și prin metoda aplicată în cercetarea fenomenului.

Studiul lui Szabó Zoltán *A háromszéki o-zás történetéből* (Din istoria fonemului *o* în dialectul din Trei-Scaune) tratează o problemă de dialectologie istorică, anume cea a studierii diacronice a pronunțării lui *o* în loc de *a* în acest dialect. În rezolvarea problemelor legate de istoria acestui fonem, autorul folosește un vast material documentar, din perioada de la sfîrșitul secolului al XVI-lea, și pînă la începuturile secolului al XIX-lea, comparînd situația cu cea de azi. În concluzie se arată că pronunțarea *o* în majoritatea cazurilor, din acest dialect, reprezintă un stadiu vechi de limbă. În cele mai multe graiuri maghiare acest fonem a devenit *a*. Autorul arată că păstrarea acestui fonem face parte din tendința de menținere a vocalelor închise în acest grai. Un merit deosebit al studiului este îmbinarea adecvată a metodei diacronice cu cea sincronică, astfel încît poate

servi drept model pentru cercetări similare.

Restul studiilor tratează probleme de folclor, de literatură etc. Astfel studiile lui Faragó József, dintre care unul intitulat *Creangă egyik meséje a moldvai csángó népköltészetben* (O poveste a lui Creangă în literatura populară a ceangăilor din Moldova), aduce noi contribuții la cunoașterea relațiilor folclorice romîno-maghiare prezentînd trei variante ceangăiești ale basmului „Soacra cu trei nurori” de Ion Creangă, iar celălalt *Egy moldvai csángó Ludas Matyi mese* (O poveste populară de tip „Ludas Matyi” la ceangăii din Moldova) este consacrat genezei acestei opere folclorice. Contribuția adusă de autor este de preț. Credem totuși că este în detrimentul conciziunii științifice extinderea prea mare a unor părți neesențiale din aceste studii.

Următoarele studii tratează probleme de literatură veche și modernă: Abafáy Gusztáv, *Bolyai János nézetei a nyelvről és gondolkodásról, az irodalomról és művészetéről* (Ideile lui Bolyai János despre limbă și gîndire, despre literatură și artă); Jancsó Elemér, *Kazinczy fogsága utáni felvilágosítói tevékenysége* (Activitatea iluministă a lui Kazinczy după ieșirea lui din temniță); Musnai László, *Új adatok Halici Mihály életéhez és hagyatékához* (Date noi privitoare la viața și testamentul lui Mihail Halici); Cseh Gyula, *A munkásirodalom kutatásának néhány kérdése* (Despre unele probleme ale cercetării literaturii muncitorești); Jancsó Elemér, *Móricz Zsigmond, a dolgozó nép írója* (Móricz Zsigmond, scriitor al poporului); Kántor Lajos, *Thury Zoltán, a századforduló jelentős novellistja* (Thury Zoltán, nuvelist).

Dintre cele 6 lucrări de la rubrica „Articole” unele se ocupă cu probleme de lingvistică iar altele cu probleme de literatură și folclor.

Articolul *Román nyelvi hatás az aranyoszéki magyar nyelvjárás szókészletében* (Influența romînă în lexicul graiului maghiar din Valea Arieșului), semnat de Murádin László, prezintă cîteva cuvinte de origine romînească din acest grai, comentîndu-le pe baza unei documentări foarte amănunțite, lămurind

totodată și legile fonetice care au acționat în cazul acestor împrumuturi. Articolul aduce un real folos pentru cercetarea problemelor privitoare la influențele reciproce.

Gálffy Mózes în articolul intitulat *A nyelvújrási hátrábképzett t hangról* (Despre consoana posterioară regională *t*) comunică date privitoare la pronunțarea în unele regiuni a unui *t* și *d* posterior, dar nu cacuminal, în loc de *t* și *d* din limba literară. Acest sunet este semnalat și în unele regiuni din Republica Populară Ungară. Autorul conchide că e vorba de un fenomen care în zilele noastre apare ca o schimbare fonetică și că acesta se încadrează în legile de dezvoltare ale graiurilor maghiare.

Articolul lui Kovács Júlia intitulat *A szamosújvári tímárok szakszókincse* (Despre vocabularul tehnic al tăbăcarilor din Gherla) nu este o simplă prezentare a materialului, ci o sistematizare și o studiere a acestuia în comparație cu limba maghiară comună și cu dialectul respectiv. Autoarea împarte terminologia tehnică a tăbăcarilor din Gherla în două categorii mari: A. cuvinte din limba comună și B. cuvinte întâlnite numai la tăbăcari. Aceste două categorii sînt împărțite în mai multe subcategorii. La sfîrșitul lucrării autoarea examinează raportul dintre vocabularul tehnic și graiul local.

Această rubrică a revistei mai cuprinde un articol de folclor al lui Almási István intitulat *A Kádár Kata-ballada kalotaszegi változata* (Varianta din Călata a baladei Kádár Kata) și două de literatură: Sóni Pál, *Irodalmunk új tartalma és új hősei* (Conținutul

nou și eroii noi ai literaturii noastre) și Abafáy Gusztáv, *Adalékok József Attila életéhez és költészetéhez* (Contribuții la viața și opera lui József Attila).

În compartimentul „Materiale și documente” sînt publicate trei glosare dialectale: Murádin László, *Tájszók Apáca, Dalk és Krizba községből* (Cuvinte dialectale din Apața, Dopca și Crizbav); Csák László, *Bélfenyéri tájszók* (Cuvinte dialectale din Belfir) și Zsemlyei János, *Ózdi tájszók* (Cuvinte dialectale din Ozd). Tot aici apare și articolul lui Demes Gabriella care este din domeniul antroponimiei, intitulat *Csákszentimre ragadványnevei* (Supranume din Sintimbru-Ciuc). Credem că locul acestui articol ar fi fost la rubrica „Articole” și nu aici, deoarece are și un studiu introductiv. Restul materialelor și documentelor tratează probleme din domeniul literaturii.

Rubrica „Dări de seamă și recenzii” este bogată, cuprinzînd 16 recenzii, în cea mai mare parte cu observații critice asupra unor lucrări care tratează teme variate.

Articolele din rubrica „Cronică” ne informează despre activitatea lingvistică și literară din patria noastră, iar indicele întocmit de O. Forrai Erzsébet este un îndrumar bun pentru cititor.

Prin tematica lor foarte variată aceste două numere ale revistei reprezintă o contribuție valoroasă la dezbaterile unor probleme privitoare la diferite ramuri de cercetare din domeniul lingvisticii, al istoriei literare și al folclorului.

L. Csák

LUCRĂRI APĂRUTE ÎN EDITURA ACADEMIEI R.P.R.

- * * * Atlasul lingvistic român, serie nouă, vol. III, 99 lei.
- ORGU IORDAN, *Lingvistica romanică. Evoluție. Curente. Metode*, 440 p., 25,70 lei.
Sub conducerea IORGU IORDAN, *Crestomație romanică*, vol. I, 884 p. + 25 pl., 35,50 lei
- AL. ROSETTI, *Istoria limbii române*, vol. II, *Limbile balcanice*, ediția a III-a, revăzută și adăugită, 148 p., 4,55 lei.
- AL. ROSETTI, *Istoria limbii române*, vol. III. *Limbile slave meridionale (sec. VI—XII)*, ediția a IV-a, revăzută și adăugită, 165 p., 4,45 lei.
- * * * *Probleme de lingvistică generală*, vol. IV, 204 p., 8,20 lei.
- * * * *Fonetică și dialectologie*, vol. IV, 368 p., 15,10 lei.
- * * * *Cahiers de linguistique théorique et appliquée*, I/1962, 257 p., 9,70 lei.
- * * * *Studii și materiale privitoare la formarea cuvintelor în limba română*, vol. III. 296 p., 11,30 lei.
- AL. GRAUR, *Etimologii românești*, 194 p., 5,15 lei.
- TACHE PAPAHAĞI, *Dicționarul dialectului aromân general și etimologic. Dictionnaire aroumain (macédo-roumain) général et étymologique*, 1264 p. + 36 fotografii originale, 1 schiță și 1 hartă, 72,60 lei.